T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

JEOPOLİTİK ÇERÇEVEDE UKRAYNA-RUSYA GERİLİMİ

MERT DİNLER

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. SELDA ÇAĞLAR

EDİRNE 2018

T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

...KAMU YÖNETİMİ.. ANABİLİM DALI

.....PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

...Mert DİNLER... tarafından hazırlanan ...Jeopolitik Gerçevede Ukrayna–Rusya Gerilimi..

Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 9.-10. maddeleri uyarınca ...30.10.2018.... günü saat ....13.30..... 'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *.....Kabul Edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Doç.Dr. Selda Çaplar	Kabul Edilmesine	
Dr.Öğr.Üyesi Muzaffer Özsoy	Kabul Edilmesine	
Prof.Dr. Neyiha Mursaloğlu	Kabul edilmesi	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10222058
Yazar Adı / Soyadı	MERT DİNLER
T.C.Kimlik No	22699741842
Telefon	5348932061
E-Posta	mertgs_dinler@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Jeopolitik Çerçevede Ukrayna-Rusya Gerilimi
Tezin Tercümesi	Ukraine-Russian Tension in Geopolitical Context
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations ; Siyasal Bilimler = Political Science ; Kamu Yönetimi = Public Administration
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	231
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. SELDA ÇAĞLAR
Dizin Terimleri	Jeopolitik=Geopolitic ; Soğuk savaş=Cold war
Önerilen Dizin Terimleri	Dış Politika= Foreign Policy Siyasi Kriz= Political Crisis

21.11.2018

İmza:

Tez Adı: Jeopolitik Çerçevede Ukrayna-Rusya Gerilimi

Yazar: Mert DİNLER

ÖZET

Yaradılışı gereği insanoğlu, tarihin her döneminde kendi çıkarları uğruna rakipleri ile sürekli olarak bir mücadele ve rekabet içerisinde olmuştur. Devletlerin de insanlar tarafından kurulan bir mekanizma olduğu dikkate alındığında, devletlerin sergilediği tutum ve davranışların; insan tutum ve davranışlarıyla paralellik göstermesi de son derece doğaldır. Devletler arası ilişkiler söz konusu olduğunda, aslında insanlık tarihi kadar bir geçmişe sahip olan "Jeopolitik" kavramı, oldukça önemli bir unsur ve aynı zamanda da günümüzün vazgeçilmez bir bilimsel disiplini olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel itibariyle devletlerin, yeryüzünde bulundukları coğrafi konuma göre üretmiş oldukları politik sistem şeklinde tanımlanan Jeopolitik, günümüz uluslararası ilişkiler düzleminde ve dış politikada büyük bir öneme sahiptir. Devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri ve mevcut şartlar mümkün kıldığı ölçüde genişleyebilmeleri için bu denli önemli; dahası, olmazsa olmaz olan Jeopolitik kavramı, bu çalışmanın anahtar kavramı olacaktır. Dolayısıyla çalışmanın ilk bölümünde, kısaca söz konusu kavramın etimolojisi incelenecek, çeşitli bilim adamlarının yapmış olduğu tanımlamalara yer verilecek, ardından klasik jeopolitik teoriler ve çağdaş jeopolitik tez ve görüşler ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Panislavizm Akımı ve bu ideolojinin Rus milliyetçiliğine yapmış olduğu etki incelenecek, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yaşanan değişim ve Rusya'nın hayati çıkar alanı olan Avrasya konusunda üretmiş olduğu Yakın Çevre Doktrini ele alınarak Rus Jeopolitiğinde Avrasyacılığın yeri ve önemi üzerinde durulacak, ardından yakın dönem siyasetçilerin Rus dış politikası üzerindeki etkileri incelenecektir. Üçüncü bölümde, Ukrayna siyasi tarihi ele alınacak, ülkenin jeopolitik konumu ve dış politika çerçevesi incelenecek, Karadeniz'in ve Kırım yarımadasının stratejik önemi üzerinde durulacak,

Karadeniz'de yaşanan Rusya-Batı jeopolitik rekabeti ele alınacak ve jeopolitik düzlemde Rusya ve AB için Ukrayna'nın önemi incelenecektir.

Son bölümde ise jeopolitik kuramlar çerçevesinde Ukrayna siyasi krizinin bir analizi yapılmaya çalışılacak, Rusya-ABD arasındaki stratejik dengenin yeniden kurulmasında Ukrayna krizinin rolü üzerinde durulacak; bu bağlamda ABD, Rusya ve AB politikaları ele alınacak, söz konusu krizin Rusya, AB ve ABD açısından kısa vadeli sonuçlarından söz edilecek, ardından Kırım'ın Rusya'ya ilhakının uluslararası hukuk açısından etkileri ele alınacak ve son olarak da Doğu Ukrayna'nın Rusya'ya dahil olma isteğinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Dış Politika, Strateji, Uluslararası İlişkiler, Siyasi Kriz, Avrasya, SSCB, Rusya, Ukrayna, Kırım, NATO, ABD, AB

Title: Ukraine-Russian Tension in Geopolitical Context
Author: Mert DİNLER

ABSTRACT

Due to its creation, human beings have been in constant struggle and competition with their competitors for their own benefit in every period of history. Considering that states are a mechanism established by humans, it is very natural that states' attitudes and behaviors are parallel with human attitudes and behaviors. When it comes to inter-state relations, in fact, the concept of geopolitics, which has a history as much as the history of mankind, is a very important element and at the same time an indispensable scientific discipline of today.

In general, geopolitics, defined as the political system that states produce according to their geographical location on Earth, is of great importance in today's international relations plane and foreign policy. It is so important that states can maintain their existence and expand to the extent possible by the present conditions; moreover, the essential geopolitical concept will be the key concept of this study. In the first part of the study, the etymology of the concept will be briefly examined, the definitions of various scientists will be discussed, and then classical geopolitical theories and contemporary geopolitical thesis and opinions will be discussed.

The second part of the study will examine the Panislavism current and the effect of this ideology on Russian nationalism, the change experienced after the disintegration of the Soviet Union and the close Environmental doctrine produced by Russia on Eurasia, which is the vital part of Russia, will focus on the place and importance of Eurasia in Russian geopolitics, and the effects of In the third part, the political history of Ukraine will be examined, the geopolitical position of the country and the foreign policy framework will be examined, the strategic importance of the Black Sea and Crimean peninsula will be examined, the Russian-Western geopolitical competition in the Black Sea will be examined and the importance of Ukraine for Russia and the EU will be examined.

In the last chapter, an analysis of the Ukrainian political crisis will be made within the framework of geopolitical theories, and the role of the Ukrainian crisis will be focused on the restructuring of the strategic balance between Russia and the USA; in this context, the USA, Russia and EU policies will be discussed; the short-term consequences of the crisis will be mentioned. Then, the effects of the annexation of Crimea to Russia in terms of international law will be discussed and finally eastern Ukraine's desire to be included in Russia will be mentioned.

Key Words: Geopolitics, Foreign Policy, Strategy, International Relations, Politic Crisis, Eurasia, USSR, Russia, Ukraine, Crimea, NATO, USA, EU

ÖNSÖZ

Çalışmam boyunca bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşarak desteğini benden esirgemeyen başta danışmanım Doç. Dr. Selda ÇAĞLAR'A ve tezimin gelişmesindeki katkılarından dolayı jüri üyelerim Dr. Öğretim Üyesi Muzaffer ÖZSOY ve Prof. Dr. Neziha MUSAOĞLU'na teşekkür ederim.

Ayrıca yaşamım boyunca maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan babam Kemal DİNLER, annem Türkan DİNLER ve kardeşim Simge DİNLER'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **iii**
ÖNSÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
HARİTALAR ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **x**
GİRİŞ **1**
Amaç 4
Önem 5
Sınırlılıklar 7
Yöntem 8

BİRİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE **9**
1.1. Jeopolitik Kavramı 9
1.2. JeopolitiğinTanımı 10
1.2.1. Alexandr Dugin'in Jeopolitik Tanımlaması 13
1.2.2. Alexandr Dugin: Bir Yöntem Olarak Jeopolitik 15
1.3. Jeopolitik Teoriler 18
1.3.1. Klasik Jeopolitik Teoriler 20
1.3.1.1. Halford John Mackinder: Kara Hakimiyeti Teorisi 21
1.3.1.2. Alfred Thayer Mahan: Deniz Hakimiyeti Teorisi 25
1.3.1.3. Nicholas John Spykman: Kenar Kuşak Teorisi 27
1.3.2. Çağdaş Jeopolitik Tez ve Görüşler 31
1.3.2.1. Zbigniew Brzezinski: Büyük Satranç Tahtası Tezi 33
1.3.2.2. Alexandr Dugin: Yeni Avrasyacılık Akımı 41
1.3.2.2.1. Heartland'ı Temsil Eden Tek Ülke: Rusya 44
1.3.2.2.2. Rusya Özelinde Rimland Sorunu 45

İKİNCİ BÖLÜM: RUS JEOPOLİTİĞİNDE AVRASYACILIK **48**
2.1. Tarihsel Süreç İçinde Panislavizm ve Rus Milliyetçiliğine Etkileri 48

2.2. Sovyetler Birliği'nde Çöküş Sonrası Yaşanan Değişim 53
2.2.1. Sovyetlerin Yıkılması: Rusya'nın Avrasya'da Etkinlik Kaybına Uğraması 56
2.2.2. Rusya'nın Yeni Askeri Güvenlik Doktrininde Avrasya 58
2.2.3. Rusya Avrasya'da Meydan Okuyor: Yakın Çevre Doktrini 60
2.2.4. Rusya'nın Hayati Çıkar Alanı: Avrasya 62
2.2.5. İki Seviyeli Dış Politika 65
2.3. Yakın Dönem Siyasetçilerin Rus Dış Politikası Üzerindeki Etkileri 67
2.3.1. Boris Yeltsin Dönemi (1991-2000) 68
2.3.1.1. 1994 Yeltsin-Kozirev Stratejisi 69
2.3.2. Vladimir Putin Dönemi (2000-): Merkezileşmeye Dönüş ve Sonuçları .. 70
2.3.3. Modern Dönem Rusya'sının Genel Profili: İç ve Dış Politikada Putin Faktörü 74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: UKRAYNA SİYASİ TARİHİ VE ÜLKENİN JEOPOLİTİK KONUMUNUN ULUSLARARASI DENGELER AÇISINDAN ÖNEMİ 80
3.2.1. SSCB Öncesi Ukrayna 89
3.2.2.1. Stalin Döneminde Ukrayna 92
3.2.2.2. Kruşçev Döneminde Ukrayna 95
3.2.2.3. Brejnev Döneminde Ukrayna 97
3.2.2.4. Gorbaçov Döneminde Ukrayna 99
3.2.3. SSCB Sonrası Ukrayna 100
3.3. Ukrayna Dış Politikasının Temel Esasları 101
3.3.1. Dış Politika Çerçevesi 103
3.4. Ukrayna'nın Jeopolitik Konumu 105
3.4.1. Ukrayna Kimin Doğal Sınırı? 109
3.5. Karadeniz'in Jeopolitiği 110
3.6. Kırım'ın Genel Profili 117
3.6.1. Kırım'ın Farkları 118
3.6.2. Ukrayna'nın Geleceği ve Kırım'ın Durumu 119

3.7. Karadeniz'in ve Kırım Yarımadasının Stratejik Önemi 122
3.8. Karadeniz'de Rusya-Batı Jeopolitik Rekabeti 123
3.9. Rusya-Ukrayna İlişkileri: Jeopolitik Düzlemde Rusya ve AB için Ukrayna'nın Önemi 124

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: JEOPOLİTİK ÇERÇEVEDE UKRAYNA-RUSYA GERİLİMİ VE SİYASİ KRİZİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER DÜZLEMİNDE BİR ANALİZİ 133
4.1. Ukrayna Siyasi Krizinin Analizi 134
4.1.1. Jeopolitik Kuramlar Çerçevesinde Ukrayna Siyasi Krizi 143
4.1.1.1. Kuramsal Çerçeve 146
4.1.1.2. Vaka Çalışması 154
4.2. Rusya-ABD Arasındaki Stratejik Dengenin Yeniden Kurulmasında Ukrayna Krizinin Rolü 168
4.2.1. ABD Politikalarının Analizi 170
4.2.2. Rusya Politikalarının Analizi 174
4.2.3. AB Politikalarının Analizi 178
4.3. Ukrayna Krizinin Rusya, AB ve ABD Açısından Kısa Vadeli Sonuçları 181
4.4. Kırım'ın Rusya'ya İlhakının Uluslararası Hukuk Açısından Etkileri 185
4.5. Doğu Ukrayna'nın Rusya'ya Dahil Olma İsteği 186

SONUÇ 192
KAYNAKÇA 199

HARİTALAR

Harita 1. Mackinder: Dünya Adası ve Kalpgah 24
Harita 2. Spykman: Kenar Kuşak Teorisi 31
Harita 3. Brzezinski: The Grand Chessboard (Büyük Satranç Tahtası) 40
Harita 4. Dugin'in Birleşik Meridyen Bölgeleri 43
Harita 5. Dugin'in Büyük Bölgeleri 44

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvet Antlaşması
AN-32	: Antonov-32
AN-74	: Antonov-74
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRICS	: Brazil, Russia, India, China, South Africa
BTR-4	: Zırhlı Araç
CENTO	: Central Treaty Organization
CFR	: The Council on Foreign Relations
FSB	: Federalnaya Slujba Bezopasnosti
GLONASS	: Global Navigation Satellite System
GSMH	: Gayri Safi Millî Hasıla
GUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova
IMF	: International Monetary Fund
KGB	: Komitet Gosudarstvennoy Bezopasnosti
KOMSOMOL	: Tüm Birleşik Leninist Genç Komünistler Birliği
NABUCCO	: Türkiye-Bulgaristan-Romanya-Macaristan-Avusturya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OAO	: Over And Out.
RF	: Rusya Federasyonu
SEATO	: South East Asia Treaty Organization
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

UNESCO : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
WB : World Bank
WTO : World Trade Organization

GİRİŞ

Etimolojisine bakıldığında, Yunanca(Grekçe) kökenli *Geo* ve *Politics* sözcüklerinin bir kombinasyonu olarak karşımıza çıkan *Geopolitics*; dilimizdeki karşılığıyla "Jeopolitik"; ("Jeo:Yer-Mekan" ve "Politik: Politika-Siyaset") bulunulan yer, başka bir deyişle, bulunulan coğrafi konuma göre devletler tarafından güdülen taktiksel ve stratejik hamleleri içeren; günümüzün ekonomik, sosyal, coğrafi ve politik koşullarına paralel olarak şekillenen; devletlerin öncelikle varlığını sürdürmesi, sonrasında da gelişip güçlenmesi için önemli bir kavram ve bilimsel bir disiplindir.

Tarih boyunca devletler, kendi coğrafi konumlarını temel alarak bulundukları coğrafya doğrultusunda çeşitli jeopolitik konseptler yaratmışlardır. Söz konusu jeopolitik akımların en önemlilerinden bir tanesi, 20. yüzyılın başlarında Rusya'da gerçekleşen 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra Beyaz göçmenler arasında ortaya çıkan siyasi bir hareket olan "Avrasyacılık" akımıdır. Bu akımı savunanlara göre; Rus toplumu ve uygarlığı, Avrupa'nın değil; Avrasya'nın jeopolitik konseptine aittir.

Avrasyacılara göre; Rusya'nın tarihsel ve kültürel niteliği, Avrupa veyahut Asya'da karşılık bulmaz. Çünkü Rus medeniyeti, kendine özgü bir niteliğe sahiptir ve bu medeniyet, ancak ve ancak "Avrasya Medeniyeti" olarak adlandırılabilir. Ünlü Rus jeopolitikçi Aleksandre Dugin de Rusya'nın Batı veya Doğu medeniyetine mensup olmadığını, Rus medeniyetinin "üçüncü bir yön" olduğunu dile getirmektedir. Dugin'e göre; Rusya, Avrasya ile özdeştir ve dolayısıyla Avrasya coğrafyası, her ne pahasına olursa olsun Doğu'dan veya Batı'dan gelebilecek her türlü tehdit ve saldırıya karşı korunmalıdır. Görüldüğü gibi Avrasya, Rusya için hayati öneme sahip, vazgeçilmez bir coğrafyadır. Yine Dugin'in deyişiyle; *"Rusya, Avrasya'nın ta kendisidir."* Dolayısıyla Avrasya, Batı'ya kıyasla; Rusya için çok daha önemli bir bölgedir. Bu bağlamda; Avrasya'nın korunması, Rusya'nın varlığını sürdürebilmesi için tarihi bir zorunluluktur.

Rusya'nın, Ukrayna üzerinde hakimiyet kurma amacının da kendisine bir devlet politikası olarak belirlediği Avrasyacılık politikasının bir sonucu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü Ukrayna, sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle Rusya için vazgeçilmez bir ülkedir. Bunun yanı sıra Rusya, Ukrayna'yı Batı'ya; özellikle de süper güç ABD'ye kaptırmak istememektedir. Dış politikada "Yakın Çevre Doktrini" ni kendisine rehber edinen Rusya, yakın çevresinde üçüncü bir aktörü istememekte ve bunu kendi varlığına yönelik ciddi bir tehdit olarak algılamaktadır. Dolayısıyla yanı başında bulunan Ukrayna'yı yabancı bir güce kaptırmak istememesi ve bunun için de bu ülke üzerinde mutlak bir hakimiyet kurmayı hedeflemesi çok doğaldır. Avrasya coğrafyasının, Rusya tarafından "yaşamsal çıkar alanı" olarak görüldüğü de göz önüne alınırsa; Rusya'nın, Ukrayna konusundaki hassasiyetini anlamak daha da kolaylaşacaktır.

Ukrayna, Rusya için birçok anlam ifade etmektedir. Tarihteki ilk Rus devleti olan Kiev Rus Devleti, günümüz Ukrayna topraklarında kurulmuştur. Yine Ruslar, Ortodoksluğu ilk kez bu coğrafyada kabul etmişlerdir. Bunun yanı sıra gerek Çarlık döneminde, gerekse de Sovyetler Birliği döneminde olmak üzere Ukrayna, uzun yıllar boyunca Rus hakimiyeti altında yaşamıştır. Dolayısıyla iki ülke arasında çok köklü tarihsel bağlar bulunmaktadır. Bu yüzden Ukrayna'nın Batı'ya kıyasla; Rusya için çok daha önemli olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu bağlamda Rusya, Ukrayna ile olan ilişkilerinde sık sık bu ülkeyle arasındaki kader ortaklığına vurgu yapmaktadır. Nitekim Ruslar, Ukrayna'yı "Küçük Rusya" olarak görmektedirler. Diğer deyişle Rusların zihinlerinde Ukrayna, hala Rus topraklarının bir devamı olarak yer almaktadır.

Ukrayna'nın sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle; Rusya-Ukrayna ilişkilerinin seyri, ABD ve AB için de çok önemlidir. Herşeyden önce Ukrayna, Rusya'nın Avrupa ile olan en geniş sınırını oluşturmaktadır. Dolayısıyla ülke, Rusya ile Avrupa arasında bir tampon bölge özelliğini taşımaktadır. Soğuk Savaş sonrası Avrasya coğrafyasında ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak isteyen süper güç ABD, bu coğrafya üzerindeki hedeflerine ulaşabilmek için başta NATO olmak üzere AB'yi de devreye sokarak "Doğu Yönlü Genişleme" politikasını izlemektedir. Bu

politika doğrultusunda Ukrayna'yı NATO ve AB'ye dahil etmeyi, böylelikle bu ülkeyi Rusya'nın etki alanından çıkarmayı planlamaktadır.

Ukrayna'yı Batı'ya kaptırmak istemeyen Rusya ise; ABD ve AB'nin bu hamlelerine Kırım'ı ele geçirerek çok sert bir tepkide bulunmuştur. Enerji kozunu kullanarak bir yandan Ukraya'nın siyasi tercihlerini etkileyen Rusya; diğer yandan askeri gücünü de bir koz olarak kullanarak bu ülkenin toprak bütünlüğünü ortadan kaldırmıştır. Başta ABD ve AB olmak üzere, tüm uluslararası yoğun tepki ve yaptırımlara rağmen Rusya, Kırım'ın ilhakı konusunda geri adım atmamıştır.

Görüldüğü gibi Ukrayna üzerinde büyük bir jeopolitik rekabet söz konusudur. Bununla birlikte Ukrayna'da patlak veren siyasi kriz sonucunda Rusya, Kırım'ı ilhak ederek Batı'ya güçlü bir mesaj göndermiş; vermiş olduğu bu sert cevapla NATO'nun "Doğu Yönlü Genişleme" sürecinin artık sona erdiği görüşlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rusya, artık zayıf Rusya değildir. SSCB sonrası toparlanma dönemini başarıyla tamamlamıştır ve kaybetmiş olduğu etki alanlarını yeniden kazanmak için söz konusu coğrafyada önemli adımlar atmaktadır.

Konuya AB tarafından bakıldığında ise; Ukrayna, enerji konusunda transit bir konuma sahip olduğundan Rusya-Ukrayna ilişkilerinin seyri, AB için büyük önem taşımaktadır. Rus enerjisinin çok büyük bir bölümü, Ukrayna toprakları üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır. Dolayısıyla Avrupa'nın enerji güvenliği açısından Rusya-Ukrayna ilişkilerinin seyri oldukça önemlidir. Avrupa, Rus enerjisine bağımlı durumdadır. Nitekim, Kırım'ın Rusya'ya ilhakı konusunda AB'nin Rusya'ya karşı çok sert tepki verememesinin temel nedeni, Rus enerjisine olan bağımlılığıdır.

Bu çerçeve içinde çalışmanın birinci bölümünde; jeopolitik kavramının tanımı yapılacak, sonrasında Klasik jeopolitik teoriler ve Çağdaş jeopolitik tez ve görüşler incelenecektir. İkinci bölümde; tarihsel süreç içinde Panislavizm akımı ve Rus milliyetçiliğine etkileri üzerinde durulacak, sonrasında Rus jeopolitiğinde Avrasyacılığın ne anlam ifade ettiği ve Avrasya coğrafyasının Rus dış politikasındaki önemi anlatılacaktır. Ardından da yakın dönem Rus liderlerinin Rus dış politikası

üzerindeki etkileri ele alınarak bu bağlamda sırasıyla Boris Yeltsin ve Vladimir Putin döneminden bahsedilecektir.

Üçüncü bölümde; Ukrayna hakkında genel bir verilerek ülkenin siyasi tarihi incelenecektir. Sonrasında Ukrayna dış politikasının temel esasları ele alınarak ülkenin jeopolitik konumu, devamında Kırım'ın ve Karadeniz Havzası'nın jeopolitiği hakkında bilgiler verilecektir. Ardından Karadeniz'deki Rusya-Batı jeopolitik rekabetinin üzerinde durularak bu bağlamda; Rusya-Ukrayna ilişkilerinin seyrinin ABD ve AB için öneminden bahsedilecektir.

Dördüncü bölümde ise; jeopolitik kuramlar çerçevesinde Ukrayna siyasi krizi incelenerek Rusya-ABD arasındaki stratejik dengenin yeniden kurulmasında söz konusu krizin rolü ele alınacaktır. Ardından sırasıyla Ukrayna krizinin Rusya, AB ve ABD açısından kısa vadeli sonuçları, Kırım'ın Rusya'ya ilhakının uluslararası hukuk açısından etkileri ve Doğu Ukrayna'nın Rusya'ya dahil olma isteğinden bahsedilecektir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından yeniden şekillenen uluslararası dengelerin günümüzde ne yönde seyrettiğinin, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte dünyada tek süper güç olarak kalan ABD'nin "yeni dünya düzeni, tek kutuplu dünya" gibi söylemlerle, sahip olduğu üstün askeri, siyasi ve ekonomik gücü kullanmak suretiyle tek küresel güç olma konumunu muhafaza etme politikasına karşılık olarak SSCB'nin doğal mirasçısı olan Rusya Federasyonu'nun savunduğu "çok kutuplu dünya düzeni" politikası doğrultusunda üretmiş olduğu "Neo-Avrasyacılık" politikası ve yine bu politika çerçevesinde Rusya Federasyonu tarafından resmi olarak onaylanıp deklare edilen, Rusya'nın kendisi için hayati çıkar alanı olarak gördüğü Avrasya coğrafyasında kendi varlığını ve menfaatlerini korumak amacıyla oluşturduğu "Yakın Çevre Doktrini"nin üzerinde durularak,

Avrasya coğrafyası üzerinde yaşanan Rusya-ABD jeopolitik rekabetinin ve iki ülke arasındaki gövde gösterisinin arka planının su yüzüne çıkarılması, bu bağlamda; Ukrayna coğrafyası üzerinde "Kara Gücü, Avrasyacı" Rusya ile "Deniz Gücü, Atlantikçi" Batı arasındaki jeopolitik rekabetin bir yansıması olarak patlak veren Ukrayna siyasi krizinin uluslararası güç dengeleri ekseninde ve özellikle de jeopolitik kuramlar çerçevesinde incelenmesidir.

Önem

Tarih boyunca devletler, dünya egemenliği veya devletlerin yayılması için coğrafya üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle Avrasya kıtası, önemli coğrafi yapısıyla dünyayı kontrol etmek isteyen aktörlerin sahip olmak istedikleri stratejik bir bölgedir. Bunun yanı sıra zengin doğal kaynaklara sahip Orta Asya ve Hazar Havzası ülkeleri, Batı ve Doğu'yu birbirine bağladığı için önemlidir.

11 Eylül saldırılarından sonra ülkelerin güvenlik anlayışlarında değişim yaşanmıştır. Bu yüzyıl mücadelesindeki temel unsur enerji kaynaklarıdır. Zengin enerji kaynaklarını bünyesinde barındıran Avrasya, jeopolitik konumu nedeniyle dikkatlerin üzerinde olduğu bir bölgedir. Enerji boru hatlarıyla güneye ve doğuya petrol ve doğalgaz taşınmasında rol oynayan bölgenin jeo-ekonomik ve jeo-stratejik önemi artmaktadır. Bölge ülkeleri de enerjiyi üreten ve tüketim merkezlerine ulaştıran yapılarıyla değerlidir. Kaynakları ve ulaştırma hatlarını kontrolü altında tutmayı başaran güç ise küresel ekonomiye sahip olacak ve dünyayı kontrol edecektir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından SSCB'nin doğal mirasçısı olarak tarih sahnesindeki yerini alan Rusya, kuşkusuz çok büyük bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla böylesi önemli, güçlü bir devlet olan Rusya'nın dış politikada izlediği yollar, başta ABD ve Avrupa olmak

üzere tüm dünyayı etkilemekte ve ilgilendirmektedir. Aynı şekilde Rusya-Ukrayna ilişkilerinin seyri de uluslararası siyasi dengeleri önemli ölçüde etkilemektedir.

Ukrayna, sahip olduğu jeopolitik konumdan dolayı sadece Rusya için değil, aynı zamanda Batılı devletler için de oldukça önemli bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında; Ukrayna'da meydana gelen siyasi ve ekonomik konularda neredeyse her türlü gelişmenin, dış güçlerin etkisinin özellikle de Rusya ile Batı arasındaki büyük jeopolitik rekabetin bir sonucu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla Ukrayna'da patlak veren siyasi krizin, aslında Batı (ABD ve AB) ve Rusya arasındaki çıkar çatışmalarının bir ürünü olduğunu söylemek, yanlış olmayacaktır.

Günümüz Ukrayna toprakları üzerinde, Rusya ile Batı arasında büyük bir jeopolitik rekabet söz konusudur. İki taraf da Ukrayna'yı kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde kendi safına çekmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda; hem Rusya hem de Batı, bu ülke üzerinde mutlak bir kontrol sağlamayı hedeflemektedir. Bu nedenle Ukrayna'da patlak veren herhangi bir siyasi kriz, çok hızlı bir biçimde ülke içi bir kriz olmaktan çıkıp uluslararası bir krize dönüşebilmektedir. Çünkü ülkede bir siyasi kriz söz konusu olduğunda Rusya ve Batı derhal gelişmelere müdahale etmektedir.

Dünyadaki tek süper güç olan ABD, SSCB'nin dağılmasının ardından eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmayı planlamakta; Doğu Yönlü Genişleme Politikası çerçevesinde NATO ve AB'yi de kullanarak bu hedefine ulaşmaya çalışmaktadır. Rusya ise; Avrasyacılık akımıyla aynı paralelde olan Yakın Çevre Doktrini uyarınca eski Sovyet coğrafyasını yaşamsal çıkar alanı olarak ilan etmiştir. Dolayısıyla Rusya, yanı başında yer alan Ukrayna'yı Batı'ya kaptırmak istememekte ve bu doğrultuda attığı adımlarla başta ABD olmak üzere Batı'ya güçlü mesajlar göndermektedir. Söz konusu güçlü mesajların en önemlisi, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Rusya'nın Ukrayna'ya ve bu yolla da Batı'ya verdiği sert cevap, artık NATO'nun doğu yönlü genişleme sürecinin sona erdiği görüşlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Anlaşılacağı üzere Rusya, artık zayıf Rusya değildir. Toparlanma sürecini başarıyla tamamlayan ve eski bir süper güç olan Rusya, Avrasya coğrafyasında kaybettiği etki alanlarını tekrar kazanmak için önemli adımlar atmaktadır ve nitekim Kırım'ın ilhakı konusunda da geri adım atmamıştır. Dolayısıyla Rusya; artık, yaşamsal çıkar alanı olarak gördüğü Avrasya coğrafyasında, diğer deyişle yakın çevresinde meydana gelen gelişmelere tepkisiz kalmayacağını Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü ortadan kaldırarak tüm dünyaya göstermiştir.

Konuya AB tarafından bakıldığında ise; Ukrayna, enerji konusunda transit bir konuma sahip olduğundan Rusya-Ukrayna ilişkilerinin seyri, AB için büyük önem taşımaktadır. Rus enerjisinin çok büyük bir bölümü, Ukrayna toprakları üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır. Dolayısıyla Avrupa'nın enerji güvenliği açısından Rusya-Ukrayna ilişkilerinin seyri oldukça önemlidir. Avrupa, Rus enerjisine bağımlı durumdadır. Nitekim, Kırım'ın Rusya'ya ilhakı konusunda AB'nin Rusya'ya karşı çok sert tepki verememesinin temel nedeni, Rus enerjisine olan bağımlılığıdır.

Görüldüğü gibi Ukrayna, sahip olduğu jeopolitik konumdan dolayı en başta Rusya olmak üzere ABD ve AB için çok önemli bir ülkedir. Dolayısıyla Rusya-Batı jeopolitik rekabetinin çok yoğun olarak görüldüğü bu ülkede meydana gelen her türlü siyasi gelişmenin, ülke içi kriz olmaktan çıkıp uluslararası bir krize dönüşmesi kaçınılmazdır.

Sınırlılıklar

Bu çalışmada; jeopolitik kavram ve kuramlardan hareketle Rusya-Ukrayna ilişkileri anlatılmaya çalışılmıştır. Jeopolitik kuramlardan Rusya'nın yayılmacı dış politikasına uygun olması ve bu ülkenin de bir kara devleti olması nedeniyle "Kara Hakimiyeti Teorisi" bağlamında, Rusya-ABD-AB ilişkileri genelinde; Rusya-Ukrayna ilişkileri özelinde jeopolitik temelde çıkar çatışmalarının nedenleri, sonuçları ve geleceği öngörülmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Çalışmada, teorik inceleme yöntemi kullanılarak konu hakkında literatür taraması yapılmıştır. Bu çerçevede; çeşitli kitap, dergi ve makalelerden yararlanılmış; gerek iç basın gerekse de dış basının yapmış olduğu haberlere ve ülke liderlerinin konuyla ilgili yapmış olduğu konuşmalara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

İnsanoğlu, yaradılışı gereği tarih boyunca kendi çıkarları doğrultusunda tutum ve davranışlar sergilemiştir. Dolayısıyla söz konusu durum, geçmişte hep bu şekilde olmuş, içinde bulunduğumuz zaman diliminde böyle olmakta ve şüphesiz ki gelecekte de aynı şekilde devam edecektir. Her ne kadar bilimsel manada isminin konması uzunca bir süre gerektirmiş olsa da *Jeopolitik* kavramı, insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Devletleri kuranların insanların bizzat kendilerinin olduğu göz önüne alındığında, devlet mekanizmasının kendi çıkarları doğrultusunda tutum ve davranışlar sergilemesi son derece doğaldır. İşte tam bu noktada jeopolitik kavramı, devletlerin öncelikle kendi varlıklarını sürdürmeleri, sonrasında da mevcut şartlar imkan verdiği ölçüde topraklarını genişletmeleri hususunda devreye girmekte ve bu bağlamda son derece kritik öneme sahip bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölümde, öncelikle kısaca jeopolitik kavramının kökeninden bahsedilecek; sonrasında bu bilimsel disiplin için çeşitli bilim insanları tarafından yapılan tanımlamaların üzerinde durulacak; son olarak da jeopolitik teoriler ele alınacaktır. Bilimsel bir disiplin olarak jeopolitiğin çeşitli yönleriyle incelenmesi, çalışmanın ilerleyen bölümlerine ışık tutması ve meydana gelen gelişmelerin bir bütün olarak daha iyi kavranabilmesi adına önemlidir.

1.1. Jeopolitik Kavramı

Jeopolitik sözcüğü, Eski Yunan dilinde arazi, yer anlamındaki *geo* ile yönetim sanatını ifade eden *politika* kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Çoğunlukla *coğrafyaya dayalı politika* başka deyişle *coğrafyanın yön verdiği siyaset* manasına gelmektedir.

Jeopolitik sözcüğü ilk defa İsveçli politika bilimci Rudolf Kjellen (1864-1922) tarafından 1899 yılında kaleme alınan ve *Ymer* adlı dergide yayımlanan bir

makalede kullanılmıştır.[1] Bu tarihten itibaren söz konusu kavram, çeşitli bilim adamları tarafından tanımlanarak izah edilmeye çalışılmıştır.

Dolayısıyla jeopolitik kavramı uzun yıllar süren bir evrim sürecini geride bırakarak bilimsel bir disiplin hüviyetini kazanmıştır. Tarihte pek çok ülke ve bu ülkelerin bilim insanları, ülkelerinin ihtiyaçları doğrultusunda kendilerine has jeopolitik taktik ve teoriler geliştirmişlerdir. Bunu yaparken de öncelikle devletlerinin varlığını sürdürmeyi amaçlamışlar sonrasında da mevcut şartlar elverdiği ölçüde yine kendi devletlerinin topraklarını genişletmeyi hedefleyerek bu konuda ciddi çalışmalar yapmışlardır.

1.2. JeopolitiğinTanımı

Jeopolitiğin günümüzde genel kabul gören bir tanımı yapılmamıştır; Jeopolitik terimi, modern anlamda jeopolitik biliminin kurucusu olarak bilinen İsveçli Rudolf Kjellen tarafından 1916 yılında, *Bir Yaşam Biçimi Olarak Devlet* adlı kitabında, *"Devletin coğrafi oluşum ya da belirli bir yer içerisinde bilimsel şekilde incelenmesi, devlet varlığının doğa yasaları ve insanoğlunun yaradılışı gereği sergilediği davranışlar bakımından incelenmesi ve bu bağlamda değerlendirilmesi"*[2] şeklinde tanımlanmıştır.

Diğer önemli bilim adamlarının jeopolitik terimini tanımlamaları ise şu şekildedir:

Siyasi coğrafyanın kurucusu olarak kabul edilen Alman jeopolitikçi Friedrich Ratzel, jeopolitik için *"coğrafi açıdan izah edilen siyaset"* ifadesini kullanmıştır.[3]

---

[1]Yılmaz Tezkan, M. Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, Ülke Yayınları, İstanbul 2002, s. 96.
[2]Rudolf Kjellen, *Der Staat als Lebensform*, Leipzig 1917, s. 45.
[3]Ali Hasanov, *Jeopolitik: Teorileri, Metodolojisi, Aktörleri, Tarihi, Karakteristiği, Kavramları*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2012, s. 200.

Yine bir Alman jeopolitikçi olan Karl Erns Haushofer jeopolitiği; *"Doğal şartların ve tarihsel olayların tesiri altında değişime uğrayan siyasal/politik yaşam biçiminin, devletin/ülkenin, varlığını sürdürdüğü mekan/coğrafya ile ilişkisidir."*[4] şeklinde tanımlamıştır.

Kenar kuşak teorisinin mimarı olan Amerikalı jeopolitikçi Nicholas John Spykman'ın tanımlamasına göre jeopolitik; *"Herhangi bir devletin güvenlik siyasetinin coğrafi faktörler ve yaşanan gelişmeler doğrultusunda tasarlanmasıdır."*[5]

İngiliz jeopolitikçi Geoffrey Sloan, jeopolitik için; *"Siyasi tarih içinde belirli coğrafi modellerin önemine dikkat çekme girişimidir."*[6] demiştir.

Eleştirel jeopolitik yaklaşımının öncülerinden biri olan Gearoid O Tuathail, Jeopolitiğin; *"Devlet idaresinin kavramlaştırılmasına ve devletin yönetilmesine dönük bir sorun çözme teorisi"* olarak tanımlanabileceğini belirtmiş ve kısaca *"Jeopolitik, güç politikasıdır."*[7] demiştir.

Harp akademileri ve Deniz Harp Okulu eski öğretim üyesi Albay Mert Bayat'ın tanımıyla; *"Jeopolitik, doğayla siyaset arasında bir neden-sonuç bağı kurmak suretiyle, belirlediği kurallar ve değer yargıları çerçevesinde siyasal çalışmalara yön veren, başka deyişle siyasal çalışmalarda pusula görevi gören bir bilim dalıdır."*[8]

Prof. Dr. Ramazan Özey, jeopolitik için; *"Jeopolitik; geçmiş, bugün ve gelecekteki iktidar ilişkilerinin incelenmesidir. Politika ve coğrafya, demografi ve ekonomi arasındaki ilişkinin, özellikle bir ulusun dış politikasına göre anlatımıdır.*

---

[4]Hans-Adolf Jacobsen, *Karl Haushofer-Leben und Werk*, Boppard: Harald Boldt, cilt 1, 1979, s. 489. Aslında Haushofer, jeopolitik kavramının tanımını açıkça yapmamıştır. Bu tanımı onun adına hayatını inceleyen resmi tarihçi Jacobsen vermiştir.

[5]Servet Cömert, *Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 2001, s. 13.

[6]Geoffrey Sloan, Colin S. Gray, "Neden Jeopolitik", *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya*, s. 4.

[7]Gearoid O Tuathail, "Eleştirel Jeopolitiği Anlamak: Jeopolitik ve Risk Toplumu", *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya*, s. 143-144.

[8]Mert Bayat, *Milli Güç ve Devlet*, Belge Yayınları, İstanbul 1986, s. 438.

Jeopolitik, uluslararası politikada, coğrafi unsurların güç ilişkileri üzerindeki tesirinin mercek altına alınmasıdır." ifadelerini kullanmıştır.[9]

Rus araştırmacı E. Pozdnaykov'un bakış açısına göre jeopolitik; coğrafi çevrenin politik unsurları etkileme imkanlarının araştırılıp belirlenmesi ve söz konusu devletin askeri ve stratejik güvenliğinin temin edilmesinin yanı sıra devletin ekonomik ve ekolojik yapısının sağlıklı bir biçimde devam ettirilmesi işlevini görür. Devletin toprak meseleleri, sınırları ve nüfusuyla birlikte sahip olduğu stratejik imkanların konuşlandırılması ve kullanımına dair her unsur uygulamalı jeopolitiğin konularına dahildir. Kısacası, Pozdnaykov'a göre jeopolitik; *"mekan üzerinde denetim-kontrol sağlamaya yönelik bilgiler sistemi"*[10] dir.

Rus jeopolitikçi Aleksandr Gelyeviç Dugin jeopolitiği; *"insanlığı mekan unsuruyla karşılıklı ilişkisi içinde inceleyen bir disiplin"*[11] olarak tanımlamıştır.

Jeopolitiği dar ve geniş anlamıyla ele alan bir yaklaşıma göre ise; *"Geniş anlamda jeopolitik; devletlerin coğrafi bölge üzerinde güç değerlendirmesini yapan, tesirinde kaldığı zamanın dünya güç odaklarını inceleyen, değerlendiren, amaç ve amaçlara ulaşma şart ve safhalarını inceleyen bir bilim dalıdır. Dar anlamda düşünüldüğünde ise; sosyo-ekonomik, siyasal ve stratejik etkenlerin devletlerin dış siyasetlerine tesirinin incelenmesidir."*[12]

Prof. Dr. Ali Hasanov'un ifadesiyle özetle bir genelleme yapılacak olursa, *"Günümüzde jeopolitik; somut hedefe yönelik ve subjektif/öznel, bilimsel ve ideolojik, teorik ve uygulamalı bir çalışma sahası olarak yeryüzünün (kıtaların, bölgelerin, ülkelerin, kara, deniz ve hava mekanının, askeri kozmik mekanların vs.) mevcut durumunu ve bu mevcut duruma etki eden unsurları (coğrafi, tarihi, siyasi, ideolojik,*

---

[9]Ramazan Özey, *Jeopolitik: Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2017, s. 1.
[10]Hasanov, *a.g.e.*, s . 203.
[11]Aleksandr Gelyeviç Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul 2003, s. 12.
[12]Aykut Acar, "Jeopolitiğin Kavram ve Tanımı", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 1994, s. 47.

demografik, iletişimsel, dini, manevi, sosyo-ekonomik, askeri vb. faktörler), ülkelerin ve ülke birliklerinin jeostratejik kalkınmasının tetikleyici gücünü ve çalışma prensiplerini inceleyen bir disiplin olarak tanımlanabilir".[13]

Görüldüğü üzere birçok bilim insanı jeopolitik terimini tanımlamaya çalışmıştır. Fakat bu tanımlamaların büyük bir kısmı subjektif diğer deyişle öznel bir niteliğe sahiptir. Bu kadar çok tanımı olan bir kavramın nesnel bir özelliğe sahip olması da beklenmemelidir. Özetle jeopolitik teriminin tüm dünyada genel geçer bir tanımı bulunmamaktadır.

1.2.1. Alexandr Dugin'in Jeopolitik Tanımlaması

Jeopolitik araştırmalarına ilgi arttıkça, jeopolitiğin açıkça bir tanımını yapmak daha önemli bir hale gelmektedir. Bu, söz konusu kavramın hem daraltılmaması hem de genişletilmemesi için gereklidir. İsveçli Rudolf Kjellen'in *"jeopolitik, devletin teritoriyle ilişkisini inceleyen bir disiplindir."* şeklindeki temel tanımı bugün için açıkçası yeterli değildir. Çünkü yüzyılı aşkın araştırmalar, jeopolitik yöntemin yalnızca devletler tarihinde değil; medeniyetsel, kültürel, dini ve iktisadi kurallara uygunlukların sistematize edilmesinde de pekala kullanılabileceğini göstermiştir. Bugün "Ortodoksluğun jeopolitiği", "İslamın jeopolitiği", "Sosyalizmin jeopolitiği", "Demokrasinin jeopolitiği", "beyaz ırk"ın ve "siyahiler"in jeopolitiğinden söz etmek gayet mümkündür. Bu sebeple, "jeopolitik"in daha geniş tanımını vermenin tam zamanıdır: *"Jeopolitik, insanlığı mekan faktörüyle karşılıklı ilişkisi içerisinde inceleyen bir disiplindir."*

Son yüzyıllarda diakronizmin katı ve nitel algılanışı üzerine kurulan tarihsel (geçici) yöntem geçerli olmuştur: Halkların ve devletlerin tüm yaşamı, bir gelişme süreci olarak değerlendirilmiş, tasvir edilmiş ve araştırılmıştır. Bu çerçevede tarihsel gelişmenin evrensel yasalara uygunlukları, hayatın zamana göre kurulması, ebedi

[13]Hasanov, *a.g.e.*, s. 203.

şeyler olarak addedilmekteydi. Diakronik yaklaşıma olan yakın ilgi, *nitel zaman*la yani tarihin kendisiyle büyülenme burada tezahür etmekteydi. Coğrafya (mekan) sırf tarihin (zaman) prizması vasıtasıyla idrak edilmekteydi. Bundan dolayı halklar ve ülkeler, dinler ve kültürler dolaylı ve net biçimde "gelişmişler" ("öncüler", "ilerlemeciler") ve "gelişmemişler"e ("geri kalmışlar", "ilkeller") bölünmekteydi. Tarihselciliğin benzersiz olması gelişmemişlerin herhangi bir değer ve orijinaliteye sahip olma hakkını reddediyordu: Gelişmemişler sadece "öncülere yetişmek" yoluyla değerli hale gelebilirlerdi.

Tarihselciliğin istismar edilmesi, birçok ilginç öğreti üretmiştir, ancak birçok haksızlığa da sebep olmuştur. Bunların en olumsuzu, (köle ticaretinden Auschwitz toplama kampının dehşetlerine) Avrupa ırkçılığıdır. Nitel zaman kriterlerine bağlılık, tarihin daha yüksek bir aşamasına mensup olma, birilerine ötekiler üzerinde hakimiyet kurma hakkını sağlamaktaydı. Gerekçeleri de, ötekilerin "gelişmemiş", dahası "yetkinleşmemiş, eksik, zararlı" olmalarıydı. "İlerlemeci" milletler, çocukların ve engellilerin himayeye alınmasına benzer biçimde "geri kalmışlar"ı idare etme hakkını kendilerinde görmüşlerdi.

Jeopolitik, mekansal kritere öncelik vermekle (özellikle Aydınlanma Çağı'ndan itibaren açıkça ifade edilen) tarihselciliğe karşı tek taraflı hayranlığı dengelemeyi hedeflemektedir. Bir bakıma, jeopolitik medeniyetler ve halkların senkronik tablosundan hareket etmektedir. Bir tarihçi için her şeyden önemlisi "ne zaman" sorusuna bir cevap bulmaksa, bir jeopolitikçi için bu "nerede" sorusudur. Olayların anlamı, zaman ekseninden çok mekan üzerindeki konumlarıyla da belirlenmektedir.

Tarihselcilik, mekan (coğrafya) faktörünün türdeş ve önemsiz olduğu, tarihi zamanın ve yapısının temelde bir olduğu koşulundan ileri gelmektedir. Jeopolitik ise kürenin her bir noktasında, mekanın içsel işleyişe uygunluklarını yansıtan kendine özgü zamanı olduğunu kabul etmektedir.

Bu biçimde anlaşılan jeopolitik, insan düşüncesinin, felsefesinin ve analizinin yeni biçimleri için olağanüstü ufuklar açmaktadır. Şimdi anlaşılmıştır ki, jeopolitik yaklaşımın uluslararası ilişkiler, askeri strateji ya da makro-iktisat alanına uygulanması, bir güç uygulamasından ve oldukça somut olgulara yeni temel bir metodolojinin özel ve sınırlı -fiilen tecrübe ve tatbik edilebilir- bir uygulamasından başka bir şey değildir. Yerel siyasi amaçların gerçekleştirilmesinden başlayan jeopolitik, fark edilmeden öyle bir noktaya gelmiştir ki, buradan daha büyük bir ölçeğe geçmesi kuvvetle muhtemeldir.

Tarihselcilik, modernite çağının başlıca yöntemiyken; jeopolitik, -ya da daha geniş anlamda, mekan felsefesi- postmodern çağın öncelikli enstrümanı olma iddiasındadır.[14]

1.2.2. Alexandr Dugin: Bir Yöntem Olarak Jeopolitik

Jeopolitik yöntem, mahiyeti itibariyle karşıt iki hakimiyet modelinin -deniz ve kara- temel düalizmine dayanmaktadır. Bu düalizmi dikkate almaksızın jeopolitik hakkında fikir beyan etmek, yerçekimi yasalarını bilmeksizin klasik fizikten bahsetmek gibi, tamamen anlamsızdır. Erbabı için bu bilinen bir şeydir. Fakat "jeopolitik" sözcüğünü televizyon yorumcularından duyan halk için bu bir yenilik olabilir. Ancak burada esas amaç, bu bağlamdaki tüm olguları netleştirmektir. Jeopolitik yöntemdeki kara-deniz karşıtlığı, bilgisayar teknolojisindeki 0-1 biçimindeki sayısal ikili kodla aynı şeydir.

Biz, bunu bir aksiyom olarak kabul ederek jeopolitik analize başlıyoruz. Ancak mevcut durumda her şey giderek daha karmaşık bir hal almaktadır.

Her şeyden önce, Kuantum mekaniğinde de olduğu gibi, çoğu şey "gözlemcinin duruşu"na bağlıdır. Beyazlar ve siyahlarla oynadığımıza bakmaksızın

[14]Dugin, *a.g.e.*, s. XI-XIII (Önsöz).

oyunun kurallarına prensipte evet dedikten sonra birtakım problemler çıkmaya başlar. Çünkü jeopolitik yöntem tek boyutlu ve tam-simetrik değildir. Siyahlar ve beyazlar (kara-deniz) burada farklı kurallara tabi olmakta, farklı şekilde hareket etmekte, farklı amaçların peşinden gitmektedirler. Bunlar, özerk mantık ve stratejilerle donatılmış nitel kutuplardır. Diğer nicel disiplinlerden farklı olarak jeopolitik, nitel yaklaşımdan, ana kutupların temel nitel asimetrisinden hareket etmektedir. Jeopolitik analiz mekanı, değişken *(Anisotropic)*dir: Karadan denize, denizden karaya bakış farklı sonuçlar verir; bunlar, iki farklı mantığa tabi iki farklı mekandır.

Kara ve deniz sadece gözlemin görünen hali değil aynı zamanda gözlemcinin içsel mahiyetidir; yalnızca dışarıda değil, aynı zamanda içeridedir. Kara ve deniz medeniyetinin insanları dünyayı, diğer insanları, kültürleri ve inanç sistemlerini kendi jeopolitik gözlükleriyle görürler. Ve bir de karma (şartlı olarak "kıyısal") ara versiyonlar mevcut olduğundan, söz konusu tablo inanılmaz derecede karmaşıklaşmaktadır.

Bunun yanı sıra, jeopolitiğin amacı, her türlü sistemde (en karmaşığında bile) kara ve deniz temel düalizmini ortaya çıkarmaktır. Bu, daha sonra en karmaşık ve çok katmanlı kombinasyonlarda bu esaslardan her birinin gelişme diyalektiğini dikkatle izlemek için gereklidir. Çinlilerin eril ve dişil *(ying ve yang)* menşei teorileri ya da Marksist emek-sermaye ilişkisi diyalektiği, bize jeopolitik yöntem hakkında bazı analojiler sunmaktadır; ancak jeopolitikte tabi ki temel kutuplar farklıdır.

Jeopolitik, metafizik, gnostik ya da etik teşhis yapmayı yani neyin aydınlık, hakikat ve hayır olduğunu; neyin ise karanlık, yalan ve şer olduğunu açıklamayı kendine amaç edinmez. Jeopolitik, her bir medeniyetin değer yapısının manasını anlamaya, idrak etmeye ve onun mantığını tasvir etmeye çalışır. Fakat objektif bir metodolojinin pekala belli bir medeniyetin ürünü olan somut kişileri ya da bir grup insanı her zaman kullanıyor olmasından dolayı, objektif jeopolitik, teorik düzeyde dahi mevcut olamaz: Her bir milli ekolün niteliksel yaklaşımını yansıtan bir jeopolitik, bir Anglo-Sakson, Alman, Rus, Arap, Çin, Japon, Türk vs. jeopolitiği

olacaktır. Ve tüm bu yaklaşımlar, ezeli jeopolitik ikilikten yola çıkarak kendi ülkesinin tarihini, dinini, kültürünü, ırkını, kara-deniz temel yapı koduyla ilişkilendirerek genelleme yaptığı zaman gerçek bir jeopolitik nitelik kazanacaktır.

Bir halkın ve ülkenin tarihsel olaylarıyla jeopolitik kod arasındaki ilişkide, milli ekoller düzeyinde önemli eşitsizlikler belirmektedir. Söz konusu kutuplardan herhangi biriyle azami derecede yakınlaşan medeniyet duruşları mevcuttur. Bu ülkelerin ve medeniyetlerin jeopolitik ekolleri, kural olarak, metodolojinin son derece açık ve tutarlı oluşuyla seçilmektedir. Bu durum doğaldır; zira onlar jeopolitik kodu incelemekle, kendi medeniyetlerinin esas mahiyetini araştırmaktadırlar. İki medeniyet -Anglo-Sakson (deniz) ve Avrasyacı (kara)- böylesi ayrıcalıklı bir durumda bulunmaktadır. Diğer medeniyet nüvelerinin çoğunluğu melez bir karakterdedir: Bunların jeopolitik özelliklerini tahlil ettiğimizde zorunlu olarak kara ve deniz esaslarının dengesinden söz ederiz. Başka bir ifadeyle Avrasyacı ve Atlantikçi (Ango-Sakson) medeniyet dışındaki medeniyetlerin tamamı muhtelif düzeylerde "kıyısal nitelik" taşımakta, iki temelin diyalektik uyumu üzerinde kurulmaktadır. Tabi ki, Avrasyacı ve Atlantikçi çevrenin kendisinde de gerek homojen gerekse heterojen (jeopolitik açıdan) hatlar mevcuttur. Ancak burada tek bir temel istikametin varlığından bahsedilebilir. Bu istikametten sapmak mümkün olmakla birlikte doğrudan karşıt olanla değiştirmek imkansızdır. Kıyısal medeniyetler için ise durum farklıdır: Burada Avrasyacı ve Atlantikçi prensiplerin zaferi, medeniyet yönünün radikal değişimine yol açabilir. Gerçi bu "kıyısal medeniyetler" açısından jeopolitik eğilim değişiklikleri ile oynama, jeopolitik kimliğin temeline konulmuştur. Bu oyun, kendi ana vektörleri ile kırılmaz şekilde ilişkili olan jeopolitik kutuplardan farklı olarak, ne radikal bir etik anlamı, ne de mutlaklığı içermektedir.[15]

[15]Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul 2016, s. IX-XI (Önsöz).

1.3. Jeopolitik Teoriler

Jeopolitik, özel bir bilim alanına birdenbire dönüşmemiş, insanlık çok uzun süren bir kuramsal ve pratik gelişmeler safhasını gerisinde bırakmıştır.

Jeopolitik, aslında 19. yüzyılın sonundan başlayarak gelişmeye başlamış ve 20. yüzyılın ilk yarısında özel bir bilim sahası kimliğini elde etmiştir. Bu süreçte jeopolitik, akademik bir disiplinden çok mevcut dönemin devlet politikalarını (bilhassa askeri stratejiyi) planlama ve siyasetçilere pratik öneri ve tavsiyelerde bulunma gereksiniminin bir neticesi olarak ortaya çıkmış ve büyük oranda uygulamalı bir bilim alanı olarak biçimlenmiştir. Jeopolitik, 20. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa'da bilimin ilerlemesi ve yeni politik realitelerin anlaşılması ihtiyacına cevap vermek amacıyla daha çok gelişim göstererek zaman içerisinde akademik bir alan haline gelmiştir.

Klasik jeopolitikçiler, bu bilim alanına ilk başta toplumsal felsefe yönünden bakarak jeopolitikten milli menfaatlerin korunması maksadıyla yararlanmışlardır. Bu süreçte ülkenin konumu, arazisi ve sosyal karakteristiği gibi coğrafi faktörlerin devletlerarası ilişkilerde kullanılmasına bilhassa itina gösterilmiştir. Devletin coğrafi konumu, arazisi, komşuları, nüfusu, bölgenin karakteristiği vs. konular, klasik manada jeopolitik bilimini ortaya çıkaranların esas araştırma nesneleri arasındaydı. Bir bilim dalı olarak jeopolitik, büyük oranda toprak için yoğun rekabet, sömürgeciliğin artması ve dünyanın ulusal, ideolojik, toplumsal ve sınıfsal yönlerden zıt cephelere ayrılması döneminde (1900-1939) biçimlendiğine göre belli oranda siyasi, toplumsal ve dolayısıyla da subjektif (öznel) niteliğe sahipti.

Bir bilim alanı olarak jeopolitiğin ilk kaynaklarını ve entelektüel temelini 17-19. yüzyıllarda Avrupa kıtasında ve dünyada merkezi devlet yönetimini ve sömürgeciliği başlatan, geniş jeopolitik tefekküre sahip kralların, devlet başkanlarının, komutanların ve bunların çevresindeki coğrafyacıların, gezginlerin, ileri görüşlü düşünürlerin görüşleriyle, bu kişilere ait eserler meydana getirmiştir.

İngiliz tarihçi Toynbee'nin sözleriyle ifade edilecek olursa; *"Avrupalıların dünyanın diğer halklarıyla ilk dramatik temasları, yeni tarihin en önemli olayına dönüştü ve artık herkesin ortak bir zaman ve mekan çerçevesinde yaşamak zorunda olduğu gerçeğini tüm insanlığa anlattı."*

Değişen tarihi ortam ve dolayısıyla ortaya çıkan jeopolitik hakikatler; zamanın bütün kurumlarını ve düşünürlerini devletlerarası ve uluslararası ilişkileri, jeopolitik faaliyetlerin tabiatını, oluşum ve gelişiminin sebep ve sonuçlarını, genel yön ve prensiplerini, coğrafi konum ve arazi etkeninin dünya düzeninin kurulması üzerindeki tesirini vs. jeopolitik konuları öğrenmek mecburiyetinde bırakıyordu.

Bu dönemde hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimler dalında bütün bilgi, olgu ve teoriler, uzmanların dayandıkları ilk kaynaklardı. Yapılan araştırmalarda bu bilgiler arasında öncelikle aynı dönemde yaygın bir biçimde uygulanan, fikir babası Aristoteles olan *Coğrafi Determinizm Teorisi*ne rastlanır. Bilim adamları, jeopolitik araştırmaya başlayacakları esnada tabiat ve çevrenin insanların ve halkların hayatı, kültürü, sosyal yapısı, karakter ve tavırları üzerindeki tesirini, devletlerin gelişiminin nehirler ve denizlere, uygun tabiat koşullarına ve verimli arazilere; güvenliğinin ise dağ, orman vs. doğal setlere bağlı bulunduğunu artık biliyorlardı.

Diğer yandan bu dönemde, toplumları canlı organizmayla mukayese eden bazı fikirler, *doğalcı teoriler* de bilim insanlarınca bilinmekteydi. Bu sebeple klasik jeopolitikçiler, toplumdan hazır biçimde gelen coğrafi ve doğalcı teorileri almak suretiyle kendine ait görüşlerini bunlara dayandırarak geliştirme imkanına sahiptiler. Bilimde her şeyin tabiat ve tarihin kurallarıyla gerekçelendirilerek izah edilmesi daha zahmetsiz olduğu için klasik jeopolitikçiler, ihtiyaç duydukça jeopolitiğin temel kaynakları olarak bu kaynaklardan istifade etmişlerdir.

Araştırmacılar, 19. yüzyıl ortalarında August Comte'nin *Pozitivizm Teorisi*ni, Charles Darwin'in *Evrim Teorisi*ni ve diğer teorileri de jeopolitiğin ilk kaynakları, kuramsal ve yöntemsel kaynakları olarak dile getirmektedirler.

İnsanların hayatı ve çalışmaları, sosyal ve kültürel gelişmeleri, devletlerin tutum ve tavırları, devletlerarası ilişkilerin sebep-sonuçları ve diğer jeopolitik meseleler direkt olarak bu kuramlarla izah edilmekteydi.

Mesela *Sosyal Darwinizm*, devletler ve halkların yaptıkları savaşların, girdikleri çatışmaların iktisadi ve kültürel rekabetin doğal bir süreç olduğunu ve milli kalkınmanın temelini oluşturduğunu iddia eder. Bu dönemde klasik jeopolitiğin büyük oranda emperyalizm ve yeni toprakların ele geçirilmesi çalışmalarıyla ve bu topraklar üzerinde jeopolitik kontrolün sağlanması ile iştigal ettiği dikkate alınırsa, *Sosyal Darwinizm*in jeopolitikçiler için bir hayli kaydadeğer bir kaynak ve kuramsal gerekçe mertebesinde olduğu, tartışılmaz bir gerçektir.[16]

Modern dönemde çeşitli güç merkezlerinin global seviyede stratejik bölgeler üzerindeki farklı, yani siyasi, askeri, ekonomik, sosyo-kültürel, iletişimsel, çevresel vs. denetim imkanlarının durumunun, dinamiğinin ve eğilimlerinin araştırılması da bir bilim dalı olarak jeopolitiğin görevlerine eklenmiştir.[17] Eklenen söz konusu görevler sonucunda çeşitli *Çağdaş Jeopolitik Tez ve Görüşler* ortaya çıkmıştır ve halen şekillenerek varlığını sürdürmektedir.

1.3.1. Klasik Jeopolitik Teoriler

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyayı sarsan bilimselcilik, tabiatıyla jeopolitik disiplinini de etkisi altına almıştır. Bilhassa iletişim ve ulaşım araçlarındaki teknolojik ilerlemeler, dünyayı küçültüp global bir köy haline getirerek onun bir bütün şeklinde algılanmasına yol açmış ve nihayetinde ulus devlet olarak gelişimlerini tamamlayan güçlü devletlerin yayılmacı, diğer deyişle emperyalist politikalarına *"meşruiyet"* sağlama çabaları, jeopolitiğin siyasi coğrafyadan ayrılarak yeni bir disiplin şeklinde ortaya çıkmasına neden olmuştur.[18]

---

[16]Hasanov, *a.g.e.*, s. 15-17.
[17]R.T. Muhayev, *Jeopolitik*, Moskova 2007, s. 103.
[18]Bülent Ulaş, *Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2011, s. 27.

Klasik dönemin en kaydadeğer jeopolitik teorilerinin ana hatlarıyla açıklanması söz konusu dönemin ideolojik kimlik ve karakteristiğini kavramak adına önemlidir.

1.3.1.1. Halford John Mackinder: Kara Hakimiyeti Teorisi

Sir Halford J. Mackinder (1861-1947), farklı alanlardaki kariyeriyle 20. yüzyıl İngiltere'sinde ender rastlanan bir bilim insanıdır.[19] *Avrasya* kelimesini türeten ve ilk kullanan kişidir.[20] Akademik çalışmaları haricinde politika ile ilgilenmiş, çeşitli kamu hizmetleri ve diplomatik görevlerde yer almıştır. Ancak söz konusu kaydadeğer kariyerine rağmen bugün jeopolitik çalışmaları ile tanınmaktadır.

Mackinder'in zamanla üzerinde değişiklikler yaparak geliştirdiği ve *Kara Hakimiyeti Teorisi* veya *Kalpgah/Heartland Teorisi* olarak bilinen jeopolitik fikirleri 1904, 1919 ve 1943 tarihli üç ayrı çalışmasında bulunmaktadır.

1904 yılında Kraliyet Coğrafya Derneği'ne takdim ettiği ve ünlü *Kalpgah Teorisi*ne hazırlık yaptığı *Tarihin Coğrafi Mihveri* isimli bildirisinde; dünyayı doğal güç merkezleri açısından *mihver bölge, iç/kenar hilal bölgesi ve dış/adasal hilal bölgesi* olmak üzere üç bölgeye ayırmış ve o günün genel kabul gören düşüncelerine aykırı fikirler öne sürmüştür.

Söz konusu bildiride ilk olarak, bir devletin herhangi bir zaman dilimindeki gücünün, ekonomik ve coğrafi şartların yanısıra rekabet halindeki ulusların nispi nüfusu ile bu nüfusun niteliği ve çoğalma kapasitesinin ürünü olduğunu belirtmiş, ikinci olarak yaklaşık 16. yüzyıldan 20. yüzyıla dek süren ve *Amerika/Kolomb devri* olarak adlandırdığı bir dönemin sona ermekte olduğunu, yeni dönemde uluslararası ilişkilerin daha yakınlaşmış bir siyasi sisteme tabi olacağını ve bunun neticesinde

[19]Detaylı bilgi için bkz. Tezkan-Taşar, *a.g.e.*, s. 77-78.
[20]Aleksandre Defay, *Jeopolitik*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Kültür Kitaplığı Serisi: 27, Ankara 2005, s. 19.

dünyanın ekonomik ve siyasi düzeni içindeki zayıf unsurların parçalanacağını iddia etmiştir.

Üçüncü olarak, bir devletin coğrafi konumu ve coğrafi yapısından kaynaklanan gücünün ulaşım ve silah teknolojilerinde meydana gelen değişikliklerden etkilendiğini, bu kapsamda Avrasya'da inşa edilen demiryollarının sağladığı hareket yeteneğiyle ekonomik, kültürel ve bilhassa askeri güç unsurlarını etkilediğini ve deniz gücünün kara gücü karşısında zayıfladığını öne sürmüştür. Ve dördüncü olarak, teknolojinin kara gücü lehine neden olduğu bu değişimin mihver bölgedeki devletin Avrasya'nın kıyılarına doğru (iç/kenar hilal bölgesine doğru) genişlemesine sebep olacağını, mihver devletin kıtaya ait çok geniş kaynakları kullanarak büyük bir deniz gücü kurabileceğini ve bunun neticesinde dünyaya hakim olabileceğini iddia etmiştir.[21]

Mackinder, artık dünyanın paylaşıldığına ve fetihler devrinin sona erdiğine inanmaktadır. Ona göre; emperyal devletler, talip oldukları tüm bölgelerde potansiyel çalışma alanları yaratmaktadırlar. Diğer yandan fetihler döneminde hakimiyetin teminatı olan deniz gücü ve deniz yollarının denetimi, bundan böyle kıtasal demiryollarının gelişmesi de dikkate alınarak yeniden planlanmalıdır.

Mackinder'e göre; Avrasya, *tarihin mihveri*dir. Modern teknolojiyle, bilhassa demiryolu teknolojisiyle tarihi denetleyecek ve dünyaya hakim olacaktır. Mackinder, Alman teknolojisi ve ekonomisiyle Rus İmparatorluğu'nun doğal ve beşeri kaynaklarını birleştiren bir Alman-Rus ittifakının kurulmasından ve İngiliz hakimiyetine son vermesinden çekinmektedir. 1904 tarihli bildirisi ile adeta İngiltere'ye bu olası ittifakı engelleme çağrısında bulunmaktadır. Nitekim bu bildiriden birkaç hafta sonra İngiltere ve Fransa arasında Dostluk Antlaşması imzalanmış ve sonrasında da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında üçlü antlaşma çalışmaları başlamıştır.

[21]Geoffrey Sloan, "Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgah Kuramı", *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya*, s. 17-29.

1. Dünya Savaşı'nın ardından Bolşeviklerin iktidara gelmesi karşısında jeopolitik fikirlerini geliştiren Mackinder, 1919 yılında *Demokratik İdealler ve Gerçek* adlı eserini yayınlamıştır.[22] 1940'lara dek dikkat çekmeyen bu kitabında *Kalpgah/Heartland Teorisi*ni ayrıntılı biçimde izah etmiştir. Bu eserinde ısrarla tarihi olayların akışında coğrafi gerçeklerin etkileri üzerinde durmuş, coğrafyanın yüzyıllar boyunca sabit kaldığına, insanlığın ancak sahip olduğu maddi ve teknolojik olanaklar oranında coğrafyayı değerlendirebildiğine, mesela Ümit Burnu ve Macellan Boğazı'nın keşfinin ardından okyanusların tek bir okyanus sistemi meydana getirdiğinin idrak edildiğine, bu nedenle her çağın kendine özgü farklı coğrafi görüşleri bulunduğuna dikkat çekmiştir.[23]

Mackinder, birleşik bir okyanuslar sistemi içinde bulunan ve Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının oluşturduğu büyük kara kütlesini *Dünya Adası/World Island* olarak adlandırılmakta, kıta olarak bilinen diğer kara parçalarını bu büyük dünya adasının uyduları olarak nitelendirmektedir.[24]

Ayrıca Dünya Adası içinde *Kalpgah/Heartland* olarak adlandırdığı bir bölge tarif etmektedir. *Kalpgah*, Baltık-Karadeniz hattından Yenisey'e dek 2.500 millik bir alanı ve kuzeyde Arktik Denizi'nden güneyde Karadeniz ve Hazar Denizi'ne kadar uzanan bir bölgeyi kaplamaktadır. Söz konusu büyük alan Batı Sibirya'yı, Türkistan'ı ve Avrupa'nın Volga havzasını içermektedir.

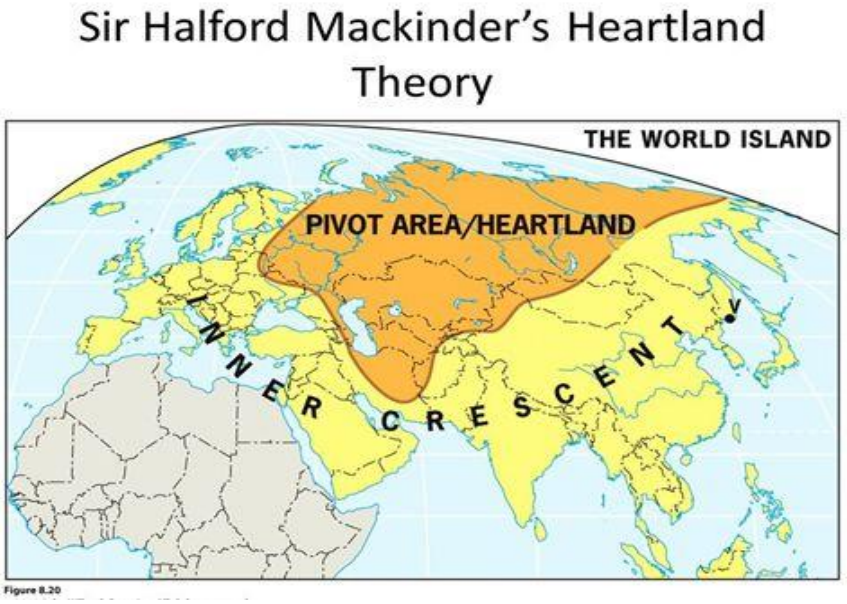
Mackinder'e göre; *Kalpgah*, çağın şartlarında deniz gücünün nehirler yoluyla dahi içine etki edemeyeceği bir bölgedir. Mackinder, demiryolu ve hava ulaşımının gelecekte bu bölgeye sunacağı olanakların, dünyanın kalan bölümüyle ilişkilerde devrim yaratacağına inanmaktadır. Ayrıca benzer bir değerlendirmeyle Afrika'da Büyük Sahra güneyinin de ikinci bir Kalpgah olduğunu belirtmektedir.[25]

---

[22]Halford John Mackinder, *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction (1919)*, W. W. Norton, New York 1962.
[23]Mackinder, *a.g.e.*, s. 39.
[24]Mackinder, *a.g.e.*, s. 85-86.
[25]Tezkan-Taşar, *a.g.e.*, s. 83.

Muzaffer bir Romalı general, galibiyetin baş döndürücü ihtişamı içinde savaş arabasının üzerinde şehre girerken hemen gerisinde kulağına bir fani olduğunu fısıldayan bir köle bulundururmuş. Bizim devlet adamlarımız da mağlup olmuş bir düşmanla barış müzakerelerini devam ettirirken, hayali küçük bir melek onlara zaman zaman şu sözleri fısıldamalıdır:

"*-Doğu Avrupa'ya kim hükmederse Kalpgah'a (Heartland) hakim olur,*
-Kalpgah'a kim hakim olursa Dünya Adası'na hükmeder,
-Dünya Adası'na kim hükmederse Dünya'ya hakim olur.[26]"

Harita 1. Mackinder: Dünya Adası ve Kalpgah[27]

[26]Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, s. 194.
[27]*invex.news.com*

1.3.1.2. Alfred Thayer Mahan: Deniz Hakimiyeti Teorisi

Amerikalı Amiral Alfred T. Mahan (1840-1914), jeopolitiğin öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Görüşleri, ABD'nin dünyanın lider deniz gücü olmasında önemli çalışmaları olan Devlet Başkanı Theodore Roosevelt'i büyük ölçüde etkilemiştir.[28]

Tarihsel bakış açısıyla yaptığı çalışmalar neticesinde; İngiltere'nin güçlü bir donanmayla dünya denizlerine hakim olduğu, bunun yanısıra deniz yolları üzerinde bulunan bütün stratejik noktaları denetim altına aldığı fakat bir yandan da denizlerde başka bir rakiple karşılaşmamak için Avrupa'daki devletler arasında mevcut güç dengelerini koruyan politikalar takip ettiği ve bu yöntemle dünya lideri olduğu sonucuna varmıştır.

Bu tespitten hareketle ABD'nin de İngiltere'nin 16. yüzyıldan itibaren uyguladığı denizler stratejisini örnek almak suretiyle dünyanın her yerine müdahale edebilecek bir donanmaya ve aynı zamanda stratejik deniz üslerine ve ikmal noktalarına sahip olması gerektiğini öne sürmüştür.[29]

En ünlü yapıtı *The Influence of Sea Power upon History (Deniz Gücünün Tarih Üzerindeki Etkisi)* 1890'da yayınlanmış[30] bu eserin devamı özelliğindeki *The Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire* adlı kitabı ise 1892'de yayınlanmıştır.[31] Bilimadamının bu eseri öncelikle *Elements of Sea Power (Deniz Gücünün Unsurları)* başlıklı giriş kısmıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Mahan'ın donanma militarizmini öneren ve dönemin emperyal siyasetlerine meşruiyet sağlayan düşünceleri, ABD ve İngiltere'de büyük ses getirmiş, kitapların çevirileri Almanya ve Japonya'da deniz harp akademileri ders programlarında yer almıştır.[32]

---

[28]Detaylı bilgi için bkz. Bilal Karabulut, *Strateji-Jeostrateji-Jeopolitik*, Platin Yayınları, Ankara 2005, s. 48.
[29]Defay, *a.g.e.*, s. 23.
[30]Alfred T. Mahan, *Influence of Sea Power upon History, 1660-1783.*, Little Brown, Boston 1890.
[31]Mahan, *Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire, 1793-1812*, Little Brown, Boston 1892.
[32]Tezkan-Taşar, *a.g.e.*, s. 28-29.

Mahan, bu kitabında deniz gücünün unsurlarını; *ülkenin coğrafi konumu, fiziki coğrafyası, ülke topraklarının büyüklüğü, nüfus miktarı ve yoğunluğu, milli karakter ve hükümetin niteliği* şeklinde altı başlık altında toplamıştır. Aslında Mahan'ın deniz gücünün unsurları olarak ifade ettiği coğrafi unsurlarla ilgili açıklamaları orijinal değildir. Hatta bunların büyük oranda 1882'de Deniz Kuvvetleri Enstitüsü tarafından yayınlanan ödüllü bir makaleden alındığı öne sürülmüştür.[33]

Coğrafi etkenlerin deniz gücü üzerine etkilerine dikkat çekmekle birlikte Mahan'ın *Coğrafi Determinizm* anlayışı çok katı değildir. Zira nihayetinde her şeyin insan davranışıyla biçimleneceğini kabul etmiş ve bu nedenle deniz gücünün unsurları arasında en fazla hükümetin niteliği üzerinde durmuştur. Çünkü elverişli coğrafi şartların etkisiyle birçok ülkenin deniz hakimiyetini ele geçirme kapasitesine sahip olduğuna fakat nihai sonucun coğrafya tarafından değil hükümet politikaları, yani devlet adamları ve amirallerin verdiği kararlar aracılığıyla, dolayısıyla insanlar tarafından belirlenebileceğine inanmıştır.[34] Büyük devletlerin güvenlikleri, siyasi ve ekonomik varlıkları deniz güçlerine ve deniz hakimiyetlerine bağlıdır. Denize çıkışı olmayan devletler için bile deniz hakimiyetinin düşman veya dost devletin elinde bulunması bir beka sorunu haline gelebilmektedir.

Mahan'ın *"Denizlere hakim olan dünyaya hakim olur."* ifadesi, denizlere hakimiyet hususuna ne kadar büyük önem verdiğini göstermektedir. Mahan'a göre deniz gücü; *"Deniz kuvvetleri faaliyetleri ile ticari faaliyetlerin birleşmesi neticesinde ortaya çıkan, sayısız etkiler alıp ileten, iç içe girmiş ve sarmalanmış binlerce akım içerisinde sonsuz bir esneklikle hareket eden ve canlı bir organizma gibi kabul edilmesi gereken esrarengiz ve olağanüstü bir güçtür.*[35]*"*

Mahan'ın geleceğin dünyası hakkında potansiyel olarak birbirleriyle çelişkili, hatta aksi yönde sonuçlara götüren farklı öngörülere sahip olup bu olasılıkların tümünü samimiyetle benimseyerek hazırlıklı olmak gerektiğini, başarıya ancak bu

[33]Jon Sumida, "Alfred Thayer Mahan, Jeopolitisyen", *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya*, der. Colin S. Gray, Geoffrey Sloan, çev. Tuğrul Karabacak, Asam Yayınları, Ankara 2003, s. 59.
[34]Sumida, *a.g.e.*, s. 62-63.
[35]Mahan, *a.g.e.*, s. 372.

şekilde ulaşılabileceğini söylemiştir. Örneğin Almanya ve Japonya'nın monarşik yapıları ve milli güç faktörlerinin nitelikleri nedeniyle denizlerde büyümelerinin engellenmesi gerektiğini, aynı şekilde Rusya'nın coğrafi konumu ve sahip olduğu büyük topraklar nedeniyle kontrol altında tutulması gerektiğini, Avrupa ve Asya'da oluşabilecek her türlü hegemonya hamlelerine karşı ABD ve İngiltere'nin ittifak içinde hareket etmesi gerektiğini ifade ederek daha 1. Dünya Savaşı öncesinde ikazlarda bulunmuştur.

Ayrıca gelecekte Batı medeniyeti ve Asya medeniyeti arasında yıpratıcı bir çatışma yaşanabileceğini veya bunun aksine Doğu ve Batı'yı birleştiren bir dünya kültürünün gelişebileceğini tasavvur etmiştir.[36]

1.3.1.3. Nicholas John Spykman: Kenar Kuşak Teorisi

Amerikalı Profesör Nicholas J. Spykman (1893-1943), jeopolitik fikirleri ile 2. Dünya Savaşı'nın ardından ABD stratejilerinin kurucusu olarak tanınmaktadır.[37]

Jeopolitik çalışmaları ve görüşleri iki önemli eserinde toplanmıştır. Bunlardan birincisi, devletlerarası ilişkilerde güç kullanımı ve güç dengelerini incelediği *Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi* adlı kitabıdır. Eser, 1942 yılında, ABD'nin 2. Dünya Savaşı'na katılmasından kısa bir süre önce yayınlanmıştır. *Barışın Coğrafyası* isimli diğer eseri ise 1942 yılı sonlarında verdiği bir konferansın notları esas alınarak, Yale Üniversitesi'nce 1944 yılında yayınlanmıştır. Mackinder'in *Heartland* bölgesine ek olarak ortaya attığı *Rimland* bölgesi ve *Kenar Kuşak Teorisi* olarak adlandırılan jeopolitik düşünceleri, ölümünden sonra yayınlanan bu kitapta bulunmaktadır.

Ayrıca jeopolitik üzerine eserlerinden önce yayınlanmış iki makalesi mevcuttur. 1938 yılında iki kısım halinde yayınlanan *Coğrafya ve Dış Politika* başlıklı makalesinde; ülkelerin büyüklüğü ile dünyadaki ve bölgedeki coğrafi

[36]Detaylı bilgi için bkz. Sumida, *a.g.e.*, s. 73-80; Defay, *a.g.e.*, s. 23-24.
[37]Detaylı bilgi için bkz. Tezkan-Taşar, *a.g.e.*, s. 126.

konumlarının devlet politikalarıyla ilişkisini incelemiştir. Ülke topraklarının; devletler tarafından savaşların yönetildiği, adına barış denilen geçici ateşkes sürelerinde de savaş için hazırlık yapılan geçici askeri üsler olduğunu öne sürmüştür. Devlet politikalarının coğrafyanın değişen ve değişmeyen unsurlarının tesiri altında yönlendiğini söylemiştir.[38] Devletleri coğrafi konumları açısından; kıta devletleri, ada devletleri ve her ikisinin özelliklerini taşıyan kıyı devletleri olarak gruplandırmış; bunların *kara gücü/deniz gücü* etkileşimlerini incelemiştir. Devletlerin kolektif güvenlik politikaları oluşturarak güç dengeleri kurması gerektiğini ifade etmiştir.[39]

Bir yıl sonra ortaklaşa kaleme almış olduğu *Dış Politikada Coğrafi Hedefler* isimli makalede ise devletlerin doğası gereği genişleme ve yayılma eğilimlerinin olduğunu belirtmiş ve devletlerin tarihi ve coğrafi yayılma mihverlerini incelemiştir.[40]

Spykman, uluslararası ilişkilerde esas belirleyici faktörün *güç* olduğunu öne sürdüğü ve *güç dengeleri* ile *güç kullanımının ahlaki dayanağı olup olmadığını* tartıştığı *Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi* adlı kitabında[41], uluslararası düzenin ve antlaşmaların devletlerin varlığını, bağımsızlığını ve refahını güvence altına almaya yetmediğini, her devletin varlığını kendi gücü ya da kendisini himaye eden devletin gücü ile devam ettirebileceğini, keza ülke toprağının devletin ayrılması imkansız olan bir parçası olduğunu, bu nedenle devlet politikalarının esas olarak toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığın korunması amacına yönelik olduğunu söylemiştir.

Eski çağlardan bu yana güçlü devletler, sınırlarına yakın küçük devletleri dışarıdan gelecek işgal hareketlerine karşı koruma altına almıştır. Bu *tampon*

---

[38]Nicholas J. Spykman, "Geography and Foreign Policy 1", *The American Political Science Review*, cilt 32, sayı 1, Şubat 1938, s. 29.
[39]Nicholas J. Spykman, "Geography and Foreign Policy 2", *The American Political Science Review*, cilt 32, sayı 2, Nisan 1938, s. 214.
[40]Nicholas J. Spykman, Abbie A. Rollins, "Geographic Objectives in Foreign Policy 1", *The American Political Science Review*, cilt 33, sayı 3, Haziran 1939, s. 391.
[41]Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Harcourt Brace and Company, New York 1942.

devletleri koruma politikası, ülke savunmasında bir yöntemdir. Fakat devletler, zayıf değil de güçlü komşulara sahip olduğunda, güçlü komşu bir tehdit oluşturacaktır. Bu durumda yapılacak iş, bu komşunun ötesindeki ülkelerle karşılıklı sorumluluklara girecek biçimde ittifaklar yapmaktır. Diğer devletleri desteklemek ve ittifaklar kurmak, yalnızca ülke topraklarını olası bir saldırıdan korumak düşüncesinden kaynaklanmaz. Bir başka büyük devletin sonradan bir tehdit oluşturacak biçimde güçlenmesinin önlenmesi için de böyle bir politika izlenmelidir. Başka devletlerin büyümesini engellemeyi amaçlayan siyasete *güç dengesi siyaseti* denir.

Eğer tüm devletler bir denge içinde tutulursa hiçbir devlet bir savaşı kazanamaz. Şayet hiçbir devlet bir savaşı kazanamıyorsa, yine hiçbiri bir savaşı başlatamaz. Denge, dengelenmiş bir güç ile oluşur, dengelenmiş bir güç etkisizleştirilmiş bir güçtür. Gerçek bir denge politikası, sınırların yeniden oluşturulması, tazminat ödenmesi, ittifaklar kurulması ve savaşlarda tarafsız olmak ya da katılmak gibi çeşitli araçlarla uygulanacaktır. Ayrıca Spykman, bir devletin gücünü değerlendirirken öncelikle coğrafyasının analiz edilmesi gerektiğini söylemiştir.

Spykman'ın ölümünün ardından yayınlanan *Barış'ın Coğrafyası* adlı kitabında[42]; Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisi ile aynı coğrafi değerlendirmeyi kullanmış fakat Mackinder'in *Kalpgah*'ı çevreleyen *iç/kenar hilal* bölgesinin önemini küçümsediğini ileri sürmüştür. Spykman'a göre; Avrasya'nın esas güç potansiyeli yalnızca Kalpgah'ta değil aynı zamanda bunu kuşatan devletler kuşağındadır. Avrasya'nın Kalpgah'ı ile çevre denizler arasında bir ara bölge olarak nitelendirdiği bu bölgeye *Kenar Kuşak/Rimland* ismini vermiştir.

Spykman'a göre; *Mackinder'in tezi yanlıştır. Eğer eski dünyanın güç siyaseti için bir slogan gerekiyorsa bu; "Kim Kenar Kuşağa hükmederse Avrasya'ya hakim olur, kim Avrasya'ya hakim olursa Dünya'nın kaderini kontrol eder."* olmalıdır.[43] Dolayısıyla Mackinder dünya hakimiyetinin merkezden (Kalpgah) çevreye doğru bir etkiyle gerçekleşebileceğini ifade ederken Spykman aksini öne sürmüştür.

---

[42]Nicholas J. Spykman, Helen R. Nicholl, *The Geopraphy of the Peace*, Harcourt Brace and Company, New York 1944, s. 40-43.
[43]Spykman-Nicholl, *a.g.e.*, s. 43.

Kenar Kuşak Teorisi, Kara ve Deniz Hakimiyet Teorilerini Amerikan *Pragmatizmi*ne uygun biçimde birleştiren ve Avrasya'nın Kalpgahında yerleşerek ABD'ye düşman olabilecek muhtemel bir büyük güce karşı kurulması mümkün koalisyonları tavsiye eden bir teoridir.[44]

Spykman, 2. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası düzenin eskisinden çok farklı olmayacağını, ABD'nin Avrupa ve Asya'daki güç dengelerini korumaya çalışacağı bir dünya kurulacağını belirtmiş[45], daha 1938'de yayınlanan makalesinde Çin, Hindistan, Amerika ve Rusya dörtlüsünün 50 yıl sonra dünya güçleri olacağını ileri sürmüştür.[46]

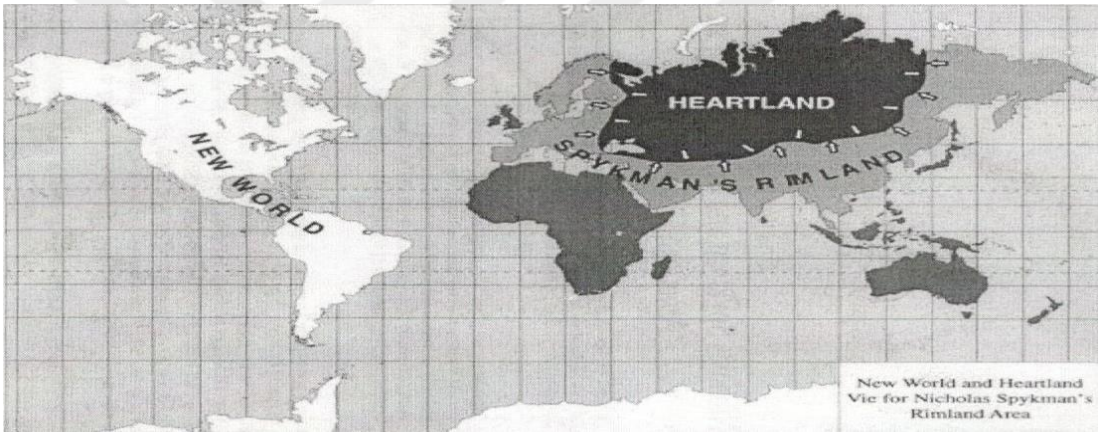
2. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden SSCB'nin çöküşüne dek geçen dönemde, ABD politikalarının Spykman'ın jeopolitik görüşlerine dayandığı düşüncesi genel olarak kabul edilmektedir. Savaş sonrasında İngiltere'nin geleneksel deniz gücü liderliğini ele geçiren ve güç merkezi olarak ortaya çıkan ABD'nin; Kalpgah'taki egemen güç olan SSCB'yi çevreleyecek biçimde kenar kuşak üzerinde NATO, CENTO, SEATO gibi ittifaklar kurması, kenar kuşak bölgesinde Kore, Vietnam ve Afganistan'da olduğu gibi çatışmalar yaşanması, ABD'nin Avrupa'da ciddi sayıda askeri güç bulundurması ve kenar kuşak ülkeleri üzerinde askeri üsler kurması, İngiltere ile stratejik ortaklığını ilan etmesi ve her çeşit yöntemle Avrupa ve Asya'da denge politikası gözetmesi, tarihin kayıt altına aldığı gelişmelerdir.

Spykman'ın jeopolitik düşünceleri; Mackinder'in teorisini ekseni ABD olan bir haritaya indirgediği; eşit ve hakim devletler arasındaki ilişkilerin güç ilişkisinden başka bir şey olmadığını öne sürdüğü, güç kullanımını ahlaki değerlere dayandırmadığı, dolayısıyla Haushofer'i kendisine göre yorumlayarak Alman jeopolitiğini taklit ettiği ileri sürülerek eleştirilmiştir.[47]

---

[44]Muzaffer Özdağ, *Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine*, Asam Yayınları, Ankara 2001, s. 3.
[45]Spykman, *a.g.e.*, s. 461.
[46]Spykman, *Geography and Foreign Policy 1*, s. 34, 36, 39.
[47]Defay, *a.g.e.*, s. 34-35.

Söz konusu eleştiriler bir yana; Spykman'ın devletlerarası ilişkilerin coğrafyadan kaynaklanan değişmez ve devam eden karakteristik özellikleri üzerine inşa ettiği jeopolitik analizleri, 21. yüzyıl dünyasını da ilgilendirmektedir. SSCB'nin 1989-1991 yıllarında dağılmasından sonra ABD'nin jeopolitik üstünlüğüne meydan okuyabilecek hiçbir rakip çıkmamıştır. Spykman'ın yaklaşık 70 yıl önce öngördüğü üzere ABD hala Avrupa, Ortadoğu ve Asya-Pasifik bölgelerinde güç dengelerini gözetmektedir. Bu sebeple Spykman'ın jeopolitik gerçekçiliği ve çoğulculuğu içeren Kenar Kuşak Teorisi'nin, Soğuk Savaş sonrası dönemde de ABD ve bundan etkilenen diğer devletler için hayati önemi haiz olmaya devam edeceği öne sürülmektedir.[48]

Harita 2. Spykman: Kenar Kuşak Teorisi[49]

1.3.2. Çağdaş Jeopolitik Tez ve Görüşler

Jeopolitiğin bir disiplin olarak yeniden yükselişe geçtiği Soğuk Savaş sonrası dönemde, jeopolitiğin coğrafi yapı faktörlerini dışlayarak veya geçiştirerek kültürel yapı unsurlarını öne çıkaran görüşler ortaya atılmıştır.

[48]Francis P. Sempa, "Spykman's World", *Commentary and Analysis*, April 3, 2006, s. 14. http://www.unc.edu/depts, 29 Nisan 2009.
[49]*amp.reddit.com*

Hem zamanlama hem de içerik olarak adeta birbirlerini tamamlarcasına öne sürülen söz konusu görüşler; jeopolitiğin yeniden toparlanmaya ve kendini tanımlamaya çalıştığı bir dönemde akılları karıştırmış ve bilimsel temeli olmayan jeokültür tartışmalarına neden olmuştur.

Jeopolitiğin yanısıra ortaya atılan ve amacı, konusu, kapsamı ve sınırları açıklanamayan jeokültür tartışmaları; sosyal disiplinler literatüründe jeoekonomi gibi hatalı terimlerin kullanılmasına da yol açmıştır. Aynı zamanda milli gücün de unsurları olan siyasi, askeri, kültürel, ekonomik vs. yapılar; coğrafi yapı ile mutlak ilgilidirler. Coğrafi yapıdan kaynaklanırlar ve coğrafi yapının etkilerine ve yönlendirmesine maruz kalırlar. Nitekim sonradan uydurulan jeokültür terimi dahi kültürün coğrafyayla kaçınılmaz bağını adeta itiraf etmektedir. Dolayısıyla bunlar, devlet yönetimini inceleyen jeopolitik disiplini içinde ve jeopolitiğin unsurları olarak ele alınmalıdır.

Jeopolitik tartışmalara neden olan kültür odaklı görüşler incelendiğinde; aslında bu görüşlerin jeopolitiğin kültürel yapı unsurunu dahi tam olarak karşılamadıkları, çoğunlukla kültür kavramının bir alt bileşeni olan din unsurunu öne çıkararak dünyayı din farklılıklarına dayanan bir siyasi yapı içinde biçimlendirmeye çalıştıkları görülmektedir. Fakat yaratmaya çalıştıkları dinsel farklılıklara dayalı yeni düşmanlıkları coğrafi sınırlarla tanımlayamadıkları da bir gerçektir. Hemen hepsi yarı resmi hüviyeti bulunan ABD kaynaklarınca türetilen kültür veya din merkezli görüşlerin amacı; 2001 yılından itibaren jeopolitik boşluklara askeri gücüyle kayıtsızca saldıran ABD yönetimine meşruiyet sağlamaktır.

Geçen on yıl içerisinde kültür merkezli görüşler önemini yitrmiş ve yerini coğrafyaya dayalı jeopolitik görüşlere bırakmıştır. Belirtmek gerekir ki ABD, dünya siyaset sahnesine büyük bir güç olarak çıktığı 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana sürekli jeopolitik gerekleri gözeten politikalar izlemiştir. Kültür merkezli görüşlerden meşruiyet umduğu dönemde de jeopolitik esaslardan ayrılmamıştır. Ne var ki ahlaki ve hukuki bir temele dayanmadan askeri güç kullandığı bu dönemde, bilhassa

Fukuyama[50] ve Huntington[51] tarafından öne sürülen görüşlerle dünya kamuoyunu oyalamış ve politikası açığa çıkınca bunları rafa kaldırıp yeniden coğrafi esaslı ama ahlaki temel arayışını da tartışan Zbigniew Brzezinski'nin *Büyük Satranç Tahtası Tezi*ni ileri sürmüştür.

Güncel jeopolitik teoriler incelenirken söz konusu teoriler, çoğunlukla ABD kaynaklı jeopolitik görüşler ve Rusya Federasyonu'nda etkili olan jeopolitik düşünce akımları ile sınırlı tutulmaktadır. Bu duruma etki eden nedenler şu şekilde açıklanabilir: ABD, dünyanın en güçlü ve gücünü en etkin biçimde kullanan devletidir. Türkiye'yi ve tarihi ilgi alanlarını kapsayan Avrasya bölgesinde önemli çıkarları, planları ve uygulamaları olan küresel bir güç merkezidir. Dolayısıyla mutlaka izlenmesi ve değerlendirilmesi gerekir. Rusya ise iki yönden önemlidir. İlk olarak; Rusya, Avrasya'daki en büyük güç merkezlerinden biridir. Rusya'yı incelenmeye değer kılan diğer neden ise; Soğuk Savaş'ı kaybetmesiyle tarihin en büyük ve en hızlı geri çekilmesini yaşayan bu eski süper gücün yeniden toparlanmak için jeopolitiğe sarılmış olmasıdır. Bu durum, jeopolitiğin bilimsel meşruiyeti açısından yakın tarihin en etkili örneklerinden birini oluşturmaktadır. Rusya'da o kadar çok sayıda jeopolitik çalışma yapılmaktadır ki bunlar ancak akımlar halinde ve ana başlıklar altında incelenebilmektedir.[52] Söz konusu jeopolitik akımların en önemlisi, Alexandr Gelyevich Dugin'in *Yeni Avrasyacılık Akımı*dır.

1.3.2.1. Zbigniew Brzezinski: Büyük Satranç Tahtası Tezi

Polonya asıllı Zbigniew Brzezinski tarafından 1997 yılında yayınlanan *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri* adlı kitapta[53] ortaya atılan jeopolitik görüşler, eserin ismine paralel olarak *Büyük Satranç Tahtası Tezi* adıyla anılmaktadır. Brzezinski, söz konusu kitabında ve bunu izleyen

[50]Francis Fukuyama: Tarihin Sonu Tezi.
[51]Samuel Phillips Huntington: Medeniyetler Çatışması Tezi.
[52]Ulaş, *a.g.e.*, s. 167-169.
[53]Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Basic Books, New York 1997.

kitaplarında[54]; dünya hakimiyetini sağlamak ve devam ettirmek için ABD'nin gücünü nasıl kullanması gerektiği hususunda ABD yönetimine bir dizi önerilerde bulunmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde jeokültür nitelemesiyle sunulan ve zihinleri bulandıran kültür odaklı görüşlerden sonra Brzezinski'nin coğrafyayı esas alan tespit ve önerileri; bütünlük taşıyan ve ABD politikasında yönlendirici etkileri olduğu görülen, incelenmeye değer jeopolitik görüşlerdir. Brzezinski, söz konusu kitabında; Çin, Moğol, Roma ve Büyük Britanya İmparatorluklarının tarihteki gelişme, genişleme ve yıkılış evrelerini inceledikten sonra söz konusu imparatorlukların hüküm sürdükleri dönemde bile tam anlamıyla bir dünya hakimiyeti tesis edemediklerini örneğin Büyük Britanya'nın denizaşırı bölgelerde açıkça hükümran olmasına rağmen Avrupa'ya hükmedemediği, karmaşık bir güçler diplomasisi ile Rusya ve Almanya'nın Avrupa kıtası üzerindeki hakimiyetine engel olmaya çalıştığını fakat Amerika'nın bugünkü küresel gücünün etkinlik sahası ve yayılımının eşsiz olduğunu belirtmektedir.[55]

Brzezinski'ye göre; *"Amerika Birleşik Devletleri sadece dünyanın tüm okyanuslarını ve denizlerini kontrol etmekle kalmayıp, kendi gücünü siyasi olarak önemli şekillerde ülkelerin içine yansıtabilen bir askeri kabiliyet geliştirmiştir... Özetle Amerika küresel gücün belirleyici dört alanında üstün durumdadır: Askeri*

[54]Brzezinski, *The Choice: Global Domination or Global Leadership*, Basic Books, New York 2004; Brzezinski, *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, Basic Books, New York 2007; Brzezinski, *America and the World: Conversations on the Future of American Foreign Policy*, Basic Books, New York 2008.

[55]Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri*, çev. Ertuğrul Dikbaş, Ergun Kocabıyık, Sabah Kitapları, İstanbul 1998, s. 22-23. Amerika'nın eşsiz bir küresel güce sahip olduğu belirtilmişken *Büyük Oyun (The Great Game)* teriminden söz etmekte fayda vardır. *Büyük Oyun (The Great Game)*, 19. yüzyıldan başlamak üzere stratejik bölgelerin büyük güçler tarafından paylaşılma mücadelesini tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Söz konusu mücadele; İngiltere (Büyük Britanya), Çarlık Rusya'sı, Almanya ve Fransa arasında; Osmanlı İmparatorluğu toprakları, Orta Asya ve Uzak Doğu ülkelerinin topraklarını ele geçirmek amacıyla yapılmıştır. Dolayısıyla söz konusu terim, günümüzde yaşanan güç mücadelelerine ve jeopolitik rekabetlerine bu bağlamda ışık tutması ve söz konusu güç mücadelelerinin geleceğine ve seyrine yönelik öngörülere sahip olunabilmesi adına önemlidir. *https://www.turkcebilgi.com/büyük_oyun (21.6.2018).*

olarak dengi bulunmayan bir küresel erişime sahiptir; ekonomik olarak Japonya ve Almanya tarafından bazı bakımlardan meydan okunsa bile küresel büyümenin ana lokomotifi olmaya devam etmektedir; teknolojik olarak yenileşmenin bıçak sırtı alanlarında genel öncülüğü elinde bulundurmaktadır ve kültürel olarak bazı kabalıklara karşın özellikle dünya gençliği arasında rakipsiz bir cazibeye sahip bulunmaktadır. Tüm bunlar Amerika Birleşik Devletleri'ne, başka hiçbir devletin ulaşamadığı bir siyasi güç sağlamaktadır. Bu dördünün birleşimi Amerika'yı süper güç yapmaktadır."

Brzezinski'ye göre; ABD için asıl jeopolitik ödül Avrasya olmalıdır. ABD'nin siyasi önceliği Avrasya egemenliği olmalıdır. Zira ABD'nin küresel gücü, Avrasya'daki egemenliğini ne zamana dek ve ne yönde bir tesirle devam ettirebileceğine bağlıdır.

Brzezinski, Avrasya'nın sahip olduğu değeri şöyle ifade etmektedir: *"Avrasya, yer kürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak bir eksendir. Avrasya'ya hakim olan bir güç dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrolü altına alabilir. Dünya nüfusunun yaklaşık olarak %75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve hem ekonomik teşebbüsler ve hem de yeraltı zenginliklerinin çoğu oradadır. Avrasya, dünya GSMH'nın %60'ına ve bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir. Bunun yanısıra Avrasya, siyasi olarak en iddialı ve dinamik devletlerin yer aldığı bölgedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin ardından dünyanın en büyük altı ekonomisi ve en büyük altı silah alıcısı Avrasya'dadır. Yine dünyanın birisi dışında resmi olarak bilinen tüm nükleer güçleri ve de gizli nükleer güçlerin tümü Avrasya'dadır. Bölgesel hakimiyet ve küresel etki heveslisi olan dünyanın en kalabalık nüfuslu iki devleti Avrasya'dadır. Amerikan önceliğinin tüm potansiyel ve/veya ekonomik meydan okuyucuları Avrasya'dadır. Kısacası Avrasya'nın gücü büyük oranda Amerikanınkini gölgede bırakmaktadır. Bereket versin ki Avrasya siyasal olarak bir bütün meydana getirmek için fazla büyüktür."*[56]

[56]Brzezinski, *a.g.e.*, s. 26-32.

Brzezinski Avrasyasının sınırları, klasik jeopolitik teorilerde tarif edilenlerden biraz daha farklıdır. Avrasya; Orta Asya, Rusya'nın Asya'da sahip olduğu topraklar ve Doğu Avrupa ile sınırlı değildir. Brzezinski'nin Avrasyası, Asya ve Avrupa'nın tamamını ve Japon adalarını kapsamaktadır. Avrasya, Mackinder'in Dünya Adasından Afrika çıkarıldığında geriye kalan bölümdür. Yani Afrika, Amerika, Okyanusya kıtaları ve kutuplar hariç tüm dünyadır. İşte bu Avrasya, Brzezinski'nin küresel üstünlük mücadelesinin devam ettirileceğini belirttiği *Büyük Satranç Tahtası*nı oluşturmaktadır. Söz konusu satranç tahtasının üzerinde birçok oyuncu bulunmaktadır.[57]

Dört farklı bölgeye ayrılan[58] ve her bölge içerisinde farklı güçte oyuncuların yer aldığı bu devasa, garip biçimli ve Lizbon'dan başlayıp Vladivostok'a dek devam eden *Avrasya Satranç Tahtası*; hakimiyet ve güç oyununun zeminini oluşturmaktadır. Brzezinski, hakimiyet ve güç oyununu ve oyunun sonuçlarına ilişkin olasılıkları şu sözlerle anlatmaktadır: *"Eğer orta bölge (Rusya), batı bölgesinin gittikçe genişleyen yörüngesine çekilebilirse, güney bölge (Hindistan, Türkiye ve Orta Asya Türk Devletlerinin bulunduğu bölge) tek bir oyuncunun hakimiyetine girmezse, doğu bölgesi (Çin, Güney Kore ve Japonya'nın bulunduğu bölge) ABD'nin denizaşırı üslerinden atılmasını kışkırtarak birleşmezse, (güç oyununda) Amerika'nın üstün olacağı ifade edilebilir. Ancak orta bölge (Rusya), batıyı reddeder, iddialı bir tekil aktör olur ve güney bölge üzerinde kontrolü sağlarsa veya büyük doğu bölgesi oyuncuları (Çin, Japonya) ile bir ittifak kurarsa; o zaman ABD'nin Avrasya'daki önceliği ciddi bir biçimde daralır. Aynı şey iki büyük Doğulu oyuncunun (Çin ve Japonya) bir biçimde birleşmeleri halinde de geçerli olabilir. Son olarak, Amerika'nın Batılı müttefikleri tarafından batı çevresindeki tüneğinden çıkarılması-ki bu batı ucunun orta bölgeyi işgal eden bir aktörün (Rusya'nın) hakimiyeti altına girmesi anlamına gelse bile- otomatik olarak Amerika'nın Avrasya Satranç Tahtasındaki oyuna dahil olmasının sona erdiği manasına gelirdi."*

[57]Ulaş, *a.g.e.*, s. 185.
[58]Detaylı bilgi için bkz. Brzezinski, *a.g.e.*, s. 32-35.

Brzezinski, dört bölgeye ayırdığı Avrasya Satranç Tahtasını ve güç oyunundaki alternatifleri bu sözlerle izah ettikten sonra güç oyununa katılan veya katılması muhtemel olan oyuncuları açıklamaktadır. Brzezinski, bunları; güç oyununa doğrudan katılabilecek ve etki edebilecek devletlerden meydana gelen *jeostratejik oyuncular* ve oyuna direkt olarak etki edebilecek durumda olmadığı halde bulundukları konum nedeniyle oyun esnasında dikkate alınması gereken devletlerden oluşan *jeopolitik mihverler* olmak üzere iki grup halinde incelemektedir.

Jeostratejik aktörler; ABD'nin menfaatlerine tesir edecek biçimde, var olan jeopolitik ortamı değiştirmek maksadıyla, sınırlarının dışında güç uygulama veya etkide bulunma kabiliyetine ve iradesine sahip olan devletlerdir. Bu devletler, bölgesel hakimiyet ya da küresel prestij peşindedirler. Bu amaçla, ABD'nin potansiyel güç kapasitesini ölçerler, kendi menfaatlerinin ABD'nin menfaatleri ile ne ölçüde örtüştüğünü belirlerler ve böylelikle kendilerine daha kısıtlı Avrasya hedefleri tespit ederler. Rusya, Çin, Hindistan, Almanya ve Fransa, jeostratejik oyunculardır.

Jeopolitik mihverler ise değerlerini güç ve motivasyonlarından değil, hassas jeopolitik özelliklerinden alırlar. Söz konusu jeopolitik konum, önemli bir bölgeye etki etmek ya da önemli bir bölgeden çıkmak için o ülkeye özel bir önem kazandırır. Türkiye, İran, Azerbaycan, Ukrayna ve Güney Kore, jeopolitik mihver devletleridir.

Brzezinski'ye göre; tüm jeostratejik oyuncular önemli ve güçlü devletler olmalarına rağmen bütün önemli ve güçlü devletler, jeostratejik oyuncu olamazlar. Örneğin İngiltere, Japonya ve Endonezya'yı da büyük birer güç olarak değerlendirmesine karşın yeterli isteğe sahip olmadıkları için bu devletleri jeostratejik oyuncular arasında saymadığı görülmektedir.

Brzezinski, jeostratejik oyuncular arasında saymadığı İngiltere hakkında; *"Büyük Britanya, Amerika'nın kilit önemdeki destekleyicisi, çok sadık bir müttefiki, yaşamsal değerde bir askeri üssü ve kritik önemdeki istihbarat etkinliklerinde yakın bir ortağıdır. Dostluğu pekiştirilmeyi gerektirir, ancak politikaları sürekli dikkat gerektirmez. O; parlak şanının üzerinde dinlenen, Fransa ile Almanya'nın esas*

oyuncular oldukları büyük Avrupa macerasından kopmuş emekli bir jeostratejik oyuncudur." demektedir.

Brzezinski'ye göre; Rusya, güç kaybetmesine ve süregelen istikrarsızlığına rağmen büyük bir jeostratejik aktör olmayı sürdürmektedir. Çin, kendisini dünyanın merkezi olarak gören önemli bir bölgesel güçtür ve tartışmasız şekilde büyük bir oyuncudur. Fransa ve Almanya, Avrupa Birliği vizyonuna yönelmiş iki kilit ve dinamik oyuncudur.

Brzezinski, mihver devletler olarak tanımladığı Ukrayna'yı, Rusya'nın Batı ile irtibatını sağlayan bir devlet olarak; Azerbaycan'ı küçük nüfusu ve geniş olmayan topraklarına karşın büyük enerji kaynakları nedeniyle *Orta Asya'daki zenginlikleri içine alan bir şişenin mantarı* gibi görmektedir. Güney Kore'nin ise, Kuzey Kore ile birleşmesi veya Çin'in etki alanına girmesi durumunda Amerika ve Japonya'nın Uzakdoğu'daki pozisyonunu önemli derecede değiştirecek bir jeopolitik mihver olduğunu belirtmektedir.[59]

Brzezinski, kitabında jeostratejik oyuncuları ve jeopolitik mihverleri bu şekilde değerlendirdikten sonra; ABD çıkarlarına uygun bir Avrupa'nın, Rusya'nın ve Çin'in nasıl olmaları gerektiğini, Orta Asya'da yeni bir Balkanlar oluşma olasılığının ne olduğunu, Avrasya'da en tehlikeli koalisyonların hangileri olabileceğini ve bunları engellemek için ABD'nin neler yapması gerektiğini izah etmektedir.[60]

Brzezinski, Spykman'ın tersine[61] bütünleşmiş ve güçlerini birleştirmiş bir Avrupa'dan yanadır. Brzezinski'nin düşüncesine göre; Avrupa, ABD'nin tabii müttefikidir ve ayrıca demokrasinin tüm Avrasya ülkelerine yayılmasını kolaylaştıracak bir konumdadır. Avrupa, jeopolitik bakımdan ABD için Avrasya'daki en önemli köprü başıdır. NATO, ABD'nin Avrasya'daki siyasi nüfuzunu ve askeri etkinliğini sürdürebilmesi açısından çok önemlidir. Brzezinski; ulus devletlerden

[59]Brzezinski, *a.g.e.*, s. 35-47.
[60]Ulaş, *a.g.e.*, s. 189.
[61]Detaylı bilgi için bkz. Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Harcourt Brace and Company, New York 1942, s. 466.

oluşan parçalanmış bir Avrupa yerine bütünleşmiş, NATO ile pekişmiş ve Rusya ile güvenli ilişkilere girmiş bir Avrupa'nın ABD çıkarlarına daha uygun olduğunu belirtmekte ve *"Dolayısıyla Amerika'nın Avrupa'daki merkezi jeostratejik hedefi oldukça kolay bir biçimde özetlenebilir: Bu daha gerçek bir Atlantik ötesi ortaklık yoluyla Avrasya kıtasındaki köprübaşını sağlamlaştırmak ve böylelikle de büyüyen bir Avrupa'nın, Avrasya'ya uluslararası demokratik ve işbirlikçi düzenin yansıtılması için daha elverişli bir sıçrama tahtası olabilmesini sağlamaktır.*[62]*"*

Suat İlhan'a göre Brzezinski'nin Avrupa Birliği'ne duyduğu güven, fikirlerinin en zayıf halkasını oluşturmaktadır. İlhan, bu güvenin boşa çıkması durumunda Brzezinski'nin bütün sisteminin çökeceğini belirtmektedir.[63]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasını Avrasya'nın ortasında bir kara deliğin meydana gelmesine benzeten Brzezinski, Rusya Federasyonu'nun Avrasyacılıktan Slav birliğini sağlamaya, *Bağımsız Devletler Topluluğu* adı altında eski bağlılarını kontrol etme çabalarından Çin ile stratejik ortaklık kurmaya dek uzanan çeşitli jeopolitik arayışlar içine girdiğini fakat Rusya Federasyonu'nun tek gerçek seçeneğinin Avrupa ile yakınlaşmak olduğunu, böylece modernleşerek reformlarını tamamlayabileceğini düşünmekte ve *"Rusya, Avrupa'ya doğru ne kadar hızla hareket ederse Avrasya'nın kara deliği, daha modern ve demokratik olan bir toplum tarafından daha erken doldurulacaktır. Gerçekten Rusya için tek alternatif açmazı artık jeopolitik bir seçim yapma meselesi değil, ayakta kalmanın dayatmalarıyla yüz yüze gelmektir.*[64]*"* demektedir.

Brzezinski, Çin'in yükselen bir güç olduğunu fakat şimdilik küresel bir güç olma potansiyeli taşımadığını belirtmekte ve bu devlet ile ilgili olarak; *"Çin, Doğu Asya'da ağır basan bölgesel bir güç olma yolunda ilerlemektedir. Daha şimdiden jeopolitik olarak anakarada belirleyici bir aktör konumundadır. Ordusu ve ekonomisi, Hindistan dışında komşularını cüceleştirmektedir. Dolayısıyla Çin'in*

[62]Brzezinski, *a.g.e.*, s. 80.
[63]Detaylı bilgi için bkz. Suat İlhan, *Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 83.
[64]Brzezinski, *a.g.e.*, s. 111.

tarihinin, coğrafyasının ve ekonomisinin doğrultusunda uyum halinde gitgide bölgesel olarak (iddia sahibi olması) doğal bir gelişmedir.[65]" demektedir.

Diğer yandan Brzezinski; Çin'in gelişip genişleme olasılığını ve Rus-Çin-İran ittifakını, Avrasya kıtasındaki ABD çıkarları açısından en önemli tehditler olarak görmektedir.

Özetle, Brzezinski'nin ortaya attığı jeopolitik görüşlerin; ABD'nin son dönemdeki dünya siyasetinde büyük etkilerinin olduğu bir gerçektir. Zira Soğuk Savaş sonrasında, ABD yönetiminin 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana esas aldığı Kenar Kuşak Teorisi'ni, önce Mihver Devletler Tezi ile, sonrasında da Brzezinski'nin görüşleri ile uyumlu kılan ve kaynaştıran bir politika izlediğini ifade etmek mümkündür.[66]

Harita 3. Brzezinski: The Grand Chessboard (Büyük Satranç Tahtası)[67]

[65]Brzezinski, *a.g.e.*, s. 148.
[66]Ulaş, *a.g.e.*, s. 193, 196, 197.
[67]*stateofthenation2012.com*

1.3.2.2. Alexandr Dugin: Yeni Avrasyacılık Akımı

1990'da kurulan Den (Gün) Gazetesi, Post-Sovyet dönem Avrasyacılığı için çok önemli yayın organı olmuştur. Bu gazetenin, Sovyet otoritelerince kapatılmasının ardından yerine 1993'te Zavtra (Yarın) Gazetesi kurulmuştur. Söz konusu gazetenin editörü Aleksander Prokhanov[68] ile eski yardımcısı Aleksander Dugin, Avrasyacılığı Rus sağ ve sol kesimlerinin birleşme noktası/aracı haline getirmeye çalışmışlardır. Bunu da büyük ölçüde başarıyla gerçekleştirmişlerdir. Dugin'e göre; *"Avrasyacılık, beyaz (aşırı muhafazakar) ve kızıllar arasında var olan anlaşmazlık-çatışmaları, geniş bir medeniyetsel proje temeli üzerinde ortadan kaldırmaya başlamıştır."*[69]

Dugin, Zavtra Gazetesi'nden ayrıldıktan sonra, *Elementi (Elementler: Avrasya Sürveyi)* dergisinin editörü olmuştur. Bir ara, Devlet Duması Başkanı Komünist Gennadi Seleznev'in danışmanlığını da yapan Dugin, 1997'de yazmış olduğu *Jeopolitiğin Temelleri: Rusya'nın Jeopolitik Geleceği* isimli kitapla Avrasyacı hareket içinde merkezi bir konuma gelmiştir. Mackinder'in tezini[70] daha ileri boyutlara taşıyan Dugin, şöyle bir yaklaşıma sahiptir: *Kara ve Deniz güçleri arasında yalnızca jeopolitik karşıtlık yoktur, bunun yanısıra bu iki dünya kültürel/medeniyetsel olarak da birbirlerinin karşıtıdırlar."*[71] Bu nedenle Kara ve Deniz güçleri arasında gerçek bir *medeniyetler çatışması* söz konusudur. Dugin'in kanaatine göre; Kara ve Deniz devletleri arasındaki düşmanlıklar, Doğu-Batı ayrımına paralel biçimde seyretmektedir.

---

[68]Prokhanov'a göre; Avrasyacılık, başlı başına bir entegrasyon fikridir. Charles Clover, "Dreams of the Eurasian Heartland 'The Reemergence of Geopolitics'", *Foreign Affairs*, Cilt 78, Sayı 2, Mart-Nisan 1999.

[69]Clover, *a.g.e.*, s. 10.

[70]Kara Hakimiyet Teorisi'ni geliştiren İngiliz jeopolitikçi Sir Halford Mackinder (1861-1947); Asya, Avrupa ve Afrika ' nın oluşturduğu bütünlüğü "Dünya Adası" olarak adlandırmıştır. Mackinder; batıda Volga, doğuda Sibirya, güneyde Himalayalar, kuzeyde Buz Denizi arasında bulunan bölgeyi ise "Heartland" (Kalpgah) veya "merkez bölgesi" olarak nitelendirmiştir. Düşünürün geliştirdiği teori şöyle özetlenebilir: "Doğu Avrupa'ya hakim olan, merkez bölgesini kontrol eder; bu bölgeyi elinde bulunduran, Dünya Adasına egemen olur; Dünya Adasına egemen olan ise tüm dünyaya hakim olur." Bu konuda örneğin bkz. Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 26.

[71]Judith Devlin, *Slavophiles and Commissars "Enemies of Democracy in Modern Russia"*, Macmillan Press Ltd., Houndsmills 1999, s. 9.

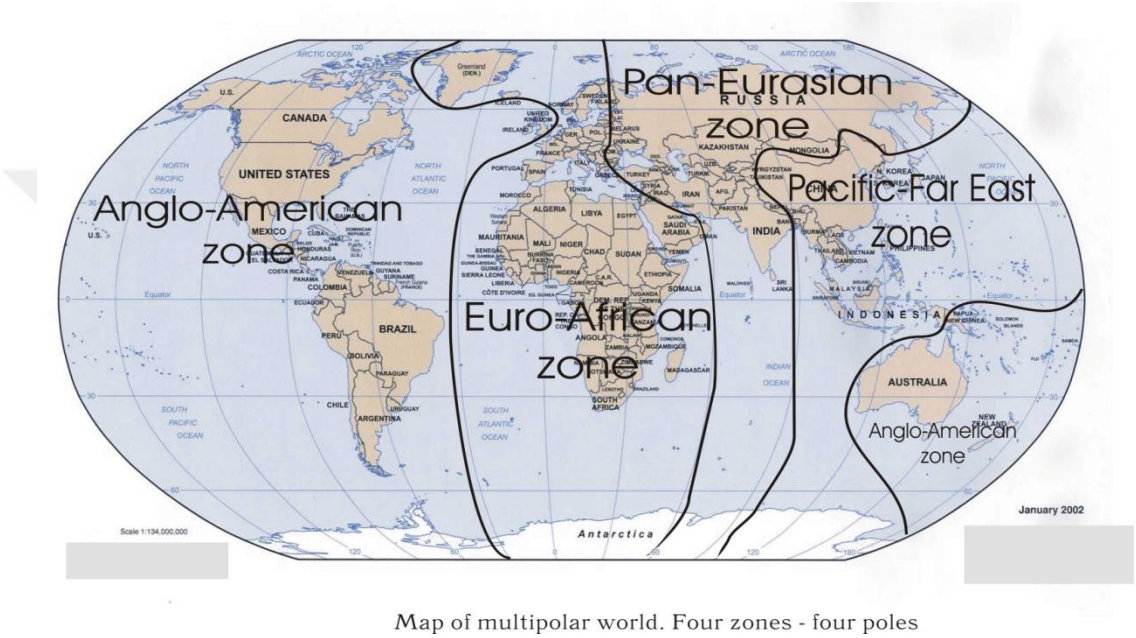
Dugin, Deniz güçlerinin daha liberal görüşte olduklarını ifade ederken, ona göre; Kara güçleri mutlak değer sistemlerini benimseyip geleneğe önem vermektedirler. Dugin, stratejik olarak ABD'yi kıtadan (Avrasya'dan) atabilmek için şunu tavsiye etmektedir: *Batı karşıtı bir ittifakın kurulması*. Dugin'in *Pax Eurasiatica* olarak adlandırdığı bu ittifakın nihai hedefi, *Avrasyalı jeopolitik ve jeoekonomik örgütlerin jeostratejik birliğini sağlamak* olarak tanımlanmıştır.[72] Söz konusu ittifak; Rusya, Japonya, Almanya ve İran arasında[73] ve Batı'nın reddi gibi ortak bir payda üzerine dayandırılmalıdır.[74]

Dugin, oluşturulacak bu ittifakın temel toplumsal/politik karakteri olarak, *Neo-Totalitaryanizm* terimini kulanmıştır.[75] Burada bahsi geçen teorik yaklaşımla Rus dış politikasının pratiği arasındaki öenmli bir paralelliği göstermek olasıdır. Dugin'in bazı önerileri, pratikte Rus dış politikasının da somut vektörleri arasında yerini almıştır. Örneğin Dugin, ihtilaflı Kuril adalarının Japonya'ya verilmesinin Japonya ile muhtemel bir ittifak kurmada önemli bir ilk adım olacağını belirttikten bir süre sonra (1998'in sonbaharında); bu ihtimal, pratikte Japonya'yla ciddi olarak tartışılmaya başlanmıştı. Yine aynı biçimde, Dugin'in birtakım somut önerileri Yeltsin'in *Moskova-Berlin-Paris Mihveri* projesine ve Primakov'un İran ve Irak'a yönelik girişimlerine ilham kaynağı olmuştur.[76]

Dugin zihniyetinde, *karalarla çevrilmiş* ve *denizci (Atlantik)* uygarlıklar, kendilerine has üretim ve devlet oluşturma yöntemlerine sahiptirler. Denizci güçlerle kara güçleri arasında sürekli bir savaş ve mücadele hali söz konusudur. Yeni Avrasyacılar, dünya politik sürecini, *Atlantizm* ile *Kontinentalizm* arasında var olduklarını düşündükleri sürekli çatışmaya indirgemiş haldedirler. Onlara göre Rusya, Atlantizm'in bütün şekillerine karşı savaş açmalı, bunun yanısıra küreselleşme ve yeni dünya düzeni gibi nosyonları da lanetlemelidir. Bilhassa *yeni*

[72]John O' Loughlin, Geopolitical Fantasies, National Strategies and Ordinary Russians in the Post-Communist Era", *Geopolitics*, Cilt 6, Sayı 3, Kış 2001, s. 25.
[73]Ancak, bahsi geçen Batı karşıtı ittifaka katılması öngörülen tüm devletlerin (güçlerin) de kara güçleri olmadığı dikkat çekicidir.
[74]Clover, *a.g.e.*, s. 11.
[75]O' Loughlin, *a.g.e.*
[76]Clover, *a.g.e.*

dünya düzeni kavramını ABD'nin dünya hakimiyeti rüyasının vücut bulması ve Amerikalıların gözünde *Rusya'nın zapt edilmesi* amacına ulaşılmasının yöntemi olarak görmektedirler.[77] Bununla birlikte, klasik ve çağdaş Avrasyacılar arasında bir geçiş noktası olan Lev Gumilev[78], Mackinder ve Dugin'den[79] farklı olarak, Avrasya süperetnosunu dünya hakimiyeti için bir aday olarak görmemiştir.[80]

Harita 4. Dugin'in Birleşik Meridyen Bölgeleri[81]

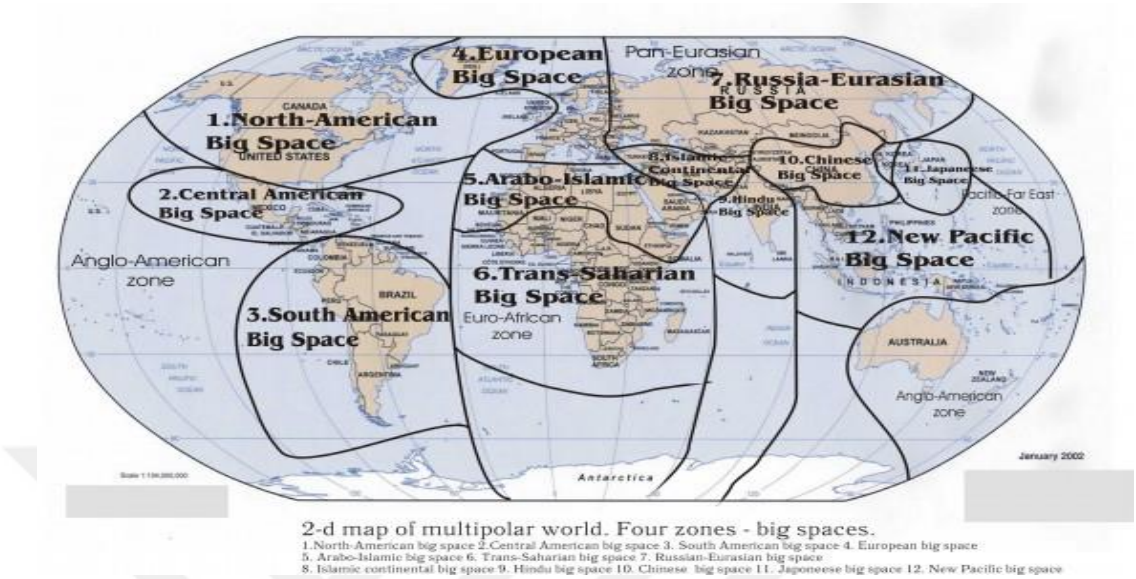
[77]Vladimir Kolossov ve Rostislav Turovsky, "Russian Geopolitics at the Fin -de- Siecle", *Geopolitics*, Cilt 6, Sayı 1, Yaz 2001, s. 147; Mark Bassin, "Russia Between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space", *Slavic Review*, Cilt 50, sayı 1, İlkbahar 1991, s. 145-146.

[78]Rus jeopolitik literatüründe; Danilevski, Leontyev, Meçnikov, Milyutin, Kvaşnin-Samarin, Golovnin, Vandam, Semyonov-Tyan-Şanski, Vernadski, Trubetskoy, Savitski ve Gumilev'in çok önemli katkıları bulunmaktadır. Rus jeopolitik okulunun kaynakları ve teorileri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ali Hasanov, *Jeopolitik*, s. 131-169.

[79]Detaylı bilgi için bkz. Hasanov, *a.g.e.*, s. 169-171.

[80]Stephen K. Carter, "Russian Nationalism and Russian Politics in the 1990s.", *Ethnicity and Nationalism in Russia, the CIS, and the Baltic States*, ed. Christopher Williams ve Thanasis D. Sfikas, Aldershot: Ashgate, Publishing Ltd., 1999.

[81]Aleksandr Dugin, "Avrasyacı Çağrı ve Türkiye'nin Jeopolitiği", *Türk Dirlik Dergisi*, 17.1.2003. http://www.turkdirlik.com, 7 Temmuz 2009, s. 2.

Harita 5. Dugin'in Büyük Bölgeleri[82]

1.3.2.2.1. Heartland'ı Temsil Eden Tek Ülke: Rusya

Stratejik açıdan Rusya, kendisini Avrasya'yla özdeşleştiren devasa bir kıtasal kütleden meydana gelmektedir. Sibirya'nın ele geçirilmesi ve entegrasyonunun ardından Rusya, jeopolitik kavram olan *Heartland*, yani kıtanın "Merkezi Kara"sı ile aynı anlama gelmiştir. Rus Büyük Alanını Mackinder, "Tarihin Coğrafi Ekseni" olarak nitelendirmiştir. Coğrafya, doğa, dil, iklim, kültür ve din açısından Rusya, Avrasyacı Doğu ve Avrasyacı Batı'nın sentetik birleşimidir ki jeopolitik fonksiyonu, Doğulu ve Batılı eğilimlerin toplamına ya da ortalamasına indirgenemez. Rusya, ne Doğu, ne de Batı'dır; bağımsız ve özel bir Üçüncü yöndür. Rusya'nın "merkezi" durumunu kültürel olarak kavrayan Rus Avrasyacıları, coğrafi ve jeopolitik karşıtlıkların manevi ve dikey sentez içinde ortadan kalkacağı özel bir "Merkezi İmparatorluk" kültüründen bahsetmişlerdir. Sadece bir stratejik yaklaşımla bakıldığında, Rusya, Avrasya ile özdeştir. Çünkü yalnızca onun toprakları, nüfusu ve endüstriyel-teknolojik gelişimi, kıtasal bağımsızlık üssü olmaya ve otarşiye

[82]Dugin, a.g.m., *Türk Dirlik Dergisi*, s. 1.

elverişlidir. Söz konusu nitelikler, jeopolitik yasalar gereğince her bir "ada"da[83] bu manada "Dünya Adası"nda *(World Island)* yani Avrasya'da meydana gelmesi kaçınılmaz olan tam kıtasal entegrasyona bir temel oluşturacaktır.

Rusya-Heartland'a kıyasla diğer tüm Avrasya devletleri ve alanları *Rimland* yani *kıyısal alan* sayılır. Rusya, "Tarihin Ekseni"dir. Zira "medeniyet" en parlak, anlamlı ve yetkin formlarını, kendisinin hayat verici kıtasal kaynağında değil, Kara alanının deniz veya okyanus ile yani Su alanıyla sınırlandırıldığı kritik bir şeritte, "kıyı bölgesi"nde oluşturarak onun *çevresinde* dönmektedir. Stratejik yönden bakıldığında, Rusya, bağımsızlığı ve hakimiyeti tüm kıtanınkiyle özdeş olan bağımsız teritoryal (bölgesel) bir yapıdır. Bu, diğer büyük Avrasya devletlerinin - Çin, Almanya, Fransa, Hindistan- hiçbiri hakkında söylenemez. Gerçi kıyısal komşularıyla ve ayrıca diğer "Adalar"ın ya da kıtaların devletleriyle karşılaştırıldığında; Çin, Almanya, Fransa, Hindistan vs. devletler, kıtasal güç rolünü oynarlar, fakat Rusya'yla kıyaslandığında, tüm stratejik, kültürel ve siyasi sonuçlarıyla her zaman "kıyısal şeritler", yani Rimland olarak kalacaklardır. Dolayısıyla tam bir jeopolitik temellendirme açısından sadece Rusya, Heartland'ı temsil edebilir.[84]

1.3.2.2.2. Rusya Özelinde Rimland Sorunu

Rusya'nın komşu kıtasal medeniyetlerle -Batıda Roma-Germen ve Doğuda geleneksel üç medeniyet (İslam, Hint ve Çin)- olan ilişkisinde en azından iki düzlemden söz edilebilir. Birçok yanlış anlamaya yol açacağı için hiçbir şekilde bu iki düzlemi birbirleriyle karıştırmamak gerekir. Birincisi, Rusya'nın kültürel-tarihsel mahiyeti, manevi yönden kendi kaderini belirlemesi ve "benzersiz oluş"u, kuşkusuz, (Rus Avrasyacılarının ifadesiyle) "ne Doğu ne Batı" veya "ne Avrupa ne Asya ancak ve ancak Avrasya" formülüyle belirlenmiştir. Manevi açıdan Rusya, ne Doğu, ne de

[83]Klasik jeopolitikte "ada" terimi, Avrasya ölçeğinde alanlara karşılık kullanılır.
[84]Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul 2016, s. 3-4.

Batı terimleriyle ifade edilebilecek olan bir Üçüncü yöndür. Bu bağlamda, Rusya'nın yüksek menfaatleri, her ne pahasına olursa olsun kendi yeganeliğini *korumayı* ve Doğu ve Batı kültürlerinin meydan okumaları karşısında kendi özgünlüğünü korumayı gerektirir. Bu, tam izole edilme manasına gelmese de, olası etkileşimlerin önünü kapatmaktadır. Tarihi gerçekçilik bizden mertçe şunu itiraf etmemizi talep eder: "kendininkini" benimseme her zaman "ötekini" reddetmeyle paralel yürümektedir. Hem benimseme hem de reddetme, halkın ve devletin milli, kültürel, tarihi ve siyasi bağımsızlığının temel unsurlarıdır. Bu sebeple, hem Doğunun hem de Batının *kültürel* planda reddi, Rusya'nın bağımsızlığı için tarihi bir zorunluluktur. Tabi ki, bu konuda çok çeşitli nüanslar ve tartışmalar olabilir. Örneğin, bazıları özgünlüğü kabul ederek Batıdan çok Doğuya daha çok açılmayı üstün tutar ("Asyacı akım"), diğerleri tam aksini ifade eder ("Batıcılar"), kimileri de herhangi bir diyaloğu reddetmeyi tercih eder ("İzolasyoncular"), sonuncularsa her yöne eşit biçimde açılmayı öngörürler ("Yeni Avrasyacılık"ın bazı şekilleri).

Stratejik ve salt jeopolitik düzlemde durum tamamen farklıdır. Günümüzde Rusya-Avrasya, küresel muhalifi olarak, "kıyısal medeniyetler" yani Rimland'dan çok karşısındaki bir "Ada"yı, Atlantikçi Amerika'yı bulmaktadır. *Bu nedenle Atlantik ötesi Batı karşısında stratejik bir zorunluluk olarak, "kıyısal alanların" müttefikler haline dönüşmesi, "sahil/kıyı" bölgelerine etki edilmesi, Avrasya genelinde bir paktın imzalanması veya en azından Rimland'ın mümkün olduğu kadar büyük bir bölümünün tam ve katı bir tarafsızlığının temin edilmesi gerekiyor.* Rusya'nın buradaki stratejik formülü, "hem Doğu hem de Batı" olmalıdır. Çünkü, sadece Avrasya'nın Rusya merkezli kıtasal entegrasyonu, onun tüm halklarına ve devletlerine gerçek manada egemenlik, azami siyasi ve ekonomik otokrasi sağlayabilir. Günümüzde stratejik düzeyde tek bir karşıtlık gündemdedir; ya tek dünyacılık/Mondializm (küresel çapta Amerikancılık ve Atlantikçiliğin hakim olması) veya kıtasalcılık (kürenin, siyasi, askeri, stratejik ve jeopolitik hakimiyetten faydalanan iki ya da daha çok sayıda Büyük Alana bölünmesi). Gerçekten hakim bir kıtasal jeopolitik güç olması için Rusya'ya Rimland'lar gerekmektedir. Günümüzde askeri, stratejik ve ekonomik teknolojilerin güncel gelişimi çerçevesinde başka bir kıtasal olmayan hakimiyet açıkçası imkansızdır: Stratejik alanda Rusya'nın

devletçilik problemini çözmek için her türlü "etnokratik", salt "izolasyoncu" projeler, tek dünyacı/Mondialist planlara tam uygun biçimde, yer küreyi topyekün kontrol etmenin yanı sıra Avrasya ve Rusya'nın tamamen stratejik, siyasi ve ekonomik yönden işgali gibi sonuçlar ortaya çıkarır.

Açıktır ki Rusya'nın kültürel-tarihi problematiğini (yani "ne Doğu, ne Batı" formülünün salt stratejik anlamda teşvik edilmesi) stratejik ya da jeopolitik düzeye aktarma, Rusya'nın dış politikasını yoldan çıkarmaya yönelik *siyasal saptırma* çabasından başka bir şey değildir. Rus devletçiliğinin "dar-etnik", "ırkçı-nasyonalist", "şovenist" modelleri temelinde -cehalet, hamakat ve kendi halkına ve onun bağımsızlığına bilinçli karşı çıkış- ne bulunursa bulunsun, tek dünyacı amaçlarla özdeşlemenin sonuçları sayılır. Rusya'yı "etnik bir bölge" haline getiremediği sürece; ABD, dünya üzerinde *tam* kontrolü elde edemez.

İki kutuplu dünyanın ve SSCB ile ABD arasındaki Soğuk Savaş'ın tüm stratejik tarihinin geride kaldığı şu günlerde Rimland sorunu ancak bu şekliyle karşımızdadır. Rus Avrasyacılarının politik faaliyetlerinin zirvesinde bulunduğu dönemlerde stratejik durum tamamen farklıydı ve çok az insan geleceğe bakabiliyordu. Bu nedenle Avrasyacıların jeopolitik projelerine temkinli yaklaşmak gerekir. Özellikle Rimland konusu, onlar tarafından stratejik değil, her şeyden önce kültürel boyutlarıyla ele alınmıştır. Rusya'nın ciddi ve gerekçelendirilmiş, gerçekçi ve geniş açılı jeopolitik bir program hazırlayabilmesi için tüm bunları dikkate alması gerekir. Burada da başlıca jeopolitik zorunluluğu -Büyük Rusya'nın bağımsızlığı, egemenliği, otarşikliği ve hürriyeti- baş köşeye yerleştirmek gerekmektedir.[85]

[85]Dugin, *a.g.e.*, s. 5-7.

İKİNCİ BÖLÜM: RUS JEOPOLİTİĞİNDE AVRASYACILIK

Politika kavramı, devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda tutum ve davranışlar sergileyebilmeleri için üretmiş oldukları stratejik taktikler aracılığıyla birtakım sistematik hamlelerin, diğer deyişle takip edilecek yol haritasının genel ismi olarak karşımıza çıkmaktadır. *Dış politika* kavramı ise; devletlerin ister dost ister düşman olsun, çevresindeki devletlerle olan ilişkilerinde gerek kendi menfaatleri gerekse de ortak menfaatler doğrultusunda sağlam ve akılcı adımlar atabilmeleri adına izledikleri siyaset; bir nevi pusula görevi gören her türlü stratejik plan ve taktikler şeklinde tanımlanabilir.

Bu bölümde, öncelikle tarihsel süreç içerisinde Panislavizm akımı ve bu ideolojinin Rus milliyetçiliğine yapmış olduğu etki üzerinde durulacaktır. Ardından Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonrası yaşanan değişim incelenecek ve Rusya'nın kendisi adına hayati çıkar alanı olarak nitelendirdiği Avrasya'da etkinlik kaybına uğraması neticesinde *Avrasyacı* politikalarına kesin bir geri dönüş yapması ve eskiden Avrasya jeopolitik havzasında sahip olduğu etki alanlarını kaybetmesine bir tepki olarak üretmiş olduğu *Yakın Çevre Doktrini* ele alınacaktır.

Son olarak da yakın dönem politikacıların özellikle de Boris Yeltsin ve Vladimir Putin'in Rus dış politikası üzerindeki etkileri analiz edilmeye çalışılacaktır. Söz konusu faktörlerin incelenmesi, çalışmanın ilerleyen bölümlerindeki gelişmelerin tarihsel ve ideolojik arka planının kavranabilmesi adına önemlidir.

2.1. Tarihsel Süreç İçinde Panislavizm ve Rus Milliyetçiliğine Etkileri

Panislavizm, Fransız İhtilali ve Napolyon savaşlarının Avrupa'daki mevcut statükoyu bozması neticesinde bilhassa aydınların zihinlerinde oluşmaya başlayan milliyetçi düşüncelerin meydana getirdiği bir akımdır.

Arndt Fichte'nin temsil ettiği Alman romantizmi ve mukayeseli Alman dil birliği hareketi, çok sayıda Avrupalı aydının bu arada Slav aydınlarının da dikkatini çekmiş ve Johann Gottfried Herder, *İnsanlık Tarihi'nin Felsefi Temelleri* isimli eserinin altıncı cildinin dördüncü bölümünde düşüncelerini; *"İslavlar, yüksek ahlaki değerlerle birleşmişlerdir ve bu birleşme, onları geleceğin Avrupa'sında efendi yapacak olan ortak ve zafer dolu kadere götürecektir."*[86] şeklinde belirtmişti.

Bu düşünce 19. asırdan itibaren bilhassa Bohemyalı, Slovenyalı ve Hırvat İslavları arasında yayılmaya başladı. Herder, onlara geleceklerinin parlaklığı hususunda asla şüpheye düşmemeleri gerektiğini ve gelecekte sahip olacakları özerklikle tarihi görevlerini yerine getireceklerini şu sözlerle telkin etmekteydi:[87]

"Herhangi bir halk, özellikle medeniyetin himayesi altında kalmış bir halk için, hayatın genişliği içinde kalbin ve ruhun temsilcisi inançlarından, saygıya layık manevi mirasından, atalarının dilinden daha değerli bir nesneye sahip olmak düşünülemez. Bir halkı dilinden yoksun bırakmak, onu çocuklarına vereceği, bırakacağı ölümsüz servetlerden mahrum etmek demektir."

Oysa Herder'in çizgisi tarihi gerçeklerden ziyade, kendisine ait felsefi düşüncelerden kaynaklanıyordu. Herder, büyük bir Slav dünyası hayal ediyor ve bunu tarihsel realitelerden çok yalnızca dilde olan yakınlığa bakarak tüm Slavların aynı soydan geldiğini ileri sürüyordu. Bu sebeple de düşünceleri o güne dek bilhassa Latinler ve Germenler tarafından sürekli olarak aşağılanan ve ezilen Slavlar arasında büyük bir etki uyandırdı. Daha da ilginci, İslavların dil tarihlerinin temellerinin, Gerhald F.Müller (1705-1786) ve Augusti L.Schlözer (1735-1809), Karl Göttlieb Anton (1751-1818) gibi Alman bilim adamları tarafından atılmasıydı.

Bu bilim adamlarının hepsi Slav dillerinin sözcük yapılarını incelemişler, Slav folklörü ve antik değerleri hakkında çok sayıda bilimsel eser ortaya

[86]Hans Kohn, *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*, çev. Agah Oktay Güner, Kervan Yayınları, İstanbul 1983, s. 15.
[87]Kohn, *a.g.e.*, s. 16-17.

çıkarmışlardı. Fikri alanda yapılan söz konusu çalışmaların etkileri kısa süre içerisinde görüldü. Öncelikle Avusturya'da yaşayan Slavların ekonomik ve kültürel yaşamlarında büyük değişiklikler ortaya çıkardı. Habsbourg hanedanından Marie-Therese, 2. Joseph ve 2. Leopord gibi büyük hükümdarların takip ettikleri politikalar, Slav köylülerinin yaşam seviyelerinde büyük gelişmelere sebep oldu ve onlara sağlanan modern eğitim olanaklarıyla Slavların bilhassa kültürel hayatlarında büyük bir gelişme ortaya çıktı.

Diğer yandan Rusya, uzak ve fakir akrabalar olarak gördüğü Rus olmayan Slavlara karşı pek bir yakınlık duymuyordu. Çarlar için gelişmiş Batılı ülkelerle olan ilişkiler çok daha mühimdi. Bilhassa 1815-1850 yılları arasındaki dönemde Rus politikasının temel yönü, Fransız İhtilali'nin kendilerince zararlı olarak kabul edilen milliyetçilik ve liberalizmin etkilerini yok etme yönündeydi. Bu sebeple Panislavizm'e pek sıcak bakılmıyordu. Fakat, Napolyon savaşları bittiğinde, Rusya, Avrupa'nın büyük güçleri arasına girmişti. Rus askerleri Paris'i işgal ederken, Çar da barış müzakerelerine başkanlık ediyordu.

Buna karşın ünlü bir yazar ve aynı zamanda büyük bir Pan-Slavist olan Puşkin, Avrupa'da Rusya'ya karşı kin ve nefretin sürdüğünü, Rusya'nın ise bunu hak etmediğini ileri sürdü. Ona göre: *"Rusya'nın fedakarlıkları sayesinde Napolyon mağlup edilmiş ve Avrupa yeniden hürriyet, şeref ve sulha kavuşmuştu."*[88] Batılı devletleri Rusya' ya karşı daha duyarlı olmaya davet eden Puşkin şöyle demekteydi:[89]

"Batı'nın liberalistleri dikkatli olun! Rusya bütün düşmanlarını ezecektir! Kim düşman olursa kaderi değişmeyecektir. Finlandiya'nın buzlu kıyılarından, Colchida'nın yakan sıcağına kadar onun savaşçıları harp etmeye hazırdırlar. Rusya bütün Slavların anası ve bütün Slav nehirlerinin döküldüğü okyanustur."

[88] *a.g.e.*, s. 120.
[89] *a.g.e.*, s. 120.

Puşkin ve diğer *Pan-Slavistlerin*[90] çabalarına karşın, özellikle Napolyon savaşlarına katılan ve bu sebeple Avrupa'yı görmüş askerler arasında Batı hayranlığı yayılıyordu. Bilhassa savaş sebebiyle Almanya'da uzun süre kalan Rus subayları arasında Alman dili ve felsefesi bir hayli etkili olmaya başlamıştı. Böylece, Schelling ve Hegel felsefesi, Rus aydınlarıyla tanışma şansını yakalıyordu. Bu iki Alman filozofun eserleri Rusça'ya çevriliyor ve oldukça geniş bir kitle tarafından beğeniyle okunuyordu. Bu gelişmeler Ruslar arasında birbirine zıt iki düşünce akımının doğmasına sebep oldu. Etkileri günümüze dek devam eden bu akımlardan biri *Slavyanofil*ler, diğeri ise *Zapadniki*lerdi.

Rusya, dev bir ok gibi Avrupa'nın tam kalbine girmiş ve Avrupalıları büyük bir şaşkınlığa düşürmüştü. Yakın zamana dek Avrupa'nın geri medeniyetleri arasında sayılan ve aşağılanan Slav medeniyeti ve bu medeniyetin en büyük temsilcisi Rusya, Avrupa'ya damgasını vurmuştu. Artık Avrupalıların kafasında şu soru biçimlenmeye başlamıştı: *"Sahip olduğu sıradışı nüfus gücüyle Rusya ve Büyük Rus hanedanlığı, ülke sınırlarını batı yönünde genişletecek mi?"*

Rusya büyüyor ve korkutuyordu. Avrupa'nın birçok bölgesine yayılmış olan Slavlar da bu tek Slav devleti etrafında birleşmeyi istiyorlardı. Polonyalı bir Slav olan Prens Adam Czartorsyski, Londra'da bulunan Kont Pavel A.Straganov'a şöyle yazıyordu: *"Rusya bütün İslavlara bir federasyon gerçekleştirme yolundaki büyük gayeyi ilham etmelidir."* Nitekim birkaç yıl sonra Rusya'da küçük bir grup tarafından *Birleşik Slavlar Cemiyeti* kuruldu. Bu cemiyetin sembolü sekiz İslav milletini temsil eden bir sekizgendi. Bu sekizgene dört İslav denizi olarak kabul edilen Karadeniz, Akdeniz, Dalmaçya Denizi ve Kutup Denizi'ni simgeleyen dört gemi demiri konuldu. Cemiyetin bütün üyeleri, hayatlarını Slav birliğinin kurulmasına adayacaklarına dair yemin etmişlerdi.

[90]Panislavizm akımında, ünlü Rus Edebiyatı yazarları Puşkin ve Dostoyevski'nin demeçleri, büyük yankılar uyandırmış olmasından dolayı oldukça önemlidir. Detaylı bilgi için bkz. Yaşar Onay, *Rusya ve Değişim,* Nobel Yayınları, Ankara 2002, s. 40-42, 52-54.

Rus Panislavizmi başlangıçta emperyalist eğilimi olmayan bir akımdı. 18. ve 19. asırdaki Rus yayılmasının temel sebebi, Rusya'nın jeopolitik yapısından kaynaklanıyordu ve güvenli sınırlara sahip olma hedefi söz konusuydu.[91] Rus Çarlarının büyük çoğunluğu için de Panislavizm pek bir anlam ifade etmiyordu. Saint Petersburg'da Fransızca konuşuluyordu ve birçok aristokrat ailesi Alman kökenliydi.

Diğer yandan, Avrupa'daki idealizm, din, metafizik arayışların, materyalizmin yerini alması, Rusya' ya da yeni bir çehre kazandırıyordu. Yeni düşünceler, bilhassa da bütün İslavların birliği düşüncesi aydınlar arasında hızla yayılıyordu.

Nitekim böyle bir ortamda hükümetin takip ettiği politikalara karşı ilk tepki üniversite öğrencilerinden geldi. Aralık 1825'te amaçları Rusya'nın büyüklüğünü daha sağlam temellere oturtmak adına Panislavist bir imparatorluğun kurulmasını sağlamak olan ve kendilerine *Aralıkçılar (Decembristler)* denilen milliyetçi gençler bir ayaklanma başlattılar. Fakat, yönetimin tepkisi çok sert oldu ve isyan kanla bastırıldı. Ayaklanmaya katılan çok sayıda genç öldürüldü veya Sibirya'ya sürgüne gönderildi.

Slavyanofillerin[92] düşüncesine göre, Rus tarihi ve kültürü esas itibariyle Batı Avrupa'dan çok farklı ve ondan çok üstündü, Büyük Petro döneminde Rusya'nın zoraki şekilde Avrupalılaştırılmaya çalışılması, Rus tarihinin doğal akışını sekteye uğratmış ve onu derinden yaralamıştı. Bu sebeple Rus tarihini yeniden eski rotasına sokmak her Rus aydınının göreviydi. Bu görüşün 19. yüzyılın ortalarına doğru en önde gelen savunucuları Chomyakov, Kiriyevski kardeşler, Samarin ve Aksakov kardeşlerdi. Bu düşünceleri siyasi akıma dönüştüren ilk kişi de Pogodin olmuştur. 1835'te tüm Avrupa'yı gezen Pogodin'in, 1838'de Rus tahtının varisi olan Büyük Dük Aleksandr Nikolayevich' e yazdığı mektup oldukça önemlidir.[93]

---

[91]Rus dış politikasının oluşmasında coğrafya unsurunun önemi hususunda detaylı bilgi için bkz. Onay, *a.g.e.*, s. 63-95.
[92]Detaylı bilgi için bkz. Onay, *a.g.e.*, s. 41-49.
[93]Pogodin'in yazmış olduğu bu önemli mektubun tam metni için bkz. Onay, *a.g.e.*, s. 43-44.

*Slavyanofiller'*in karşıtı olan ve Çar Büyük Petro'nun açtığı yolda ilerleyerek, Avrupa medeniyetinin Rusya'da uygulanmasını savunanlar *Zapadnikiler* veya *Batıcılar* olarak tanımlandılar. Fakat *Batıcılık* akımı, bünyesinde farklı yönlerde gelişme eğilimleri taşıyan gevşek bir birlikten, 1840'larda demokratların ve liberallerin Panislavizm'e karşı çıkışlarına ortak bir platform olmaktan başka bir şey değildi. Bu akımın en önde gelen ismi Belinski'ydi. Reform öncesi ve sonrası Rusya konularıyla yakından ilgilenen Belinski, yaptığı Hegelci diyalektik şemayı, Rus tarihine uyarlayan ilk kişi oldu. Ona göre; Büyük Petro'dan önce Rus halkı, ataerkil değerlerle birbirlerine sıkı biçimde bağlanmış olan insanların topluluğuydu. Bu sebeple de rasyonel düşünce ve bireysellik, Rus halkı arasında ortaya çıkma imkanı bulamamış ve toplumsal değişim gerçekleşememişti. Büyük Petro'nun takip ettiği akılcı politika neticesinde Ruslar, insan topluluğundan, ulus haline dönmeyi başarmışlardı. Petro, Avrupa medeniyetinin temsil ettiği evrensel değerleri, Rus halkını, bir ulus haline getirmekte kullanmıştı. Bu akımın diğer önemli savunucuları ise; Timofey Granovski, Konstantin Kavalin ve Boris Çiçerin'di.[94]

2.2. Sovyetler Birliği'nde Çöküş Sonrası Yaşanan Değişim

SSCB'nin çöküşü ve Gorbaçov'un görevinin sona ermesiyle beraber, Yeltsin, Rusya Federasyonu'nda gücünü sağlamlaştırmaya başlamıştır. Sovyet ve Rus Komünist Partileri kapatılmıştır.[95] Yeltsin, 1991 Ekim ve Kasım ayları boyunca Rusya için yeni bir bakanlar kurulu oluşturma ve radikal bir ekonomik program uygulama yoluna gitmiştir. Söz konusu program, eski komünist ve muhafazakar milliyetçilerin ittifakı ile, 1989'da Gorbaçov tarafından kurulmuş olan sözde seçilmiş meclis Halkın Vekilleri Kongresi'nce büyük bir muhalefetle karşılaşmıştır.[96]

Devlet başkanı ve kongre arasında süren rekabet, 1993'te Yeltsin'in Kongre için yeni seçimlerin yapılacağını ilan etmiştir. Karar, 1993 Ekim'inin ilk haftasında

[94]Detaylı bilgi için bkz. Onay, *a.g.e.*, s. 49-51.
[95]Brian Crozier, *The Rise and Fall of The Soviet Empire*, An Imprint of Prima Publishing, National Review, California 2000, s. 23-29, 89.
[96]Boris Yeltsin, *Gece Yarısı Günlükleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s. 55-68.

Kongre taraftarları ile Yeltsin'e bağlı güvenlik güçleri, genellikle ordu birlikleri ve içişleri güçleri arasında sokak savaşlarına sebep olmuştur. Meclis binası Beyaz Saray, -Yeltsin'in yalnızca iki sene önce devrimcilere karşı ilk direnişini yaptığı yer- kuşatılmıştır. Yeltsin yanlısı güçler galip gelmiştir. Yeltsin, konumunun güvence altına alınmasıyla beraber, daha güçlü devlet başkanlığı yetkileri ve iki meclisli parlamento olanağı sağlayan yeni bir anayasa hazırlayabilecektir. Aralık 1993'te ulusal referandum yapılmıştır. Bu yeni model, ağırlıklı olarak Amerikan ve Fransız örnekleri üzerine inşa edilmiştir. Yasama organı Duma'nın yetkileri sıkı bir biçimde kısıtlanmıştır. 1993'ten bu yana en istikrarlı başarıyı yakalayan parti, 1992 Kasım' ında yasağı kaldırılan ve yeniden kurulan Gennadiy Zyuganov başkanlığındaki Komünist Partisi olmaktadır. Bunun yanı sıra milliyetçi bir sağ kanat partisi olan ve Vladimir Jirinovski'nin genel başkanlığını yürüttüğü Liberal Demokrat Parti 1990'ların ortalarında kısa bir dönem çıkışı yapmış ancak sonrasında yeniden güç kaybetmiştir.

Duma ile başkanlık arasındaki mücadele sürmüş ve bu rekabet, 1995'te Çeçenistan'da savaş felaketinin meydana gelmesiyle beraber yoğunlaşmıştır. Rusya, son beş sene boyunca büyük değişim geçirmiştir. Komünist Parti'nin yayılmacı tesiri yerini rekabete giren güç merkezlerine bırakmıştır.[97]

Güvenlik güçleri, askeriye ve beraberindeki sanayi kompleksleri, sözde oligarşiler, reform programı esnasında devletin kontrolü yitirdiği sıralarda ekonominin önemli kısımlarının kontolünü sağlamayı başaran güçlü iş adamları ve son olarak kendi topraklarını çok uzaklardan ve Moskova'nın çok az müdahalesi ile kontrol eden bölgesel liderlerdir. Bu durumun en bariz örneklerinden birisi, eski popüler general, Sibirya Krasnoyarsk Oblastı'nı yöneten Aleksandr Lebet'dir.

Söz konusu unsurlar arasındaki karmaşık işbirlikleri, şimdi ülkeyi kontrol etmektedir. Ülkeyi yöneten sınıf zenginleştikçe zenginleşirken; halkın çoğunluğu ekonomi kötüye gittikçe daha çok sıkıntı çekmektedir.

[97]Yeltsin, *a.g.e.*, s. 16, 461, 666.

Yeni yönetimin gücünü gösteren en çarpıcı örnekler, ekonomik gerilemeye[98] neden olma ve giderek artan tutarsız kişilik suçlamalarına, sağlıksız olma ve alkoliklik gibi toplumsal tepkilere maruz kalan Yeltsin'in mağlup olacağı yönündeki beklenti, 1996 başkanlık seçimleriyle birlikte ortaya çıkmıştır. Yeltsin'in şansı, tüm muhalefet adaylarının devre dışı bırakılacak biçimde yükseltilmiş olmasıdır.

Komünist lider Gennadiy Zyuganov'un ona yakın oy elde etmesiyle Yeltsin yarışı kazanmıştır. Yeltsin, sağlığının giderek bozulması ile, ataması Duma'nın onayına bağlı olan başbakanına daha çok güvenmek zorunda kalmıştır. 1993'ten 1998 Mart'ında Yeltsin tarafından azledilinceye dek Viktor Chernomyrdin beş yıllık süre içinde tek varlıktır. Yerine Yeltsin tarafından 35 yaşında bir ekonomist göreve getirilmiştir.[99]

Beş aylık bir süre, söz konusu siyasi açmazın onun yapabileceklerinin ötesinde olduğunu göstermeye yetmiş ve Ağustos'ta o da görevden alınmıştır. Yeltsin'in Chernomyrdin'i yeniden görevlendirmesine karşın Duma onu tekrar onaylamayı reddetmiştir. Nihayet kıdemli bir asker diplomat olan, 1991 Körfez Savaşı'nda Irak'la yapılan anlaşmalarda görev alan ve daha sonrasında da KGB'nin dışişleri sorumluluğunu üstlenmiş olan bir aday, Yevgeny Primakov üzerinde anlaşılmıştır.[100]

Primakov da Yeltsin tarafından herhangi bir gerekçe gösterilmeden ve ikaz edilmeden görevden alınıncaya dek bir yıla yakın bir süre görevde kalmaya devam etmiştir. Yerine başka bir eski ajan KGB'nin içişlerinden-bugün federal güvenlik servisi adıyla bilinen FSB-[101], sorumlu olarak görev yapmış olan Vladimir Putin getirilmiştir.[102]

---

[98]Ekonomik Gerileme ve Kalkınma Teorileri için bkz., Mükerrem Hiç, *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul 1994, s. 12-89.
[99]*http://www.mid.ru, (26.2.2003).*
[100]Yeltsin, *a.g.e.*, s. 156-213.
[101]*http://www.fsb.gov.ru , (22.1.2003).*
[102]Richard Rose-Neil Munro, *Elections without Order. Russia's Challenge to Vladimir Putin*, Cambridge University Press, *http://www.cambridge.org*, Cambridge, UK 2002, s. 17.

2.2.1. Sovyetlerin Yıkılması: Rusya'nın Avrasya'da Etkinlik Kaybına Uğraması

SSCB'nin aniden dağılması, şüphesiz ki 20. asrın en önemli jeopolitik olaylarından biri olmuştur. Uluslararası sistemdeki söz konusu bu değişim, asrın ilk çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu ve Habsburg İmparatorluğu'nun yıkılmasına benzetilebilir. SSCB'nin yıkılması[103] Doğu Avrupa, Transkafkasya ve Orta Asya'da yeni devletlerin ortaya çıkmasına ve dünya siyasi haritasının büyük değişimlere uğramasına sebep olmuştur. Bağımsızlıklarını elde eden bu ülkeler içinde bilhassa jeopolitik konumu ve sahip olduğu zengin doğal kaynaklarıyla Transkafkasya ve Orta Asya ülkeleri; yani özetle Avrasya bölgesi, dünya siyaseti bakımından büyük öneme sahiptirler.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber iki süper güç arasındaki rekabet de büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Hatta 1990'ların başlarında pek çok hususta Rusya-ABD yakınlaşması/işbirliği gelişme göstermiştir. Amerikan politikaları, daha ziyade İran ve Irak gibi bölgesel güçlerin çevrelenmesi üzerinde odaklanmıştır. 1995 yılına dek Rusya, ABD'ye bu hedefiyle ilgili olarak açık ya da üstü örtülü bir biçimde yardım etmiştir. Bu anlamda iki devlet arasındaki *ortak hedefler* kolaylıkla belirlenebilmiştir. O dönemde Rusya'da Dışişleri Bakanlığı'nda Atlantikçi/Batıcı kanattan Andrei Kozirev bulunuyordu. Rusya, Irak'a ambargo kararı alınması ve bunun uygulanmasını Basra Körfezi'ne iki savaş gemisi göndermek suretiyle desteklemiş, Libya'ya yaptırım uygulanmasında ABD ile beraber hareket etmiş, Arap-İsrail barış görüşmelerinin olumlu sonuçlar verecek biçimde sürmesini ciddi şekilde desteklemiştir.

---

[103] 7-8 Aralık 1991 tarihinde Minsk kenti yakınlarındaki Belovejsk ismli yerde Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Ukrayna devlet başkanları Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kuruluş belgesi olan Belovejsk Antlaşması'nı imzalamışlardır. Adı geçen antlaşmada şöyle denilmekteydi: *"Biz, Belarus Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Ukrayna, 1922 tarihli SSCB Birlik Antlaşması'nı imzalamış kurucu devletler olarak, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin uluslararası hukuk süjesi ve jeopolitik gerçeklik olarak sona erdiğini beyan ediyoruz."*.
Prof. Dr. Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa 2013, s. 175. Akt. Fuad Hüseynov, "SSCB Dağıldıktan Sonra Halefiyet Sorunları", *Avrasya Etüdleri*, Sayı 25, Sonbahar-Kış 2003, s. 125-126.

ABD ise, bu ortamda Rusya, Türkiye, Transkafkasya ve Orta Asya ülkeleriyle daha da yakınlaşmaya çalışmıştır. ABD'yi bu sırada en çok tedirgin eden sorunlardan birini ise, Transkafkasya'yla Orta Asya üzerine uzun geçmişi olan Türk-Rus rekabetinin tekrar canlanması olasılığı oluşturmuştur.[104] Bölgede nispeten azalan stratejik gücüne karşın Rusya, Transkafkasya ve Orta Asya'yı hayati çıkar alanları olarak tanımlamayı sürdürmüştür. Bir dönem Başkan Yeltsin'in politik danışmanlığını da yapmış olan Andranik Migranian, eski SSCB devletlerinin Rusya'nın hayati çıkar alanları olduklarını ve bu ülkelerin kendi aralarında ya da üçüncü ülkeler ile Rus karşıtı ittifaklar ve birliktelikler oluşturmalarına müsaade edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.[105] Ermeni kökenli Migranian'ın bölgede artan Türk etkisi nedeniyle duyduğu kaygıyı kolaylıkla anlayabilmek mümkündür.

Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri hızlı bir biçimde ABD-NATO-AB'nin etki alanlarına dahil olurlarken, Rusya'nın stratejik ağırlığını hissettirmek istediği en öncelikli bölge, kuşkusuz *Yakın Çevresi* olmuştur. SSCB'nin hukuki anlamda devamı olarak kabul edilen Rusya Federasyonu, doğal olarak milli güvenliğini eski SSCB coğrafyasıyla çok sıkı biçimde bağlantılı görmektedir. Bu yüzden de BDT[106] gibi bir örgüte ihtiyaç duymaktadır. Rusya'nın tekrar eski günlerindeki gibi büyük bir devlet olabilmesi, BDT'nin güçlenerek varlığını devam ettirmesine bağlıdır. Dolayısıyla, BDT üyesi devletlerin (Beyaz Rusya, Ukrayna, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Moldova) Moskova'yla aralarındaki güvenlik bağlarını güçlendirmeleri istenmektedir.[107]

Bilindiği gibi, 21 Aralık 1991 tarihinde SSCB'nin dağıldığı ve yerine BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu)'nin kurulduğu ilan edilmiştir. Bu yeni yapı, Baltık Devletleri ve Gürcistan haricindeki bütün Sovyet cumhuriyetlerini kapsamaktaydı. Anlaşılacağı üzere BDT'yle birlikte, merkezi idari yapısı pek güçlü olmayan, gevşek

---

[104]Manuel Mindreau, "U. S. Foreign Policy Toward the Conflict Between Armenia and Azerbaijan", INS 635, *U. S. Foreign Policy Analysis*, (Dr. Alexander Mclntire), 7 Aralık 1994, s. 8.
[105]Meena Singh Roy, "Russia and Central Asia: Problems and Prospects", *Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA*, Cilt 25, Sayı 3, Haziran 2001.
[106]Bağımsız Devletler Topluluğu.
[107]Elkhan Nuriyev, The Post-Soviet Caucasus Within New Geopolitical Framework: Towards Conflict or Peace?", *Arbeitsstelle Friedensforschung, AFB-Texte,* Sayı 3/2000, Bonn, Kasım 2000, s. 5.

bir ittifak yapılanmasına gidilmeye çalışılmıştır. BDT'nin kuruluşu resmi olarak Alma Ata toplantısında gerçekleşmiştir. 25 Aralık günü ise Gorbaçov, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevinden istifa ettiğini açıklamıştır.[108]

2.2.2. Rusya'nın Yeni Askeri Güvenlik Doktrininde Avrasya

1992 yılından başlayarak Rus Genel Kurmay Başkanlığı, bir *Askeri Doktrin* oluşturma arayışına girmiştir. Tasarı halindeki doktrinde, geleneksel düşman olarak tanımlanan ABD/NATO'yla yapılacak muhtemel bir savaş halinde geçerli olabilecek seçenekler vurgulanmaktaydı. Buna göre; Gürcistan ve Ermenistan'ın, NATO üyesi Türkiye'yle aralarındaki sınırlar (bir anlamda Avrasya'nın batı sınırı), Rus Genelkurmayı açısından çok büyük ve belirleyici bir öneme sahipti. İç ve dış politikada askeriyenin oynayacağı rolün altını tekrar çizen bu doktrin, nihayet 1993 yılında kabul edilmiş ve uygulamaya sokulmuştur.[109] Fakat bölgede güçlü bir ordunun caydırıcı işlevine gölge düşüren en önemli gelişme, ilk Çeçenistan Savaşı (1994-1996) olmuştur.

1993-1996 yılları arasında, Rusya'nın Batı ülkeleri ile olan ilişkilerinde kısmen de olsa bir kötüleşme meydana gelmiştir. Örneğin, Yeltsin'i 1993 Kasım'ında Rus Askeri Doktrini'ni kabul etmeye zorlayan çevreler, geçmiş Sovyet ideolojisinin de tesiriyle ABD ve NATO'yu üstü kapalı bir biçimde dünyaya hakim olmak isteyen *bazı devletler ve koalisyonlar* olarak nitelendirmekteydiler. Bu ifade, bir zamanlar sahip olduğu süper güç olma özelliğini yitiren ve bireysel tehditlere karşı bölgesel güvenlik tanımı yapmaya alışık olmayan bir devletin içinde bulunduğu ağır ikilem halini göstermesi bakımından önemlidir.[110]

---

[108]Ercan Durdular, *A Case Study: Nagorno Karabakh Dispute,1988-1994*, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Ocak 1995, s. 48.
[109]Soren Theisen, "Mountaineers, Racketeers and the Ideals of Modernity: Statebuilding and Elite-Competition in Caucasia", *Contrasts and Solutions in the Caucasus*, ed. Ole Hojris ve Sefa Martin Yürükel, Aarhus University Press, Aarhus 1999, s. 153.
[110]John van Oudenaren, "Sources of Conflict in Europe and the Former Soviet Union". bkz. İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa 2013, s. 178.

Söz konusu dönemde, Rusya eski SSCB coğrafyasındaki hakimiyetini yeniden tesis etme yönünde çabalar harcamaya başlamıştır. Kimileri bu değişimi kısa bir *liberal kurumsalcılık (neo-liberalizm)* döneminin ardından Rus dış politikasında *realist* bakış açısının yeniden güçlenmesi olarak almaktadırlar. Bu dönemde, Rus ekonomisindeki küçülmenin ve Rus ordusundaki sürekli zayıflamanın da bu görüntüde tesiri olmuştur. Dolayısıyla, Rusya; ABD ve NATO'yla ilişkilerini yeniden dengeleyip istikrara kavuşturabilmek amacıyla Yakın Çevresi'ne karşı beslediği hırs ve isteklerini daha fazla frenleme yoluna gitmemiştir.[111]

Legvold, bu dönemdeki Rus dış politikasında uluslararası kurumları/sistemi ön planda gören *neo-liberal* ve hatta *neo-realist* bir yaklaşımın belirleyici olmadığını ve Rus milli menfaatlerinin dış politikadaki temel yönlendirici konumunda olduğunu ileri sürmektedir. Yazar, Rus dış politikasının *sistemik* unsurlar tarafından değil, daha ziyade iç politika ve Rus liderlerinin tercihleri aracılığıyla yönlendirildiğini belirtmektedir.[112] Nitekim Kasım 1993'te Rusya Federasyonu'nun yeni *Askeri Doktrini* Yeltsin tarafından kabul edildikten bir ay sonra Başkan, ordunun da desteğini alarak Yüksek Sovyeti feshetmiştir.

Fakat şurası açıktır ki; Rusya'da ortak bir milli menfaat tanımı bulmak zordur. Bu hususta çok farklı kesimlerin çok farklı düşünceleri bulunmaktadır. Aynı zamanda, uluslararası düzeyde prestije sahip olan Rusların/Rus örgüt ve kurumlarının üzerindeki devlet kontrol ve baskısının ancak kavramsal nitelikte ve sınırlı düzeyde kalabildiğinden de söz edilebilir.

Bahsi geçen yeni güvenlik doktrininde, Rusya'nın artık ABD başta olmak üzere batılı devlet ve devlet gruplarını düşman olarak görmeyeceği belirtiliyordu. Fakat, bu devletlerin kimler olduğu hususu tam ve net değildi. Yine, ismi geçen doktrinde işaret edildiğine göre, Rusya'nın askeri güvenliği ve hayati çıkarları, diğer

---

[111]Neil MacFarlane, "Realism and Russian Strategy After the Collapse of the USSR", *Unipolar Politics: Realism and State Strategies After the Cold War*, ed. Ethan B. Kapstein ve Michael Mastanduno, bkz. İşyar, *a.g.e.*, 2013, s. 178-179.
[112]Robert Legvold, "Russia's Unformed Foreign Policy", *Foreign Affairs*, Eylül-Ekim 2001, s. 62-75.

devletlerle yakın ilişkiler kurmak ve istikrarlı bir uluslararası düzen inşa etmek üzerine dayalı olacaktı.[113]

2.2.3. Rusya Avrasya'da Meydan Okuyor: Yakın Çevre Doktrini

Rusya, Yakın Çevre Doktrini'ne dayalı dış politikasını resmen 1993 yılının başlarında Boris Yeltsin vasıtasıyla dünya kamuoyuna deklare etmiştir. Söz konusu doktrin, Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanı Kozirev tarafından Ocak 1993'te gündeme getirilmiş, Şubat ayı içinde Rusya Güvenlik Konseyi'nden geçmiş, Nisan ayındaysa Yeltsin tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir.[114] Rusya bu biçimde, tıpkı Türkiye ve İran gibi Transkafkasya'ya sınırı olan bir devlet olarak bölgeyi kendi güvenlik sistemi için bir belirsizlik kaynağı olarak gördüğünü vurgulamıştır. Bu anlamda, Rusya kendi yakın çevresinden bilhassa Türkiye ve ABD'yi uzak tutmaya çalışmaktadır. Rusya'nın yakın çevre yaklaşımı, coğrafi yakınlık, askeri güvenlik, ekonomik ilişkiler ve ortak Sovyet geçmişi kriterlerine bağlıdır.[115] Bu doktrin, Rusya'nın eski SSCB ülkelerinde özel menfaatleri olduğunu vurgulamaktadır. Rusya bu anlamda yakın çevresinde özel imtiyazlarının olması gerektiğini savunmaya başlamıştır.[116]

1993'ten itibaren Rusya, yakın çevresindeki bütün uyuşmazlıkları kendi yakın çevresi içerisinde algılayarak bu sorunlara müdahale hakkı olduğunu iddia etmektedir. Yeltsin bu doktrin kapsamında, BM'den Rusya Federasyonu ordusuna eski SSCB coğrafyasındaki çatışmalara *barış gücü* olarak müdahale etme yetkisi verilmesini talep etmiştir. Rusya, kendisi için çok büyük önemi olan Transkafkasya bölgesine dönük yürüttüğü özel çıkarlarına dayalı politikasını, uluslararası örgütlere

[113]Oudenaren, *a.g.e.*
[114]Nazim Cafersoy, "Azerbaycan'da Bağımsızlığın Diğer Adı: Ebülfez Elçibey", *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 5, Eylül 2000, s. 5-23, 21.
[115]Ayhan Kamel, "2. Dünya Savaşının Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri". bkz. İşyar, *a.g.e.*, 2013, s. 182-183.
[116]Dmitri Danilov, "Russia's Search for an International Mandate in Transcaucasia", *Contested Borders in the Caucasus*, ed. Bruno Coppieters, VUB University Press, Brüksel 1996.

ve Batı'lı devletlere kabul ettirmeye çalışmışsa da bunda tam manasıyla başarılı olamamıştır. SSCB'nin dağılmasının hemen ardından Batı'lı devletler, Rusya'nın Transkafkasya'da askeri üstünlük kurma menfaatini *de facto* olarak tanımışlardı. Fakat, o aşamada Yakın Çevre politikasını resmen onaylamamışlardı.[117] Buna karşın yine de Rusya'nın *Yakın Çevre* yaklaşımı, Batılılara İran'ın *Yeni Ortadoğu* veya başka bir ifadeyle *Kuzeybatı Asya* yaklaşımına[118] göre daha kabul edilebilir gözükmekteydi.[119]

Yakın Çevre politikası gereğince, Rusya'nın bölgedeki etkinliğiyle AGİK inisiyatiflerine katılımı, birbirleriyle bağlantılı duruma gelmiştir. Bu aşamanın ardından AGİK, olsa olsa Rusya'nın hedef ve tutumları için bir meşrulaştırma aracı olarak kullanılacaktı. Fakat, tabi ki Rusya diğer AGİK üyesi devletlerin de bölgede müdahaleci olmasına pek sıcak bakamazdı. Nitekim Rusya, 1993 yılının sonuna dek tüm devletlerin bölgeye müdahale olasılığını kontrol ederek muhtemel müdahaleleri engellemeyi başarabilmiştir.[120]

---

[117]Bruno Coppieters, "Conclusions: The Caucasus as a Security Complex", *Contested Borders in the Caucasus* , ed. Bruno Coppieters, VUB University Press, Brüksel 1996.

[118]SSCB'nin dağılmasından sonra İran'daki politik çevreler yeni bir bölgesel politika geliştirmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede, "Yeni Orta Doğu" ya da "Kuzey Batı Asya" yaklaşımı olarak atıfta bulunulan politika belirginleşmeye başlamıştır. Bu politik konsept içine 11 devlet girmektedir. Bunlar; Afganistan, Pakistan, İran, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye'dir. Dinsel, dilsel ve kültürel olarak heterojen olan bu bölgede, İran temel rolü oynayacaktır. Coppieters, *a.g.e.*

[119]Rusya'nın özellikle Kafkasya ve Transkafkasya bölgelerinde etkinlik kurma yönündeki arzusu, artık gerek bölge ülkelerince gerekse Batılı ülkelerce tamamıyla anlaşılabilir bulunmaktadır. Bunun uluslararası güvenlik sistemi açısından üç olası sonucu olmuştur. Birincisi, analizciler artık belirtilen bölgelerdeki Rus etkinliğinin kurulma şekilleriyle ilgilenmemeye başlamışlardır. Yani, adeta bir kanıksama söz konusu olmuştur. Aliyev gibi liderler ise bunun olası kötü sonuçlarını görerek Rusya'nın mevcut ve muhtemel aksiyonları hakkında uluslararası camiayı uyarmayı sürdürmüş ve buna karşı bir kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. İkincisi, Rusya'nın bölgedeki amaçları, Rus olmayan toplumların Rusya'nın niyetleri hakkında endişe duymalarına ve kendilerini hedef olarak görmelerine yol açmıştır. Üçüncüsü ise Rusya'nın bölgedeki faaliyetlerinin ne olduğu konusundaki Batılı bakış açısı zamanla sapmaya uğramıştır. Yani, Rusya'nın faaliyetleri sadece BDT ve yeni bağımsızlığını kazanan devletler prizmasından görülüp değerlendirilmeye başlanmıştır. Bütün bunlardan hareketle, Aliyev sürekli olarak Batılıların bölgedeki faaliyetlerine geniş perspektiften bakmaları gerektiğinin altını çizmiştir. Paul Goble, "Caucasus-When Moscow Looks Beyond the CIS", *RFE/RL*, 3 Kasım 1998.

[120]Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa 2013, s. 184.

2.2.4. Rusya'nın Hayati Çıkar Alanı: Avrasya

Rusya**,** *Yakın Çevre* doktrininin tesirinde 1995'te Transkafkasya ve Orta Asya'yı *hayati çıkar alanları* olarak gördüğünü net bir biçimde deklare etmiştir. Bilindiği üzere, söz konusu yaklaşımın özünde, eski SSCB topraklarının BDT çerçevesinde yeniden biraraya getirilmesi amacı bulunmaktaydı. 14 Eylül 1995 tarihinde bir Başkanlık Emri (Rusya'nın BDT Üyesi Devletlere Yönelik Stratejik Politikasının Onaylanması Üzerine 940 No'lu Başkanlık Emri)[121] ile birlikte Rusya'nın BDT'ye yönelik politikasının temel amaçları şöyle sıralanmıştır:[122]

-Hususi bir Rus etki alanının tesis edilmesi,

-BDT coğrafyasında yabancı varlığı ve etkisinin genişlemesinin asgari düzeye indirilmesi,

-Bölgesel savaşların engellenmesi ya da çevrelenmesi,

-Sınırların dışında yaşayan etnik Rusların ve Rus vatandaşlarının korunması.

Rusya, bu amaçlarla yakın çevresinin kendisi için hayati önemde olduğunu belirtirken; bir yandan da BDT üyesi devletlerle etkin bir işbirliğini kendi içindeki merkezkaç güçlere karşı önemli bir araç olarak görmekteydi.[123]

Rusya, söz konusu amaçlarını gerçekleştirebilmek için üç temel araç kullanmıştır:[124]

1. BDT kapsamında daha sıkı bir ekonomik ve askeri entegrasyonun sağlanması[125],

---

[121]Oudenaren, *a.g.e.*, s. 269.; Ariel Cohen, "The 'New Great Game': Pipeline Politics in Eurasia", *Caspian Crossroads Magazine*, ss. 21-3. bkz. İşyar, *a.g.e.*, 2013, s. 193.

[122]Richard Sokolsky ve Tanya Charlick-Paley, *NATO and Caspian Security: A Mission Too Far?*, RAND, MR1074-AF, Santa Monica, California, 1999, s. 24.

[123]Oudenaren, *a.g.e.*, s. 270.

[124]Bkz. Sokolsky ve Charlick-Paley, *a.g.e.*

[125]Bazı gözlemciler bunu 'yeni formda bir imparatorluğun' oluşturulma süreci olarak değerlendirmişlerdir. Oluşturulmak istenen bu yeni yapı, eskisine (SSCB) nazaran daha az merkezi; ancak, 'İngiliz Devletler Topluluğu' ve hatta AB' den bile daha sağlam bir tabiata sahip olacaktı. Ian Bremmer ve Anthony Richter, "The Perils of "Sustainable Empire"", *Transition*, 15 Mart 1995.

2. Hazar havzası ülkelerini Rusya'ya bağlamak için askeri, ekonomik ve politik kontrolün kullanılması,

3. Eski Sovyetler Birliği coğrafyasında barış ve istikrarın sağlanması için Rusya Federasyonu yönetiminde özel bir BDT barış koruma rolünün ve barışı daimi kılma açısından da garantör devlet sıfatıyla Rusya'nın özel yetkilerinin uluslararası olarak tanınması.

Rusya'nın yakın çevresine yönelik politikalarını biçimlendirmede 1996 yılının başlarına dek Dışişleri Bakanlığı pek fazla bir etkinlik gösterememiştir. Rus Savunma Bakanlığı'ysa söz konusu politikaların formüle edilmesi ve uygulanmasında önemli rol oynamıştır.[126] Rusya'nın Transkafkasya ve Hazar bölgesindeki güvenlik menfaatlerinin pek çok Batılı gözlemci tarafından yayılmacı ve neo-emperyalist olarak değerlendirilmesinin temel sebeplerinden biri de budur. Fakat Rus ordusunun 1991'den beri bağımsızlığını elde etmeye çalışan Çeçenistan'a yönelik ilk müdahalesinde başarısız olması, 1995'ten başlayarak Rus dış politikası üzerindeki askeri etkinlik ve yönlendiriciliğin zayıflamasına neden olmuş olabilir. Söz konusu değişimin etkilerinin daha bariz olarak görülmeye başlandığı 1996'da, Yevgeni Primakov'un Dışişleri Bakanlığına atanmasıysa, dış politikada ağırlık merkezinin Dışişleri Bakanlığı'na kaymasına sebep olmuştur.

Rusya'nın bahsedilen döneme dek olan, salt milli menfaat eksenli girişimleri, dünya kamuoyuna değişik biçimlerde yansımıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

-Rusya'nın askeri doktrini, çevresindeki bölgesel tehditler ve yerel çatışmalarla başa çıkabilmek için gerektiği zaman Rus konvansiyonel güçlerinin kullanılabileceği ve çevre bölgelere yerleştirilebileceği hususuna vurgu yapmıştır. Rusya, kendi yakın çevresini güvenli kılmaya ve dış güçlerin bu coğrafyada etkinlik kurmasını engellemeye çalışmaktadır. Orta Asya'nın hudutları, aynı zamanda Rusya'nın sınırları olarak telakki edilmektedir. Bu bölgeler, Rusya açısından dışa

[126]Dov Lynch, *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS: The Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan*, Macmillan Press Ltd., Londra 2000, s. 6.

karşı bir tampon bölge olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla, bu koşullarda Rusya'nın savunması BDT'nin Transkafkasya ve Orta Asya'daki hudutlarından başlayacaktır.[127]

-Rusya Federasyonu, BDT'ye bir uluslararası örgüt statüsü kazandırmaya çalışmaktadır. Buna göre, topluluğa Rusya'nın güney çevresinde barışı koruma sorumlulukları hususunda özel hak ve yetkiler verilmeliydi.[128] BDT üyesi tüm devletler arasındaki entegrasyon aynı düzeyde bulunmamaktadır. Bu nedenle, Rusya açısından BDT içindeki bölge ve ülkeler önem ve entegrasyon derecelerine göre, iç içe geçmiş halkalar biçiminde düşünülmektedir. Birinci halkada, Rusya ve Beyaz Rusya; ikinci halkada da Kazakistan ve Kırgızistan yer almaktadır. Üçüncü halkada ise; Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Tacikistan ve Özbekistan bulunmaktadır. Bu halkada yer alan devletler şeklen BDT üyesi olmalarına rağmen politik ve ekonomik bağımsızlıkları konusunda çok daha muhafazakarca düşünmektedirler. 1995'te edinilen izlenimlere göre en son dairedeyse; Ukrayna, Moldova ve Türkmenistan bulunmaktaydılar. Van Oudenaren'e göre; bu son iki halkada yer aldığı varsayılan devletler, bağımsızlıklarını koruma hususunda en hassas olan grubu oluşturmaktadırlar.[129] Bu çerçevede Rusya, BDT bünyesinde sıkı bir entegrasyona karşı direnç gösteren Azerbaycan ve Gürcistan gibi ülkelerde daha esnek rejimlerin kurulmasını açıkça desteklemiştir.

-Rusya, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA)'nın[130] kendi istekleri doğrultusunda revize edilmesi için yoğun çabalar harcamayı sürdürmüştür. Moskova'nın isteği, özetle bölgesel alt tavanları aşabilme hakkına kavuşabilmekti.

-Rusya, bu dönemde de yerel çatışma, uyuşmazlık ve istikrarsızlıkları ilgili devletlere/bölgelere barış güçleri yerleştirmek amacıyla uygun ortam hazırlamak için kullanmaya çalışmıştır. Söz konusu devletlerden, açıkça sınır koruma muhafızları yerleştirilmesi için izin vermeleri istenmiş; bu ülkeler üsler ve ileri savunma karakolları kurulması konusunda anlaşmaya razı edilmeye çalışılmış ya da bunlardan bazı tavizler koparılması planlanmıştır. Örneğin, Rusya Abhaz ayrılıkçıları

[127]Sokolsky ve Charlick-Paley, *a.g.e.*, s. 25.
[128]*a.g.e.*, s. 26.
[129]Oudenaren, *a.g.e.*
[130]Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) 19 Kasım 1990 tarihinde yirmi iki ülkenin lideri tarafından imzalandı. Antlaşma Avrupa bazında ve merkezi Avrupa'dan birbirinin içine geçecek dışarı doğru açılan 4. bölgeye uyarlanarak yapıldı. Türkiye, Yunanistan, Norveç, Bulgaristan, Romanya, Sovyetler Birliği'nin altı askeri bölgesi aynı kapsamda ele alındı.
https://www.turkcebilgi.com/akka (20.10.2008).

kullanarak ve 1995 yılı içinde, iddia edildiği gibi, Devlet Başkanı Eduard Shevardnadze'yi ölümle tehdit ederek Gürcistan'dan üsler elde etmeye[131]; Ermenistan'a Dağlık Karabağ uyuşmazlığında askeri destek vererek Azerbaycan'ın BDT'ye girmesini sağlamaya ve Ermenistan'daki askeri varlığını sağlamlaştırmaya; yine aynı metotla Azerbaycan enerji projelerinden ve geçiş güzergahı planlarından daha büyük paylar ve avantajlar elde etmeye çalışmıştır. Bunların neticesinde Rusya, Gürcistan'da toplam dört askeri üs kurma olanağı bulmuş; Ermenistan ise 1995 yılında kendi hür iradesiyle Rusya'yla askeri bir antlaşma imzalayarak ülkesinde Rus 7. Ordusu'na bağlı iki ana üsse toplamda 20.000 Rus askerinin yerleştirilmesine izin vermiştir. Ermenistan, Rusya'nın desteğini arkasına alamazsa Türk tehlikesi ile karşı karşıya kalacağını ve siyasal varlığını koruyamayacağını düşünmektedir.[132]

Rusya Federasyonu, her fırsatta Transkafkasya ve Orta Asya bölgelerindeki varlığını ve üstünlüğünü korumaya kararlı olduğu imajını vermiştir. Bu yüzden de, dış güçlerin bölgede varlık göstermelerini engellemeye çalışmış; enerji geliştirme konsorsiyumlarına güç kullanarak etki etmeyi denemiş; enerji boru hattı güzergahlarındaysa hususi kontrol elde edebilmeyi arzulamıştır.[133]

2.2.5. İki Seviyeli Dış Politika

Rus dış politikası hakkında genel değerlendirmeler yaparken bu politikanın en az iki farklı seviyede yürütüldüğünü de gözden kaçırmamak gerekir. Söz konusu iki farklı seviye, Avrasya bağlamında *eski Sovyet cumhuriyetleri düzlemi* ile daha üst seviyede olan *uluslararası sistem düzlemi*dir. Rus dış politikasının, bu iki düzlemden kaynaklanan bölgesel ve küresel gündemlerle ayrı ayrı ilgilenmesi gerekmektedir. Bu anlamda, Rus dış politikasında bazen *iki yüzlülük* olarak nitelendirilebilen durumlar ortaya çıkabilir. Bu durumsa şöyle açıklanabilir: Rus dış politikasının eski Sovyet cumhuriyetleriyle ilişkilere realist prensiplerle yaklaşması, yakın çevresi haricindeki

[131]Cohen, *a.g.e.*
[132]Nuriyev, *a.g.e.*, s. 9.
[133]Sokolsky ve Charlick-Paley, *a.g.e.*

aktörlerle arasındaki gündem maddeleriyle çelişebilir. Nitekim Rusya'nın, eski SSCB coğrafyasındaki baskıcı ve iddiacı politikaları, bu devletlerin egemenliklerinin korunmasına büyük önem veren ve ismi geçen bölgede SSCB benzeri yapılanmaları oluşturma yönündeki artan Rus etkinliğini ekonomik ve stratejik menfaatleri için (Hazar Denizi'nde olduğu gibi) bir tehdit olarak algılayan Batılılar ile arasında ciddi sorunların çıkmasına sebep olabilir.[134]

Rus dış politikasının uluslararası sistem düzeyine bakıldığında ise şöyle bir değerlendirme yapılabilir: Rusya'nın yakın çevresinde güç dağılımının var olması yani bir güç-otorite merkezi eksikliğinin olması, bu ülkenin yakın çevresinde daha cüretkar ve iddialı bir dış politika takip etmesine imkan vermektedir.

Gilpin'in; *"Bir ülkenin, sistemdeki diğer aktörlerin zararına olacak şekilde genişlemesi, algılanan maliyetlerin algılanan faydalara denk olacağı noktaya kadar sürecektir."* hipotezi dikkate alınırsa, Rusya'yla ilgili şu sonuçlara ulaşılabilir: Rusya'nın etkinlik kurma yönündeki gayretleri, çevresindeki yeni devletlerin çoğunun zararına olmaktadır; Transkafkasya'da güç dağılımının bulunması (veya güç merkezileşmesinin olmaması) Rusya'nın bölgede revizyonist ve yayılmacı politikalar takip etmesine imkan verecektir; bölgede bir türlü güç birliğinin sağlanamaması sonucunu doğuran gerginlik ortamı, Rusya'nın işine yaramaktadır[135]; Rusya, bölgedeki kaoslardan yararlanarak buraya sızmaya çalışan dış güçlerin (Türkiye, ABD ve daha önceleri de İran) elde edebilecekleri nispi kazançlara yönelik büyük hassasiyet ve tedirginlik duymaktadır. Bunun gibi etkenler Rus dış politika üreticilerinin yukarıda belirtilen revizyonist bakış açısına daha fazla kaymalarına neden olmuştur.

Diğer yandan Rus dış politik karar vericileri şunu da hesap etmektedirler: *"Eğer Rusya, uluslararası sistemde eskisi gibi söz sahibi olmak istiyorsa eski Sovyetler Birliği toprakları üzerinde etkinlik ve hakimiyet tesis etmeyi bir dış politik öncelik olarak telakki etmelidir."* Bu durumda, dış politik öncelik bölgesel gündem

[134]MacFarlane, *a.g.e.*
[135]MacFarlane, *a.g.e.*

hususlarına verilmelidir. Zira zayıf komşular, Rusya'ya doğru bir göç baskısı da oluşturmaktadırlar. Rusya'ysa, muhtemel yeni göç dalgalarını absorbe edebilecek sosyal ve ekonomik bir gelişmişlik düzeyine sahip değildir. Aynı biçimde, Rusya'nın dışındaki (yakın çevresindeki) uyuşmazlıkların da bu göçler aracılığıyla Rusya'ya taşınması mümkün olabilir.[136]

Dolayısıyla, Rusya komşularıyla arasında güvenliği sağlanmış sınırları olmadığı sürece, bu hususlarda sıkıntı çekecektir. Rus karar vericileriyse bu ortamda ülkelerinin yakın çevresinde etkinlik kurabilmesi için farklı taktik ve araçlar kullanmaktadırlar. Bunların en önemlilerinden biri, Rusya'nın yaşadığı ekonomik sıkıntıların, doğal kaynaklar açısından zengin Hazar havzasına nüfuz edebilme hedefi doğrultusunda araç olarak görülmesidir. Rusya, 1993 yılında oluşturulan *Dış Politika Konsepti* kapsamında, ekonomik problemlerini her şeyin üzerinde görmeye başlamıştır. Söz konusu bu yeni dış politika konseptine göre, Rusya'da ekonomik bir canlanma gerçekleşmeden bu ülke yeniden dünyanın büyük güçleri arasında yer alamaz. Dolayısıyla ekonomik canlanma gerçekleştirilemediği sürece uluslararası arenada Rusya'nın menfaatlerini savunabilmek imkansızdır. O halde, Batı'nın ekonomik kaynakları yanında Hazar bölgesinin imkanlarının da Rusya açısından kullanılabilir duruma getirilmesi ve çevredeki ülkelerle yakın ekonomik ilişkilerin kurulması gerekmektedir.[137]

2.3. Yakın Dönem Siyasetçilerin Rus Dış Politikası Üzerindeki Etkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sovyetler Birliği dağılmış; bu dağılma sonucunda Rusya Federasyonu, SSCB'nin doğal mirasçısı olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Tarihe karışan SSCB'yi oluşturan 15 cumhuriyetten biri olan Rusya Federasyonu'nun eski birlik bünyesindeki kurucu ve baskın güç oluşu, tartışmasız bir

[136]Bu bağlamda, Dağlık Karabağ Ermenilerinin ve Azerbaycanlı Kürtlerin sıcak çatışmalar sırasında özellikle Rusya'nın Krasnodar Eyaleti'ne göç ettikleri görülmüştür. Karabağ Ermenilerinin Rusya'ya yönelik yakınlıkları için bkz. Tadeusz Swietochowski, "Azerbaijan: Perspectives from the Crossroads", *Central Asian Survey*, Cilt 18, Sayı 4, 1999, s. 419-434.
[137]MacFarlane, *a.g.e.*

gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla SSCB'nin varisi olan Rusya'nın yakın dönem dış politikasını ve bu dış politikanın oluşturulma sürecinde ülkenin başında bulunan siyasi liderlerin yarattığı etkileri incelemek, hem eski SSCB etki alanının ekonomik ve siyasi geleceğini öngörebilmek hem de söz konusu coğrafyanın uluslararası sistemdeki dengeleri ne yönde etkilediğini anlayabilmek adına önemlidir. Bu bağlamda, söz konusu Rus siyasi liderleri, sırasıyla Boris Yeltsin ve Vladimir Putin olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.1. Boris Yeltsin Dönemi (1991-2000)

SSCB sona doğru yaklaşırken KGB[138], ordu ve partideki muhafazakar kesim, gitgide artan bir korku içerisinde, ülkede yaşanan değişimi, kendi durumlarıyla birlikte durdurma hususunu düşünerek beklemekte ve süratli bir biçimde harekete geçme arzusundaydılar. 19 Ağustos 1991 tarihinde Gorbaçov, Kırım'da tatilde iken SSCB Acil Durum Komitesi tarafından bir darbe gerçekleştirilmiştir.[139]
Gorbaçov'un yetkileri tümüyle elinden alınmış; darbeye karşı direnç ve muhalefet gösteren Boris Yeltsin çok kuvvetlenmiştir. 1991'de Rusya'da borsanın çökmesi artık her şeyin altüst olduğunun ilk ve son işaretlerini vermektedir. Yeltsin'in ekonomi danışmanı söz konusu durum karşısında şaşkınlık içerisindedir. Bu, Yeltsin'in yükselişini tetikleyerek Rusya'nın bağımsızlık sürecini kazanma yolunda atmış olduğu ilk adımlara hız kazandırmaktadır.

Yeltsin, Rus halkının psikolojisine son derece hakimdir ve en önemli özelliklerinden birisi de bu özelliği olsa gerektir ki SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rusya Federasyonu'nun kuruluşunu getirmekteydi.[140] Gorbaçov'un SSCB'yi kurtarma amaçlı yaptığı son çalışmalar, 1991'in geri kalan aylarını konumlarını güçlendirme

[138]Amy Knight, "The Enduring Legacy of the KGB in Russian Politics", *Problems of Post-Communism*, 47:4, Temmuz/Ağustos, 1999.
[139]Archie Brown, *The Gorbachev Factor*, Oxford University Press, New York 1996, s. 122-124.
[140]Yeltsin, *a.g.e.*, s. 232.

ve Sovyetler sonrası için bir model oluşturma gayretleriyle geçiren cumhuriyetlerin liderlerince boşa çıkarılmıştır.[141]

1991 Ekim ayı sonunda, sekiz cumhuriyetle biraraya gelerek bir ekonomi anlaşması ve Aralık'ın ilk haftasında da Rusya, Belarus ve Ukrayna'nın dahil olduğu ve Bağımsız Devletler Topluluğu ' nun temellerini meydana getiren üçlü bir anlaşma imzalanmıştır.[142]

2.3.1.1. 1994 Yeltsin-Kozirev Stratejisi

Haziran ayı içerisinde Rusya Dışişleri Bakanı Kozirev'le yapılan bir söyleşide, Rus bakan, ülkesinin dış politik hedeflerini *Yeltsin-Kozirev Stratejisi* adı altında toplamıştır.[143] Kendisinin adlandırdığı biçimiyle bu doktrine göre, komşularla iyi geçinme esastı; bunun yanı sıra çevredeki ülkeler üzerinde bir hakimiyet kurulmasına da çalışılmayacaktı.[144] Kozirev, genellikle kendisi hakkında düşünülenin aksine, şöyle bir yaklaşım sergilemiştir: *"Yeni bağımsızlaşan devletler arasındaki (...) sınırlar, asla devletler arası sınırlar olarak görülmedi. Bunlar, çok merkezileşmiş bir ülkenin cumhuriyetleri arasındaki idari sınırlar idi. Söz konusu hudutları uluslararası hukuka göre gerçek sınır haline getirmek ve bunları net olarak belirlemek milyarlarca Dolar'a mal olacaktır. Dahası (ulusal) sınır muhafızlarının oluşturulması politik, insani zarar ve krizlere sebep olacaktır; çünkü bu bölgelerde kendilerinin bir uluslararası hudutta yaşadığını kabul etmeyen pek çok insan mevcuttur. O halde, dikkate alınması gereken tek sınır, bu ülkeler etrafındaki eski Sovyet sınırıdır."*[145]

---

[141]Crozier, *a.g.e.*, s. 67.
[142]*http://www.evrensel.net (26.2.2003).*
[143]Robert O. Freedman, "Russian Foreign Policy in the Middle East: The Kozyrev Legacy", *Caspian Crossroads Magazine*, Cilt 1, Sayı 4. bkz. İşyar, *a.g.e.*, 2013, s. 188.
[144]Yaşar Onay, *Rusya ve Değişim*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, Eylül 2002.
[145]Durdular, *a.g.e.*, s. 163.

2.3.2. Vladimir Putin Dönemi (2000-): Merkezileşmeye Dönüş ve Sonuçları

1999 yılında başlayan 2. Rus-Çeçen Savaşı, Putin için büyük bir fırsat olmuş ve kendisinin yıldızını parlatmıştır. Putin, Mart 2000'de federal merkezle bölgeler arasındaki mevcut ilişkileri tekrar yapılandırmak ve merkeziyetçiliği ön plana çıkarmak vaadiyle Rusya Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Esasen sergilediği bu tavrın çok akılcı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü Aralık 1999'da yapılan Duma seçimleri öncesinde yürütülen kampanyalarda, merkeziyetçi eğilimi olan bölge valilerinin bir araya gelmek suretiyle meydana getirdikleri *Birlik-Edinstvo* hareketini destekleyen dönemin Başbakanı Putin, bir anlamda Şoygu önderliğindeki bu hareketin genel seçimlerden başarılı bir sonuçla çıkmasını sağlamıştır. Putin'in başkan seçilmesinden sonra söz vermiş olduğu üzere otorite bakımından merkeze dönüş süreci hayata geçirilmeye başlanmıştır. Başkanlık yeminini edişinden birkaç gün sonra beyan ettiği kanuni reformlar nedeniyle *kanunların diktatörlüğü* şeklinde adlandırılan Putin iktidarının reform listesi çok kabarıktır.[146]

Putin yönetimi, işe ilk olarak *dikey otorite* şeklinde adlandırılan bir kavramın inşa edilmesiyle başlamıştır. Söz konusu kavram, yönetimin merkezden birimlere doğru yapılanmaya dönüşmesidir. Putin, Yeltsin iktidarında merkezden yerel birimlere kaydırılmış olan güç odaklarını merkeze çekmeye kararlıdır. İkinci iş olarak Putin, Cumhurbaşkanlığı görevini vekaleten yürüttüğü süreçte, eski Genelkurmay Başkanı Voloşin'in kontrolünde Genel Toprak İdaresi'nin kurulmasını ve federe birimlerin bölge yönetimlerinin denetimi altına alınmasını çıkarmış olduğu Başkanlık kararnamesiyle yasalaştırmış, bunun ardından da 18 Mayıs 2001'de eski yöneticiler ve generaller arasından seçerek tayin ettiği bölge valilerinin gözetiminde olacak şekilde ülkeyi yedi bölgeye ayırmıştır. Bu bölgeler; Merkez[147], Kuzeybatı[148], Güney[149], Sibirya, Urallar, Volga ve Uzakdoğu şeklinde belirlenmiştir. Belirlenmiş

[146]J. Kahn, "What is the New Russian Federalism?", Derleyen: Archie Brown, *Contemporary Russian Politics*, Oxford University Press, Oxford 2001, s. 374.
[147]Moskova ve çevresini kapsayan merkezi bölge.
[148]St. Petersburg ve çevresindeki bölge.
[149]Kuzey Kafkaslar ve Don/Rostov bölgesi.

olan bölgeleri eski SSCB'de ve yeni Rusya'da yapıldığı gibi etnik sınırlara göre ayırmak yerine ekonomik ve bilhassa da askeri sınırlara göre ayırmak, epeyce bir süredir tartışma konusu olmuştur. Gerçekleştirilen söz konusu yönetim reformları, SSCB'nin yıkılışından bu yana devam eden, siyasi iktidarın bölgeler üzerinde sahip olduğu gücün çözülmesi sürecinin gidişatını tam tersine çevirmiş ve Kremlin'e arttırılmış bir siyasi otorite anlayışı getirmiştir. Bununla birlikte federal sistemin temsili organı olma özelliğini taşıyan Federasyon Konseyi'nin tekrardan yapılandırılması yoluna gidilmiştir.[150] Bu yeni yapılanma uyarınca; her bölgeden iki temsilci bulunacak ve bu temsilcilerin birisini vali, diğerini ise bölgesel parlamento atayacaktır. Bunun yanı sıra başkanın sahip olduğu yetkileri arttırmak için kendisine valilerin görevine son verme ve bölgesel parlamentoları feshetme yetkisi veren bir mekanizma oluşturulacaktır.

Bununla beraber, Mayıs 2000'de bölge idarecilerinin, Federasyon Konseyi'nde temsil edilmekte olan cumhuriyetlerin cumhurbaşkanlarının ve yasama organının üst kademelerinde yer alan yetkililerin görevine son verilmesini kolay hale getirecek yasa çıkmıştır.[151] Böylelikle sahip olduğu yetkileri kötüye kullanan yerel yöneticilerin görevine son verilmesi sağlanmış olacak ve *daha temiz* bir Rusya yaratılacaktır. Buna ek olarak polis örgütü, mahkemeler ve televizyonlar da dahil olacak şekilde federal kurumların sahip olduğu merkezi kontrol yetkisi arttırılacaktır. Merkezi yönetimin lehine olacak şekilde merkez ile bölgeler arasındaki mevcut bütçe ilişkileri tekrardan düzenlenecektir. Bu doğrultuda, daha yoksul olan bölgelerin lehine işleyecek biçimde vergi dağılımının tekrar düzenlenmesi ve en yoksul 16 cumhuriyetin lehine vergi ve bütçe dilimlendirilmesi programı hayata geçirilecektir. Ayrıca yerel parlamentoların çıkarmış olduğu yasalar, Rusya Anayasası ve federal yasalara uygun hale getirilecek ve bölgelerin Moskova'dan bağımsız şekilde uluslararası ticaret yapmalarına birtakım kısıtlandırmalar getirilecektir.

---

[150]Federasyon Konseyi, Rus Parlamentosunun üst kanadını oluşturur; alt kanat olarak adlandırılan Rus Devlet Duması, daha ziyade seçim bölgelerinden seçilen milletvekillerinden oluşurken; Federasyon Konseyi, federe birimlerin temsilcilerinin bir araya geldikleri yasama organıdır.

[151]L. Peterson, "Başkan Putin ve İcraatlar: Rusya'da Eskiye Dönüş", *Avrasya Dosyası-Rusya Özel Sayısı*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara, Kış 2001, s. 18.

Putin'in bir hayli dağınık halde bulunan Rus federal sistemini tekrar merkezde toplama gayretleri, merkeziyetçi yönetim sisteminin tekrardan canlandırılması manasına gelmektedir. Yeni belirlemiş olduğu bölgelerin yönetimine çoğunlukla eski generalleri tayin etmesi ve siyasi partilerin sayısını azaltmak amacıyla 1000'den az sayıda üyesi bulunan ve 89 federe birimin en az 45'inde örgütü olmayan partilerin kapatılmasını öngören kanunu Duma'ya göndermesi, Putin'in bu doğrultuda yapmış olduğu hamlelerden birkaçı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Putin'in Rus federal sistemini canlandırma doğrultusunda yaptığı hamlelerin hepsinin de yerinde olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Örneğin, Moskova' da yayınlanmakta olan *Trud* gazetesi, yedi bölge temelli olan yeni federal yapının *yarardan çok zarar getirdiğini* ileri sürmüştür.[152] Gazetenin yapmış olduğu habere göre; askeri bölgeler dikkate alınarak oluşturulan bu yedi bölgeli yönetim mekanizmasının, güçlü bir başkan ve federal yapı ile yönlendirildiği müddetçe problem oluşturma olasılığı düşüktür. Fakat; zayıf bir başkanın göreve gelmesi durumunda, Rusya'nın yedi bağımsız devlete bölünmesi riskinin olduğu iddia edilmektedir. Bölgelerdeki yöneticilere yeterince net olmayan yetkiler verilmesi neticesinde bu kişiler kendi ajandalarını ve güç odaklarını oluşturma imkanına sahip olabileceklerdir.[153] Böyle bir güç dengesi, mevcut sistemin zayıf bir anında parçalanmasına neden olabilecektir.

Putin'in karşısına çıkan bir başka mesele de bölgesel ve yerel kanunların federal yasalar ile uyumlu hale getirilmesi sürecinde kendisini göstermiştir. Kimi yöneticiler, hoşlarına giden ve kendi menfaatlerine daha çok hizmet edeceğini düşündükleri kanunları uygularken, diğer kanunları pek de önemsememişlerdir. Örneğin, Aralık 2001'de Kremlin, Başkırdistan kanunlarının %72'sinin federal kanunlarla çelişkili olduğunu kabul etmek durumunda kalmıştır.[154]

---

[152]P. Goble, "Russia: Analysis From Washington-Federalism and its Discontent". bkz. Erhan Büyükakıncı, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, Phoenix Yayınları, Ankara, Eylül 2004, s. 19.
[153]D. Treisman, "Russia Renewed?", *Foreign Policy*, Kasım-Aralık 2002, s. 62.
[154]Treisman, *a.g.e.*, s. 63.

Putin'in iktidara gelişiyle birlikte ülkede uygulamaya konan merkezileşme politikasının sonuçlarına bakıldığında birtakım olgu ve gerçeklikler karşımıza çıkmaktadır. Bunlar, şu şekilde özetlenebilir:

-Rusya'da *güçlü devlet* anlayışının neleri içerdiği ve sınırlarının nereye kadar ulaşacağı henüz bilinmeyen bir olgudur. Ancak şurası bir gerçektir ki SSCB'nin dağılması esnasında federalizm anlayışı ve merkeziyetçilikten uzaklaşma, Rusya'nın bölünmesini önlemiştir. Bu doğrultuda tüm bölgelere belli bir özerklik tanınmış; böylece krizin en yoğun yaşandığı dönemlerde bölgelerin ekonomik ve siyasi konulardaki kararları bizzat kendilerinin alarak ayakta kalmalarına imkan sunulmuştur.[155]

-Federalizm anlayışından merkeziyetçiliğe dönüşün uzun vadede birtakım problemler yaratacağı açıktır. Etnik yönden Rus olan veya olmayan bölgeler arasında gerginliklerin artma ihtimali söz konusudur. Örneğin; Başkırdistan, Saha ve Tataristan gibi Rus olmayan ve zengin cumhuriyetler için Putin'in öngördüğü vergi dilimleriyle bütçe paylarının tekrar düzenlenmesi, merkezi yönetimin yerel elit sınıf ve halk ile olan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyebilecek önemli bir etkendir. Aynı zamanda zengin kaynaklara sahip olan bu bölgelerin Moskova'ya karşı ekonomik şikayetlerinin kontrol altında tutulması daha zor hale gelecek ve bunun sonucunda merkezi yönetim, bölge yönetimlerini belirli politikaları takip etmeye zorlayacaktır. Bu durum da bölgesel yönetimlerin merkezi yönetime ayak diremesine neden olacak ve sonuçta ekonomik gelişme hız kaybedecektir. Ayrıca ayrılıkçı fikirlere sahip olan yerel liderlerin eline büyük bir koz geçecek ve merkez karşıtı etnik ve toplumsal hareketler artabilecektir. Başka bir mesele ise, merkezileşmenin siyasi, ekonomik ve bölgesel manada yeniden yapılanma sürecini baltalayacak olması ve bunun neticesinde de bölgelerin kendi aralarındaki yatay ilişkilerin ortadan kalkmasına dek gidebilecek bir dönemin başlaması ihtimalidir. Bu durumda, bilhassa Rus olmayan bölgelerde serbest piyasa ve demokrasi reformlarının güç kaybetmesi görülebilecektir. Son olarak da söz konusu dikey yönetim sistemi, Rusya'da bulunan

[155]M. Alexeev, "The Unintended Consequences of Anti-federalist Centralization in Russia", *CSIS-PONARS Russia and Eurasia Program Papers*, Nisan 2000.

sivil toplum örgütlerinin zayıflamasına sebep olacaktır. Çünkü bölgesel liderler artık kendi halklarını mutlu etmekten ziyade öncelikle merkezi yönetimi mutlu etmek için çalışacaklardır.

-Günümüzde çok sayıda araştırmacıya göre; Rusya'nın güçlü ve istikrarlı bir devlet olması için merkezileşme politikası, Putin iktidarının anlayışında tek çıkar yol olarak görülmektedir. Bilindiği üzere, Rusya'da merkezi yönetim giderek güçlenmektedir. Ancak söz konusu hamleler neticesinde Rus demokrasisinin yapısal manada zarar görmesi, çok yüksek bir ihtimaldir. Bu gerçeği, 2002'de Moskova'da bir tiyatroda meydana gelen Çeçen gerilla baskınında görmek mümkündür. Putin'in yaşanan bu olay karşısında sergilemiş olduğu despot ve şeffaf olmayan tavır, çok sayıda masum insanın hayatını kaybetmesine ve merkezileşmeye dönüş yapan Rus demokrasisinin sorgulanmasına neden olmuştur. Ayrıca bölgelerdeki sivil toplum örgütlerinin zayıf kalması ve bunun yanı sıra yerel yönetim liderlerinin merkezi yönetim karşısında güçlerini yitirmeleri, Rusya'da federal yapının tamamen sona ermesine dahi sebep olabilir. Federalizm ve demokrasi hususları, Putin'in ön planda tuttuğu siyasi hedefler arasında bulunmadığı için merkezileşme neticesinde federal yapının hasar görmesi güçlü bir olasılıktır. Şayet Putin, ekonomik liberalizasyonu gerçekleştirmenin en iyi yolu olarak daha otoriter bir yönetimi tercih ederse; almış olduğu kararları hayata geçirme şansına sahip olsa dahi seçtiği bu yol, pek çok probleme neden olacaktır.[156] Söz konusu problemlerin en önemlilerinden birisi, ülke içi şiddetin daha da artması ihtimalidir.[157]

2.3.3. Modern Dönem Rusya'sının Genel Profili: İç ve Dış Politikada Putin Faktörü

Sovyetler Birliği 1991'de tarihe karıştığında lağvedilen söz konusu birliğin uluslararası sahnedeki hak ve sorumlulukları Rusya Federasyonu'na geçmiştir.

[156]Peterson, *a.g.e.*, s. 19.
[157]Feryal Kalkavan, "Rusya Federasyonu'nda Federalizm ve Ünitarizm Tartışmaları", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, Derleyen: Erhan Büyükakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 21.

Bunların içerisinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne üyelik, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'ndan doğan sorumluluklar ve eski Sovyetler Birliği'nin taraf olarak yer aldığı silahsızlanma konvansiyonları, en çok bilinenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nin lağvedilmesi kendiliğinden gerçekleşen bir olay mıdır, yoksa önceden planlanmış bir kurgunun eseri midir; söz konusu olgu bugün bile tartışma konusudur. Ancak bariz olan şey şudur: Bilgisayar devrimini es geçerek ıskalayan SSCB, bunun neticesinde Batı ile giriştiği küresel rekabette oldukça geri kalmıştır. Bu gerçekliğin yanısıra SSCB, Varşova Paktı'nın lağvedilmesiyle birlikte sırtında bir kambur ve yük olarak gördüğü Doğu Avrupa devletlerinden; ardından SSCB'nin ortak bir uzlaşı ile dağılması sonucunda da birlik bünyesindeki diğer devletlerden barışçıl bir biçimde kurtulmuştur. Burada kendi bakış açısıyla kendisini büyük bir kambur ve yükten kurtaran devlet SSCB'nin çekirdeğini oluşturan kurucu ve en büyük güç olan Rusya'nın ta kendisidir. Bu durum başka bir açısıyla ele alındığında SSCB'nin tarihe karışması, Doğu Bloğu'nun Batı Bloğu karşısındaki mağlubiyeti olarak değerlendirilebilir.

1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan 15 bağımsız devlet içerisinde açık ara en büyük toprağa sahip olan Rusya Federasyonu, 1991-1999 yılları arasında Boris Yeltsin tarafından yönetilmiştir. Yeltsin, sağlık sorunları nedeniyle 31 Aralık 1999'da görevi bırakmış, seçimlere kadar onun yerine geçici olarak Putin göreve gelmiştir. Geçici başkanlığa getirilen Putin, vakit kaybedilmeden medya aracılığıyla halka bir kurtarıcı şeklinde sunulmuştur. Dolayısıyla bu hızlı gelişmeler her yönden şüphe çekmiştir. Gözlemcilerin büyük çoğunluğu, gelişen bu olayların doğal olarak seyretmediğini; aksine bunun bir derin devlet planı veya KGB operasyonu görüntüsü taşıdığını kabul etmiş ve bu değerlendirmeler, sonuç olarak en azından bu tarz şüphelerin artmasına sebebiyet vermiştir.

Putin, 2000 yılından bu yana Rusya Federasyonu'nu yönetmektedir. Rusya Anayasası uyarınca herhangi bir lider üst üste en çok iki defa devlet başkanı olabilir. Bundan dolayı Putin, 2008-2012 yılları arasındaki dönemde Cumhurbaşkanlığı görevine kendisine oldukça yakın bürokratlardan birisi olan Dimitri Medvedev'i getirmiş; kendisi de Başbakanlık görevini yürütmüştür. Geçen dört yılın ardından

Cumhurbaşkanlığı seçimlerini yeniden kazanan Putin, 2016 yılındaki seçimlerden de zaferle çıkarak halen Rusya'nın Cumhurbaşkanı olarak görevini sürdürmektedir. Putin'in Rus halkı arasında bu kadar çok destek görmesinin sebeplerini ise bilhassa yurt dışındaki Rusların hak ve menfaatlerini gerekçe göstererek Gürcistan ve Ukrayna'da gelişen olaylara net bir tavırla müdahale etmesi, Kırım yarımadasını tam manasıyla bir oldu-bittiye getirerek Rusya'ya dahil etmesi şeklinde sıralayabiliriz. Her ne kadar söz konusu müdahalelerin faturası ekonomik yönden çok ağır olsa da 2016 seçimlerinde aldığı olağanüstü kamuoyu desteği göz önüne alındığında Putin'in bu hamlelerinin Rus halkı nezdinde çok olumlu karşılandığı rahatlıkla söylenebilir. Özetle Rusya Federasyonu'nda en az 2020'ye dek Putin iktidarı devam edecektir.

Rusya Federasyonu'nun coğrafya, nüfus ve ekonomisine bakıldığında ise çok çarpıcı özellikler karşımıza çıkmaktadır. 17 milyon 98 bin kilometrekarelik yüzölçümüne sahip olan Rusya, toprak bakımından dünyanın en büyük ülkesidir. Saint Petersburg'dan Vladivostok'a dek uzanan bu muazzam genişlikteki coğrafyada yer alan Rusya'nın 15 devletle kara sınırı bulunmaktadır. Bununla birlikte ülke nüfusu yaklaşık 143 milyondur ve bu nüfusun %75'i Ural Dağlarının batısında, diğer deyişle Rusya'nın Avrupa topraklarında yaşamaktadır.

Ülke nüfusunun %77.7'si Ruslardan oluşmaktadır. Rusların ardından ikinci sırayı %3.7'lik oranla Tatarlar almakta; onların ardından %1.4'lük oranla Başkırlar gelmekte ve onları da %1'lik oranla Çuvaşlar takip etmektedir. İstatistikler, Rusya' nın nüfusunun yıllar geçtikçe azaldığını göstermektedir. Yüzölçümüne göre zaten çok düşük bir nüfus yoğunluğuna sahip olan bu devasa ülkede nüfusun gittikçe azalan bir seyirde olması ülke adına ciddi bir sorun olarak göze çarpmaktadır. Bilimsel tahminler uyarınca Rusya nüfusu 2050 yılında 100 milyonun altında olacaktır. Rus nüfusun azaldığı görülürken Müslüman azınlıkların nüfusunda artış söz konusudur. Bu durum da ilerleyen dönemde ülkede Müslümanların hakim güç olabileceği yönündeki görüşlerin yaygınlaşmasına sebebiyet vermektedir. Diğer yandan yurtdışında yaşayan etnik Ruslar da kayda değer bir nüfusa sahiptir. Ukrayna, Belarus, Moldovya, Baltık ülkeleri ve Orta Asya Cumhuriyetlerinde yaşayan etnik Rus nüfusu yaklaşık olarak 25 milyondur. Aynı şekilde bu sayı, Rusya sınırları

içerisindeki azınlıkların toplam nüfusuna yakın bir düzeydedir. Nüfusun azalmasının yanısıra toplumu ciddi anlamda tehdit eden diğer bir problem ise alkolizmdir. Putin iktidarı, bu iki problemle mücadelesini sürdürüyor olsa da şu ana dek olumlu bir sonuç alamamıştır.

Rusya Federasyonu'nun anayasal rejimine bakıldığında çift başlı bir yasama sistemi görülmektedir. Bu sistemdeki yasama organları, *Federal Meclis* ve daha çok *Duma* adıyla bilinen *Genel Meclis*'tir. Federal Meclis, ülkenin çeşitli eyaletlerinden gelen ve sayıları 166 olan temsilcilerin bulunduğu bir yapıdır. Duma'da ise bu sayı 450'dir. Duma seçimleri dört yılda bir yapılmaktadır. Ülkede resmi olarak faal olan 88 siyasi parti mevcuttur. Siyasi partilerin Duma seçimlerinde sandalye kazanabilmesi için %7 barajını geçmeleri şarttır. Rusya'nın en büyük ve dolayısıyla da yönetimde söz sahibi olan siyasi partileri; Dimitri Medvedev'in Genel Başkanı olduğu Birleşik Rusya Partisi, Sergei Miranov'un Sadece Rusya Partisi, Gennady Zyuganov'un Rusya Komünist Partisi ve liderliğini Vladimir Jirinovsky'nin yürüttüğü Liberal Demokrat Partisi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Rusya, SSCB'nin lağvedilmesinden günümüze dek ciddi anlamda ekonomik bir dönüşüm ve değişim geçirmiştir. Dolayısıyla ülkedeki ekonomik yapı tamamen değişmiş; merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçilerek dünya ekonomik sistemine uyum sağlanmıştır. Ancak bununla birlikte yapılan özelleştirmelere karşın devletin halen ekonomi üzerinde ciddi bir etkisi söz konusudur. Ülke üretimi, dış dünyayla yarışacak seviyede değildir. Bununla birlikte Rusya ekonomisi, 1998-2008 arası dilimde ortalama %7 oranında büyüme başarısı göstermiştir. Bu istikrarlı büyüme oranını sağlayan temel unsur doğalgaz ve petrol ihracatından kazanılan yüksek miktarlı gelirlerdir. Rusya GSMH'si 2013 yılı sonlarında 2 trilyon 113 milyar dolardır. Kişi başına milli gelir ise yaklaşık 18 bin dolardır. Milli gelirin sektörlere göre dağılımı; hizmet sektörü %59, sanayi sektörü %37 ve tarım sektörü %4 şeklindedir.

Söz konusu ekonomik değişime büyük şehirler uyum sağlayabilmiş ancak ülkenin taşra bölgelerinde hayat standartları eski komünist dönemden de aşağı

seviyelere inmiştir. Yoksulluk sınırının altında bulunan kesimin toplam nüfusa oranı yaklaşık %11 düzeyindedir. 2013 verilerine göre ülkenin yıllık ihracatı 513 milyar dolar iken yıllık ithalatı 341 milyar dolar seviyesindedir. Yine 2013 verilerinden hareketle Rusya'nın dış borç miktarı 714 milyar dolardır. Piyasalardaki çalkantılı süreç neticesinde 2014 yılı sonlarında Rus rublesi, yıllık bazda Amerikan doları karşısında %100 oranında değer kaybetmiş ve 1 dolar, 76 ruble seviyesine dek çıkmıştır.

Ülkenin dış politikasına bakıldığında ise bu bağlamda birçok sorunun olduğu göze çarpmaktadır. Söz konusu problemlerin en çok bilinenleri; Gürcistan'la Güney Osetya ve Abhazya sorunu, Japonya'yla Kuril Adaları sorunu, Hazar Denizi'nin statüsü sorunu, Kazakistan'la Rus azınlığı sorunları, Baltık devletleri ve Trans Dinyester ile sınır ve Rus azınlık sorunları, son olarak da Ukrayna ve Kırım sorunudur. Görüldüğü gibi Rusya dış politikada çok fazla sorun yaşayan bir ülkedir.

Büyük bir devlet olarak Rusya, uluslararası politik sistemde ABD, Çin ve AB ile rekabet ve çatışma içerisindedir. Ayrıca dünya siyasetindeki anlaşmazlıkların hemen hepsinde Moskova, kendi çıkarları doğrultusunda kendisine bir taraf seçmekte ve buna göre muhatabı olan ülkelere karşı lehte veya aleyhte tavırlar sergilemektedir. Bu durum örneklerle açıklanacak olursa; Rusya, Arap dünyasında yaşanan çalkantıların son halkası olan Suriye'deki siyasi krizde Baas rejimini desteklemiştir. Yine aynı şekilde 1990'larda Yugoslavya'da çıkan iç savaşta Sırpları desteklemiş; çekinmeden BM'nin bu ülkeye uyguladığı ambargoyu ihlal etmiştir. 2008'de de Kosova'nın bağımsızlığına net bir tavırla itiraz etmiştir.

İslam Dünyasıyla temasları da önemli gören Putin Rusya'sı, bu konudaki en ciddi hamlesini 2006'da yapmış, sınırları içinde yaşayan Müslüman azınlıkları dikkate alarak İslam Konferansı Örgütü'ne başvuruda bulunmuş ve gözlemci üye statüsü elde etmiştir. Rusya'nın İran'la olan yakın ilişkileri 1979 devriminden bu yana sürmektedir. Rusya, İran'ın nükleer programına ciddi biçimde destek olmaktadır. Ayrıca Rusya, İslam coğrafyasında palazlanan radikal İslamcı kesimin siyasi-ideolojik demeç ve eylemlerinden son derece kaygı duymakta, bilhassa da

Kafkasya'da yaşayan Müslüman nüfus içerisinde bu tarz yönelimlerin güç kazanmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Söz konusu karşı çıkışın temel sebebi ise Rusya'nın topraklarındaki Müslüman azınlığın güçlenmesini kendi güvenliği için ciddi bir tehdit olarak görmesidir.

Rusya'nın Batı dünyasıyla şiddetli kriz yaşadığı son gelişme Ukrayna'da meydana gelen olaylar olmuştur. Ukrayna-AB temaslarındaki problemlerin sebebiyet verdiği kaos ve gerilime Rusya da örtülü olarak müdahale etmiş, Doğu Ukrayna'daki Rus azınlığı tahrik etmiş bununla da kalmayıp Ukrayna toprağı olan Kırım yarımadasını önce işgal etmiş sonrasında da hızlı bir şekilde tartışmalı bir referandumla yani tabiri caizse bir oldu bitti ile kendi topraklarına dahil etmiştir. Rusya'nın Batı dünyası ile köprüleri atması manasına gelen söz konusu Ukrayna krizinin nasıl normale döneceği ve ne yönde sonuçlanacağı tam bir belirsizlik içinde gündemdeki yerini korumaktadır.[158]

[158]Doç. Dr. İrfan Kaya Ülger, "Çağdaş Rusya'nın Enstantane Portresi", *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, Editör: İrfan Kaya Ülger, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015, s. 9-12.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: UKRAYNA SİYASİ TARİHİ VE ÜLKENİN JEOPOLİTİK KONUMUNUN ULUSLARARASI DENGELER AÇISINDAN ÖNEMİ

Günümüz Ukrayna'sına bakıldığı zaman, tarihinde eş zamanlı olarak birkaç imparatorluğun hakimiyetini topraklarında yaşamış, bu nedenle de devlet geleneğini sürekli olarak sürdürme fırsatını bulamamış, dolayısıyla standart ve ortak bir dil ve buna dayalı olarak bir üst kültür yaratamamış, halkının büyük bölümünün tarih boyunca yazılı geleneğe sahip olmayan köylüler olduğu ve Birinci Dünya Savaşı'na kadar bir ulusal kimlik yaratamamış, kendi dillerinde uzun süreli yayın yapamamış ve yakın tarihe kadar kendi tarihini akademik düzeyde inceleyememiş bir ülke ve bunun sancılarını bugün de yaşayan bir ulus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla günümüz Ukrayna'sı, halihazırda ciddi sorunları olan, bünyesinde yer alan etnik azınlıkları dengeleme konusunda ciddi manada bir başarı yakalayamayan, batısı ve doğusu arasında ciddi tarihsel gelişim, kültür, etnik kimlik ve mezhep farkları olan bir ülkedir. Ukrayna'nın tarihsel gelişim seyrine bakıldığı zaman da tam manasıyla bir ulusa sahip olmayan bir ulus-devlet görülmektedir. Bu tarihsel gerçekten hareketle Ukrayna'nın tarihsel gelişim seyri, bir yandan ülkenin bugününü aydınlatırken diğer yandan da ülkenin halihazırda var olan söz konusu ciddi ve aşılması çok zor olan sorunlarına yol açan en mühim etken olarak değerlendirilebilir.

Bu bölümde, öncelikle Ukrayna hakkında genel bir bilgi verilecek, sonrasında ülkenin siyasi tarihi, dönemlere ayrılarak sırasıyla *SSCB öncesi Ukrayna*, *Sovyetleşen Ukrayna* ve *SSCB sonrası Ukrayna* şeklinde ele alınacak, Ukrayna dış politikasının temel esaslarından ana hatlarıyla bahsedilecektir. Ardından ülkenin jeopolitik konumu, Karadeniz'in ve Kırım yarımadasının stratejik önemi, söz konusu coğrafya üzerindeki Rusya-Batı jeopolitik rekabeti ve jeopolitik bağlamda Rusya ve AB için Ukrayna'nın önemi üzerinde durulacaktır. Söz konusu olguların incelenmesi,

çalışmanın son bölümünde bahsedilecek olan gelişmelerin daha iyi anlaşılabilmesi adına önemlidir.

3.1. Ukrayna Hakkında Genel Bilgi

1991'de SSCB'nin yıkılmasının ardından bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkan Ukrayna, 1996'da hazırlamış olduğu anayasa ile birlikte kendisini *"bağımsız ve egemen, demokratik, sosyal bir hukuk devleti"* şeklinde tanımlamak suretiyle dünya kamuoyuna ilan etmiştir. Ülkenin anayasal rejimi Cumhuriyet'tir. Günümüz Ukrayna'sında halen ciddi boyutlarda demokrasi, iyi yönetim, özelleştirme ve yolsuzluk problemleri söz konusudur. Ülkede en yüksek yargı yeri Anayasa Mahkemesi'dir. Devlet ve yürütmenin başında devlet başkanı bulunur. Devlet başkanı beş yıllığına ve en çok iki kez seçilebilmektedir. 2004'te Batı eğilimli Viktor Yuşçenko; 2010'da Rus eğilimli Viktor Yanukoviç; son yaşanan krizin ardından da 2014'te Petro Poroşenko tarafsız siyaset sloganıyla devlet başkanı seçilmiştir.

Ülkenin, batıda Romanya, Polonya, Macaristan, Moldova ve Slovakya; kuzeyde Belarus; doğu ve kuzeydoğuda Rusya Federasyonu ile kara sınırı bulunmakta ve güneyinde de Karadeniz bulunmaktadır. Batı Ukrayna, Katolik mezhep mensubu ve Batı eğilimli iken; Doğu Ukrayna, Ortodoks mezhep mensubu ve Rus eğilimlidir. Batı Ukrayna'da etnik Ukraynalıların nüfusu büyük farkla çoğunluktadır. Ancak Doğu Ukrayna'da durum farklıdır. Burada Ukraynalı nüfusu çoğunluk olmakla birlikte ciddi oranda etnik Rus nüfus bulunmaktadır. Ayrıca Güney Ukrayna'da, Rusya'ya katılan Kırım yarımadasının nüfusunun %60'ı Rus'tur. Ülkenin batı ve doğusundaki söz konusu farklılık yalnızca nüfus, tarih ve dini inanç eksenli değil aynı zamanda coğrafya eksenlidir. Dinyeper Nehri, coğrafi olarak da ülkenin ikiye ayrılmasına yol açmaktadır. Tüm bunların yanı sıra; Ukrayna'nın nüfus profili, düzenlenen seçimlere de direkt olarak etki etmektedir. Ülke nüfusu 46 milyon olup bu sayının %77'sini Ukraynalılar, %18'ini Ruslar, geriye kalan %5'lik dilimini de çeşitli azınlık grupları oluşturmaktadır. Söz konusu %5'lik dilimi 250.000

civarındaki nüfusuyla başta Tatarlar olmak üzere Polonyalılar, Macarlar, Moldovalılar, Romenler, Bulgarlar, Almanlar, Ermeniler ve Rumlar oluşturmaktadır.[159]

Bilhassa Batı Ukrayna'nın iklim ve toprak özellikleri tarıma çok uygundur. Bundan dolayı tarih boyunca Ukrayna, Avrupa'nın tahıl deposu şeklinde tanımlanmıştır. Bu konuda ülke, trajik gelişmelere sahne olmuştur. 1932-1933 yılları arasında SSCB'nin sanayileşme ve kooperatifleşme politikası çerçevesinde Ukrayna'da oluşturulan yapay kıtlık neticesinde milyonlarca insan açlıktan hayatını kaybetmiştir.[160] Halen de tarımdan elde edilen gelir Ukrayna ekonomisi için çok önemlidir. Ancak verimliliğin yükselmesi için teknik ve yöntemlerde modernizasyona gidilmesi şarttır.[161]

1991'den itibaren bağımsız olan Ukrayna'nın planlı ekonomiden serbest ekonomiye geçişi eksikleriyle beraber sürmektedir. Ukrayna, Sovyetler Birliği döneminde sanayisi en ileri olan ülkelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ardından Sovyet savaş endüstrisinin %30'luk bölümü de Ukrayna'da kalmıştır. Ülkede bulunan işçi tabakasının %40 civarı bir oranda savaş sanayii sektöründe yer alması, söz konusu Sovyet mirasının ülke ekonomisi adına taşıdığı önemi göstermektedir. Bu durumun yanı sıra ülke, bilhassa füze teknolojisi, jet radar sistemleri ve navigasyon cihazlarında oldukça gelişmiştir.[162] Nükleer enerjisi olmasına rağmen enerji konusunda çoğunlukla risk altındadır. Kullandığı petrolün %60'ını Rusya'dan, %24'ünü Kazakistan'dan ithal ederken %16'sını kendi kaynağından tedarik etmektedir. Tükettiği doğal gazın ise %83'ünü Rusya'dan ve Türkmenistan'dan karşılamaktadır. Dolayısıyla Ukrayna, Rusya'nın doğal gazına son

---

[159]Bu veriler, Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasından önceki durumu göstermektedir. Kırım'ın nüfusu ise 2 milyondur.

[160]"Holodomor" (Ukraynaca "açlıkla öldürmek") olarak anılan olayda sekiz milyon insanın hayatını kaybettiği ileri sürülmektedir. SSCB arşivleri açılmadığı için kesin sayı bilinmemektedir. ABD, AB gibi 26 kurum-devlet bunu bir soykırım olarak tanımaktadır.

[161]Tarımdaki ana sorunlar; tarımsal finansmanın bağlı olması, çiftçiler ile tüccarlar arasındaki ilişkinin eşit olmaması, kadastro işlemlerinin henüz tam olarak yapılmamış olması, taşımacılığın tekelleşmesi ve yurt dışı pazarlarına girilememesidir.

[162]Global Security, "Ukraine's Special Weapons", *http://www.globalsecurity.org/wmd/world/ukraine/index.html (15.4.2014).*

derece bağımlı durumdadır ve söz konusu bağımlılık, ülkenin ekonomik büyümesini ve milli güvenliğini ciddi anlamda tehdit etmektedir.[163]

3.2. Ukrayna Siyasi Tarihi

Günümüz Ukrayna'sının başkenti Kiev, 9. asır ortalarında Viking kralı Rurik zamanında Hazarlardan alınarak Kiev Knezliği'ne dahil edilmiştir. Bu ifade dahi Ukrayna'nın İskandinavya-Doğu Avrupa-Kafkasya arasında söz konusu olan jeopolitiğine dair önemli ipuçları taşımaktadır.[164] Kiev Knezliği, günümüzde Ukraynalı, Rus ve Beyaz Rusların ortak kökeni olarak kabul görmektedir. 10. asır sonlarında Kiev Knezi 1.Vladimir, Bizans hanedanından bir evlilik yapmış ve Ortodoks Hristiyanlığı kabul etmiştir. 13. asırda ise günümüzün Ukrayna toprakları Moğol istilasına uğramıştır. 14. asırda Kiev dahil olmak üzere Doğu Ukrayna, Litvanya Grandüklüğü'nün egemenliği altına girmiştir. Batı Ukrayna da Lehistan Krallığı topraklarına dahil olmuştur. 1569'da Lehistan ile Litvanya arasında birlik oluşturulmuş ve Ukrayna'nın büyük bir kısmı Lehlerin egemenliğine girmiştir. Bilhassa Batı Ukrayna'da yaşayan soylu sınıfı, Katolik mezhebe geçerek Leh kültürünü benimsemişlerdir.

1648'de Dinyeper nehrinin Zaporizya bölgesindeki Kazaklar, Rusya'nın desteğini alarak Lehistan'a karşı ayaklanma başlatmışlar ve bunun neticesinde özerklik statüsü elde etmişlerdir. Söz konusu özerk devlet aynı zamanda tarihte kurulan ilk Ukrayna devleti olmuştur. Tarihe adını Kazak Hetmanlığı olarak yazdıran devlet, 1654'te Pereyaslav Antlaşması'nı imzalayarak Rusya'nın egemenliğine girmiştir. Bu antlaşma, 1654-1667 Rusya-Lehistan Savaşı'na sebebiyet vermiştir. 13 yıl süren bu savaşta Rusya, Lehistan'ı mağlup ederek Kiev dahil olmak üzere

[163]Enerji kullanımı hususunda yanlış politikalar ve iç talebin yalnızca yarısını karşılayabilen kömür üretim maliyetinin dünya piyasasının yaklaşık 1.5 katı olması, enerji sektörünün başlıca problemleridir.

[164]Detaylı bilgi için bkz. Yusuf Yıldırım, *Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2010, s. 44-45. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 15.

Dinyeper'in doğu kıyısını ele geçirmiştir. Dinyeper'in batı kıyısı ise Lehistan'da kalmaya devam etmiştir. 1793'te Lehistan'ın parçalanması sonucunda Ukrayna topraklarının büyük bir kısmı Rusya İmparatorluğu'nun topraklarına dahil olmuş; geriye kalan topraklar da Avusturya İmpartorluğu hakimiyeti altına girmiştir. Görüleceği üzere Ukrayna' daki Doğu-Batı şeklindeki keskin ayrım, halkın çok uzun yıllar boyunca farklı devletlerin hakimiyetinde yaşamasının bir neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte Rusya İmparatorluğu'nun 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi'ne dek belli dönemlerde Ukrayna üzerinde yoğun şekilde Ruslaştırma politikası uyguladığının da önemle altının çizilmesi gerekmektedir.

1. Dünya Savaşı'nda Ukrayna toprakları, Rusya İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasındaki savaşlara sahne olmuştur. Bu iki güçlü imparatorluğun yıkılmasının ardından 1917'de Ukrayna'da bağımsızlık sesleri yükselmiş, öncesinde Ukrayna Özerk Cumhuriyeti sonrasında da 1919 yılında Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur.[165] Ukrayna SSC, 1922'de SSCB'ye bağlanmıştır. Stalin'den sonra 1953'te SSCB'nin başına geçen Ukraynalı Kruşçev, 1954 yılında Kırım özerk bölgesini Rusya SSC'den ayırarak Ukrayna SSC'ye vermiştir.

Ukrayna tarihine bakıldığında ülkenin coğrafi konumunun batı-doğu ve kuzey-güney yönünden işgallere açık olması, bu devletin tarih boyunca çeşitli devletlerin egemenliği altında yaşamasına ve dolayısıyla da bağımsız devlet olma sürecini ancak çok kısa bir süreliğine tecrübe edebilmesine sebebiyet vermiştir. Ukrayna'da ülke içindeki doğu-batı kültürel farklılıkları da uzun yıllar boyunca çeşitli devletlerin egemenliği altında kalmasıyla doğrudan ilişkilidir. Mesela Kiev kültürü, kuzey yönünden Ukrayna coğrafyasına gelen Normanlar ile güney yönünden ülkeye gelen Bizanslı ve Yunanların; Avrasya kültürü göçebe Türkler ile doğu yönünden gelen Moğolların ve daha sonrasında da Rusların Doğu Ukrayna halkıyla bütünleşmesi neticesinde gelişme göstermiştir. Öte yandan Batı Ukrayna'nın kültürel

[165]20. asrın ilk yarısında Ukrayna tarihinde iki gelişme dikkat çekmektedir: 1918, 1941-42 Alman işgalleri ve 1919-1921 Polen-Rus Savaşı. Bu savaşın ardından Volhinya ve Doğu Galiçya Polonya'ya dahil olmuş, 1945 yılında ise Ukrayna, Polonya'ya bıraktığı bu toprakları geri almıştır.

kimlik kodları, batı yönünden gelen Avusturya ve Polonyalılar aracılığıyla ve bunun yanısıra Rönesans, Reform, milliyetçilik vs. Batı uygarlığına özgü kavramlar üzerinden biçimlenmiştir. Batı ve Doğu Ukrayna'nın sahip olduğu söz konusu kültürel farklılık, haliyle ülkenin toplumsal anlamda parçalanmasını körükleyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.[166]

Ukrayna, en doğu Slav kolunun eski zamanlarda gelip yerleşerek yeni bir millet diğer deyişle yeni bir ulus kimliği yaratmış olduğu topraklar üzerinde yer almaktadır ve tarih boyunca bir sınır bölgesi olmuştur. *Ukrayna* sözcüğü de *sınır bölgesi, hudut* manasındaki *Okraina* sözcüğünden gelmektedir. Bu coğrafya, önceleri Polyanlar ya da Antlar gibi Slav kavimlerinin ortak adresi olmasının yanısıra Bizans, İran ve Turan'la komşu olmasından ötürü Ukraynalı olarak bilinen etnik grubu oluşturacak kitleler, sürekli olarak topraklarını savunmak ve düşman güçlerle çatışmak zorunda kalmışlardır. Moğollar, Türkler, Peçenekler ve Poloveçler, bu toprakları işgal etmeye çalışan ve nihayetinde de işgal etmiş olan gruplardan birkaçı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu mücadeleci ve savaşçı doğanın sonucunda ilk *Rus-Doğu Slav* devleti de 9. asırda bu topraklarda kurulmuştur. Kiev Knezliği, Rus-Doğu Slav kolunun yaşadığı topraklarda kurulan devletler içinde bağımsız olan ilk devletti. Neredeyse üç asır yaşayan Kiev Knezliği, Avrupa siyasetinde güçlü bir aktör olarak yerini almıştır. Kiev devletinin toprakları; batıda Novgorod kentinden başlayarak doğuda Batı Asya bozkırlarına kadar uzanmaktaydı. Kiev Knezliği'ni önemli kılan temel etken, bölgede ticareti yönlendirmesi ve Avrupa'yı Asyalı göçebe kavimlerin saldırılarına karşı koruması olmuştu. Doğu Roma İmparatorluğu ile Vikingler arasında bir ticaret merkezi oluşu, Kiev Knezliği'nin jeostratejik yönden de önemli bir devlet olduğu anlamına gelmekteydi.

Kiev Knezliği'nde halkın büyük kesimi *smerdy* olarak bilinen köylü-çiftçilerden meydana gelse de ticaret daha önemli bir unsur olarak değerlendirildiği

[166]Yrd. Doç. Dr. İsmail Ermağan, "Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Ukrayna Çıkmazı", Ülger, *a.g.e.*, s. 685-686.

için yönetici tabakanın ardından tüccar zümre olan *iludi* gelmekteydi. Bu özellik, Kiev Knezliği'ni çağdaşlarından farklı kılan bir özellikti. İkinci fark yaratan bir özellik de mezhep meselesiydi. Benzer bir gelişmeye sahne olan Polonya, Katolik mezhebini seçerken; Kiev Knezliği, tercihini Ortodoks mezhebinden yana kullanmıştır. Ukraynalılar ve Lehler arasındaki bu mezhep farklılığı, iki ulusun birbirinden keskin biçimde ayrılmasına yol açarken yine bu bölgenin kuzeyindeki topraklarda yaşayan başka bir Doğu Slav ırkı olan Ruslarla bir kader ortaklığını öne çıkarmaktaydı.

1240 yılında önce Kiev, sonrasında 1243 yılına kadar da bütün Doğu Slav şehirleri Moğollar tarafından ele geçirildi. Altın Ordu Devleti'nin başkenti Saray merkezli bu işgal yönetimi, iki yüz yıl kadar sürdü ve bu farklı bir halk tarafından yönetilme hali, ulus kuruluşu sürecini de tetikledi. Bugünkü Ukrayna'nın önemli bir bölümü, Altın Ordu Devleti'nin himayesindeyken geri kalan kısmı da Litvanya Büyük Dukalığı ve Polonya'nın hakimiyeti altındaydı. Dış güçlerin himayesinde yaşamak, Ukrayna'da bir ulus bilincinin meydana gelmesine yardımcı olmaktaydı. Diğer yandan, bu ulus oluşturma sürecinden karlı çıkan Kiev değil, rakibi olan Slav-Ortodoks Moskova oldu. Kiev aristokrasisinin inişe geçtiği dönemde Moskova aristokratlarının (derebeyleri olan *boyar*ların) geçmişlerinin daha geriye gitmesi ve Çar'a daha iyi hizmet edebilecekleri şeklindeki öngörüleri ile daha yüksek yönetici pozisyonlarına atanmasına dayanan *mestniçestvo* hiyerarşik sistemi Rusya'yı güçlü bir merkezi devlete dönüştürmekteydi.

Kiev Knezliği'nin yönetim şekli, merkeziyetçi yönetim anlamında çok zayıfken ve bunun doğal sonucu olarak merkeze bağlı prenslerin ve boyarların istediklerini yapabilmelerine dayanırken; Moskova Knezliği sınırları çok daha net biçimde çizilmiş, oldukça güçlü bir merkezi yönetime sahip daha modern bir devlet anlayışı ortaya koymaktaydı. Dolayısıyla Rusya güçlenirken, Ukrayna 15. asırda Lehistan Krallığı'nın hakimiyeti altına girdi ve bu durum 1654 yılına dek sürdü. Bu süre zarfında Ukrayna halkı adına çok mühim olan bir dönüşüm yaşandı. Leh-Litvanya işgali sürecinde Doğu Slav ırkı ve Ortodoks mezhebine mensup halk, kendi ulusal kimliklerini geliştirme işine giriştiler. Orta Ukrayna bölümünde Dinyeper

Nehri kıyılarında yaşayan Zaporozh Kazakları bu ulusal kimliğin oluşumunda önemli bir zemin meydana getirdiler. Ukrayna halkının kendini yönetenlerden çok farklı özelliklere sahip olması gerçeği, çok sayıda isyan hareketini de doğurdu. Bunların içinde en önemli olanı, 17. asır ortalarında Kazak komutan Bohdan Khmelnitskii liderliğinde başladı ve Polonya'nın toprak bütünlüğünü ve bekasını bile tehlikeye attı.

1654'te, Lehlere karşı dezavantajlı durumlarına bir çare olarak Khmelnitskii, Ruslarla anlaşma yoluna gitti ve Pereyeslav Antlaşması'nı imzalayarak Moskova Çarı 5. Alexey'in himayesine girmeyi kabul etti. Bu antlaşmayı Moskova Çarlığı ile Lehistan arasında 13 yıl boyunca sürecek olan bir savaş izledi ve bu savaşın sonunda 1667 yılında yapılan Andruşovo Antlaşması ile Ruslar Batı Ukrayna'yı Lehistan'a bırakmak zorunda kaldılar.

1686 yılında Lehler ve Ruslar, 1667 Andruşovo Antlaşması'nı onayladı. Antlaşma uyarınca; Polonya, Ukrayna topraklarından Dinyeper Nehri'nin sağ kıyısındaki toprakları (batısını) alırken, Rusya da sol kıyıyı (doğuyu) ve Kiev'i kendi yönetimine dahil edecekti. Rus Çarı, Ukrayna'nın doğusunda hakimiyeti ele geçirirken Zaporijya Kazakları, Zaporijya Siçi, Atamanlık ve Sloboda (Hür) Ukrayna şeklinde üç bölge de özerk olacaktı. Atamanlık, bu bölgelerin içinde en geniş ve siyaseten en önemli toprak parçası durumundaydı ve esasen Ruslar tarafından *Malorossiia (Küçük Rusya)* olarak görülmekteydi. Bu bölgedeki halkın bir kesimi zaman içerisinde topraklarına *Ukrayna (sınır boyu)* demeye başlamışlardı ve bu isim söz konusu coğrafyanın tamamını tanımlamaya başladı.[167]

Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan Doğu Slav yakınlaşması, Ukraynalı eğitimcilerin Moskova'da ders vermesiyle sürdü. Bu anlamda 1603 yılında meydana gelen İngiliz ve İskoç tahtlarının birleşmesi sonrası İskoç aydınlarının Londra'ya gitmesi ve iki ulusun kültürel anlamda yakınlaşması ile; Ukraynalılar ile Ruslar arasındaki yakınlaşma arasında bağlantı kurulabilir. Fakat, Rusların Ukrayna'yı kendi

[167]Paul Kubicek, *The History of Ukraine*, Westport, Conn., Greenwood Press, 2008, s. 46.

topraklarının bir devamı olarak algılamaları ve buna göre davranma alışkanlıkları 1991'e dek devam edecekti.[168]

Günümüzde Ukrayna halihazırda ciddi sorunları olan, bünyesinde yer alan etnik azınlıkları dengeleme konusunda başarılı olamayan, batısı ve doğusu arasında ciddi tarihsel gelişim, kültür, etnik kimlik ve mezhep farkları bulunan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Ukrayna'nın tarihsel gelişim seyrine bakıldığı zaman da tam manasıyla bir ulusa sahip olmayan bir ulus-devlet görülmektedir. Bu tarihsel gerçekten hareketle Ukrayna'nın tarihsel gelişim seyri, bir yandan ülkenin bugününü aydınlatırken diğer yandan da ülkenin halihazırda var olan söz konusu ciddi ve aşılması oldukça güç olan problemlerine yol açan en mühim etken olarak değerlendirilebilir.

Ukrayna ulusu, tarihinde aynı zaman diliminde diğer deyişle eş zamanlı olarak birkaç imparatorluğun hakimiyetini topraklarında yaşamış, bu yüzden de devlet geleneğini sürekli olarak sürdürme fırsatını bulamamış, dolayısıyla standart ve ortak bir dil ve buna dayalı olarak bir üst kültür yaratamamış, halkının büyük kesiminin tarih boyunca yazılı geleneğe sahip olmayan köylüler olduğu ve Birinci Dünya Savaşı'na dek bir ulusal kimlik yaratamamış, kendi dillerinde uzun süreli yayın yapamamış ve yakın tarihe dek kendi tarihini akademik düzeyde inceleyememiş bir ülke ve bunun sancılarını bugün de yaşayan bir ulus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tarihsel arka plan dikkate alındığında Ukrayna'ya iki noktadan yaklaşılabilir. Bu yaklaşımlardan ilki; Ukrayna'nın tarihini Rusya ve Beyaz Rusya tarihlerinin bir parçası olarak Kiev Knezliği'nden günümüze dek gelmiş olan bir Doğu Slav tarihi olarak incelemektir. İkinci yaklaşımsa; Rusya, Polonya (Eski Lehistan), Osmanlı tarihlerinin bugün Ukrayna Cumhuriyeti adıyla bilinen topraklarla ilgili bölümlerini eş zamanlı biçimde incelemektir. Bir üçüncü yaklaşım da değinilen bu iki yaklaşımın bir sentezi üzerinde durmak ya da konuya sınırları belli olan bir coğrafyada ulus yaratma projesi üzerinden bakmaktır.

[168]Hasret Çomak; Caner Sancaktar; Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul 2014, s. 4.

Günümüzde Ukrayna'nın batı bölümü etnik Ukraynalıların çoğunlukta olduğu bir bölgeyken, bu bölgede kırsal yaşam ön planda bulunmaktadır. Burada halkın büyük kesimi Katolik inancına mensuptur. Ülkenin doğu bölümüne bakıldığında ise çoğunlukla Rus azınlığın ve Rusça konuşan Ukraynalıların yaşadığı, sanayinin ön planda yer aldığı ve halkın önemli bir kesiminin Ortodoks inancına mensup olduğu bir bölge karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu farkların önemli bir nedeni, Batı Ukrayna'nın uzun yıllar boyunca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Lehistan (Polonya) hakimiyetinde kalmış olması; Doğu Ukrayna'nın ise uzun bir süre boyunca Rus Çarlığı ve sonrasında Sovyet hakimiyetinde kalmış olmasıdır. Bu duruma; Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun bir dönem hakimiyeti altında kalmış olan Kırım Hanlığı da eklenecek olursa, günümüz Ukrayna'sının niçin son derece sancılı dönemler yaşadığı net bir biçimde anlaşılabilir.[169]

3.2.1. SSCB Öncesi Ukrayna

1736 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Rusların zaferiyle sonuçlanması, Rusya'nın Azak Denizi'ni ele geçirmesinin dışında Karadeniz'de önemli ticari imtiyazlar elde etmesini sağlamıştır. Savaşı kaybeden Osmanlı, Fransa'nın ve Kırım Tatarlarının da kışkırtmalarıyla 1768 yılında Rusya'ya yeniden savaş açmıştır. Osmanlı'nın bir kez daha mağlup olduğu savaşın ardından 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmış ve Osmanlı çok ağır kayıplar yaşamıştır. Öte yandan savaşın galibi Rusya, çok büyük kazançlar elde etmiştir. İmzalanan bu antlaşma, Osmanlı İmparatorluğu adına hayati değerde bir askeri-diplomatik facia anlamını taşırken; Rus Çarlığı'nın ise Karadeniz'deki en güçlü devlet haline gelmesi anlamına gelmektedir.[170]

---

[169]Stephen Shulman, "The Cultural Foundations of Ukrainian National Identity", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 22, No. 6, 1999, s. 1013. bkz. Doç. Dr. Cem Karadeli, "Ortaçağ'dan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", Çomak; Sancaktar; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 1-7.

[170]Doç. Dr. G. Saynur Derman, "Hanlık Döneminde Kırım", *Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım*, Derleyen: Oktay Aslanapa, 2003, s. 66.

Rusya, Yenikale ve Kerç kalelerinin yanısıra Karadeniz havzasındaki Özi ve Aksu nehirleri arasında bulunan araziyi; yani eski Kırım Hanlığı topraklarını hakimiyeti altına almıştır. Eski Osmanlı eyaleti olan Kırım'a bağımsızlık statüsü verilmiş; böylelikle Kırım, Rus işgaline açık hale getirilmiştir. Ayrıca Rusya çok büyük ticari imtiyazlar elde etmiştir. Bu imtiyazların içerisinde en değerli olanı; Rus ticaret gemilerinin Karadeniz ve Boğazlar'da serbest ticaret hakkını kazanmış olmasıdır. Eskiden bir Osmanlı gölü özelliği taşıyan Karadeniz artık kuzeyin dev gücü Rusya'ya açılmıştır.

Çariçe 2. Katerina, Kırım da dahil olmak üzere Karadeniz topraklarını ele geçirmesinin ardından bu toprakları Rus kolonisi haline getirmiştir. Kerson şehri, bir deniz üssü işlevi görecek şekilde kurulmuş ve böylelikle bu kentte Rusya'nın Karadeniz'deki donanmasının temelleri atılmıştır. Rusya'nın bu hamleleri, Karadeniz havzasındaki mevcut askeri dengeleri tamamen değiştirmiştir. Karadeniz'de güçlü bir mevzi elde etmiş ve bu bağlamda çok değerli olan liman kentlerini himayesi altına almış olan Rusya, Karadeniz'deki donanmasıyla iki ya da iki buçuk günlük bir süre zarfında İstanbul'a ulaşabilecek bir güce erişmiştir.[171]

Dolayısıyla Rusya artık Karadeniz'de en az Osmanlı İmparatorluğu kadar söz sahibi bir devlet olmuştur. 1917 Bolşevik Devrimi sonrasında Çarlık rejiminin tarihe karışmasıyla Rusya'nın 1. Dünya Savaşı'ndan çekilmesinin ardından Batı Ukrayna'daki merkezi meclis (Rada), özerklik ilan etmiştir. 1918'e gelindiğinde ise Batı Volin, Doğu Galiçya ve Kuzey Bukovna topraklarının bulunduğu coğrafyada, tarihteki ilk Ukrayna Devleti olan Batı Ukrayna Cumhuriyeti kurulmuştur.[172]

1939'da Hitler ve Stalin, savaş ganimetlerini paylaşmak amacıyla Ukrayna'yı Batı ve Doğu Ukrayna olarak iki bölüme ayırdıklarında Doğu Ukrayna, SSCB topraklarına katılmış; 2. Dünya Savaşı'nın ardından ise Ukrayna bütünüyle tekrar SSCB'ye dahil edilmiştir. SSCB'nin tarihe karışmasının ardından da Ukrayna,

[171]B. Jelavich, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 76-79.
[172]Giray Saynur Derman; Yerkinay Ongarova, "Ukrayna'da Siyasi Kriz", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 42, 2014.

bağımsız bir devlet olmuş ve böylelikle Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin sayısı 5' ten 6'ya yükselmiştir.[173]

2.2. Sovyetleşen Ukrayna

1922 yılının Aralık ayındaki Birlik Antlaşması'yla SSCB'nin dört kurucu üyesinden biri olan Ukrayna, Ukrayna Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti ismini almış; 1936 yılında ise ülkenin ismi, Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dönüşmüş ve bu isim de 1991 yılının sonuna, başka deyişle SSCB'nin dağılmasına dek sürmüştür.

SSCB'nin kuruluş evresinde komünist ideoloji, savaş komünizmi olarak gelişim göstermiştir. Ülkede iç savaşın bitmesinin ardından Sovyetler Birliği'nin kuruluş evresine gelindiğinde kurucu Sovyet lider Lenin, başka bir yaklaşıma yönelmiş ve Yeni Ekonomik Politika'yı yürürlüğe sokmuştur. Ancak bu politika, iç savaş nedeniyle tarımsal üretim seviyesi oldukça baltalanan Ukrayna'da 1921 yılında çok büyük çaplı bir kıtlık meydana gelmesine ve yüzbinlerce insanın hayatını kaybetmesine mani olamamıştır. Bununla birlikte söz konusu felaketin ardından birkaç yıl içerisinde tarımsal üretim, küçük çaplı ticari işletmeler ve büyük çaplı sanayiye dönük devlet yatırımları sayesinde Ukrayna'nın ekonomisi iyiye gitmeye başlamıştır.

Ülkeye politik yönden bakıldığında ise; 1922 yılında Ukrayna Komünist Partisi üyelerinin büyük bir kısmının Ruslar ve Musevilerden meydana geldiği görülmektedir. 1923 yılında Komünistler, yerlileştirme politikasını izlemişler ve 1925-1927 yılları arasındaki süre zarfında ciddi hamlelerin yapılmasıyla birlikte, etnik Ukraynalılar, Komünist Parti'de çoğunluk haline gelmişlerdir. 1929 yılına gelindiğinde ülkedeki ilkokulların %83'ü, ortaokul ve liselerin %66'sı Ukrayna dilinde eğitim-öğretim gerçekleştirmiştir. Ayrıca söz konusu dönemde Sovyet

[173]Derman; Ongarova, *a.g.m.*, s. 13.

yetkilileri din yönünden de Ukraynalılaşmaya hoşgörüyle yaklaşmış ve Ukrayna' daki Otosefal (Bağımsız) Ortodoks Kilisesi'ne destek vermiştir.

Fakat söz konusu gelişmeler, Lenin'in öncülüğünde ve Lenin'in hayatını kaybetmesinin ardından yaşanan iktidar mücadelesi döneminde olmuştur. Nitekim 1929 yılına gelindiğinde Stalin, Sovyetler Birliği'nin tek lideri olunca, mevcut dengeler değişim sürecine girmiştir.[174]

3.2.2.1. Stalin Döneminde Ukrayna

SSCB'nin tek lideri konumunu elde eden Stalin, iktidara gelişinin hemen ardından Lenin'in uygulamaya koyduğu *Yeni Ekonomik Politika*'yı çok katı bir şekilde eleştirmek suretiyle tamamen devletin kontrol ettiği bir ekonomik yapıyı ön plana çıkarmış ve sanayileşme konusuna çok önem vermiştir. SSCB'de atılan söz konusu sanayileşme adımı, bilhassa Ukrayna'nın güneyi ve doğusunda atılmıştır. Doğu Ukrayna'daki Donbass bölgesi, kömür madenciliğinin merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir. 1932 yılında Ukrayna, Sovyetler Birliği'nin kömür, pik demiri ve demir filizi ihtiyacının %70'ten fazlasını temin etmiş ve 1930'lu yılların sonuna gelindiğinde ülke, Fransa ve İtalya'dan daha fazla makine ve metal üretmiş ve bu alanda Büyük Britanya'nın üretim seviyesine yaklaşmıştır.[175]

Fakat bu üretim seviyesinin bir bedeli olmuştur. 1891 ve 1921'de yaşandığı gibi 1932-1933 yıllarında çok büyük bir kıtlık meydana gelmiştir. Yaşanan kıtlıkta beş ile sekiz buçuk milyon arası insan yaşamını yitirmiştir. 1932-1933'te yaşanan bu olağanüstü kıtlığın nedeni, diğer kıtlıklardan başkadır. Çünkü gerçekte açlıktan hayatını kaybedenlere verilebilecek olan tahıl, sanayileşmeye finansal destek yaratmak amacıyla yurtdışına ihraç edilmiştir. Diğer deyişle devlet, halkının hayati derecede ihtiyaç duyduğu tahılı yurtdışına satmıştır. Ayrıca devlet, kendisine

[174]Doç. Dr. Cem Karadeli, "Ortaçağ'dan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", Çomak; Sancaktar; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 7.
[175]Kubicek, *a.g.e.*, s. 98-101.

hayvanlarını ve tahılını vermemekte ısrar edenleri *kulak*, yani zengin çiftçi olarak damgalamak suretiyle bu insanların ortadan kaldırılmaları yönünde bir politika izlemiştir.

Stalin iktidarıyla birlikte 1929 yılından başlayarak Ukraynalılaştırma politikası da tam tersine çevrilmiştir. Çok sayıda Ukraynalı aydın, kanun dışı Ukraynalı örgütlere dahil oldukları gerekçe gösterilerek tutuklanmıştır. Tarımda izlenen *kulak* politikası, zaman içerisinde kolektif tarım merkezlerinin inşa edilmesine ve çiftçilerin zor kullanılarak topraklarından koparılıp, kurulan kolektif çiftliklere yerleşmeye zorlanmasına dönüşmüştür.[176] Bu uygulamanın diğer bir amacı, Stalin'in doğru olarak gördüğü, milliyetçiliğin artık kentlerde değil kırsal alanlarda güçlü ve köklü olduğu gerçeğidir. Söz konusu uygulamaların sayesinde Stalin, hem zengin köylü kesimin direncini baltalayacak, hem Ukrayna'daki milliyetçiliği yok edecek, hem de sanayileşmeye olan eğilim düzeyini yükseltecektir. Ancak kurulan kolektif çiftlikler, tam manasıyla büyük bir hayal kırıklığı olmuştur. Bu çiftliklere uzunca bir zaman traktör dahi temin edilememiştir. Ayrıca bu çiftlikler, sürekli olarak işletme maliyetlerini aşağı çekme baskısıyla karşılaşmış ve başarısız ancak Parti tarafından görevlendirilmiş müdürlerce yanlış biçimde yönetilmiştir. Tüm bu başarısızlıklara rağmen Stalin amacına erişmiş ve köylü sınıfını zayıflatıp dağıtmayı başarmıştır.[177]

Ukrayna adına Stalin zamanındaki diğer bir dönüm noktası ise 2. Dünya Savaşı olmuştur. Savaşın hemen başında Nazi Almanya'sının 1 Eylül 1939'da Polonya'yı ele geçirmesinden 16 gün sonra, 17 Eylül 1939'da Kızıl Ordu da Polonya'nın doğusunu işgal etmiştir. Sovyetler'e göre; Polonya'nın doğusunda yer alan bu topraklar, gerçekte Polonya'ya ait değil; 1921 yılında zor kullanılarak SSCB'ye dahil olmasına mani olunan topraklardır. Yani bir anlamda SSCB'nin bakış açısına göre; aslında Batı Beyaz Rusya ve Batı Ukrayna' ya ait olan toprakları gerçek sahiplerine geri vermek, Sovyetler'in gerçekleştirdiği bu işgalin temel dayanağını ve meşruiyetini oluşturmuştur. Ayrıca Sovyetler Birliği, bu topraklardaki ilerleyişini bir

[176]Kubicek, *a.g.e.*, s. 101-102.
[177]Orlando Figes, *Revolutionary Russia 1891-1991*, Penguin, Londra 2014, s. 215.

özgürleştirme yürüyüşü olarak nitelendirmiştir. Böylelikle SSCB, Ukraynalı ve Beyaz Rusları kendi öz topraklarında soydaşlarıyla bir araya getirmiş ve ayrıca onları kapitalist düzenden çekip kurtarmıştır.[178] Tüm bunların yanı sıra Sovyetler'in bu hamlesi, günümüz Ukrayna'sının etnik nüfus profilini de meydana getirmiştir.

Ancak 2. Dünya Savaşı, Ukrayna'nın topraklarının genişlemesiyle kalmamıştır. Nazi Almanya'sının SSCB'ye geniş çaplı bir saldırı gerçekleştirmesi sonucu Ukrayna da elde ettiği yeni toprakları kaybetmiştir. Stalin, 1941 yılında Rusya'da bulunan Volga Almanlarını sürgüne yollamıştır. 1943-1944 yıllarında da Stalin; Çeçen, Kalmık, Karaçay, Balkar, İnguş, Meşketler ile Kırım'da bulunan Tatar ve Rumları tutuklatarak Kazakistan başta olmak üzere SSCB Orta Asya'sının farklı bölgelerine zor kullanarak göç ettirmiştir. Stalin, bütün bu etnik azınlıkları Naziler'le işbirliği yapan hainler olarak damgalamıştır. Bu zorunlu göç operasyonlarını Devlet Güvenlik ve İstihbarat Teşkilatı üyesi General Serov gerçekleştirmiştir. Yürütülen bu operasyonların esas amacı, Naziler'e sempatiyle yaklaşıp onlarla işbirliği yapmaya cüret edenlerin sonlarının ne kadar vahim olacağını örtülü bir şekilde göstermektir.

Savaş esnasında Ukraynalı köylüler, düşman Naziler'e tuz ve ekmek vererek onlara destek çıkmışlardır. Elbette verdikleri bu desteğin karşılığını da beklemişlerdir. Çünkü bu köylüler, işgalci Naziler'in kendilerini zorla yerleştirildikleri kolektif tarım merkezlerinden kurtararak eski hayatlarına geri dönmelerini sağlayacaklarını ümit etmişlerdir. Ancak tabi ki Naziler, Ukraynalı köylüleri kullanarak onları tam manasıyla hayal kırıklığına uğratmışlardır. Çünkü söz konusu çiftlikler, Alman 3. Reich'ının malı haline getirilmiştir. Bu olumsuz gelişme ile birlikte Naziler, Ukrayna Otosefal Kilisesi'nin öncülük ettiği dini faaliyetlere, çok adaylı yerel seçimlere ve küçük-orta ölçekli işletmelerin açılmasına müsaade etmiştir. Bu nedenlerle ve Stalin'in uygulamalarına karşı bir tepki olarak çok sayıda Beyaz Rusyalı ve Batı Ukraynalı, Kızıl Ordu'dan kaçarak Nazi saflarında çarpışmaya başlamıştır. Ancak bu kez de zaman içerisinde Almanların esir almayıp olağanüstü acımasız ve insanlık dışı yöntemlerle savaşı yürütmesi neticesinde ve Stalin'in etnik

[178]Alexander Hill, "Voroshilov's 'Lightning War'-The Soviet Invasion of Poland, September 1939", *Journal of Slavic Military Studies*, No. 27, 2014, s. 404-405.

azınlıkları zorunlu göçe tabi tutmasının da tesiriyle durum tersine dönmüş; sonuç olarak SSCB, Alman 3. Reich'ını topraklarından kovmakla kalmayıp savaşın önemli galiplerinden birisi olmuştur.[179] Nitekim 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, Sovyetler'in 1939 yılında sahip olduğu topraklar yeniden kendisinin olmuştur. Bununla birlikte Polonya sınırları batı yönünde genişlemiş; Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de 1921 yılında kaybettiği başta Lviv olmak üzere çok sayıda yerleşim bölgesini topraklarına dahil etmiştir ve böylelikle de bugünün Ukrayna'sının sınırları oluşmuştur.[180]

3.2.2.2. Kruşçev Döneminde Ukrayna

1953 yılında Stalin'in ölümünün ardından SSCB, ilk önce kısa bir süre üçlü lider koalisyonu tarafından yönetilmiştir. Sonrasında ise Kruşçev, söz konusu üçlünün ikisini saf dışı bırakmak suretiyle SSCB'nin yeni lideri olmuştur.

1954'te Kruşçev, Stalin'in uyguladığı milliyetçi politikalardan birtakım geri dönüşler gerçekleştirmiştir. Bu geri dönüş hamlelerinin en kayda değer olanı, Kırım yarımadasının Rusya'dan koparılıp Ukrayna topraklarına dahil edilmesidir. Atılan bu adımın gerekçesi ise Kırım'ın ekonomik ve ulaşım ilişkileri yönünden Moskova'dan ziyade Kiev ile yoğun biçimde çalışması olarak belirtilmiştir. Fakat Kruşçev'in hamleleri bununla sınırlı kalmamıştır. 1956 yılında Kruşçev, Stalin zamanında 1943-1944 yıllarında meydana gelen zorunlu göçler ve sorunlar hususunda bir deklarasyon yayınlamış, ayrıca Çeçenler, İnguşlar, Kalmıklar, Karaçaylar ve Balkarlar'a kendi öz vatanlarına geri dönme hakkı vermiştir. İlginçtir; üç azınlık gruba, iade edilen söz konusu haklar verilmemiştir. Bu azınlıklar; Meşket Türkleri, Kırım Tatarları ve Volga Almanlarıdır. Halbuki söz konusu süreçte en büyük sıkıntıları yaşayan, bu azınlık grupları olmuştur. Günün şartları dikkate alındığında Sovyet liderin 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden yalnızca 12 sene sonra Volga Almanlarına karşı izlediği

[179]Robert Service, *A History of Modern Russia from Nicholas II to Putin*, Penguin, Londra 2003, s. 275-277, 287-289.
[180]Karadeli, *a.g.m.*, s. 9.

bu tarz bir politika, makul bir hamle olarak değerlendirilebilir. Aynı politikanın Meşket Türklerine uygulanmasının temel sebebi, bu azınlık grubunun özvatanlarının Türkiye sınırına çok yakın mesafede olması ve dolayısıyla da bu azınlığın kendi yurtlarına geri dönmesinin riskli olabileceğinin düşünülmesidir.[181] Kırım Tatarlarının topraklarına geri dönmelerinin engellenmesinin nedeni ise nüfuslarının aşırı miktarda olması ve Kırım'ın Ukrayna topraklarına dahil edilmesi neticesinde Ruslardan gelen olumsuz tepkilere mani olmak için bu bölgeye Rus Kazakları'nın yerleştirilmesi şeklindeki devlet politikasıdır. Artık yaşadıkları yerlerde Kırım Tatarlarına daha iyi hayat şartlarının temin edilmesi, anadilde gazete basabilmelerine izin verilmesi gibi eskiden görmezden gelinip inkar edilen çeşitli sosyo-kültürel hakların verilmesi, onların anayurt hasretine ve gitgide politik bir kimliğe bürünmelerine mani olamamıştır.[182]

Kruşçev iktidarı, Sovyetler Birliği'nde genel anlamda bir rahatlama süreci olarak görülmektedir. Bu dönemde Sovyetler bünyesindeki 15 cumhuriyetin hepsinde anadilde eğitim, milli tarihi okuyup inceleme ve ayrıca daha fazla sayıda yerel yöneticinin görevde bulunması gibi gelişmeler de görülmüştür. Böylelikle Kruşçev zamanında Sovyetler Birliği'nde yer alan cumhuriyetler, yeniden kendi milli kimlik ve şuurlarına erişmeye başlamışlardır.

Kruşçev'in izlediği başka bir politika da SSCB'nin diğer devletlerle sınır hatlarında aktivist vatandaşlar oluşturma düşüncesidir**.** Batı Ukrayna'dan nitelikli işçiler, tarım uzmanları, öğretmenler, hukukçular, doktorlar, ressamlar, kütüphaneciler ve Komsomol (Tüm Birleşik Leninist Genç Komünistler Birliği) aktivistleri, meslektaşlarıyla birlikte otobüslerle sınırı geçerek Doğu Avrupa ve Polonya'da bulunan kolektif çiftlikler, fabrikalar ve kültür kuruluşlarında çalışmalarını ilerletecektir. Söz konusu aktivist vatandaşlar, kendi halklarının birer temsilcisi gibi hareket edecek, kendi dallarında kaydettikleri gelişmeleri gittikleri yerlerde sergileyecek ve ülkelerine yeni edinimlerle geri döneceklerdir. Bu politika,

[181]Service, *a.g.e.*, s. 367-368.
[182]Brian G. Williams, "A Community Reimagined-the Role of Homeland in the Forging of National Identity, the Case of the Crimean Tatars", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 17, No. 2, 1997, s. 238.

1956-1961 yılları arasında artan bir biçimde uygulanmış ve sonrasında 1985'e dek azalan bir seyir izleyerek devam etmiştir.[183]

3.2.2.3. Brejnev Döneminde Ukrayna

Kruşçev'in bir darbe sonucunda 1964 yılında tüm yetkilerinin elinden alınmasının ardından yerine Brejnev ülkenin başına getirilmiştir. Brejnev iktidarında Ukrayna adına oldukça mühim üç olay meydana gelmiştir. Bu olayların birincisi, Brejnev'in Birlik düşüncesi; ikincisi, imzalanan Helsinki Antlaşması'yla Sovyetler Birliği'nin 2. Dünya Savaşı sonrasında oluşan sınırlarının resmen tanınması; üçüncüsü ise hazırlanan yeni Sovyet Anayasası olmuştur.

Sovyet lider Brejnev, gerek Sovyet Federalizminin 50. yıldönümü kutlamaları sırasında gerekse de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 24. Kongresinde iki defa birlik düşüncesini gündeme getirmiştir. Yaptığı bu konuşmalarda; ulusların ayakta kalmasını gündeme getirmek suretiyle söz konusu durumu, milli önyargılar ve çarpıtılmış veya abartılmış olan milli duyguların yanı sıra farklı ulusların menfaatleri arasında en uygun dengeyle bir bütün şeklinde Sovyet halkının ortak menfaatlerini gerçekleştirmeye çalışırken; çok uluslu bir devlette meydana gelen problemlere de bağlamıştır.[184] Brejnev in SSCB'yi topyekün bir millet şeklinde tanımlaması bir ilk olmuştur. Brejnev'in bir Sovyet ulusundan söz etmesi; birlik evresinin tamamlanması, dolayısıyla da artık Rus, Ukraynalı, Kırgız gibi ulusların meydana getirdiği bir birliğin yurttaşlarından değil, bizzat Sovyet ulusundan söz etmek gerektiği anlamına gelmektedir. Brejnev, 1971 yılındaki 24. Kongrede, yeni bir tarihsel toplumun, Sovyet Halkı'nın tarih sahnesine çıktığını müjdelemiştir. Bu gelişmeler, Sovyetler Birliği topraklarındaki milliyetçi akımların devlet tarafından

[183]Zbigniew Wojnowski, "An Unlikely Bulwark of Sovietness: Cross-Border Travel and Soviet Patriotism in Western Ukraine, 1956-1985", *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 2014, s. 14.
[184]Kenneth C. Farmer, *Ukrainian Nationalism in the Post-Stalin Era*, Martinus Nijhoff, Lahey 1980, s. 3.

desteklenmeyeceği ve bundan sonra bir Sovyet ulusu düşüncesinin; ötekilerinin yanı sıra Ukrayna ulusunun da yerini alacağını göstermektedir.[185]

Brejnev iktidarının ikinci kaydadeğer olayı, nihayet Batılı ülkelerin ve ABD'nin, SSCB'nin 2. Dünya Savaşı sonrasından itibaren fiili olarak sahip olduğu sınırlarını resmen tanıması olmuştur. Böylece, Ukrayna'ya Polonya'dan dahil olan topraklar resmi olarak Ukrayna'nın bir parçası haline gelmiştir. Ukrayna, 1991 yılının Aralık ayında bağımsızlığını elde ettiğinde Helsinki Antlaşması'yla kararlaştırılmış olan sınırlar üzerinden topraklarını tanımlamıştır.

Üçüncü önemli gelişme de 1977 yılında SSCB Anayasası'nın değişmesi olmuştur. Bu anayasa, her ne kadar SSCB bünyesinde bulunan cumhuriyetlere yeterli derecede geniş hak ve yetkiler vermese de onlara birlikten ayrılma hakkı vermiştir.[186] Ancak anayasayla tanınmış olan bu hak, teoride kalmış; Moskova tarafından uygulanmamıştır. Bununla birlikte 1991 yılının Ağustos ayında yaşananların ardından Ukrayna dahil olmak üzere birlik bünyesindeki cumhuriyetlerin Sovyetler Birliği'nden ayrılıp bağımsızlıklarını ilan edişlerinde söz konusu anayasa maddesi kilit bir rol oynamıştır.

Brejnev, 1982 yılında hayatını kaybettiği zaman, ardında söz konusu gelişmelerin düşündürdüğünden çok daha gergin ve problemli bir devlet bırakmıştır. 1979 yılında başlamış olan Afganistan'ın işgali, Soğuk Savaş'ı tekrar güçlendirmiştir. Brejnev'in ardından kısa süreli olarak Andropov ve Çernenko iktidarları, bu liderlerin sağlık problemleri ve yönetime geldikten çok kısa bir zaman sonra hayatlarını kaybetmeleri nedeniyle kaydadeğer olayların meydana gelmediği süreçler olmuştur. Fakat Andropov'un Politbüro bünyesine dahil ettiği genç ve reformist bir Komünist Parti mensubu, devletin başına geçtiği zaman çok önemli bir dönüşüm süreci başlamıştır. 11 Mart 1985 tarihinde Sovyetler Birliği'nin yeni lideri olan Gorbaçov,

---

[185]Farmer, *a.g.e.*, s. 62-63.
[186]Taras Kuzio, "Ukraine: Coming to Terms with the Soviet Legacy", *Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 14, No. 4, 2007, s. 18.

Lenin'den bu yana SSCB'nin en reformist ve aynı zamanda son devlet başkanı olmuştur.[187]

3.2.2.4. Gorbaçov Döneminde Ukrayna

Sovyetler Birliği'nin yeni lideri oluşunu izleyen iki sene içinde Gorbaçov, üç ayaklı bir politik uygulamalar serisi başlatmıştır. 1985 ve 1986 yıllarında gündeme getirilen bu politikalar; *Uskoreniye, Glasnost* ve *Perestroika*'dır. Uskoreniye, hızlanma; Glasnost, şeffaflık ve açıklık; Perestroika ise ekonomide yeniden yapılanma anlamına gelmektedir. Ukrayna'da meydana gelen bir facia sonrasında ise özellikle Glasnost'un ne denli gerekli olduğu gerçeği ile yüzleşilmiştir.

26 Nisan 1986 tarihinde, Ukrayna'nın Çernobil şehrine yakın olan Pripyat nükleer şehrindeki Çernobil Nükleer Santrali'nde çıkan aksilikler neticesinde büyük patlamalar olmuş ve santral binası bu patlamalarda yanarken % 60'ı Beyaz Rusya'ya olmak üzere atmosfere çok ciddi seviyede radyasyon yayılmıştır. Yapılan soruşturmalar sonucunda; santralin dördüncü reaktöründe meydana gelen bu facianın sebebinin santral işçilerinin hataları ve yetersiz güvenlik tedbirleri olduğu ortaya çıkmıştır. Tarihte yaşanan en büyük çaplı iki nükleer faciadan biri olan bu patlama sonucunda Hiroşima ve Nagasaki kentlerine atılmış olan atom bombalarının 200-250 katından daha çok miktarda radyoaktif madde yeryüzüne sızmıştır. Felaketin ardından Kuzey yarımkürenin neredeyse tamamında Çernobil'in etkileri görülmüştür.[188] Bu felaket, o güne dek meydana gelmiş olan 7 şiddetindeki tek nükleer facia olarak tarihe geçmiştir ki sonrasında 2011 yılında Japonya'da ikinci 7 şiddetli bir nükleer felaket Fukuşima kentinde meydana gelmiştir. Yaşanan bu olağanüstü olay, Gorbaçov'a Sovyetler Birliği'nde iş güvenliği ve bürokrasi mekanizmasının ne denli problemli olduğunu bir defa daha göstermiştir. Bu somut gerçekle yeniden yüzleşen Gorbaçov, bu vesileyle planladığı reformları daha da

[187]Karadeli, *a.g.m.*, s. 12.
[188]*http://www.bilgiustam.com/cernobil-faciasi-ve-geride-biraktiklari/(26.4.2018).*

hızlandırmıştır. Ayrıca Çernobil'deki facianın tam dört gün boyunca dünya kamuoyuna bildirilmemesi de Glasnost'un ne kadar önemli ve gerekli bir uygulama olduğunu net biçimde ortaya koymuştur.

Çernobil Felaketi, başta Ukrayna olmak üzere Sovyetler Birliği'nin bütününde bir değişim odağı şeklinde görülüp benimsenmiştir. Ukrayna halkı, yaşadıkları nükleer faciayı bir Ukrayna trajedisi şeklinde yorumlamış ve bundan hareketle öncesinde ülke içinde kültürel alanda bir devrim, sonrasında da kitlelere yayılan bir milliyetçi hareket ortaya çıkmıştır. Bu hareketin en önemli özelliklerinden birisi, toprak eksenli oluşudur. Yani yalnızca etnik Ukraynalılar değil, aynı zamanda bu topraklarda yaşayan Rus, Musevi ve diğer etnik azınlıklar da bu milli harekete dahildir. Ayrıca Ukrayna'da bir milli cephe olan *Rukh* siyasi hareketi de bu süreçte ortaya çıkmıştır.[189]

Gorbaçov'un politik uygulamalarında Perestroyka'nın aksadığı görülürken Glasnost'un Sovyet halklarının hepsi tarafından benimsenmesi, yapılan reformların Gorbaçov'un istediği yönde seyretmediği anlamına gelmektedir. Halkların sistem eleştirileri çoğalırken bunu dile getirebilecekleri fırsatların kendilerine sunulması, 9 Kasım 1989 tarihinde Berlin Duvarı'nın yıkılarak iki Almanya'nın birleşmesi, Baltık ülkelerinin bağımsızlık için verdiği mücadeleler ve en nihayetinde 1991'in Ağustos ayında gerçekleşen darbe, Sovyetler Birliği'nin sonunun gelmesinde ciddi aşamalar olarak yerini almıştır.[190]

3.2.3. SSCB Sonrası Ukrayna

Eski Sovyetler Birliği bünyesindeki on beş devletten birisi olan Ukrayna, 603.700 kilometrekare olan toprak büyüklüğüyle eski Sovyet Cumhuriyetleri içinde Rusya Federasyonu ve Kazakistan'ın ardından üçüncü sırada yer almaktadır.

[189]Roman Szporluk, "Ukrainian Nationality Problems Under Gorbachev", *Soviet Jewish Affairs*, Vol. 21, No. 1, 1991, s. 91.
[190]Karadeli, *a.g.m.*, s. 13.

Günümüz Ukrayna'sının yönetim şekli cumhuriyettir. Ülke, batıda Macaristan, Polonya, Romanya, Moldova ve Slovakya; kuzeyde Belarus; doğu ve kuzeydoğuda Rusya Federasyonu ve son olarak güneyde Karadeniz ile komşudur.

Sovyetler Birliği'nin tarihe karışmasından günümüze dek Ukrayna'da hiçbir siyasi parti tek başına iktidara gelememiştir. Ülkede siyasi yapı çoğunlukla Liberal Merkez Sağ, Milliyetçi-Muhafazakar Sağ ve Sol kesim olmak üzere üç cepheden oluşmaktadır. Dolayısıyla ülkenin siyasi yapısı çok parçalıdır. 1990'larda Sol kesim; 2000'lerdeyse Liberal Merkez Sağ ve kısmen de olsa Milliyetçi-Muhafazakar Sağ kesim etkili olmuştur. 1990-2014 yılları arasındaki süre zarfında düzenlenen yedi genel seçim sonucunda siyasi partilerin hiçbiri tek başına iktidar olamamış, dolayısıyla ülkeyi sürekli olarak kurulan koalisyon hükümetleri yönetmiştir. Bağımsız Ukrayna'da ilk 16 yıllık süreçte 15 değişik hükümet gelmiş ve son 23 yıllık zaman diliminde 18 hükümet ülkeyi yönetmiştir. Bu durum, tipik bir siyasi istikrarsızlık örneğidir. Hal böyle olunca, meclis görevini sağlıklı biçimde yerine getirememiş hatta uzun bir zaman meclis kürsüleri muhaliflerin işgaline sahne olmuştur. Siyasi yapının istikrara kavuşabilmesi için mevcut seçim sisteminin birkaç defa majoriter sistemden karma sisteme çevrilmesi de bir yarar sağlamamıştır. Ayrıca 1994 yılından 2010 yılına dek yapılan dört Cumhurbaşkanlığı seçiminde de adayların hiçbiri birinci turda oyların yüzde ellisini alamamış ve bu nedenle seçimler hep ikinci tura kalmıştır. 2004 seçimlerinde üçüncü tur dahi olmuştur. 1999 yılında görevde olan Cumhurbaşkanı Kuçma dahi seçimi ikinci turda kazanabilmiştir. Dolayısıyla ülkedeki siyasi tablo, istikrarsızlık ve ayrıca ciddi anlamda bir liderin olmadığı gerçeğini gözler önüne sermektedir.[191]

3.3. Ukrayna Dış Politikasının Temel Esasları

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 24 Ağustos 1991'de Ukrayna, bağımsızlığını ilan etmiştir. Uzun yıllar boyunca Doğu Bloğu içinde beraber yaşadığı

[191]V. İmanbeyli, *Ülke İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi,* SETA Perspektif Yayınları, Sayı 36, Mart 2014, s. 2.

komşu ülkeler olan Polonya, Macaristan, Romanya ve Çekoslovakya ile bağımsız bir devlet olarak dış ilişkilerini dost komşular olarak ilerletmeye çalışmıştır. Bu devletler, Ukrayna'dan iki yıl önce AB ile ilişkiler kurmuş ve AB'nin Yeniden Yapılanma Programlarına katılmışlardır. Ukrayna, bir yandan bu devletlerle komşuluk kapsamında ekonomik ilişkilerini sürdürmek bir yandan da AB istikametinde politikalarını geliştirmek isteğinde olmuştur. Bu bağlamda, bazı komşularıyla sınır meseleleri, azınlıkların statüsü ve güvenliği gibi hususlarda da mevcut problemlerin aşılması için çalışmalarını sürdürmüştür.[192] Azınlıklar hususundaki problem, bu devletler için dönemsel olarak ortaya çıkmıştır. Buna benzeyen bir problem, Ukrayna'nın bir başka komşusu olan Moldova'da 1992 yılında yaşanmıştır. Bu ülkede bulunan ayrılıkçı bir grup, Rusya'nın desteğini alarak Transdinyester adıyla bağımsızlıklarını ilan etmiştir ancak bu yeni devlet, BM üyesi olan hiçbir devlet tarafından tanınmamıştır ve halen de tanınmamaktadır. Bu devleti sadece Abhazya, Güney Osetya ve Dağlık Karabağ Cumhuriyeti tanımaktadır. Moldova'nın geri kalan bölümü ise Romanya'yla birleşmeyi ciddi manada düşünmüştür. Silahlı çatışmaların ve olağanüstü halin hakim olduğu Transdinyester bölgesinde bulunan Ukrayna vatandaşlarının azınlık statülerinin hukuki boyutu çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır.[193] Çözülemeyen bir problem olarak Transdinyester bölgesi; Rusya, AB, Ukrayna, Romanya ve Moldova'nın katıldığı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'nın gözetiminde bulunmaktadır.

Temmuz 1993'te Ukrayna Yüksek Radası'nın onaylamış olduğu program, Ukrayna dış politikasının temel esaslarını oluşturmaktadır. Bu program uyarınca; Ukrayna, hem Rusya ile hem de yeni komşularıyla güçlü ve istikrarlı ilişkiler kurmayı hedeflemektedir. Öte yandan Ukrayna, dış politikasının esas amacının AB ve NATO'ya entegrasyon olduğunu beyan etmiştir.[194] Bu doğrultuda Ukrayna, uluslararası ekonomik ve politik kuruluşlarla olan ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 1992'de AGİT'e üye olmuş, sonrasında Dünya Bankası ve IMF ile

[192]Ernst Piehl, "Die Ukraine". In: Piehl, Ernst/Schulze, Peter W./Timmermann, Heinz (Hrsg.): *Die-offene Flanke der Europaischen Union. Russische Föderation*, Belarus, Ukraine und Moldau, Berlin 2005, s. 392.
[193]Piehl, *a.g.e.*
[194]*http://mfa.gov.ua/en/pres-center/comments (01.10.2014).*

ilişkilerini ilerletmiştir. 2005'te NATO üyeliği için birtakım adımlar atmış fakat ardından ülke içinde tırmanan protestolar ve parlamentonun almış olduğu bir kararla, üyelik konusunu ülkede yapılacak olan referandumun neticesine bağlı kılmıştır. Ancak daha sonrasında Rusya'nın ciddi tehditleri sebebiyle Ukrayna'nın yapmış olduğu üyelik başvurusu, 2008 NATO Zirvesi'nde reddedilmiştir. Ayrıca Ukrayna, demokratikleşme kapsamında gerçekleştirilen anayasal değişiklikler neticesinde 1995'te Avrupa Konseyi'ne üye olmuştur. Böylece Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin hükümlerine uyacağını açıklamıştır. Bunun yanı sıra Ukrayna, gerekli piyasa kriterlerini gerçekleştirememesi nedeniyle Avrupa Ortak Pazarı'na kabul edilmemiş; fakat Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur.[195]

3.3.1. Dış Politika Çerçevesi

1993'te Ukrayna, *Ukrayna Dış Politikasının Temel Yönelimleri* adlı belgeyi onaylamıştır. Bu belge doğrultusunda; Ukrayna'nın öncelikli dış politikası şu şekildedir:[196]

-NATO ve ABD ile ilişkileri ilerletmek.

-AB ile politik ve kurumsal düzlemde yakınlaşmak.

-Komşu devletler, stratejik öneme sahip olan ülkeler ve uluslararası politik sistemde söz sahibi olan devletlerle ikili ilişkiler oluşturmak.

-Çok taraflı ilişkiler düzleminde uluslararası örgütlerin faaliyetlerine dahil olmak, çeşitli platformlar ve bölgesel örgütlerde işbirlikleri kurmak.

Ukrayna, Doğu ve Batı arasında bir rekabet sahası değil daha ziyade enerji, güvenlik sahası gibi ticaretin çeşitli dallarında bir transit üs diğer deyişle bir köprü olmayı istemektedir.[197] Yanukoviç'ten önceki dönemde devletin belirlediği ideal dış

---

[195]Yrd. Doç. Dr. Metin Aksoy, *"Kriz Bağlamında Avrupa Birliği ve Ukrayna İlişkileri"*, Çomak; Sancaktar; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 433.

[196]Marting Malek, "The Western Vector of the Foreign and Security Policy of Ukraine", *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 22, No. 4, 2009, s. 515-542.

[197]Kuzio, "Neither East nor West: Ukraine's Security Policy", *Problems of Post-Communism*, Vol. 52, No. 5 (Eylül-Ekim 2005), s. 59-68.

politika, Rusya'yla üst düzey ilişkiler kurmak ve AB'ye tam üye olmak şeklindeydi. Ülkedeki siyasi elit grubu, devletin milli çıkar ve hedeflerini gerçekleştirebilmesi için Batı ile Rusya arasında denge siyaseti izlemekteydi.[198] Bunun yanı sıra Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından bölgesel ticari işbirlikleri tesis edip geliştirmek ve çevresinde siyasi güvenlik düzeneğini yaygınlaştırmak amacıyla Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin ve ulusal devlet kurma ve dış politikada Rus nüfuzunu azaltmak amacıyla da GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova)'ın kurucu üyelerinden birisi olmuştur. Komşu devletlerle yakın ilişki kurmayı kendi güvenliği açısından gerekli gören Ukrayna, bu bağlamda Polonya ile yakın ekonomik ve siyasi temaslar kurma amacındadır. AB üyeliği konusunda ülkenin hedefi, AB'de söz sahibi olan Almanya'nın desteğini kazanmak; Almanya'nın hedefi de Ukrayna kanalıyla Doğu Avrupa'dan Kafkasya'ya dek devam eden hatta ticari pazarını genişletmek ve enerji konusundaki çalışmalarını daha da etkin ve verimli hale getirmektir.[199]

Orta büyüklüğe sahip bölgesel ölçekte bir ülke için küresel zeminde ilişki ağlarını genişletmek çok önemlidir. Bu anlamda Ukrayna'nın 1999-2001 BM Güvenlik Konseyi'nde geçici üye olarak yer alması, çok ciddi ve somut bir hamledir.

Ayrıca Ukrayna; Bosna, Kosova, Irak Savaşı gibi ABD ve NATO'nun gerçekleştirdiği operasyonlarda yer almıştır. Bunun temel sebebi ise ülkenin AB ve Rusya arasında sıkışıp kalmayı istememesidir. Bu anlamda Ukrayna'nın NATO ve ABD'ye ihtiyacı vardır. Çünkü ülkenin geleceği için üçüncü bir aktörün desteği oldukça yararlıdır. Konuya ABD tarafından bakıldığında ise; hem tarihi düşmanı ve rakibi Rusya'nın çok yakınına gelmek hem de Hazar enerjisine yakınlaşmak adına Ukrayna, ABD için stratejik önemi oldukça fazla olan bir ülkedir.[200]

---

[198]Kuzio, "Is Ukraine Part of Europe's Future?", *The Washington Quarterly*, Vol. 3, No. 29, 2006, s. 89-108.

[199]"II. Turuncu Devrim" olarak yorumlanan 2014 olaylarında, dönemin Alman Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle'nin Kiev'de Ukrayna muhalefet liderlerinden Vitali Kliçko ile gösterilerde yer alması, Başbakan Angela Merkel'in başkanlık seçimlerinde Kliçko'yu destekleyeceklerini açıklaması, bu politikanın derinleştirilmek istenmesine yönelikti.

[200]Ermağan, *a.g.m.*, s. 12-13.

3.4. Ukrayna'nın Jeopolitik Konumu

Ukrayna, jeopolitik konumu nedeniyle yalnızca Rusya için değil Batılı ülkeler için de daima önemli olmuştur. Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası* isimli eserinde; Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Türkiye, İran ve Güney Kore'yi eksen ülkeler veya jeopolitik mihverler olarak değerlendirmektedir. Brzezinski'nin düşüncesine göre bu tarz devletler, her an küresel bir gücün veya güçlerin menfaatleri doğrultusunda yeni roller üstlenebilecekleri dış etkilerle karşılaşabilmektedirler.[201]

Rusya'yı tartışmasız biçimde daha büyük bir güce dönüştüren faktörleri dengelemek amacıyla Ukrayna, Rusya karşıtı olan güçlü bir aktöre ihtiyaç duymaktadır. Bu, genel manada Batı'nın; bilhassa da ABD'nin üstleneceği role karşılık gelmektedir. Clinton hükümeti en başından beri, ABD'nin dış politika hedeflerinden birinin SSCB'nin dağılmasının yarattığı sonuçlarla uğraşmak olacağını dile getirmiştir. ABD stratejisinin temel taşlarından biri de ünlü jeopolitikçi Brzezinski tarafından da savunulan bir görüş olan *Sovyet sonrası alanda jeopolitik çoğulculuğun korunması* olmuştur. Basit ifadeyle bu; Batı'nın menfaatlerinin, Rusya çatısı altında Avrasya coğrafyasında herhangi bir bütünleşmenin engellenmesinden yana olduğu anlamına gelmektedir. Söz konusu coğrafyada jeopolitik çoğulculuğun devam ettirilebilmesi için Fransa büyüklüğünde bir toprak parçasına sahip olan Ukrayna, kuşkusuz çok önemli bir ülkedir. ABD'nin Ukraynalı yeni müttefiklerine sık sık vermeye çalıştığı mesaj; *"Ukrayna'nın geleceğinin en kısa zamanda tam anlamıyla bir Merkezi Avrupa ülkesi haline gelmesine bağlı olduğudur. Bu yönde bir yaklaşım, Ukrayna'nın kendine has bir jeopolitik kimliğe sahip olmasını sağlayacak ve Rusya ile arasına mesafe koyarak Avrasya ile arasındaki mevcut geleneksel bağları koparmış olacaktır."*[202] şeklindedir.

1990'larda Doğu Avrupa'da meydana gelen gelişmeler neticesinde SSCB dağılmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla Ukrayna'nın jeopolitik önemi yeniden

[201]E. Akdemir, "Avrupa Birliği'nin Ukrayna Politikası: Eski Komşu Mu? Yeni Aday Mı?", *Karadeniz Araştırmaları,* Bahar, Sayı 41, 2014, s. 61.
[202]İ. Torbakov, "Rusya'dan Ayrı ya da Rusya'nın Bir Parçası: Ukrayna-Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı", *Avrasya Dosyası,* Rusya Özel, Kış, Cilt 6, Sayı 4, 2001, s. 30.

gündeme gelmiştir. Enerji rezervlerine yakın oluşu ve tam anlamıyla bir ulaşım koridoru olması, dikkatlerin bu ülke üzerinde yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı Batı, Ukrayna'yı *stratejik ortak* olarak belirlemiş ve bu yeni bağımsız devlete yeni sisteme uyum sağlayabilmesi için destek olmuştur. Batılı güçler, Ukrayna'yı stratejik ortak ilan etmişlerdir fakat Rusya'nın Avrupa'ya ulaştırmak için inşa etmiş olduğu, kendi ekonomisi için çok kritik öneme sahip olan petrol-doğal gaz boru hatları Ukrayna topraklarından geçmektedir. Ukrayna, Sovyetler Birliği zamanından bu yana Rus petrol ve doğal gazının Avrupa'ya ulaştırılmasında, ana transit konumuyla kilit ülke olma özelliğini sürdürmektedir. Rusya ve Orta Asya'nın petrol-doğal gazını Avrupa'ya nakleden Drujba (dostluk) boru hattı, tek hattır ve günde 1.2 milyon varil petrol taşıma kapasitesine sahiptir. Bununla birlikte, Rus doğal gazının %80'i Ukrayna boru hatlarından geçmektedir. Ukrayna'nın Doğu Avrupa'yla sınırının bulunması, Rus enerjisinin Avrupa'ya nakline olanak sağlamaktadır. Örneğin, dünyanın en uzun petrol boru hatlarından biri olan Drujba Petrol Boru Hattı'nın güney kısmı Ukrayna toprakları üzerinden Avrupa'ya ulaşmaktadır. SSCB zamanında Avrupa'ya enerji ihraç etmesi için inşa edilen, günümüzde de Rusya ve Kazakistan'ın enerji kaynaklarının Batı'ya ulaştırılmasında ana köprü vazifesini üstlenmiş olan bu hat, yaklaşık olarak 4.000 km'lik bir uzunluğa sahiptir. Bunun yanı sıra Batı Avrupa'ya uzanan petrol boru hatlarının önemli bir kısmı da Ukrayna topraklarından geçmektedir.[203]

Turuncu Devrim'in ardından Ukrayna, Batı yanlısı politikalar izlemeye başlayınca Rusya, kendisine yüklü bir maliyet oluşturacağını bilmesine ve siyasi anlamda da çok uzun bir süreç olacağını öngörmesine karşın Ukrayna'nın dahil olmadığı iki enerji hattı üzerinde durmuş; Kuzey Akım ve Güney Akım ismi verilen bu iki enerji hattının inşası için çalışmalarına başlamıştır. Ancak Rusya'nın Ukrayna'ya yaptığı baskı netice vererek Cumhurbaşkanlığına Rus yanlısı Yanukoviç seçilince Rusya'nın, Ukrayna'dan geçen boru hatlarını izole etmesine gerek kalmamıştır. Ukrayna üzerindeki etkisinin tekrar elde edilmiş olmasına karşın Rusya'nın üretmiş olduğu Kuzey ve Güney Akım projelerini rafa kaldırmasını

[203]Y. Yıldırım, *Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2010, s. 48.

gerektirecek bir neden de olmamıştır. Nitekim Rusya söz konusu iki projenin de hayata geçirilmesi hususunda oldukça büyük ilerlemeler kaydetmiş ve Fransa ile Almanya gibi AB'nin lider konumdaki devletlerini bile kendi yanına çekmeyi başarmıştır. Ayrıca Ukrayna'dan geçen enerji hatları çalışmayı sürdürürken, Kuzey ve Güney Akım projelerinin hayata geçirilmesi, AB'nin enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığını daha da arttırmış ve bu durum, NABUCCO gibi Rusya'nın aleyhine olan enerji projelerinin hayata geçirilmesinin önünde dev bir engel teşkil etmiştir.

Anlaşılacağı üzere Ukrayna, bir Avrasya ülkesi olarak çok kilit bir konuma sahiptir. Söz konusu durum, Rusya kadar diğer büyük güçlerin de ilgi odağı olmaktadır. ABD'li ünlü stratejist Brzezinski de verdiği demeçlerde Ukrayna'nın jeopolitik önemini net biçimde ifade etmiştir. Brzezinski'ye göre; Rusya, Ukrayna'yı yitirdiği takdirde hiçbir zaman küresel bir imparatorluğa dönüşemeyecektir. 2005 yılına dek Rusya ile sorun yaşamayan Ukrayna, 2000 sonrasında bilhassa da Orta ve Doğu Avrupa'da bulunan eski SSCB ülkeleri birer birer NATO ve AB'ye dahil olmaya başlayınca kendi konumunu tekrar gözden geçirmek durumunda kalmıştır. Kasım 2004'te yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri ise Ukrayna'nın ne denli büyük bir dönüşüm yaşadığını net biçimde göstermiştir. Uluslararası platformda *Rusya'nın bastonu* olarak bilinen Ukrayna, ABD ve AB'nin kendisine göstermiş olduğu hedefler doğrultusunda tekrar yapılanma yoluna gitmiş ve Batı yanlısı bir yönetimi kansız bir sokak devrimiyle devletin başına getirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin siyasi ve askeri manada direkt etkide bulunamadığı iki bölge, Karadeniz ve Hazar havzaları olmuştur. Bu doğrultuda ABD, Karadeniz'e donanma konuşlandırmak maksadıyla birtakım somut adımlar atmıştır. Bulgaristan ve Romanya'nın NATO'ya dahil edilmeleri ve bu devletlerde birer Amerikan Donanma Üssü kurulması fikri, söz konusu hamlelerden sadece biridir. Tüm bu hamleler, 2000 sonrası ABD dış politikasının niçin özellikle Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Moldova gibi devletler üzerinde yoğunlaştığını anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Fark edileceği üzere AB üyesi Romanya ve Bulgaristan haricinde Ukrayna, Gürcistan, Moldova gibi devletlerin tümünde hem ABD hem de Rusya, söz konusu devletleri kendi yanlarına çekebilmek için siyasi, ekonomik ve kültürel unsurları

kullanmaktadırlar. Bu ülkelerde meydana gelen siyasi kutuplaşmalar ve etnik çatışmalar da esasında Rusya-ABD mücadelesinin birer sonucudur.[204]

AB, biraz da Rusya'nın çok yakınında kazandığı çok kritik bir bölgeyi yitirmek istemeyen ABD'nin etkisiyle Ukrayna ile temaslarını sürdürmüştür. Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, Sovyetler Birliği etkisinden kurtulan Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin arasında adının geçmemesinden, bu ülkenin AB tarafından gelecekte üye olarak düşünülmediği anlaşılmaktadır. AB, Ukrayna'yı bağımsızlık sonrası *Yeni Bağımsız Ülkeler* sınıfına koymuş ve bu ülkeyi batı komşularından ayırma yoluna gitmiştir. Esasında, Orta ve Doğu Avrupa devletleri sınıfında bulunan ülkelerin ilerleyen süre zarfında AB'ye dahil edilecekleri, bu adlandırma farklılığından çok bariz şekilde anlaşılmaktadır. Ukrayna ise en başından beri söz konusu sürecin dışında bırakılmıştır.

Öte yandan Ukraynalılar, Rusya'dan uzaklaşmalarının ardından bu devletin Ukrayna'ya yaptığı yatırımları hemen durdurduğunu ve önceleri çok daha ucuza satın aldıkları doğal gaza çok yüksek zam yaptığını görmüşlerdir. Hatta durum öyle bir noktaya gelmiştir ki 2006 ve 2009 yıllarında Rusya, Ukrayna'ya olan gaz akışını tamamen durdurmuştur. Rusya'nın bu tavrı, Ukrayna ile birlikte Ukrayna üzerinden gaz satın alan AB ülkelerini de kaygılandırmış ve bu devletler, Ukrayna'ya Rusya karşısında daha temkinli olması yönünde mesajlar vermişlerdir. Batılı güçler; Ukrayna'nın, enerji devi Rusya karşısında dayanabilmesinin mümkün olmadığını gayet iyi bildikleri için kendilerini riske atmamışlardır. Ukrayna, yaşanan iki krizde de Rusya'ya boyun eğmiş ve yapılan zamları kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu durum, Ukraynalıları Rusya'nın kendileri için ne denli önemli olduğu gerçeğiyle bir kez daha yüzleşmelerine sebep olmuştur. Başkan Yanukoviç, yönetime geldiği Şubat 2010 tarihinden itibaren Rusya'ya çok sayıda ziyaret gerçekleştirerek Putin ve Medvedev ile görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerin amacı, 2005 yılından bu yana çok kötü durumda olan Rusya-Ukrayna ilişkilerini iyileştirmektir. Rusya, bu aşamada hemen hamlesini yapmış ve uzun yıllardır belirsizlik içinde olan Kırım'ın Sivastopol

[204]G. Tüysüzoğlu, "Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu", *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 3, Ocak, Gümüşhane, 2011, s. 65.

kentindeki Rus üssünü, görüşmelerde ilk sıraya koyarak Yanukoviç'in güvenilirliğini test etmiştir. Elbette Rusya bu testi gerçekleştirirken Yanukoviç'in halk karşısında güvenilirliğini sağlamlaştıracak bir silahının olması gerektiğini bilmektedir.

Ukrayna ile Rusya, Nisan 2010 tarihinde imzaladıkları antlaşmayla Kırım'da bulunan Rus deniz üssünün 2017 yılında sona erecek olan kira sözleşmesini 25 yıl daha uzatmıştır. Bunun karşılığında Rusya, ekonomisi çok kötü günler geçiren Ukrayna'ya enerji borçlarında rahat bir nefes aldıracak olan bir adım atmış ve bu ülkeye ihraç edilen gaz fiyatında %30 oranında bir indirim yapmıştır. Yapılan antlaşma, Yuşçenko ve Timoşçenko'nun liderliğindeki muhalif kesimin büyük tepkilerine ve Yanukoviç yanlılarını ülkeyi satmakla itham etmelerine karşın 450 milletvekilinin 236'sının desteğini alarak parlamentodan geçmiş ve yasalaşmıştır. Böylelikle; Rusya, Ukrayna'yı tekrar kontrolü altına almış ve Kırım'da bulunan deniz üssünün kullanım süresini 2042'ye dek uzatmıştır.[205]

3.4.1. Ukrayna Kimin Doğal Sınırı?

Ukrayna, Rusya için çok büyük bir anlama sahiptir. Kiev, Rusların kurmuş olduğu ilk devletin ve başkentinin ismidir.[206] Ukrayna, Rusların Ortodoks inancı kabul ettiği yerdir. Ülke, Sovyetler Birliği donanmasına ev sahipliği yapmıştır. 46 milyonluk nüfusuyla Karadeniz havzasında önemli bir güçtür. Ukrayna, silah ve demir-çelik sanayisinde bir Sovyet altyapısına sahiptir. Avrupa'ya giden enerji boru hatlarının kesiştiği bölgede yer alan ülke, şimdilerde ise Almanya merkezli AB ile ABD ve Rusya arasında bir paylaşım mücadelesine sahne olmaktadır.

Ülke kontrolleri ve ele geçirme şekilleri her yüzyılda farklılık göstermektedir. Bazı devletler, yumuşak güç; bazı devletler de kaba güç kullanmaktadır. Rusya'ya bakıldığında; bu devletin sürekli olarak kaba güç kullanma yoluna gittiği görülmektedir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda yumuşak güç, kaba güce nazaran daha

[205]Tüysüzoğlu , *a.g.m.*, s. 77.
[206]Kurat, *a.g.e.*, s. 21.

fazla netice almaktadır. Nitekim AB ve ABD'nin sokak eksenli hamlesi, Ukrayna'da yönetimi seçim yoluyla değiştirmiştir. Bu hamlede; sivil toplum kuruluşları, medya, batılı ticari kuruluşlar, bankalar ve öğrenciler kullanılmış ve 21 Kasım 2004 tarihinde Ukrayna'da *Turuncu Devrim* meydana gelmiştir. Rusya, Batı'nın bu hamlesini geç fark etmiştir. Buna karşılık Ukrayna'da kilit güç unsuru olan eski Komünistler ve mutsuz kitlelerin varlığı, Batı taraftarı yöneticilerin yolsuzlukları gibi faktörler, Rusya'nın eline büyük kozlar vermiştir. Moskova'nın yeni keşfetmiş olduğu kozlardan biri de doğal gaz boru hatlarıdır. İnşa ettiği bu hatların vanalarını kış mevsiminde kapatan Rusya, Ukrayna'ya karşı çok güçlü bir silahı elinde bulundurmaktadır. Ukrayna'ya karşı çok başarılı bir biçimde uygulanan bu politika, Ukrayna üzerinden doğal gaz satın alan Avrupa devletlerinin elini Rusya karşısında oldukça zayıflatmıştır.

2008 yılından bu yana Rusya, yitirmiş olduğu bölgelere yeni stratejiler üreterek geri döndüğünü ve mücadeleyi bırakmadığını tüm dünyaya göstermiştir. 2009'un son ayları ile 2010'un ilk günlerinde sahaya geri dönüş yapan Moskova, Abhazya ve Ukrayna'da yapılan seçimlerden kendi çıkarları doğrultusunda sonuçlar almayı başarmıştır.[207]

3.5. Karadeniz'in Jeopolitiği

Karadeniz bölgesi, kuzeyde Rusya ve Ukrayna bozkırları, güneyde Anadolu, batıda Balkanlar ve doğuda Kafkasya ile çevrili geniş bir coğrafyadır. Karadeniz havzası, kuzeyde yer alan Ukrayna ve Rusya'nın güneydeki ülkeler ve Türkiye'yle; doğudaki Kafkasya ve Orta Asya'nın da Avrupa ve Balkanlar'la etkileşim içinde olmasını mümkün kılmaktadır. Bulgaristan, Romanya, Ukrayna ve Gürcistan'ın açık denizlere erişimini sağlayan tek deniz yolu Karadeniz'den geçmektedir. Rusya'nın kesintisiz olarak faaliyet gösterebilen limanları Karadeniz'de yer almaktadır. Bu bölgedeki limanların sürekli olarak işletilebilmesini sağlayan temel faktör,

[207]Doç. Dr. Bekir Günay, "Ukrayna'nın Geleceği ve Kırım'ın Durumu", Ülger, *a.g.e.*, s. 378-379.

Karadeniz'in yıl boyunca hiç donmayan bir deniz olmasıdır. Karadeniz; Çanakkale ve İstanbul boğazlarıyla Akdeniz, Ege Denizi ve Atlas Okyanusu'na; Kerç Boğazı ile Azak Denizi'ne; Don-Volga Kanalı ile Hazar Denizi'ne; Tuna-Main Kanalı ile Baltık Denizi'ne ve Tuna-Ren Kanalı ile Kuzey Denizi'ne bağlanmaktadır. Karadeniz, etrafında birden çok devlet bulunması ve açık denizlere dar bir geçitle bağlanması nedeniyle uluslararası deniz hukuku uyarınca yarı kapalı deniz statüsüne sahiptir.

Kuzey-Güney yönünde 600 kilometre; Doğu-Batı yönünde ise yaklaşık olarak 1200 kilometre genişliği bulunan Karadeniz'in Azak Denizi haricindeki net yüzey alanı 436.400 kilometrekaredir. Kırım yarımadasının en güneyi ile Kastamonu'nun Kerempe burnu arasında bulunan kuzey-güney yönlü en dar saha 260 kilometredir. Ortalama derinliği yaklaşık 1250 metre olan Karadeniz'in en derin yeri 2212 metre olarak ölçülmüştür. Etrafında Rusya Federasyonu, Ukrayna, Gürcistan, Türkiye, Bulgaristan ve Romanya'nın bulunduğu Karadeniz'in toplam uzunluğu yaklaşık olarak 4869 kilometredir. Karadeniz'de Rusya Federasyonu'nun 421 km, Ukrayna' nın 1756 km, Gürcistan'ın 322 km, Türkiye'nin 1700 km, Bulgaristan'ın 414 km ve Romanya'nın 256 km uzunluğunda kıyı şeridi bulunmaktadır.

Karadeniz Havzası'nın kontrolü hususu, tarihte dönemin bölgesel büyük güçleri arasında jeopolitik rekabete neden olmuştur. Sırasıyla; Roma, Bizans, Altın Orda, Osmanlı ve Rus İmparatorlukları, Karadeniz'de mutlak hakimiyet kurmaya çalışmıştır. Karadeniz'i hakimiyeti altına almaya çalışan bu imparatorluklar, bölgeyi dış dünyaya kapama ve rakip devletlere karşı sahiplenme eğiliminde olmuş, Karadeniz'i bir iç denize dönüştürmeye çalışmıştır. 1453'te İstanbul'un ele geçirilmesine dek Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve Altın Orda Devleti'nin farklı zamanlarda egemenlik kurduğu Karadeniz, 15. asırdan başlayarak yaklaşık olarak üç asır boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun kontrolünde kalmış, 18. ve 19. asırlarda Rusya ve Osmanlı arasında yaşanan büyük mücadelelere sahne olmuştur. Çar Büyük Petro zamanından bu yana Ruslar, Karadeniz ve çevresinden güney yönlü bir yayılma başlatmış, Altın Orda Devleti'nin mirasçısı olan Kırım Hanlığı'nı 1783 yılında ele geçirmiştir. Kırım Hanlığı'nı hakimiyeti altına almakla kalmayan Rusya, Kırım'ı Ruslaştırma politikası izlemiştir. Ayrıca Osmanlı

İmparatorluğu'nun iyice güç kaybetmesiyle birlikte Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki ağırlığı giderek artmıştır.

Rusya, 18. asrın son çeyreğinden başlayarak ticaret gemilerini Karadeniz'e çıkarmaya başlamış, bu süreçte Karadeniz'in kuzey kesiminde ticaret gelişmiş, Herson ve Odesa gibi liman kentleri inşa edilmiştir. Ruslar, 19. asrın ilk yarısında doğuda Kafkas kıyılarını hakimiyeti altına alırken, kuzeybatıda Besarabya (Moldova)'yı ele geçirerek Tuna Nehri'ne dek ilerlemiş, Eflak ve Boğdan (Romanya)'ın özerk olmasını sağlamış ve Yunanistan'a bağımsızlık konusunda büyük destek vermiştir. 19. asırdan itibaren Karadeniz, Avrupa kıtası bünyesinde bir yer olarak görülmeye başlanmış; Kafkasya'nın kuzeybatı kesimi, Avrupa'nın bir uzantısı olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla 19. asırda Karadeniz'de yaşanan Rus-Osmanlı mücadelesinin gidişatında Avrupalı büyük devletlerin izlediği politikalar kilit rol oynamıştır. Avrupalı güçlerin Osmanlı ile kurmuş olduğu ittifak, 1854-1856 Kırım Savaşı'nda Rusya'yı mağlup ederek Rusların Akdeniz'e inme girişimini başarısızlığa uğratmıştır. Savaşta kaybeden taraf olan Ruslar teslim olmuş; imzalanan Paris Antlaşması uyarınca Karadeniz'de donanma, kıyılarda üs bulundurma ve tersane inşa etmekten men edilmiştir.

Rusya, 1870 yılına gelindiğinde 1856'da imzalamış olduğu Paris Antlaşması'nın maddelerini ihlal ederek Karadeniz'de donanmasını tekrardan oluşturmuş, kıyılara askeri güç yerleştirmiş ve güney yönlü ilerleme teşebbüslerini sürdürmüştür. 1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı'nda Osmanlı'yı ağır bir yenilgiye uğratan Ruslar, doğuda Batum, Kars ve Ardahan'ı ele geçirmiş; Balkanlar'daki etkisini arttırmak için Osmanlı aleyhine Slav birliği ideolojisini öne sürmüştür. Ayrıca Rusya, savaş sonrasında Bulgaristan'ın özerklik; Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlık kazanmasını sağlamıştır. Balkanlar'da bağımsızlığını ilan eden devletler, söz konusu coğrafyanın Rus etki sahasına girmesine ortam hazırlamış, böylece Rusya'nın Karadeniz'in batı kıyılarındaki etkisi artmıştır. Nitekim Rusya, 19. asrın son çeyreğinde Karadeniz'in Anadolu ve Doğu Trakya haricindeki kıyılarını fiilen kontrolü altına almış ve bunun sonucunda bölgede SSCB'nin yıkılmasına dek devam edecek olan Rus hegemonyası başlamıştır.

Bu durumun yanı sıra Karadeniz'de yaşanan gelişmeler, 1. Dünya Savaşı'nın seyrini ve sonucunu etkilemiştir. Osmanlı, Midilli ve Yavuz gemilerinin Karadeniz'de bulunan Rus limanlarını bombalaması sonucu savaşa dahil olmuş, 1915'te Fransız ve İngiliz donanmalarının Çanakkale Boğazı'nı geçememeleri neticesinde Rusya'da Çarlık rejimi beklediği desteği alamamış ve Bolşevik Devrimi meydana gelmiştir. Savaşın ardından Karadeniz; SSCB, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye tarafından çevrelenmiş, Türkiye; Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki kısmen kısıtlanmış olan hakimiyetini korumuştur. Bu süreçte bölgede Sovyet ideolojisinin yaygınlaşması olasılığından endişe duyan Bulgaristan, Romanya ve Türkiye kendi aralarında Sovyet tehditine karşı bir tedbir olarak Karadeniz'de siyasi bir birlik oluşturulmasını gündeme getirmiş, fakat bu düşünce hayata geçirilememiştir. Türkiye, 2. Dünya Savaşı'na giden süreçte Montrö Sözleşmesi ile birlikte boğazlardaki hakimiyetini kuvvetlendirmiş, savaş gemilerinin Karadeniz'e giriş ve çıkışları belirli koşullara bağlanmıştır.

2. Dünya Savaşı esnasında SSCB, Karadeniz'de kıyıya sahip olmayan devletlerin savaş gemilerinin boğazlara girişini önlemeye çalışmıştır. Almanya ise aynı süreçte Tuna-Ren Kanalı'nı inşa ederek Karadeniz'e açılmaya ve Hazar Havzası'nda bulunan petrol rezervlerine sahip olmaya çalışmıştır. Savaşın ardından Bulgaristan ve Romanya'da Komünizm kuvvetlenirken; SSCB'nin toprak isteği ve boğazların idaresinde söz sahibi olma teşebbüsü, Türkiye'nin ABD ile yakınlaşmasına ve NATO'ya üye olmasına sebep olmuştur. Böylelikle Karadeniz, NATO üyesi Türkiye ile beraber SSCB ve Varşova Paktı üyesi devletlerle çevrilmiş; bunun sonucunda da Soğuk Savaş sürecinde Batı ve Doğu bloklarının karşı karşıya bulunduğu bir coğrafya haline gelmiştir. SSCB'nin Bulgaristan ve Romanya'daki etkisi artarken, Soğuk Savaş sürecinin dinamikleri Türkiye'nin bu iki devlet ile ilişkilerinin kısıtlı kalmasına neden olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte Rusya'nın Karadeniz coğrafyasındaki stratejik üstünlüğü ciddi anlamda sekteye uğramış, bu denizde sahip olduğu kıyı uzunluğu kısalmış ve limanlarının sayısı azalmıştır. Soğuk Savaş zamanında Karadeniz'in tüm kuzey kısmına egemen olan

Moskova'nın denizdeki hakimiyet sahası, Sovyetler Birliği'nin tarihe karışmasının ardından yalnızca kuzeydoğu kısmı ile kısıtlı kalmıştır. SSCB'nin dağılması ve Varşova Paktı'nın feshedilmesi ile birlikte Romanya ve Bulgaristan, Kremlin'den bağımsız politikalar izlemeye başlamış; Gürcistan ve Ukrayna ise yeni bağımsız iki kıyıdaş devlet olarak ortaya çıkmıştır. Böylelikle Karadeniz jeopolitik havzası; Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan ve Türkiye olmak üzere altı devlet tarafından çevrilmiştir. Bu süreçte Karadeniz Havzası, coğrafi bir sahadan çok siyasi bir coğrafya şeklinde algılanmaya başlamış, kıyıdaş devletlerin yanı sıra Yunanistan, Batı Balkanlar, Moldova, Ermenistan ve Azerbaycan'ı da içine alan Geniş Karadeniz tanımı oluşturulmuştur. Fakat bu raporda; Geniş Karadeniz bölgesi değil, Moldova'yı kapsayacak biçimde Karadeniz kıyı şeridine tekabül eden coğrafyadaki gelişmeler ele alınmaktadır.

1990'larda Karadeniz; kıyı sahibi olan ülkeler arasındaki ilişkilerin ilerlediği ve bölge harici güçlerin de yoğun ilgi gösterdiği bir coğrafyaya dönüşmüş, bu havzada AB ve ABD'nin bölge devletleriyle temaslarında belirgin bir artış görülmüştür. Bu süreçte Karadeniz'in doğu-batı ve kuzey-güney yönünde sağlamış olduğu güzergah olanağı ön plana çıkmış, bölge ticaret, enerji ve ulaşım sahalarında büyük öneme sahip olan bir kavşak haline gelmiştir. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kurulması, Avrupa-Kafkas-Orta Asya hattındaki ulaşım projeleri ve AB'nin bölge devletleriyle temaslarını arttırmaya dönük hamleleri, kıyıdaş ülkelerin ticaret filolarının genişlediği ve ticaretin bariz şekilde gelişme gösterdiği bir süreci başlatmıştır. Rusya'nın ve Hazar bölgesinin enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaştıran petrol-doğal gaz boru hatlarının Karadeniz'den geçmesi ve enerji arama çalışmaları çerçevesinde Batılı enerji şirketlerinin Karadeniz'e yaptığı yatırımlar, söz konusu jeopolitik havzanın dünya siyasetinde oldukça önemli bir bölgeye dönüşmesinde kilit rol oynamıştır.[208]

[208]Atilla Sandıklı, Elnur İsmayılov ve Erdem Kaya, *Karadeniz'deki Gelişmeler ve Türkiye,* Bilge Adamlar Kurulu Raporu, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2014, s. 6-11.

Karadeniz jeopolitik havzasının uluslararası önemini arttıran nedenlere bakılacak olursa; konu hakkında şunlar söylenebilir:

Karadeniz Havzası, sahip olduğu ekonomik ve ticari potansiyelinin yanı sıra enerji kaynakları açısından da zengindir ve Doğu-Batı yönlü enerji ulaştırma hattı üzerinde yer almaktadır. Hazar-Orta Asya Bölgesi'yle Ortadoğu'dan gelen ticaret yollarının Avrupa'ya ulaşmasını sağlayan güzergâh üzerinde konumlanmış olan Karadeniz Havzası'na ilişkin Soğuk Savaş dönemini hatırlatan bölgesel hakimiyet alanları ile güvenlik tartışmalarının gündeme gelmesi, söz konusu havzanın çok önemli bir ekonomik potansiyele sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, havzanın çevresinde yer alan ülkelerin aralarındaki sosyo-kültürel farklılıkların da bu duruma eşlik ettiği görülmektedir.[209]

Sovyetlerin dağılması ve Soğuk Savaş ortamının sona ermesinin ardından, ABD'nin tek süper güç olarak sistemsel düzenleyici rolüne atfedilen politikaların da değerini kaybetmesinden sonra, Rusya ve Çin başta olmak üzere ekonomik ve teknolojik yönden gelişme kaydeden ülkelerin diplomatik etkilerinin de artmasıyla birlikte dünyanın "çok kutuplu" bir düzene doğru evirilmiş olduğunu dile getiren yorumlar da günümüzde ağırlık kazanmıştır. Bu bağlamda, Karadeniz Havzası da bu tartışmaların merkezinde bulunan ve ayrıca bu tartışmalardan da etkilenen büyük bir bölge olarak ortaya çıkmıştır. Çok kutupluluk tartışmalarının merkezinde bulunan Karadeniz Havzası, Rusya'nın doğal etki alanı içinde yer aldığı gibi, söz konusu jeopolitik havzanın ABD'nin genişleme stratejisi için de önemli olduğu ortadadır. Enerji kaynakları yönünden zengin olmasının yanı sıra çok yönlü enerji projelerinin de merkezinde yer alan Karadeniz Havzası'nın uluslararası açıdan ne denli bir öneme sahip olduğu da ortadadır. 21. yüzyılı "ayaklanmalar yüzyılı" olarak ilan eden küresel güçlerin başında bulunan ABD, dünya üzerinde çıkabilecek olan her türlü çatışma, gerilim ve savaştan doğrudan çıkar sağlamaktadır. Bir dünya imparatorluğu kurmayı planladığı bu yüzyılda, yeryüzündeki tüm enerji kaynaklarını ele geçirerek,

[209]Yrd. Doç. Dr. Nadire Filiz İrge, "Karadeniz Havzası Jeopolitiğinde Güç Mücadelesinin Arka Planı ve Bölgesel Güvenliğin Uluslararası Önemi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Özel Sayı, İstanbul, Nisan 2017, s. 81.

dünya ekonomisini yönetmek istemektedir. Ortadoğu, Kafkaslar, Hazar Havzası ve Karadeniz Havzası, ABD için birincil derecede öneme sahip jeopolitik havzalardır. Yeryüzünün en zengin doğal kaynaklarına ve enerji ulaşım güzergâhına da sahip olan bu bölgeler üzerinden dünya hakimiyetini ele geçirmek ve kendi coğrafyasındaki ekonomik krizi aşmak için de silah sanayini canlandırmak istemektedir. Kuzey Afrika'nın en batısından (Fas) başlayarak Kafkaslar'a ve Çin sınırına dek uzanan bölgeyi kapsayan BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) ile de, aslında bu nedenle geliştirilmiş olan bir "Kuşatma (containement) stratejisi"ni uygulamaya yönelmiştir.[210] Dolayısıyla bu durum, "enerjinin olduğu yerde mutlaka siyaset vardır" kuralının, dünyanın her yerinde, her dönem ve her yüzyıl için geçerli bir kural olduğu gerçeğini de ortaya koymaktadır.[211]

Avrasya'nın merkezinde yer alan stratejik bir bölge olan Karadeniz Havzası, küresel güçlerin uluslararası sistem eksenli güç mücadelelerinin merkezinde bulunan Avrasya coğrafyasının bir alt bileşeni olarak Avrupa ile Asya kıtalarının birbirine en yakın olduğu coğrafi alanı nitelemektedir. Türk Boğazları aracılığıyla Akdeniz'e açılan ve bu bağlamda yarı kapalı bir havza olduğunu söyleyebileceğimiz Karadeniz Havzası, sahip olduğu, sosyo-kültürel ve toplumsal çeşitlilikle de bilinmektedir. Balkanlar, Kafkaslar, Rusya-Ukrayna ve Türkiye gibi çok farklı bölgesel bileşenleri mevcut olan Karadeniz Havzası bu özelliğinden dolayı objektif ve kapsayıcı bir bölgesel kimlik tanımlayamamıştır.[212] Soğuk Savaş yıllarında bu jeopolitik havzanın hegemon gücü olan Sovyetlerin dağılmasıyla sona eren Soğuk Savaş döneminden sonra bölgede ortaya çıkan güç boşluğunda, Karadeniz Havzası'nda bağımsız hareket etmeye başlayan, aralarında etnik ve dinsel farklılıkların da olduğu yeni devletlerin ortaya çıkması, siyasal çalkantıları ve iç savaşların patlak vermesini de beraberinde getirmiştir.

---

[210]İrge, *Sovyetler'den Rusya Federasyonu'na (Balkanlar-Orta Asya-Kafkaslar) Kapitalist Kuşatma*, IQ Yayıncılık, İstanbul 2006.
[211]İrge, *a.g.m.*, s. 4.
[212]G. Tüysüzoğlu, "Çok Kutupluluk Tartışmaları ve Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Görünümü (Debates on Multipolarity and the Regional Outlook of the Blacksea Basin)", der. A. Yalçınkaya ve Ş. Yazgan, *Siyaset; Ekonomi ve Toplum Üzerine 4. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi; Çatışma Çözümü, İşbirliği ve Demokratikleşme İçin Yerel ve Uluslararası Perspektifler*, 25-26 Kasım 2013, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Gündoğan Yayınları, s. 81-82, 89.

NATO'nun Avrupa'da kuzey ve doğu yönünde genişlemesi, AGİT'in bölgedeki çatışma çözümü teşebbüsleri, GUAM'ın kuruluşu ve kıyıdaş ülkeler arasında NATO ile işbirliği yönünde politikalar izleyen aktörlerin artışı, Karadeniz coğrafyasını tekrardan Rusya ile Batı arasında ciddi bir rekabet alanı haline getirmiştir. Bulgaristan ve Romanya'nın AB ve NATO'ya kabul edilmesinin, 11 Eylül sonrası süreçte ABD'nin donanmasını Karadeniz'de konuşlandırma girişiminin, Ukrayna ve Gürcistan'da Batı destekçisi siyasetçilerin yönetime gelmesini sağlayan devrimlerin söz konusu rekabeti daha da tırmandırdığı görülmüştür.

ABD'nin Romanya ve Bulgaristan'da askeri üslerinin bulunması, Ukrayna ve Gürcistan'ın NATO üyeliğinin gündeme getirilmesi ise Rusya'nın Karadeniz coğrafyasında Batı'nın genişleyen etki alanına tepki olarak karşı hamleler yaptığı bir dönemi başlatmıştır. Söz konusu dönemde Rusya, Karadeniz filosunu genişletmeye yönelik bir program hazırlamış, bağımsızlığını tanıdığı Abhazya'da yeni üsler edinmiş ve Kırım'ı Rus topraklarına katarak Sivastopol deniz üssünde mutlak bir hakimiyet kurmuştur.[213]

3.6. Kırım'ın Genel Profili

Kırım yarımadası, 1954'te kendisi de bir Ukraynalı olan SSCB lideri Kruşçev tarafından Rusya'nın bir hediyesi olarak, Ukrayna'nın, Rus Çarı'nın hakimiyetini kabul ettiği Pereyaslav Antlaşması'nın 300. yılı vesilesiyle Ukrayna'ya verilmiştir. Kırım bölgesi, Rus nüfusun %62'lik oran ile çoğunluk olduğu tek Ukrayna toprağı olma özelliğini sürdürmüştür. 1991 yılının Ocak ayında, yani Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesinden 11 ay kadar önce Kırım'da, yarımadanın Sovyetler bünyesindeki statüsüne dair bir referandum yapılmış ve halk, %93 gibi ezici bir çoğunlukla, özerk bir Kırım yönetimi yönünde karar kılmıştır. Aralık 1991'de Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından Kırım, özerklik statüsüne sahip olmuştur. Fakat Ukrayna Hükümeti, bu konudaki sözünü tutmayınca 1992

[213]Sandıklı;İsmayılov;Kaya, *a.g.e.*, Bilge Adamlar Kurulu Raporu, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2014, s. 6-11.

Nisan'ında Kırım Parlamentosu bağımsızlık kararını onaylasa da 1992'nin Eylül ayında Kırım Anayasası tekrar düzenlenmek suretiyle bağımsızlığa ilişkin maddeler kaldırılmıştır. 1994 yılında Meşkov, Kırım'ın ilk ve tek Cumhurbaşkanı seçilmiş fakat bir başarı sağlayamamıştır.[214]

Kırım'da, Rus nüfusun çoğunluğu oluşturmasının yanı sıra Rusya'nın da 2014 öncesi süreçte bölgede çok etkili olduğu görülmektedir. Halihazırda Rusya, 2010 yılında Ukrayna ile imzaladığı antlaşmayla Sivastopol ve Feodorosya limanlarında 25.000 piyade ve denizci, Ukrayna karasularında 388 askeri deniz aracı, Gvardeskaya ve Kaça üslerinde 161 hava aracı bulundurma hakkına sahip olmuştur. Bu bağlamda, 2013-2014 yıllarında yaşanan gelişmelerin ardından Rusya'nın Kırım'ı kendi topraklarına dahil etmesi, sürpriz bir olay olarak görülmemelidir.

Nitekim 18 Mart 2014'te, Rusya Federasyonu'yla Sivastopol Federal Kenti ve Kırım Cumhuriyeti, bir birleşme antlaşması imzalamıştır. Antlaşma uyarınca; Kırım Cumhuriyeti'nin Ukrayna'yla olan kara sınırları, Rusya Federasyonu'nun devlet sınırları olarak kabul edilecek, Azov Denizi ve Karadeniz'de bulunan deniz sahalarının paylaşımı ise Rusya Federasyonu'nun uluslararası antlaşmalarıyla uluslararası hukukun mevzuat ve normları kapsamında belirlenecektir.[215]

3.6.1. Kırım'ın Farkları

Genel yapısı itibariyle Kırım, Ukrayna'nın diğer bölgelerinden farklı özelliklere sahiptir. Fark yaratan bu özelliklere bakıldığında ilk olarak bu bölgenin çok uluslu nüfus profiliyle adeta patlamaya hazır bir bomba görüntüsü verdiği görülmektedir. Söz konusu çok uluslu yapının meydana gelmesinde; beş yüzyılı aşkın bir zaman Kırım Tatar Hanlığı, Osmanlı ve Rus İmparatorlukları, Sovyetler Birliği, Sovyetler Birliği'nde Kruşçev'in Kırım'ı Ukrayna'ya vermesinin ardından

[214]Hans von Zon, "Ethnic Conflict and Conflict Resolution in Ukraine", *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 2, No. 2, 2001, s. 233-234.
[215]"Territories of Republic of Crimea and Sevastopol set in borders on day of joining Russia", *Tass Russian News Agency*, 18 Mart 2014.

oluşan Ukrayna etkisi, bağımsızlığın ardından Tatarların Kırım'a geri dönmesi, Kırım bölgesindeki Rus üslerinin varlığını sürdürmesi ve son aşama olarak ise bölgenin Rusya'ya ilhakı referandumunun kilit rol oynadığı görülmektedir. İkinci özellik olarak, Kırım'ın tipik bir Sovyet tarzı ekonomik yapısının olduğu görülmektedir ki bu ekonomik yapı, Ukrayna'nın 1991 yılında bağımsız oluşunun ardından, öncesinde Sovyet tarzı işletilmekte olan askeri sanayi tesisleri ve ciddi boyutta gelir kazandıran turizm sektörü, büyük sekteye uğramıştır.

Üçüncü olarak Kırım yarımadası; Tatarlar, Ukraynalılar ve Ruslar için çok büyük tarihsel anlam taşımaktadır. Dolayısıyla bölge, bu üç ulus için büyük öneme sahiptir. Dördüncü olarak ise Kırım'ın coğrafi yönden yer aldığı konum, bu yarımadanın Ukrayna'dan ayrı biçimde değerlendirilmesini destekler niteliktedir. Çünkü Kırım'ın Ukrayna'yla çok dar bir kara bağlantısı vardır. Gwendolyn Sasse'nin düşüncesine göre; söz konusu ayrılık algısı, hem Ukraynalı siyasi elitleri adına bir tehdit şeklinde değerlendirilmekte hem de 2014 yılında patlak veren olaylara dek Kırım'ın çoğunlukla Rus siyasi elitlerine göre ayrılıkçılık adına ciddi bir neden teşkil etmektedir. Beşinci olarak da Kırım, 1991 sonrası süreçte gerek Ukrayna gerekse de Rusya'da ulus ve ulus-devlet oluşturma gayretleri çerçevesinde çok kilit bir role sahiptir. Bu nedenle; Ruslara göre 1954 yılında Kırım'ın Rusya'dan koparılarak Ukrayna'ya verilmesi, kanunsuz olarak değerlendirilirken aynı hamle Ukraynalılara göre doğru ve haklı bir aktarım şeklinde değerlendirilmiş ve milli tarih yazımındaki yerini almıştır.[216]

3.6.2. Ukrayna'nın Geleceği ve Kırım'ın Durumu

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılı, ABD gibi SSCB'nin de bir süper güç haline geldiği bir tarihtir. İlk yıllarda bir adım daha önde olan Sovyetler Birliği olmuştur. 1945-1955 yılları arasında Sovyetler, dünyanın tek baskın gücü

[216]Gwendolyn Sasse, "Conflict Prevention in a Transition State: The Crimean Issue in Post-Soviet Ukraine", *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol. 8, No. 2, 2002, s. 3.

olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu baskın güç, bir anlamda *3. Roma*[217] ile *Leninizm*'in pratikte Rus Emperyalizmi şeklinde Stalin'de vücut bulmuştur. Üçüncü Roma'dan gelen *Avrasyacılık*[218] ideolojisinin devamı, 1938 yılında Orta Asya'da meydana gelen *Basmacılar*[219] hareketini kanlı biçimde bastırarak onları *Sovyet Adam* haline getiren Stalin'in politikaları, 1989 yılına dek söz konusu coğrafyada meyvelerini toplamıştır. Bunun bir benzeri, Doğu Avrupa'da meydana gelmiştir. Problemin merkezi Varşova olmuştur. Bu tarihlerde Sovyetler Birliği, Avrupa'da ulaşabileceği sınırlara 1950'li yıllarda ulaşmıştır. Hitler Almanya'sının arka bahçesi olan coğrafya, Sovyetlerin ön bahçesi haline gelmiştir. Soğuk Savaş'ın bir ürünü olarak kurulan Varşova Paktı'yla beraber Doğu Avrupa, 1945-1960 yılları arasında Sovyetler Birliği tarafından *sindirilme ve hazmedilme* dönemini yaşamıştır. Ancak söz konusu süreç kolay gerçekleşmemiştir. Macaristan, Çekoslavakya ve Polonya'da meydana gelen olaylar, bunun yanı sıra 1950'li yıllarda Polonya halkının dini inançları uğruna verdiği mücadele, Stalin'in dinlere karşı din politikasını uygulamasına neden olmuştur. Diğer deyişle Stalin, dini reddetme siyasetini terk ederek dini kullanma siyasetini izlemeye başlamıştır. Sonuç olarak Ukrayna-Belarus hattı, Rusların *doğal* sınırları olurken; Varşova Paktı sınırları, *hayallerinin ötesindeki suni çizgiler* olmuştur. Söz konusu sınırlar, bir süre sonra tampon bölge haline gelmiştir. Kruşçev döneminde sağlanan esneklilik, bu amacın bir devamıdır. Brejnev ile birlikte bu politika değiştirilmeye çalışılmıştır.[220] Brejnev döneminden itibaren Sovyetler, Orta Asya'nın derinliklerinde yer alan Afganistan'a yönelmiştir. 1980'li yılların ardından Batı, Sovyetlerin yumuşak karnı olan Polonya üzerinde çalışmıştır. Gdansk kentinde başlatılan *İşçilerin Dayanışma Hareketi*, Doğu Bloğu'yla beraber Sovyetler Birliği'nin de tarihe karışmasına sebep olmuştur.

Gorbaçov, her ne kadar Soğuk Savaş'ı sona erdiren lider olarak görülüp eleştiri oklarına maruz kalmış olsa da onun aslında Rusya'yı yok olmaktan kurtaran

---

[217]Cyril Toumanoff, "Moscow the Third Rome; Genesis and Significance of a Politico-Religious İdea", *The Catholic Historical Review* , Vol. 40, No: 4 (Jan 1955), s. 411.
[218]Vugar İmanov, *Avrasyacılık , Rusya'nın Kimlik Arayışı*, İstanbul 2008.
[219]Baymirza Hayit, *Ruslara Karşı Basmacılar Hareketi, Türkistan Türklüğünün Milli Mücadelesi*, İstanbul 2006, s. 356.
[220]Dmitry, Shlapentoloh, "The End of The Russian İdea", *Studies in Soviet Thought*, Vol. 43, No. 3, (May 1992), s. 203.

kişi olduğu gerçeği, günümüzde daha iyi anlaşılmaktadır. *Açıklık ve Yeniden Yapılanma*[221] politikalarını hayata geçirerek SSCB bünyesindeki işe yaramayan parçalarla yola devam etmemiş; böylelikle ülkesini sırtındaki kamburlardan kurtarmıştır. Bu hamle, ilk zamanlarda ülke içinde büyük sarsıntılara sebep olsa da uzun vadede devlet kendini yenilemiştir. Gorbaçov'un başlattığı bu dalgalanma, Doğu Avrupa Alman-Avrupa etkileşim sahasına kaymıştır. Estonya'dan Dalmaçya sahillerine, oradan da Bulgaristan'a dek uzanan ara hat; söz konusu değişim sürecinden en çok etkilenen alan olmuştur. Nitekim 1989-2009 yılları arasında meydana gelen olaylar, bu durumu destekler niteliktedir.

Hitler Almanya'sının boşaltmış olduğu sahayı Stalin liderliğindeki SSCB doldurmuştur. Sovyetlerin terk etmiş olduğu etki alanını şimdi Almanya önderliğindeki AB'nin ele geçirmesi bir rastlantı değildir. Putin'in iktidara gelişine dek iç hesaplaşmasını sonlandıran Rusya, Dugin'in *21. yüzyıl Avrasyacı Rus İmparatorluk*[222] senaryosunu hayata geçirmeye başlamıştır. Bu durumu fark eden ABD ve AB, terk edilmiş olan söz konusu etki alanını 1989-1999 yılları arasında ele geçirmiştir. 1999-2009 yılları arasındaki dönem ise doldurulan bu boşluğun sindirilme süreci olmuştur.

2004'te AB üyeliği verilen devletlerin çoğunun eski komünist Varşova Paktı üyeleri olması anlamlıdır. Devam eden bu sindirme sürecinin planlandığı gibi ilerlemediği gözlenmektedir. Bu sindirme sürecinde kapitalizm ve küreselleşmeyi bir umut olarak gören fakat bununla birlikte yüksek enflasyon nedeniyle AB'den umduğu yardımları alamayan ve takip edilen zayıf politikaların neticesinde yeni üye olan ülkelerde huzursuzluklar başlamıştır. Rusya'nın, Soğuk Savaş sonrası ilk yirmi yıllık süre zarfındaki *silkinme ve kendine gelme* sürecini tamamlayıp, ikinci yirmi yıllık süreçte; yani 2009 yılından itibaren geçmişte kaybettiği eski etki alanlarını tekrardan geri alma politikasına geçiş yaptığı görülmüştür. Bu politika doğrultusunda kendi deyişiyle yaşam sahası olan Ukrayna'da çalışmalarına başlamıştır.[223]

---

[221]Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, İstanbul 2011, s. 788-792.
[222]Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, İstanbul 2010.
[223]Günay, *a.g.m.*, s. 2.

3.7. Karadeniz'in ve Kırım Yarımadasının Stratejik Önemi

Akdeniz ile Hazar Denizi arasında bulunan Karadeniz, Avrupa'nın güneydoğu sınırını meydana getirmektedir. Çanakkale ve İstanbul boğazlarıyla Akdeniz'e bağlanmaktadır. Avrupa'yı Asya'dan ayıran bu boğazlar, bir şişenin ağzını andırmaktadır. Kırım yarımadasına bakılacak olursa; bu bölgenin Karadeniz' in kilidi olduğu görülmektedir. Çünkü yarımada, Karadeniz'in kuzeyinde ve tam ortasında bulunmaktadır. Karadeniz jeopolitik havzası, Rusya topraklarına gerçekleştirilecek bir kuvvet sevkiyatı şeklinde bir harekat yönünden çok kritik bir öneme sahiptir. Kafkas Dağları ve Romanya'da bulunan Karpat Dağları, Rus topraklarına güney yönünden gerçekleştirilecek bir kara harekatına büyük ölçüde engel oluşturmaktadır. Bu nedenle Karadeniz Havzası, Rusya üzerine yapılacak bir kara harekatı için en elverişli çıkış rotasını meydana getirmektedir. Karadeniz'in yanı sıra Kuzey Avrupa ve Polonya düzlükleri de Rusya'ya düzenlenecek kara harekatı için alternatifler oluşturmaktadır. Fakat bu alternatif güzergahlar, sırasıyla Napolyon ve Hitler'in orduları için büyük facia ile sonuçlanmıştır.[224]

Rusya'nın etrafındaki denizlerin tersine, Karadeniz kış mevsiminde donmamakta ve gemilerle ulaşım yapılabilmektedir. Eski Kırım Hanlığı ve günümüzün Ukrayna topraklarından geçip Karadeniz'e dökülen Dinyester ve Dinyeper nehirleri, ticari ulaşım için oldukça uygun olmaları sebebiyle Rus tarihinde stratejik yönden her zaman çok büyük öneme sahip su yolları olmuştur. Tarihteki ilk Rus devleti olma özelliği taşıyan Kiev Rus Devleti'nin[225] Dinyeper Nehri üzerinde bulunan Kiev kentinde kurulması, bir rastlantı değildir. Kırım yarımadası, Karadeniz'in ağzında yer alan, dev bir kale görünümündedir. Dolayısıyla bu dev kaleye hakim olan güç, Ukrayna'yı da kendi kontrolü altına alır.[226]

---

[224]Jeff Martin, "The Strategic Importance of The Black Sea", *http://www.whatswrongwiththeworld.net/2008/08/the_strategic_importance_of_th.html (6.10.2014).*
[225]Kurat, *a.g.e.*, s. 21.
[226]Martin, *a.g.e.*, s. 2.

Don Nehri ve Karadeniz kanalıyla Volgograd ve Rostov üzerinden Moskova üzerine yapılacak bir harekat, Rusya'nın Kafkasya'yla bağlantısını kesip kısa süre içerisinde çökmesiyle sonuçlanabilir. Nitekim 1853-1856 yılları arasındaki Kırım Savaşı'nda Birleşik Fransız-İngiliz-Osmanlı kuvvetleri, öncelikle Sivastopol ve Kırım'ı işgal ederek Rusya'yı mağlup etmiştir. Şayet Rusya teslim bayrağını çekmemiş olsaydı, savaşın galibi olan Birleşik Güçler'in izleyeceği istikamet, Don Nehri kanalı ile Volgograd ve Rostov üzerinden Rusya'nın kalbi olan Moskova şehri olacaktı.[227]

3.8. Karadeniz'de Rusya-Batı Jeopolitik Rekabeti

1990'lı yıllarda Karadeniz Havzası'nın jeopolitiğinde ana dinamiklerin bölgedeki çatışma sahalarından kaynaklandığı görülürken 2000'lerden bu yana Rusya ile NATO arasında enerji ve güvenlik konularında rekabetin ön plana çıktığı gözlenmiştir. NATO ve AB'nin Merkezi ve Doğu Avrupa yönlü genişlemesi ve Türkiye'nin AB ile üyelik görüşmelerine başlaması, Karadeniz jeopolitik havzasının Rusya'nın etki alanından çıkmaya başladığı bir gidişat meydana getirmiştir. Gürcistan ve Ukrayna'da gerçekleşen devrimler sonucunda Batı destekçisi siyasetçilerin yönetime gelmesi, Bulgaristan ve Romanya'nın 2004 yılında NATO'ya; 2007 yılında da AB'ye dahil olması ve ayrıca AB'nin Karadeniz Sinerjisi ve Doğu Ortaklığı Stratejisi teşebbüsleri, Karadeniz Havzası'nı NATO ağırlıklı bir bölge haline getirmiştir. Bulgaristan ve Romanya'nın ittifaka dahil olmasıyla birlikte Karadeniz'e kıyısı olan 6 ülkenin 3'ü NATO üyesi olmuş; Gürcistan ve Ukrayna'nın da NATO'ya katılmasının gündeme getirilmesiyle söz konusu coğrafyada Rusya'yı yalnızlaştırabilecek bir dönem başlamıştır. ABD'nin NATO'nun Akdeniz'deki Aktif Çaba Harekatı'na Karadeniz'i de katma girişimi, Bulgaristan ve Romanya'da askeri üsler edinmesiyse Kremlin'de Rusya'nın çevrelendiği şeklinde bir algıya neden olmuştur.

---

[227]Burak Şakir Şeker, "Ukrayna Krizinde Tarihsel Doku: Türk Hakimiyeti-Rus Yayılmacılığı", Çomak; Sancaktar; Yıldırım, *a.g.e.,* s. 22.

AB ve ABD, Karadeniz Havzası'na dönük bu teşebbüsleri gerçekleştirirken Rusya'da güçlenen Putin yönetiminin karşı atağa geçerek NATO'nun doğu yönlü genişlemesini engellemeye çalıştığı görülmüştür. Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nü hayata geçiren ve Avrasya Birliği projesini geliştiren Rusya'nın Avrasyacı bir vizyon ile Karadeniz jeopolitik havzasındaki hegemonyasını tekrardan oluşturma çabasında olduğu gözlenmektedir. Putin iktidarı, Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO'ya katılma hedeflerine çok sert tepki göstermiş; Gürcistan'daki ayrılıkçı bölgelerin bağımsızlığına destek vererek ve Ukrayna'ya gerçekleştirdiği doğal gaz arzını keserek bu iki devleti seçimlerini değiştirmeye zorlamıştır. 2008 yılındaki Rus-Gürcü Savaşı'ndan sonra Abhazya ve Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıyan Rusya, Ukrayna'nın AB ile ekonomik entegrasyon hamlelerine karşı atağa geçmiş, Kırım'da bulunan Rusları yönlendirerek bölgedeki özerk yönetimin Ukrayna'dan ayrılmasını ve Rusya'ya dahil olmasını sağlamıştır. Aralık 2013'te başlayan Ukrayna krizinde Kırım'ı önce ele geçiren, ardından da referandum kararını gerekçe göstererek kendi topraklarına dahil eden Rusya, Doğu Ukrayna'daki ayrılıkçı grupları destekleyerek harekete geçirmeye çalışmaktadır.[228]

3.9. Rusya-Ukrayna İlişkileri: Jeopolitik Düzlemde Rusya ve AB için Ukrayna'nın Önemi

Rusya, Sovyetler Birliği'nin doğal mirasçısı olarak dünya siyasetinde Sovyet jeopolitiğini tekrar kurmak amacıyla 1991 yılının sonlarında Ukrayna ve Beyaz Rusya ile beraber Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nu kurmuştur. 2010'da Kazakistan ve Beyaz Rusya'yla beraber hayata geçirilen Gümrük Birliği projesi kapsamında belirleyici potansiyele sahip olmasından dolayı Ukrayna'nın söz konusu oluşuma dahil olması istenmektedir. Böylelikle, bölgede eski Sovyet ekonomik etki alanı yeniden kurulabilecektir.[229] Güvenlik yönünden, Baltık devletlerinin NATO ve

[228]Sandıklı; İsmayılov; Kaya, *a.g.e.*, s. 16-17.

[229]BDT içinde ilk üst organ olarak "Devletlerarası Ekonomik Komite", 1994 yılında hayata geçirilmiştir. Bu adıma karşı Ukrayna, Azerbaycan ve Türkmenistan çekincelerini dile getirirken; Beyaz Rusya, Gürcistan ve Ermenistan birleşmeden yana bir eğilim içine girmişlerdir. 1999'da Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Kırgızistanlı bu birliğe Tacikistan da üye olmuştur. 2000'de "Avrasya

AB'ye üye olmalarının; yani bir anlamda kendisinin kuzey yönlü çevrelenmesinin ardından Rusya'nın *Yakın Çevre Politikası*, ülkenin siyasi elitlerince alternatiften çok bir zorunluluk şeklinde görülmektedir. Bu kapsamda Rusya, 2000'de yürürlüğe giren Ulusal Güvenlik Doktrini'nde daha etkin olmanın gerekliliğini dile getirmiş, yine söz konusu doktrinde muhtemel tehlikeleri belirleyerek askeri yapılanmanın öneminin altını çizmiştir.[230] Rusya'nın AB de dahil olmak üzere kendi çevresinde başka bir küresel aktörün güçlenmesini arzu etmemesinin temel nedenleri şöyle sıralanabilir: Bölge devletleri karşısında baskın lider konumunu koruma politikası, güvenlik kaygısı ve bölgede bulunan doğal gaz, petrol gibi enerji kaynaklarında biçimlendirici rolünü yitirmeme amacı.[231]

Rusya'nın yakın çevre politikasına yönelik ABD'nin 2001 yılında hayata geçirdiği Afganistan'a yerleşme politikası ve Orta Asya devletlerinde askeri üsler inşa etmesi, dikkatten kaçmaması gereken oldukça kritik gelişmelerdir. Diğer modellerin başarısız olmasından dolayı Rusya, ABD'nin söz konusu hamlelerine karşılık olarak 2005'te Orta Asya İşbirliği ile Avrasya Ekonomik Topluluğu'nu birleştirmek suretiyle daha geniş bir bölgede ve daha etkili olabileceği bir modele yönelmiştir. Bu adımların neticesinde 2010'da uygulamaya konulan Gümrük Birliği projesinin Avrasya coğrafyasındaki ekonomik ilişkilerde önemli bir role sahip olacağı öne sürülmektedir. Orta Asya pazarlarında Çin ve ABD ile rekabet içinde olan Rusya, etkili bir taktik arayışındadır. Ukrayna, Gümrük Birliği'ne katılmadığı takdirde; Putin'in 2012'de ifade ettiği Avrasya Birliği projesinin eksik ve problemli kalacağı öngörülmektedir.[232] Rusya'da 1990'lı yılların başında sıklıkla görülen *Ukrayna'sız bir Rusya'nın etkinliğinin yalnızca Asya coğrafyasıyla sınırlı kalacağı* düşüncesi, Rus diplomatlarında halen görülmektedir.

Ekonomik Topluluğu" adıyla yolunda devam eden oluşumda Ukrayna, Moldova ve Ermenistan gözlemci statüsü almışlardır. Hedeflenen boyuta ulaşamayan bu ekonomik iş birliği modelinin yerine, 2003'ten itibaren Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan ile beraber "Tek Ekonomik Saha" adlı yeni bir çalışmaya dahil olan Ukrayna, buradan da 2004 yılındaki "Turuncu Devrim" ile ayrılmıştır.

[230]Erhan Büyükakıncı, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, Phoenix Yayınevi, Ankara, Eylül 2004, s. 183.

[231]Asem Nauşabay Hekimoğlu, *Rusya'nın Dış Politikası: ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya*, 2007.

[232]Habibe Özdal, "AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler", *USAK*, 2013; *http://www.usak.org.tr/images_upload/files/analiz26son.pdf (17.4.2014).*

Daha önce de belirtildiği gibi Ruslar ile Ukraynalılar arasında çok köklü bir tarihsel bağ söz konusudur. Bu tarihsel arka plana örnek olarak; Ukrayna'nın uzun yıllar boyunca Rus egemenliği altında yaşaması, Pereyaslav Antlaşması'nın 300. yılında Sovyetler Birliği lideri Kruşçev'in Kırım'ı Rusya'dan alarak Ukrayna'ya hediye olarak vermesi gösterilebilir. Üstelik Ruslar, Ukrayna'ya *Küçük Rusya* olarak bakmaktadırlar. Bu nedenle, Ukrayna'dan SSCB'ye devlet başkanı tayin edilmesinde herhangi bir sakınca görülmemiş, Sovyetler zamanında bu ülkeye büyük çaplı yatırımlar yapılmıştır. Ayrıca Rus milli şuurunun oluşmasında Kiev kenti, Knezlik zamanında büyük rol oynamıştır. Rusya'da tarih bilincinin coğrafya üzerindeki mirası, *Ukrayna topraklarını*n yabancı olarak addedilmesine neden olmakta ve bu topraklardaki hakimiyetin muhafaza edilmesine ilişkin alt hissiyat oluşturmaktadır. Bu durum, bir Rus atasözünde dile getirilmiştir. Bu atasözü: *"Moskova kalbimizdir, Saint Petersburg beynimizdir, Kiev anamızdır."*[233] şeklindedir.

Ukrayna'da yaşayan Rus kökenli vatandaşların varlığı, Rusya'nın Ukrayna üzerinde aktif bir politika izlemesinin başka bir sebebidir. Sovyetler Birliği zamanında sıklıkla uygulanmış olan anavatanlardan başka ülkelere zorunlu göç ettirme, sürgün politikaları, bugün dahi Kazakistan'dan Ukrayna'ya; Baltık cumhuriyetlerinden Orta Asya ülkelerine kadar uzanan hatta, Rusya'ya büyük avantaj sağlayan diaspora gerçeğini miras olarak bırakmıştır. Rusya'nın azınlık sorunlarını kullanarak iç meselelere müdahale etme veya dış politik süreçlere dahil olma politikası, Baltık devletlerinin AB'ye üyelik süreçlerinde dahi gözlenmiştir.[234] Aynı biçimde, Rusya'da yaşayan yaklaşık 2 milyon Ukraynalı, zaman zaman ikili ilişkilere konu olmaktadır. Ayrıca söz konusu nüfus, Ukrayna'nın yurtdışında bulunan en büyük diasporasıdır.[235] Buna ek olarak, Rusya'da yaklaşık 3.5 milyon göçmen

---

[233]Özdal, "Rusya, Ukrayna ve NATO", *http://www.usak.org.tr/print.php?id=539&z=6 (17.5.2014).*

[234]Emre Özkan, "Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Baltık Ülkelerindeki Rus Azınlıklar", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 2006, Cilt 2, Sayı 6, s. 91-104.

[235]Ian Bateson, "Russia's Ukrainian minority under pressure", 25 April 2014, *http://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/04/russia-ukraine-crisis-minority-under-pressure-2014423104-132154242.html (5.5.2014)*; Anne Lencyk Pawliczko, *"Ukraine and Ukrainians Throughout the World: A Demographic and Sociological Guide to the Homelandandits Diaspora"*, 1994.

Ukraynalı işçinin bulunduğu[236] düşünülürse Ukrayna-Rusya arasındaki insan unsuru daha iyi anlaşılacaktır.

Ukrayna, askeri güvenlik ve savaş stratejileri açısından Avrupa için önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Çünkü bu ülke, Avrupa ile Rusya'nın en geniş sınırına sahiptir.[237] Örneğin; 2. Dünya Savaşı'nda Nazi orduları ile Sovyet orduları arasındaki şiddetli çarpışmaların biri de Ukrayna'da meydana gelmiştir. Bu çarpışma sonucunda çok sayıda Ukraynalı hayatını kaybetmiştir. Anlaşılacağı üzere, Ukrayna'nın; Avrupa'nın Rusya'ya, Rusya'nın da Avrupa'ya açılan kapısı olması, bu ülkenin topraklarını tarih boyunca vazgeçilmez kılmıştır.

Ukrayna topraklarından geçen Dinyeper Nehri'nin kuzeyde bulunan Rusya ve Beyaz Rusya kentlerini Karadeniz'e ve böylelikle İstanbul ve Çanakkale boğazlarıyla Akdeniz'e bağlıyor oluşu, Ukrayna'nın jeopolitik önemini ciddi şekilde arttırmaktadır. Doğu Avrupa'da nehir ve göl sayısının fazla oluşu, kuzey-güney yönünde ulaşım ağının gelişmesine ve yeni uygarlıkların ortaya çıkmasına katkıda bulunurken; bugün söz konusu eksen, Avrupa'nın güvenlik senaryolarında göz ardı edilemeyecek derecede bir öneme sahip bulunmaktadır.[238]

Ukrayna topraklarında yer alan Kerç Boğazı, Karadeniz'i Azak Denizi'ne bağlamakta; bununla birlikte Karadeniz'den Orta Asya'ya açılan hatta tam anlamıyla bir kontrol noktası oluşturmaktadır.[239] Öte yandan, Rusya'nın Karadeniz havzasındaki üstünlük mücadelesinde Ukrayna toprakları stratejik öneme sahiptir. Sovyetler Birliği zamanında Karadeniz'in güneyi haricindeki tüm bölümlerini kontrol eden Rusya, Soğuk Savaş sonrası söz konusu havzada büyük ölçüde kaybettiği etki alanının daha da daralmasını istememektedir. Örneğin, SSCB zamanında Kırım'a bir askeri donanma gücü konuşlandırılmış ve böylece bölgeye askeri üs kimliği

[236]UNIAN:"Nearly 3.5 million Ukrainianswork in Russia", *http://www.unian.info/world/194446-nearly-3.5-million-ukrainians-work-in-russia.html (10.2.2014).*
[237]Bu coğrafyayı savunmak, Ukrayna için tek başına yapılabilecek bir durum değildir, çünkü düz ve geniş ovalar bu konuda ciddi bir engel teşkil etmektedir.
[238]William Edward David Allen, "Ukraine", *Cambridge University Press*, London 1940.
[239]Eyyub Kandemir, *Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*, 2008, s. 98.

kazandırılmıştır.[240] Bunun yanı sıra kendisine karşı verilen bağımsızlık mücadeleleri, az gelişmişlik, dinsel farklılıklar ve etnik çatışmalar gibi sebeplerle Kuzey Kafkasya bölgesi, Rusya için sürekli olarak güvenlik problemleri oluşturmaktadır. Aynı biçimde, bölgenin dağlık yapısı ve doğal limanlara sahip olması gibi sebepler, Kuzeybatı Karadeniz'in önemini daha da arttırmaktadır.

Rusya ve Ukrayna arasındaki ekonomik ilişkiler incelendiğinde; bu bağlamda iki ülkenin birbirine bağımlı olduğu görülmektedir. Bu bağımlılıkta SSCB zamanında uygulanan yatırım politikaları, birbirlerine pazar ve tedarikçi olma durumu, sektörel bazda tamamlayıcılık ve coğrafi yakınlık gibi etkenler büyük rol oynamaktadır. Her ne kadar söz konusu bağımlılık, Rusya'dan çok Ukrayna için geçerli olsa da iki ülke arasındaki ticaret hacmi rakamları, birbirlerini göz ardı edemeyecekleri bir seviyede bulunmaktadır. SSCB sonrası dönemde iki ülke ekonomisi de güçlüklerle karşılaşmış ve kırılgan bir yapı sergilemiştir. Rusya, planlı ekonomiden birtakım reform programlarıyla pazar ekonomisine geçiş yapmıştır. Sonrasında gerçekleştirilen özelleştirmeler aracılığıyla ülke içinde ekonomik gücü yüksek olan oligark sınıfı oluşmuştur. Aynı gelişmeler, Ukrayna'da da yaşanmıştır. Bununla birlikte Rusya'da 1998'de ağır bir ekonomik kriz meydana gelmiştir.[241] Ülkenin 2000'li yılların ardından kendisini toparlamasında enerji ticaretinin ayrı bir yeri söz konusudur. Bu nedenle, diğer sektörlerdeki yatırımlar ve teknolojideki atılım, hala önem ve gereğini korumaktadır. Ukrayna, bağımsızlığını ilan etmesinin ardından milli güvenliğini sağlamlaştırmak için Rusya'ya mesafe koymak istemiş olsa da Rusya'yla arasındaki ekonomik ilişkiler, gerek BDT üzerinden gerekse de ikili ilişkiler şeklinde gerçekleştirmektedir. Rusya, Ukrayna'dan bilhassa tarım, kimya, maden, kereste ve kağıt ürünleri ithal etmektedir. Buna karşılık Ukrayna da Rusya'dan petrol, doğal gaz, nükleer yakıt, madeni yağ ve makine mühendisliği ürünlerini ithal etmektedir. Görüldüğü gibi Rusya ile Ukrayna, ekonomik olarak

[240]İlyas Kamalov, "Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 21, Bahar, 2009, s. 19.

[241]Bu krizin dış etkenleri olarak 1997 yılında Asya ülkelerinde meydana gelmiş ekonomik kriz ile dünya enerji fiyatlarında yaşanan düşüşler; iç etkenleri olarak kısa vadeli borçların artması, ödemeler dengesinde ortaya çıkan açık ve üretim düşüklüğü dile getirilebilir.

birbirlerini tamamlamaktadırlar ve birbirlerinden tedarik ettikleri ürünleri başka ülkelerden ithal etmeleri ek bir maliyet oluşturmaktadır.

Günümüzde Ukrayna sanayisi[242]; nükleer enerji, silah üretimi, havacılık ve uzay teknolojisi alanlarında hem Rusya'nın hem de AB'nin ilgisini çekmektedir. Ülkenin bu alanlardaki başarısına örnek olarak; tamamen yerli üretim uydular ve Antonov 128 tipi 80 yolcu kapasiteli uçaklar gösterilebilir. Ukrayna, nükleer enerji alanında gelişmiş bir altyapıya sahip olduğu için yeni reaktörler inşa ederek mevcut kapasitesini 2030 yılına dek iki katına çıkarmayı hedeflemektedir. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün verilerine göre; Ukrayna, 2001-2005 yılları arasında silah satan ülkeler listesinde dünya altıncısı, 2008-2012 yılları arasında ise dünya dokuzuncusudur.[243] En çok silah satışı gerçekleştirdiği devletler; ABD, Rusya, İngiltere, Almanya ve Çin'dir. Askeri taşımacılıkta kullanılan özel üretim AN-32 ve AN-74 uçakları, uçak motorları, radar sistemleri, gaz türbinleri, akıllı roket sistemleri, zırhlı araçlar ve iletişim araçları, yurtdışına sattığı başlıca ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Üretmiş olduğu BTR-4 zırhlı araçları, NATO üyesi devletler başta olmak üzere Doğu Avrupa devletlerine ihraç etmektedir. Bunun yanı sıra, Rus üretimi piyade muharebe araçlarını geliştirmeye yönelik çalışmalarını sürdürmektedir.

Rusya, söz konusu alanlarda Ukrayna ile ortak çalışmalarda bulunmak istemektedir. Böylelikle, bir taraftan kendi ekonomisini tamamlamak; diğer taraftan da Ukrayna'yla arasında bağımlı bir birliktelik yaratarak bu ülke üzerindeki siyasi etkinliğini yitirmemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda başlatılan projelerden biri, Rusya'nın geliştirdiği radyo dalgası merkezli Küresel Navigasyon Uydu Sistemi (GLONASS)'dir. Buna ek olarak; Rusya, Ukrayna'nın makine endüstrisinden gerek kendi topraklarında gerek başka ülke topraklarında kuracağı nükleer santral

[242]Ukrayna, SSCB zamanında temelleri atılan sanayisini daha ileri bir seviyeye getirmek için çalışmaktadır. Dikkat çekilmelidir ki SSCB zamanında döküm demir üretiminin %50'sini, çelik üretiminin %40'ını, çelik boru üretiminin %25'ini, mineral gübre üretiminin %21'ini gerçekleştiren ülke, lastik ve plastik üretiminde de kayda değer oranlara sahipti. Dahası, petro-kimya sektöründe önemli yatırımlar yapılmıştı.

[243]Stockholm International Peace Research Institute, "International arms transfers", *http://www.sipri.org/yearbook/2013/05 (6.6.2014).*

tesislerinde ve bu tesislerin modernizasyonunda yararlanmak istemektedir. Ukrayna'da yapılan 2010 seçimlerinin ardından iki ülke arasında ortak gemi, uçak ve nükleer santral yapımları hayata geçirilmiştir. Öte yandan; Ukrayna, sanayisi için ihtiyaç duyduğu enerjiyi Rusya'dan temin etmektedir. Söz konusu enerji bağımlılığı, Ukrayna'nın teknolojik ve endüstriyel gelişimi yönünden bir tehlike yaratmaktadır. Bu durumu gayet iyi bilen Rusya, Ukrayna'nın sanayi ve nükleer gücünden faydalanma politikasında da enerjisini bir koz olarak kullanmaktadır.

Rusya ekonomisi; doğal gaz, petrol ve maden ihracatına bağımlı durumdadır. Ülke ekonomisinin büyüme rakamları, bu sektörlerdeki fiyat dalgalanmalarına bağlı olarak olumlu ya da olumsuz biçimde seyretmektedir. Rusya, dünyanın en zengin doğal gaz rezervlerine sahip olan ülkesidir. Kömür yataklarında dünya üçüncüsü olan ülke, petrol üretiminde ilk onda yer almaktadır. Ukrayna, Rus enerjisinin Avrupa'ya ulaştırılmasında kilit ülke durumundadır. Örneğin; SSCB zamanında kurulan ve dünyanın en uzun petrol boru hatlarından biri olan Drujba Petrol Boru Hattı[244]'nın güney kısmı, Avrupa devletlerine Ukrayna topraklarından girmektedir. Söz konusu hat, SSCB zamanından beri Rus ve Orta Asya petrolüyle doğal gazının Avrupa'ya naklinde temel köprü vazifesi görmektedir.[245] Rus doğal gazının %80'i bu boru hattıyla nakledilmektedir. Turuncu Devrim sonrasında Ukrayna'nın Batı ile yakınlaşması neticesinde; Rusya, hem AB ile Ukrayna arasında güçlü bir işbirliğini önleyecek bir baskı diplomasisi yürütmüş hem de kendisine ciddi bir maliyet yaratacağını bilmesine rağmen alternatif enerji hatları kurmak istemiştir. Bu doğrultuda; Rus doğal gazını Baltık Denizi altından Almanya'ya ulaştıracak olan ve böylelikle Ukrayna'ya olan bağımlılığı azaltan Kuzey Akım hattı, Kasım 2011'de tamamlanmış; Karadeniz üzerinden Bulgaristan, Macaristan, Sırbistan, Slovenya ve İtalya'ya uzanması planlanan Güney Akım hattının inşası ise devam etmektedir.

Ukrayna'yı uluslararası ilişkilerde ve küresel güçlerin bölgesel politikalarında önemli kılan faktörler:

---

[244]Uzunluğu yaklaşık 4.000 km'dir.

[245]İhsan Çomak, *Rusya Çalışmaları Stratejik Araştırmalar-2*, TASAM Yayınları, İstanbul 2009, s. 105.

-AB ve Rusya gibi iki büyük gücün farklı entegrasyon modelinin Ukrayna üzerinde örtüşmesi.

-Ülkenin tarihi geçmişi, nüfus profili ve kültürel özellikleri.

-Rusya ile Avrupa arasında tampon bölge olması.

-Baltıklar'dan Kafkasya'ya, Balkanlar'dan Doğu Avrupa'ya uzanan jeopolitik konumu.

-Karadeniz'deki varlığı.

-Rusya'nın sıcak denizlere inmesini sağlayan coğrafyası.

-Kerç Boğazı aracılığıyla Azak Denizi'ne olan giriş-çıkışları kontrol edebilmesi.

-Önemli bir pazar oluşu ve ekonomik katkı potansiyeli.

-Nükleer enerjiye sahip devletlerden biri oluşu ve birçok sanayi alanında Rus ekonomisini tamamlayıcı hamleleri.

-Rusya ve Orta Asya petrol ve doğal gazının Avrupa'ya ulaştırılmasında transit konumu şeklinde özetlenebilir.

Ukrayna, Rusya ile arasındaki problemleri azaltmak amacıyla Rusya'ya birtakım imtiyazlar vermişti(r)[246]. Bu imtiyazlar:

-NATO üyeliğinin resmi olarak bir hedef olmaktan çıkarılması.

-Kırım'da bulunan Karadeniz Filosu'nun konuşlandırılma süresinin uzatılması.

-Bazı tarihsel gelişmelerin Rusya'dan bağımsız olarak yorumlanmasının reddedilmesi.

-Rusya'da yaşayan Ukraynalıların sosyo-kültürel ihtiyaçlarının ikili ilişkilerin ana gündeminden çıkarılması.

-Kritik durumlar söz konusu olduğunda ve Rusya için önemli olan ekonomik sektörlerde Rus etkisinin artmasına izin verilmesi.

-Rusya'nın dış politikada bazı hamlelerine destek verilmesi şeklinde olmuştur.

Verilen tüm bu imtiyazlara karşın Ukrayna-Rusya ilişkilerinde tam anlamıyla bir normalleşmeye imkan vermeyen, 2014 olaylarına neden olan çözülmesi oldukça zor ikili sorunlar[247]:

---

[246]Razumkow Centre, *"National Security and Defence, EU-Ukraine-Russia Relations: Problems and Prospects"*, No. 4-5, 2012, s. 7.

-Rusya'nın Ukrayna'ya jeopolitik menfaatleri gereği kendisinin bir parçası olarak bakması ve bu doğrultuda Ukrayna'yı Ortak Ekonomik Bölge, Gümrük Birliği ve Avrasya Birliği gibi oluşumlara dahil etme isteği.

-Ukrayna, ekonomisinin bazı kritik sektörlerinde Rusya'yla ortak çalışmalar yapmakta herhangi bir sakınca görmezken; Rusya'nın, Ukrayna ekonomisinin başlıca sektörlerinde daha çok kontrol kazanma teşebbüsleri.

-Kerç Boğazı'ndaki egemenlik sahası probleminin halen çözüme kavuşturulamamış oluşu.[248] şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

[247]Razumkow Centre, *a.g.e.*, s. 7-8.

[248]Bu bağlamda referandumla artık Rusya toprağı olan Kırım'ın statüsü de zikredilebilir: Kırım'da Rus askeri varlığının 2042'ye dek uzatılması antlaşmasında asimetrik siyasi ve ekonomik takas yaşanmıştı: Ruslar, bu uzatma ile önemli askeri-siyasi kazanç elde ederken, Ukraynalılar ise gaz alımlarında birtakım geçici ekonomik faydalar kazanmıştı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: JEOPOLİTİK ÇERÇEVEDE UKRAYNA-RUSYA GERİLİMİ VE SİYASİ KRİZİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER DÜZLEMİNDE BİR ANALİZİ

Ukrayna, sahip olduğu jeopolitik konumdan dolayı sadece Rusya için değil, aynı zamanda Batılı devletler için de oldukça önemli bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Hal böyle olunca Ukrayna'da siyasi ve ekonomik manada neredeyse her türlü gelişmenin, dış güçlerin özellikle de Rusya ile Batı rekabetinin bir sonucu olduğunu söylemek hatalı bir tespit olmayacaktır. Dolayısıyla Ukrayna'da patlak veren siyasi krizin, aslında Batı (ABD ve AB) ve Rusya arasındaki çıkar çatışmalarının bir ürünü olduğunu söylemek, yanlış bir ifade olmayacaktır. Günümüz Ukrayna toprakları üzerinde, Rusya ile Batı arasında büyük bir jeopolitik rekabet söz konusudur. İki taraf da Ukrayna'yı kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde kendi safına çekmeye çalışmaktadır. Diğer deyişle hem Rusya hem de Batı, bu ülke üzerinde mutlak bir kontrol sağlamayı hedeflemektedir. Bu nedenle Ukrayna'da patlak veren herhangi bir siyasi kriz, çok hızlı bir biçimde ülke içi bir kriz olmaktan çıkıp uluslararası bir krize dönüşebilmektedir. Çünkü ülkede bir siyasi kriz söz konusu olduğunda Rusya ve Batı derhal gelişmelere müdahale etmektedir.

Bu bölümde, öncelikle jeopolitik kuramlar çerçevesinde Ukrayna siyasi krizinin bir analizi yapılmaya çalışılacak, Rusya-ABD arasındaki stratejik dengenin yeniden kurulmasında Ukrayna krizinin rolü üzerinde durulacak, söz konusu krizin Rusya, ABD ve AB açısından kısa vadeli sonuçları ele alınacaktır. Sonrasında Kırım'ın Rusya'ya ilhakının uluslararası hukuk bağlamında etkilerinden bahsedilecek ve son olarak da Doğu Ukrayna'nın Rusya'ya dahil olma isteği ele alınarak çalışma tamamlanacaktır.

Ukrayna'da patlak veren siyasi krizin analizinin yapılması, çalışmanın bu bölümünün temel amacını oluşturmaktadır. Böylece başlangıçta ülke içi bir kriz olan

Ukrayna siyasi krizinin niçin ve nasıl hızlı bir şekilde uluslararası bir krize dönüştüğü olgusu, daha iyi şekilde anlaşılabilecektir.

4.1. Ukrayna Siyasi Krizinin Analizi

Ukrayna'da yaşanan büyük çaplı kriz, Rus destekçisi yönetimle Batı destekçisi muhalefet arasında yıllardır devam eden mücadele ve rekabetin neticesinde patlak vermiştir. Fakat söz konusu krizde bardağı taşıran gelişme, Başkan Yanukoviç'in AB ile Doğu Ortaklığı Antlaşması'nı imzalamayacağını beyan etmesi olmuştur. Bu ortaklık antlaşması, AB'ye tam üyelik hedefi öngörmeyen fakat Ukrayna ile AB'nin her konuda işbirliğini ilerletmesini ve Ukrayna'nın kurumsal anlamda AB seviyesine getirilmesini amaçlayan bir antlaşmadır. 2009'da uygulamaya konan bu anlaşma yalnızca Ukrayna için değil, benzer durumda olan diğer Doğu Avrupa ve Kafkasya devletleri için de onaylanmıştır. AB'nin bu girişimi, Doğu Avrupa ve Kafkaslar'daki altı devlete (Ukrayna, Beyaz Rusya, Moldova, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan) dönük 7 Mayıs 2009 tarihinde gerçekleştirilen Prag Zirvesi'nde attığı bir adım olup, tam üyeliği öngörmemektedir. Başlarda söz konusu altı devletin AB'ye entegrasyonunu derinleştirmek hedefiyle AB standartlarında kurumsal, ekonomik ve politik reformlarına destek olmayı ve cesaret vermeyi amaçlamıştır.[249] Fakat sonrasında bu ortaklık, belirlenen hedeflerin daha da ötesine geçerek daha geniş alanlarda işbirliği şeklinde devam etmiştir.

Başkan Yanukoviç'in kendi kararıyla mı yoksa Rusya'nın uyguladığı baskı sonucunda mı bu antlaşmayı imzalamaktan vazgeçtiği hususunda birtakım farklı değerlendirmeler olsa da Yanukoviç'in Rusya'nın baskısı sonucunda bu anlaşmayı imzalamayı reddettiği daha güçlü bir ihtimaldir.[250] AB ile yakınlaşarak elde edeceklerinin, Rusya'nın sağlayacağı kazançlardan fazla olmayacağını önceden hesap etmesinin, Yanukoviç'in Rusya'yla işbirliğini seçmesinde önemli bir rol oynadığı

[249] *http://www.easternpartnership.org/content/eastern-partnership-glance (21.7.2014).*
[250] "Ukraine: Running out of Time", *International Crisis Group Europe Report No. 231*, 14 May 2014, s. 1.

söylenebilir. Fakat buradaki esas gerekçe, Rusya'nın kurmayı planladığı Slav Birliği'nde, Ukrayna'nın Rusya'yla beraber düşünülmesidir. Bu çerçevede Rusya, AB'ye bir alternatif olarak kurmayı planladığı Avrasya Birliği projesinde Ukrayna'nın yer almasını hedeflemektedir. Ayrıca Rusya, Ukrayna'nın AB ile Doğu Ortaklığı Antlaşması'nı imzalaması halinde; gerek Avrasya Birliği projesinde gerekse de Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan arasında imzalanmış olan Gümrük Birliği'nde yer alamayacağını düşünmüştür.[251] Putin, Yanukoviç'i AB ile ortaklık anlaşmasını imzalamaktan vazgeçirmek için Ukrayna'ya sattığı doğal gaz fiyatında hatrı sayılır bir indirime gitmiş ve ek yardım paketi vaat etmiştir. Bu çerçevede Putin, Yanukoviç'le doğal gaz fiyatındaki indirimi de kapsayan 15 milyar dolar tutarında bir yardım anlaşması imzalamıştır.[252] Fakat protestoların tırmanması nedeniyle Rusya, daha sonra bu hamlesinden vazgeçmiştir. Anlaşılacağı üzere Putin, Ukrayna'daki krizin ilk evresinde netice elde edemediği bir hamlede bulunmuştur.

Bununla birlikte Yanukoviç'in ardından göreve gelen geçici hükümet, 21 Mart 2014 tarihinde AB ile Doğu Ortaklığı Antlaşması'nı imzalamıştır.[253] Bu durum, Putin'in Ukrayna özelindeki bütün planlarını suya düşürmüştür. Çünkü Rusya artık Avrasya Birliği ve Gümrük Birliği projelerini Ukrayna olmadan sürdürmek durumunda kalacaktır. Bu gelişme, Rusya'nın Avrasya coğrafyasındaki projelerinin gidişatında son derece olumsuz etkileri olan bir durumdur. Artık Ukrayna'dan bir bütün şeklinde faydalanamayacağı düşüncesi, Rusya'nın bu devlete yönelik politika ve stratejilerini değiştirmesine yol açmış; tarihte de her zaman geçerli olan *böl ve yönet* siyaseti ele alınmıştır.

Yanukoviç'in Ukrayna-AB anlaşmasını imzalamaktan vazgeçmesi, büyük çoğunluğu üniversite öğrencisi olan protestocu grupların şiddetli tepkisine yol açmıştır. 21 Kasım 2013'te Maidan Bağımsızlık Meydanı'nda başlayan protesto

---

[251]Helena Yakovlev-Golan, "Siblings Affairs: Russia's Foreign Policy toward Belarus and Ukraine", *http://councilforeuropeanstudies.org/critcom/siblings-affairs-russias-foreign-policy-toward-belarus-and-ukraine/ (17.8.2014).*

[252]*http://www.ntvmsnbc.com/id/25486574/ (16.10.2014).*

[253]Jeffrey Mankoff, "Russia's Latest Land Grab How Putin Won Crimea and Lost Ukraine", *Foreign Affairs*, May-June 2014, *http://www.foreignaffairs.com/articles/141210/jeffrey-man-koff/russias-latest-land-grabö, paragraf 4, 16-18 (16.7.2014).*

gösterileri Ukrayna'nın geleceğinde büyük rol oynamıştır. 21 Şubat 2014'e dek durmaksızın devam eden bu yoğun protestolar sonucunda Başkan Yanukoviç, ülkeyi terk etmek durumunda kalmış ve hükümet değişmiştir. Böylelikle Ukrayna, son 25 yıllık süre zarfında tarihinde üçüncü defa halk devrimiyle hükümetin düşürülmesine sahne olmuştur. Söz konusu halk hareketi, muhalif partiler tarafından desteklenmiş ve bu süreçte tutuklu bulunan muhalif eski başbakan Timoşenko da serbest bırakılmıştır.

Ukrayna'da patlak veren bu krizin yayılmasında birtakım olay ve etkenler rol oynamıştır. İlk olarak, hükümetin protesto gösterilerini zor kullanarak sonlandırma teşebbüsü, protestocuların direncinin yükselmesine yol açmıştır. Bilhassa 30 Kasım 2013'te hükümetin protestocuları şiddet ve baskıyla dağıtma teşebbüsü başarısız olunca protestocuların sayısı daha da yükselmiştir. Görüldüğü gibi hükümetin başarısız olduğu söz konusu teşebbüs, ters bir etki oluşturmuştur. Fakat uygulanan şiddet neticesinde protesto gösterilerinin son haftalarında 100 protestocunun hayatını kaybetmesi ve bir o kadarının da kaybolması[254], yaşanan gelişmelerin geri dönülmez bir noktaya yaklaşmakta olduğunun bir işareti olmuştur.

Krizin boyut ve niteliğinin değişim göstermesinde ikinci önemli durum, Rusya destekçisi hükümet ve Rus yanlısı halkın karşısında şiddeti destekleyen daha radikal sağ grupların ortaya çıkması ve protesto gösterileri ve eylemlerini yönlendirmeye başlamalarıdır. Söz konusu gruplar, Rusya tarafından aşırı milliyetçi ve Nazi taraftarı şeklinde adlandırılmışlardır.[255] Esasında bir orta sınıf halk hareketi olarak başlamış olan protesto gösterileri, zaman içerisinde daha küçük ve radikal gruplarca yönetilebilmiştir. Ukrayna'da patlak veren bu halk hareketinde şiddetin tırmanması bu gruplarla ilişkilendirilebilir.

Batılı güçlerin protestoculara olumlu yaklaşımı ve desteği, ülkedeki krizin başka boyutlara ulaşmasına yol açmıştır. En başında protestocular, Başkan Yanukoviç'in AB ile imzalanması beklenen Ortaklık Antlaşması'nı imzalamaktan

[254] *ICG*, No. 231, 14 May 2014, s. 1.
[255] *a.g.e.*

vazgeçmesini dayanak olarak göstererek protesto gösterilerine başlamışlardır. ABD ve AB'nin protestoculara verdiği ciddi destek; protestoların gücünü, direncini ve şiddetini yükseltmiştir. AB, bu yöntemle 2004'te meydana gelen Turuncu Devrim'in yinelenebileceğini düşünmüştür. Fakat ABD, AB ve NATO'nun verdiği aktif destek, mevcut hükümetin düşürülmesini sağlamış olsa da söz konusu desteğe Rusya tarafından çok sert bir cevap gelmiştir. Ukrayna, Kırım'daki bütün, Azak Denizi'ndeki yarı hakimiyetini kaybetmiştir. Ayrıca ülkenin güney ve doğusundaki etnik Rus nüfus, özerklik elde ederek ilerleyen süreçte Rusya'ya dahil olma konusunda ciddi haklar kazanmıştır. Anlaşılacağı gibi ABD, AB ve NATO; Ukrayna hususunda Rusya'nın yapabileceği hamleler karşısında öngörülebilir bir hesap yapmamıştır. Rusya ise en başından beri daha hesaplı bir strateji takip etmiş ve Batılı güçlerin yanı başında bulunan komşusuna müdahalede bulunmasının eskiden olduğu gibi cevapsız kalmayacağına yönelik politikasını daha önceden belirlemiştir. Sonuç olarak, 2008'deki Gürcistan krizinde olduğu gibi, Batılı güçlerin politikaları, koordineli ve hesaplanabilir olmamıştır. Batı, Rusya'nın vereceği cevaplara karşı nasıl reaksiyon vereceğini önceden belirlememiş; Rusya'nın Ukrayna'yı bölme politikasına karşıysa risk almaktan kaçınmıştır. Sonuçta, Batı'ya güvenilerek devam ettirilen halk hareketi sona erdiğinde, hükümet düşürülmüş olsa da ülke, hızlı bir biçimde bölünme sürecine girmiştir.

Ukrayna'daki mevcut hükümetin gösterilerin başlarında sergilediği yanlış tavır, protestocuların lehine olmuştur. Yanukoviç, önceleri çok sert biçimde eylemleri bastırmak istemiş, fakat bu yöntem başarısız olunca ılımlı bir tavır sergilemeye başladıysa da halk hareketinin giderek yayılması, Yanukoviç'in iktidarda kalmasına olanak tanımamıştır. Halbuki Yanukoviç; olayların en başında AB ile Ortaklık Antlaşması'nı kabul ettiğini beyan etmiş olsa ve bir erken seçime gideceğini ifade etse, gösterilerin bu denli yayılması ve kendi iktidarının devrilme noktasına gelmesi söz konusu olmayabilirdi. Büyük ihtimalle Yanukoviç, 2004 yılında gerçekleşen Turuncu Devrim'in bir kez daha yaşanmaması için çok sert bir tepki vermiş ancak yine de başarısız olmuştur.

Sonuç olarak, 21 Şubat 2014'te AB, Almanya, Fransa ve Polonya Dışişleri Bakanlarının arabuluculuğuyla Yanukoviç ile muhalif partiler arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Protestocular, bu anlaşmayı kabul etmeyip eylemlerini sürdürünce, anlaşma rafa kaldırılmış, yalnızca parlamenter sistemi öngören 2004 Anayasası yeniden yürürlüğe konmuştur. Bu anayasanın geri gelmesi, Yanukoviç'in sonu olmuştur. Nitekim Parlamento, Yanukoviç'i görevinden almış ve 25 Mayıs 2014'ü, başkanlık seçimlerinin tarihi olarak kararlaştırmıştır.[256]

Devrik Başkan Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesinden sonra Parlamento, 27 Şubat günü Yatsenyuk'u başbakan vekilliği görevine getirmiştir.[257] Ekonomik yönden çok güç kaybeden Ukrayna, tamamıyla dış yardımlar sayesinde ayakta kalabilmekteydi. Bu nedenle IMF'yle anlaşma imzalaması şartıyla 1 Mart 2014 tarihinde AB, bu ülkeye 11 milyar avro tutarında ekonomik yardım yapmayı üstlenmiştir.[258] Bu kararın 5 Mart 2014 tarihinde Avrupa Konseyi'nde onaylanmasıyla birlikte AB, Ukrayna'ya ciddi miktarda yardımı üstlenmiştir. Bunun yanı sıra Avrupa Komisyonu, 10 Haziran 2014'te AB adına Ukrayna'ya verilecek ilk kredi dilimine fon akışı sağlamak için yeni Makro-Finansal Yardım Programı çerçevesinde sermaye piyasalarından ilave 500 milyon avro tutarında bir kaynak temin etmiştir.[259]

Rusya, ev sahipliğini yaptığı 2014 Soçi Kış Olimpiyatları'nın protesto edilebileceği kaygısıyla Ukrayna'da başlayan protesto gösterilerine sert bir tepkide bulunmaktan kaçınmış; Olimpiyatların bitmesi, Yanukoviç'in görevden alınması ve ülkeyi terk etmesiyle birlikte Ukrayna'ya son derece sert ve geri dönüşü imkansız olan bir tepkide bulunmuştur. Bu çerçevede Kırım'da yaşayan Rus etnik nüfusu, bağımsızlık ve Rusya'ya dahil olma yönünde eylemler yapmaya başlamışlardır. 2014 Şubat'ının sonlarından başlayarak Rusya, daha öncesinde yapmış olduğu gibi doğal

---

[256]*http://www.ntvmsnbc.com/id/25501526/(4.10.2014);http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140220_ukrayna_ateskes.shtml?print=1 (4.10.2014).*
[257]*http://www.sabah.com.tr/Dünya/2014/02/27/ukrayna-yeni-basbakanini-secti (4.10.2014).*
[258]*http://turkish.ruvr.ru/news/2014_03_07/ab-zirvesi-ukraynaya-11-milyar-avroluk-yardim-onerisini-destekledi/ (25.7.2014).*
[259]*http://www.avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/haber-arsivi/news-single-view/article/ab-ukraynaya-yonelik-makro-finansal-yardim-amaciyla-500-milyon-euroluk-bir-kaynak-olusturdu.html (25.7.2014).*

gaz fiyatlarına zam yapmak ya da doğal gaz arzını durdurmak yerine, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü bozacak şekilde cezalandırmaya başlamıştır. Bu cezalandırma sürecinde, Kırım'ın başkenti olan Simferopol'de bulunan devlet binaları sivil halk ve silahlı yarı askeri kişiler tarafından ele geçirilmeye başlanmıştır. Daha sonra bu kişilerin Rus özel güçlerine ait *spetnaz* tipi askerler olduğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu Rus özel güçleri, Ukrayna'nın Kırım'da bulunan askeri tesislerini kuşatmış ve Ukrayna askerlerinin kışlalarından çıkmalarına müsaade etmemiştir. Gerek Ukrayna'nın kendi topraklarındaki silahlı güçleri gerekse de Kırım'da bulunan unsurları, bu güçlere karşı en küçük bir reaksiyon vermemişlerdir. Esasında bu durum, bir devletin silahlı güçleri yönünden tam bir utanç tablosudur. Ülke toprağı ve devlet binaları yabancı güçler tarafından ele geçirilirken Ukrayna silahlı güçleri hiçbir şekilde kıpırdayamamıştır. Dahası hiçbir tepki veremeyen bu güç unsurları, Kırım'daki bütün askeri mühimmatını bırakarak merkez bölgesine yani Ukrayna'ya çekilmişlerdir.[260] Ukrayna silahlı güçleri, Rusya'nın silahsız güçlerine mağlup olmuştur.

Rusya, meydana gelen tablodan hızlı biçimde faydalanmış; 27 Şubat 2014'te silahların gölgesinde, Kırım Parlamentosu, referandum için 25 Mayıs 2014 tarihini belirlemiştir. Kararlaştırılan tarih, daha sonrasında büyük ihtimalle Rusya'nın baskısı sonucunda Rus yanlısı olan Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin yeni başbakanı tarafından 16 Mart 2014 olarak belirlenmiştir. Bu tarihte gerçekleştirilen referandumda %95 gibi olağanüstü ezici bir çoğunluk, Rusya'ya dahil olmayı seçmiştir.[261] Görüldüğü gibi Rusya, referandumu daha erken bir tarihe aldırarak işini şansa bırakmamış ve istediğini almıştır.

Rusya, referandumun olumlu şekilde neticelenmesi için zaman zaman gizli, zaman zaman da açık şekilde baskı uygulamıştır. Bu çerçevede; Kırım Tatarları'na yoğun baskı uygulanmış, böylelikle olumlu oy vermeleri sağlanmıştır. Referandumun Batı tarzında özgür bir ortamda gerçekleştirildiğini, şeffaf olduğunu ve bağımsız uluslararası gözlemciler tarafından takip edildiğini dile getirmek pek

[260] *http://www.zaman.com.tr/newsDetail_openPrintPage.action?newsId=2211364 (4.10.2014).*
[261] *http://www.hurriyet.com.tr/ajanda/26023362.asp (25.7.2014).*

mümkün değildir. Önceden planlanan bir senaryo çerçevesinde referandumun ardından 21 Mart 2014'te, karar tasarısı Rusya Parlamentosu'nun alt ve üst kanatlarında kabul edilmiş, Başkan Putin tarafından da onaylanmıştır. Böylelikle, referandumun bir hafta sonrasında Kırım ve Sivastopol'ün Rusya'ya dahil edilmesi ve yeni federal bölgeler oluşturulması planı tamamlanmıştır.[262] Sonuç olarak iki hafta gibi çok kısa bir zaman zarfında Kırım, Ukrayna'nın elinden alınarak Rusya topraklarına dahil edilmiştir. Kremlin, Batı'nın Yanukoviç'i devirmesine Kırım'ı kendi bünyesine katarak cevap vermiştir.[263] Rusya, bilhassa eski Sovyetler Birliği üyesi olup bağımsızlığını yeni elde eden ülkelere karşı sert ve yumuşak gücün bir karışımı olan akıllı güç operasyonunu Kırım'da büyük bir başarı ile gerçekleştirmiştir. Rusya, söz konusu ülkelerde var olan ayrılıkçı hareketlere açık biçimde destek vermektedir. Bilhassa ayrılıkçı hareketleri destekleyerek bunu bir jeopolitik araç olarak kullanmaktadır.[264]

Ukrayna'da gerçekleşen hükümet karşıtı halk hareketi, ülkenin geleceği konusunda istenmeyen sonuçlar getirmiştir. Kırım'ın yitirilmesinin dışında, Rusya'nın tahrikleriyle Ukrayna'nın güney ve doğu bölgelerinde bulunan etnik Rusların bilhassa Donetz bölgesinde başlattığı ayrılıkçı hareket bunların en önemlisidir. Kırım'da yaşananlara benzer biçimde Donetz bölgesinde de devlet binaları ele geçirilmiş, böylelikle Ukrayna yönetiminin egemenlik ve yetkisinin bu bölgede uygulanmasına engel olunmuştur. Tüm bunlar yaşanırken Rusya, Ukrayna sınırında büyük çaplı bir tatbikat gerçekleştirmiş, sınır güçlerine takviye yapmış, hazırlık seviyesini yükseltmiş ve yeni füze denemesi gerçekleştirerek NATO, ABD ve Ukrayna'ya gözdağı vermeyi amaçlamıştır. Etnik Rusların söz konusu ayrılıkçı hareketinin başarılı olması halinde, ortada Ukrayna diye bir devletin kalmayacağını bilen merkezi yönetim, Batı'dan aldığı destekle ayrılıkçı hareketi sona erdirmek için askeri kuvvet kullanmaya başlamıştır.

---

[262]*http://www.milliyet.com.tr/kirim-resmen-rusya-ya-baglandi/dunya/detay/1855095/default.htm (25.7.2014).*

[263]*http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26054693.aspi (25.7.2014).*

[264]J. S. Jr Nye, "Soft Power: The Means to Success in World Politics" , *Public Affairs*, New York 2008, s. 32'den akt. Lada L. Roslycky, "Russia's Smart Power in Crimea: Sowing the Seeds of Trust Southeast", *European and Black Sea Studies*, Vol. 11, No. 3, September 2011, s. 299.

Ukrayna'da meydana gelen olaylar, parçalanma aşamasında etnik çatışmaların yaşandığı Yugoslavya'ya benzetilmektedir. Ülke, doğusuyla batısındaki güç unsurları arasında hakimiyet mücadelesine sahne olmakta, iç ve dış faktörlerin etkisiyle söz konusu krizleri yaşamaktadır.[265]

Ukrayna Parlamentosu'nun kararı uyarınca; 25 Mayıs 2014 tarihinde başkanlık seçimi gerçekleştirilmiştir. Yapılan seçimlerde oyların %55'ini alan aşırı sağcı milyarder Poroşenko, ilk turda başkan seçilmiştir. Bununla birlikte seçimlerde, ülkenin Rusça konuşan bölgelerinde seçimlere katılımın düşük seviyede olması, bu coğrafyadaki Rus etkisinin ne denli güçlü olduğunu göstermesi yönünden önemlidir.

Başkanlık seçimlerinin ardından Ukrayna güvenlik güçleri, Donetz'deki devlet binalarını ele geçiren ayrılıkçı etnik Ruslara karşı silahlı güç kullanmaya başlamıştır. Böylelikle ülke, etnik kökene dayalı silahlı çatışmalara sahne olmuştur. Etnik Rusların bilhassa Ukrayna'daki askeri hava araçlarına füze sistemiyle saldırması oldukça dikkat çekicidir. Bu taktiğin, en son 17 Temmuz 2014 tarihinde, on kilometre yükseklikte seyreden Malezya hava yollarının bir uçağının düşürülmesi ile neticelenmesi, Ukrayna'da devam eden etnik çatışmanın etki ve niteliğinin ne denli farklı olacağına işaret etmektedir. Büyük ihtimalle Rusya'dan her çeşit teknik ve taktik desteği alan ayrılıkçı Ruslar, şu ana kadar nasıl gerçekleştiği anlaşılamayan bir biçimde on bin metre yükseklikteki bir uçağı başarıyla vurabilmektedir. Bu olay, ayrılıkçı Rusların modern bir füze sistemlerinin bulunduğunu, Rusya'dan taktik ve mühimmat desteği aldıklarını göstermektedir. Rusların yeniden emperyalist alışkanlıklarına geri dönüşüne işaret eden bir örnek teşkil etmesi yönünden de oldukça dikkat çekicidir.

AB, 12 Eylül 2014'te Rusya'ya karşı yeni yaptırımları içeren düzenlemeyi onaylayarak Rusya'ya karşı olan tutumunu daha da sertleştirmiştir. Bu çerçevede AB Konseyi[266], daha önceden ambargo uyguladığı Rus şirket ve kurumlarına enerji ve

[265]Peter Kuzmic, "Ukraine" Crucified "Between the East and West", *Occasional Papers on Religion in Easter Europe*, Vol. 34, No. 3, April 2014.
[266]*http://europeansanctions.com/eu-sanctions-in-force/russia/ (4.10.2014).*

savunma şirketlerini de eklemiş; Rus şirketlerinin Avrupa ticaret pazarlarına ulaşmasını daha da güçleştirmiş, çift kullanımlı ürünlerin satışına daha çok sınırlamalar getirmiş ve Rusya'nın petrol sanayisine birtakım hizmetlerin sağlanmasını yasaklamıştır. Görüldüğü gibi; AB, Rusya'nın ayrılıkçı Ruslara malzeme ve silah yardımında bulunmasına karşı gösterdiği tepkiyi daha da sertleştirme ihtiyacını duymuştur. Çünkü Ukrayna'da devam eden çatışmalar, AB'nin doğu sınırlarında istikrarsızlık meydana getirmekte ve AB'nin Ortadoğu'da şiddetlenen IŞİD terörüyle mücadelede üzerine düşen görevi tam anlamıyla yerine getirememesine neden olmaktadır. Bu çerçevede AB, bir taraftan Ukrayna'ya baskı yaparak ayrılıkçı gruplara af ve özerklik getirecek birtakım kanuni düzenlemelerin yapılmasını; diğer taraftan da Rusya'ya baskı uygulayarak ayrılıkçı gruplara maddi destek vermesine mani olmak istemektedir.

Ukrayna Başkanı Poroşenko, 5 Eylül 2014 tarihinde Rusya ile ayrılıkçı gruplara atıfla bir ateşkes anlaşmasının imzalandığını beyan etmiştir. Bu beyana karşın çatışmalar sona ermemiştir. Ukrayna Parlamentosu, AB'nin uyguladığı baskıyla 17 Eylül 2014'te aldığı kararla ülkenin güney ve doğu bölgelerinde silahlı çatışmalarda yer alan ayrılıkçı Rus yanlısı gruplara üç yıllığına geniş bir özerklik vermiş ve kısmi af getirmiştir. Bu kararla birlikte eş zamanlı biçimde Ukrayna ve AB Parlamentoları, Ukrayna ile AB arasındaki Ortaklık Anlaşmasını onaylamıştır.[267] Ukrayna, AB ile arasındaki Ortaklık Anlaşması'nın siyasi bölümünü 21 Mart 2014 tarihinde; söz konusu anlaşmanın ekonomik bölümünüyse Poroşenko'nun devlet başkanı seçilmesinin ardından 27 Haziran 2014'te imzalamıştır.[268] Daha öncesinde, 21 Mart 2014 ve 26 Haziran 2014 tarihlerinde ilgili tarafların yürütme organlarında onaylanan Ortaklık Anlaşması, yasama organlarında da onaylandıktan sonra bağlayıcı özelliğe sahip olmuştur. Böylelikle Ukrayna, topraklarının bir bölümünü özerkliğe açık hale getirerek AB ile Ortaklık Anlaşması'nı sonuçlandırmayı başarmıştır.[269]

---

[267]*http://time.com/3391306/ukraine-kiev-rebels-amnesty-autonomy-russia/ (4.10.2014).*
[268]*http://www.aa.com.tr/tr/dunya/390093--ukrayna-ab-ile-ortaklik-anlasmasini-onayladi (4.10.2014).*
[269]Doç. Dr. Sertif Demir, "Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı", Çomak; Sancaktar; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 176-177.

4.1.1. Jeopolitik Kuramlar Çerçevesinde Ukrayna Siyasi Krizi

Siyaset alanında farklı dönemlerde farklı unsurların güç kazanmada kullanıldığı gözlenmektedir. Eskiden coğrafya iki yönden mühimdi; toprak genişletmek ve stratejik alanlara egemen olmak. Modern dünyada ekonomi, kültür, medya ve teknoloji gibi farklı hususlar coğrafyanın ilk manadaki önemini azaltsa dahi stratejik alanlara egemen olmak hala önemini korumaktadır. Fakat jeopolitik bu manada farklı hususların arka planını teşkil etmiştir. Soğuk Savaş'ın sembolik şekilde 1991'de sona ermesi, artık dünyada tek bir süper gücün olduğunu akıllara getirse dahi bu savaşın hala sürdüğü görülmektedir. Soğuk Savaş'ın başka bir yansımasını Rusya-Amerika ilişkilerine etki eden Ukrayna krizinde görmek mümkündür. Söz konusu durumun arka planını meydana getiren en önemli faktör ise jeopolitik ve onun halen 21. yüzyılda taşıdığı önem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bilindiği gibi, Mahan ve Mackinder'e göre stratejik olarak dünya kara ve deniz olmak üzere yalnızca iki bölümden meydana gelmekteydi. 2000'li yılların başlarında ise havacılık ve uzay teknolojilerindeki gelişmelerle beraber stratejik dünya beş boyutlu hale geldi. 1990'larda kitle iletişim araçlarının artan etkisiyle birlikte, medya Batılı strateji çalışmalarında yeni bir boyut şeklinde ortaya çıktı. Bu çalışmalarda, artık coğrafyanın değil, küresel iletişim ve modern toplumun yeniden yapılanması tezleri öne çıkmaya başladı. "Uzaklığın ölümü", "coğrafyanın sonu" ve "hız imparatorluğu" gibi deyimlerle uluslararası politikada coğrafyanın yerini artık "siber uzay"ın aldığına vurgu yapıldı.[270] Bu yöndeki görüşlerin temelinde ulaşım, iletişim ve askeri silah teknolojisindeki yeniliklerin uzaklık, uzay ve kuvvet arasındaki fiziksel sınırlamaları ortadan kaldırdığı düşüncesi yatmaktaydı. Benzer biçimde, silah teknolojisi üzerinde çalışmalar yapan uzmanlar da coğrafyanın sonunun geldiğini ve sensorlar, görünmezlik teknolojisi ve isabet güdümlü füzeler gibi yeniliklerin konvansiyonel çatışmayı tamamıyla değiştirdiğini vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte, bazı düşünürler de bilgi devriminin fiziksel

[270]Evert Carl Dolman, *Astropolitik: Classical Geopolitics in the Space Age*, Frank Cass, Portland 2002, s. 3. Zhaleh Abdi, "Ukrayna Krizine Jeopolitik Kuramlar Çerçevesinde Bakış", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, bkz. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2014, s.

coğrafya ve fiziksel olarak yerleşmiş askeri teşkilleri pek fazla değiştirmediğini, fiziksel coğrafyanın savaşın doğasına ve oluşum sürecine halen sürekli, güçlü ve geniş bir etkisi olduğu fikrini savunmaktadır. Küresel bilgi ağları, henüz savaşın fiziksel coğrafya ve lojistik boyutlarını devre dışı bırakamamıştır. Nitekim John M. Collins, Colin S. Gray, David Hansen ve John Mearsheimer gibi askeri analistler coğrafya ve stratejinin stratejik şartların meydana gelmesindeki vazgeçilmez rolünün değişmediğini iddia etmektedirler.[271]

Ukrayna'da meydana gelen son olayların bu düşünürlerin haklı olduklarını gösterdiğini söylemek mümkündür. Ukrayna'nın içinde yer aldığı durum yalnızca coğrafya unsuruyla değil, aynı zamanda güç dengesi olgusuyla da ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla Ukrayna'da meydana gelen kaos ve çalkantıların jeopolitik teorilerden yola çıkılarak izah edilmeye çalışılması, sorunun arka planını su yüzüne çıkarabilmek adına faydalı olacaktır. Coğrafi unsurlardan yola çıkılarak geliştirilen politika bilimi şeklinde tanımlayabileceğimiz jeopolitik, dünya hakimiyeti için hangi coğrafi bölgelerin kontrol altına alınması gerektiği ya da devletlerin topraklarını genişletmesine hangi coğrafi faktörlerin yarar sağlayacağı üzerine odaklanmıştır. Coğrafi bölgelerin kontrol altına alınmasıyla dünyaya hakim olmak isteyen güçler, çoğunlukla Avrasya kıtasına egemen olmanın yollarını aramışlardır.[272]

Soğuk Savaş sonrası yaşanan süreçle beraber meydana gelen siyasi gelişmeler, Körfez Savaşı ve 11 Eylül saldırıları gibi faktörler, devletlerin hem uluslararası ilişkiler yaklaşımlarında hem de güvenlik algılarında köklü değişimlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Soğuk Savaş'ın ateşinin sönmesinin ardından uluslararası sistemde meydana gelen boşluk bir kere daha güvenlikle dolmuştur. Fakat Ukrayna krizi incelendiğinde, Soğuk Savaş'ın henüz sona ermediğini; coğrafya ve jeopolitiğin önemini halen muhafaza ettiğini ve Rusya'nın topraklarını genişletme hayallerinin devam ettiği görülmüştür.[273]

---

[271]Yves Lacoste, *Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik. Bugünün Uzun Tarihi,* çev. İsmet Akça, NTV Yayınları, İstanbul 2008, s. 19-21.
[272]Victor Yasmann, "The Rise of The Eurasians",*The Eurasian Politician*, No 4, Ağustos 2001, s. 33.
[273]Saul B. Cohen, "Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline", der. George J. Demko ve William B. Wood, *Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the 21st Century*, Westview, New York 1994, s. 43-77.

Güç elde etme mücadelesinde temel faktör olarak görülen enerji kaynakları, içinde bulunduğumuz yüzyıl mücadelesinin temel konusunu oluşturmaktadır. 21. yüzyılda uluslararası politikaların ve ilişkilerin esas olarak enerji savaşlarınca belirleneceği tezi, bölgeye dönük yeni hamleler de göz önüne alındığında, Avrasya devletlerinin sahip oldukları enerji kaynakları (ve bunların nakil yolları sebebiyle sahip olduğu coğrafi üstünlüklerle beraber) ayrı bir gerçeklik kazanmaktadır. Zira enerji meselesi ve güvenliğiyle alakalı çözüm ve stratejilerin enerji kaynaklarının yer aldığı, bu kaynakların taşındığı ve bu kaynakların tüketildiği coğrafyanın da göz önüne alınarak geliştirilmesi gerektiği bariz bir olgudur. Bu hususun önemini gayet iyi bilen Rusya, yıllar boyunca enerji jeopolitiğini kendi tekeline almaya çalışmış ve bunda önemli derecede başarılı olmuştur.

Z. Brzezinski, bu hususstaki düşüncesini şöyle dile getirmektedir: *"Ulus devletler dünya sisteminin temel birimleri olmaya devam etmektedirler. Büyük güç milliyetçiliğin gerilemesi ve ideolojinin sönmesi küresel politikaların duygusal içeriğini azalttıysa da artık biçimleri daha uygar olma eğilimi taşısa bile toprak üzerinde rekabet hala dünya olaylarına damgasını vurmaktadır. Coğrafi konum bu rekabette bir ulus-devletin dış önceliklerinin tanımı için hala bir hareket noktasıdır ve ulusal toprakların büyüklüğü de statü ve gücün önemli ölçütlerinden birisi olarak var olmaktadır."*[274]

Soğuk Savaş'ın başlamasından bu yana Rusya ve ABD'nin Ukrayna üzerinde çatışan çıkarları bulunmaktadır. Özellikle son 10 yıl içerisinde bu husus daha çok gündeme gelmektedir. Fakat günümüzde Euromaidan çatışmalarının meydana getirdiği sonuçlar sebebiyle Ukrayna hususunun uluslararası seviyede önem kazandığı ve farklı biçimlerde yorumlandığı görülmektedir. Kimileri Ukrayna hususunu hukuki düzlem ve kimlik çatışmaları yönünden incelerken kimileri de enerji jeopolitiği, ekonomi ve hatta Arap Baharı'nın yapısal etkileri bağlamında incelemektedir. Fakat bu noktada Ukrayna siyasi krizinin arka planının mümkün

[274]Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri*, Sabah Kitapları, İstanbul 1998, s. 37-38.

olduğunca anlaşılabilmesi için söz konusu krizin jeopolitik kuramlar çerçevesinde ele alınması faydalı olacaktır.[275]

4.1.1.1. Kuramsal Çerçeve

Coğrafya, geçmişten günümüze dek insan yaşamında önemli bir role sahip olmuştur. Bu önem modern dünyada sınırların bulanıklaşması veya renksizleşmesiyle beraber azalmıştır. Westphalia sonrası süreçte devletler artık toprak haricinde başka hususlara odaklanmaya başlamışlardır. Fakat 21. yüzyılda dahi halen dünyanın birçok farklı yerindeki ülkeler arasında coğrafyadan kaynaklanan çatışmalar görülebilmektedir. Bununla beraber, Ukrayna hususunun farklı unsurlardan dolayı daha da önem kazandığı gözlenmektedir. Bu sebeple konunun öncelikle jeopolitik çerçevede incelenmesi faydalı olacaktır.

Jeopolitik kavramı, bir devletin dış politikasının, o devletin coğrafi konumu tarafından belirlendiğini ileri süren bir politik bilgi tezi olarak tanımlanabilir. Literatürde bu kavram ilk kez İsveçli Rudolf Kjellen (1864-1922) tarafından kullanılmıştır.[276] Jeopolitiği kendi içerisinde üç başlık altında ele alan Kjellen'e göre jeopolitik, bir devletin diğer devletlerle olan ilişkilerinde belirleyici rol oynayan yersel konumunu (topopolitik), bir devletin ülkesine ait yüzeysel yapısını (morfopolitik) ve o ülke topraklarının fiziksel özelliklerini içermektedir.[277] Etimolojik yönden "geo" (yer) ve "politika" terimlerinin birleşiminden oluşan jeopolitik kavramı, bu temelden de anlaşılacağı gibi siyasi eylemlilik ile eylemliliğin gerçekleştirildiği topraksal çevre arasındaki özel ilişkiye vurgu yapan bir terimdir. Bilimsel manada, jeopolitiğin temellerini ise Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel

[275]Zhaleh Abdi, "Ukrayna Krizine Jeopolitik Kuramlar Çerçevesinde Bakış", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, bkz. Hasret Çomak; Caner Sancaktar; Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2014, s. 223.
[276]Klaus Dodds; David Atkinson, *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*, Routledge, London 2000, s. 29-31.
[277]Şaban Çalış; Erdem Özlük, "Jeo-Politik: Mekanın Siyasallaştırılması ve Suistimali", *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye*, der. Zeynep Dağı, Alfa Yayınları, İstanbul 2007, s. 157-158.

(1844-1904) oluşturmuştur. Ülkenin özel konumu nedeniyle kazandığı askeri (stratejik), siyasi ve ekonomik önemi dile getirmek için kullanılan kavram, bir devletin savunma politikasını ve savunma stratejisini coğrafi faktör ve olayları dikkate alan planlama esasları olarak tanımlanabilir.[278] Bu terimi ilk olarak kullanan Rudolf Kjellen'e göre jeopolitik, "coğrafi organizma veya mekan içinde fenomen olarak devletin tetkik" meselesidir. İsveç Göteborg Üniversitesi'nde devletler hukuku alanında çalışmalar yapmakta olan Kjellen, Friedrich Ratzel'in görüşlerinden çok etkilenmiştir. 1916 yılında yayımladığı *"Devlet, Bir Hayat Şekli"* kitabında ilk kez jeopolitik terimini kullanan Kjellen, devletin varlığını yine devletin gücünde görmüştür.[279]

Jeopolitik teori; coğrafi şartlar, strateji ve ekonomiyi entelektüel bir üst çerçevede analiz ederek birleştirmektedir. Realist düşünürler, 300 yıldan bu yana dikkatlerini coğrafya içinde zengin kaynaklara ulaşmaya ve bu çerçevede insan yaşamı ve gruplaşmalarına yöneltmişlerdir. 18. yüzyıl bilginin ve teknolojinin çok hızlı geliştiği ve mantıki bir biçimde sınıflandırmaya tabi tutulduğu bir dönem olmuştur. Böylelikle coğrafyanın kendi kendini idrak ve organize etme özelliği daha iyi ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda ise bilimsel gelişmelerin tüm alanlara yayılması ile ekonomik ve sosyal kalkınmanın bütün dünyayı sarmaya başladığı bir dönemi temsil etmektedir. Modern coğrafya bu şekilde doğmuş ve alt dallarından birisi olan "Jeopolitik" ya da "Politik Coğrafya" da bu şekilde ortaya çıkmıştır.[280]

Jeopolitik alanında Batı literatürüne hakim olan dört ülkede aşağı yukarı aynı zamanda dört ekol ortaya çıkmıştır. Bunlar, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Avrupa ekolünden Alman Friedrich Ratzel (1844-1904), Fransız Vidal de La Blanche (1845-1918) ve İngiliz Sir Halford Mackinder (1861-1947) ile Amerikalı Amiral Alfred Thayer Mahan (1841-1914) dır. Her birinin eğilimleri çok net bir biçimde ulusal özellikleri ve ülkelerinin entelektüel eğilimi ile uyuşmuştur. Ratzel'in

[278]Gearoid Tuathail, "Problematizing Geopolitics: Survey, Statesmanship and Strategy", *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 19, 1994, s. 260-270.
[279]Jean Gottlnan, "The Background of Geopolitics", *Military Affairs*, 1942, s. 197.
[280]Brian W. Blouet, *Geopolitics and Globalization in the Twentieth Century*, Reaction Books, London 2001, s. 137-138.

doktrini sonradan kötü bir değişimle Nazi'lere ait "Hayat Sahası Teorisi'ne" (Lebensraum) dönüştü ve ulusal bir politik hareket sistemi haline gelmiştir. Fransız Vidal de La Blanche, objektif ve eleştirel bir bakış açısıyla, olayları o zamanki durumlarının dışında yorumlamıştır. Mackinder'in yöntemi, realizme dayanması ile tamamen İngiliz'dir. Amerikan ekolü ise daha sonraları, elde edilen sonuçlar yönünden öğretici, analitik ve şekilci bir metot yaratmıştır.[281]

Çağdaş jeopolitiğin başlangıcı olarak Alman coğrafyacı ve antropolog Friedrich Ratzel'in 1897'de yayımlanan *"Politische Geographie (Siyasi Coğrafya)"* adlı eserindeki fikir ve yorumları gösterilmektedir. Ratzel, devletin coğrafi ve politik yapılarını biyolojik organizmalara benzeten düşünceleriyle kendinden sonra Hayat Alanı (Lebensraum) adıyla gelişecek Alman Jeopolitik Ekolü'nün temellerini atmıştır. Ratzel, sınırlara, devletler arasındaki toprak elde etme mücadelesinin belirli bir zamandaki sonuçlarını belirleyen geçici işaretler olarak bakmıştır.[282]

Fransız Jeopolitik Ekolü, Alman Ekolü'nün görüşlerine bir tepki olarak doğmuştur. Bu ekolün temel özelliği, devleti bir canlı organizma olarak değil, "kültürel ve ulusal bir varlık" olarak görmesidir. Politikaya insan faktörünün egemen olduğu görüşüne sahiptir. Bundan dolayı da Coğrafi Determinizm'e karşıdır. Vidal de La Blanche, seleflerinin tersine olayların yalnızca gözlem ve sınıflandırılmasıyla yetinmeyerek daima coğrafi olayların izah edilmesi üzerinde durmuştur. Vidal'e göre coğrafi olaylar bir akışkanlığa sahiptirler ve değişirler. Vidal, ülkelerin ve bölgelerin yaşamlarındaki ilişkilerinin, karşılıklı alışverişlerin ve iletişimin önemini ortaya koymuştur.[283]

Başlıca temsilcisi Sir Halford Mackinder olan İngiliz Ekolü'nün en önemli özelliği, teorik çalışmalarla çok zaman kaybetmeden pratiğe yönelmesidir. Mackinder, doğrudan doğruya dünya coğrafyasını politik ve özellikle "dünya

[281]Ramazan Özey, "Türk Dünyasının Jeopolitik Önemi ve Başlıca Problemleri", *Avrasya Etüdleri*, No 20: Özel Sayı, Yaz-2001, s. 85.
[282]Franco Farinelli, "Friedrich Ratzel and the Nature of (Political) Geograpy", *Political Geography*, Vol. 19, No. 8, 2000, s. 943-955.
[283]John Lewis Gaddis, *Strategies of the Containment*, Oxford Universty Press, Oxford 1982, s. 101.

hakimiyeti" açısından değerlendirmeye çalışmış ve bu çalışmaları ile *"Kara Hakimiyet Teorisi"*ni geliştirmiştir. Mackinder, yeryüzünde bir tek büyük kara parçasının bulunduğunu kabul etmiş; Avrupa-Asya-Afrika kıtalarını *Dünya Adası* olarak adlandırmıştır. Aşağı yukarı Rusya'nın yer aldığı orta bölge ise *"kalpgah bölge (Heartland)"*dir. Böylelikle ünlü formülünü şöyle dile getirmektedir: *"Doğu Avrupa'yı elinde tutan Heartland'e egemen olur, Heartland'i elinde tutan Dünya Adası'na egemen olur, Dünya Adası'nı elinde tutan Dünya'ya egemen olur."*[284]

Gerçekte bir askeri tarihçi olan Amiral Alfred Thayer Mahan ise İngiliz Kuvvetlerinin tarihini ele almış, yapmış olduğu incelemelere dayanarak yazdığı makaleler ve 1890 yılında yayınlanan *"Deniz Kuvvetlerinin Tarihe Etkisi"* adlı eseriyle *"Deniz Hakimiyet Teorisi"*nin esaslarını ortaya koymuştur.[285] 19. yüzyılda Sanayi Devrimi sonucu bir taraftan yeni keşifler gerçekleştirilmiş, diğer taraftan ekonomik ilişkiler genişlemiştir. Hammadde arayışı ve yeni ürünlerin pazarlanması ihtiyacı, deniz yollarının önemini arttırmış, gelişen teknoloji ile mesafeler kısalmıştır. Özetle tarihi İpek Yolu önemini yitirirken Mahan'ın *"Denizlere hakim olan dünyaya hakim olur."* tezi, rastlantı eseri ortaya çıkmamıştır. Bunun yanı sıra jeopolitiğin Amerika'da ilgi çekici eğilimleri olmuştur.[286]

2. Dünya Savaşı ve sonrasında Amerikan Ekolü'nü temsil eden fikir adamı ve uygulayıcıları, günümüzde jeopolitiği küresel çapta inceleyerek jeopolitik çıkarların stratejik yönetimi olan jeostratejiyi somut bir biçimde kullanmaktadırlar. Amerikan Jeopolitik Ekolü'nün gelişmesi özellikle Yale Üniversitesi'nden Nicholas Spykman (1893-1943) ile başlamıştır. Spykman'ın 1942 yılında yayınlanan *"Dünya Politikasında Amerikan Stratejisi"* ve ölümünü takip eden 1944 yılında yayınlanan *"Barışın Coğrafyası"* adlı iki önemli eseri Amerikan ulusal güvenlik politika ve stratejisinin dayanacağı coğrafi esasları ortaya koymuştur. Spykman, yaptığı dünya coğrafyası değerlendirmesiyle *"Kenar Kuşak Teorisi (Rimland)"*ni ortaya koymuştur.

---

[284]Halford J. Mackinder, *The Scope and Methods of Geography Proceedings of Royal Geographical Society,* 1887, s. 141-160.
[285]Snat Ülian, "Jeopolitik ve Tarihle İlişkileri", *Belleten Dergisi,* Cilt XLIX, Sayı 195, Aralık 1985, 1986, s. 607.
[286]Alfred Thayer Mahan, *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783,* Little-Brown, Boston 1890, s. 28-81.

ABD'nin güvenlik stratejisinin oluşumunda benimsediği Kenar Kuşak ve Deniz Hakimiyeti Teorileri günümüze dek etkinliğini devam ettirmiştir.[287]

Odaklanılması gereken ilk jeopolitik teori, İngiliz Halford J. Mackinder tarafından ortaya konulan Kara Hakimiyet Teorisi'dir. Mackinder, Jeopolitik bilimiyle alakalı asıl fikirlerini İngiliz Kraliyet Coğrafya Cemiyeti'ne takdim ettiği *"Tarihin Coğrafya Mihveri"*[288] isimli tebliğinde izah etmiştir. Bu takdim, bazı araştırmacılar tarafından jeopolitik alanın temel çalışması olarak görülmektedir. Bu tebliğ ile birlikte Mackinder, daha önceki siyasi coğrafya çalışmalarından esaslar çıkararak jeopolitiğin gelecekteki bilimsel gelişimi için bir çerçeve ortaya koymuştur.[289]

Mackinder, gücün ve dolayısıyla bu güce sahip olan devletlerin, kara ve deniz gücü devletleri olarak sınıflandırılabileceğini ve tarihsel süreç içinde kara ve deniz gücü dengelerinin değişebildiğini, ancak yeni uluslararası global sistem içinde dünya hakimiyetini kara güçlerinin elde edeceğini savunmuştur. Yine Mackinder'in görüşüne göre bir devlet için coğrafya bakımından en uygun alan "merkez" bölgesidir. Mackinder, kara gücünün ortaya çıktığı merkezi ise Avrasya'nın iç bölgesi olarak görmüş ve bu bölge için önceleri *Geographical Pivot of History*, sonrasında ise *Heartland* terimini kullanmıştır. Mackinder'e göre söz konusu bölge "Dünya Adası" üzerinde dünya genelinde bir güç merkezi meydana getirecek ve kendi kendine yetebilecek niteliğe sahip bir bölgedir. Mackinder, Asya, Avrupa ve Afrika'nın bir bütün şeklinde *"Dünya Adası"*nı ve Asya ve Avrupa'nın da yine bir bütün şeklinde Avrasya'yı meydana getirdiğini dile getirerek Kalpgah'ı bu kıtanın merkezi olarak belirlemiştir. *Heartland*, Dünya Adası'nı kontrol altına almak için anahtar bir bölgedir. Doğuda Sibirya, batıda Volga, kuzeyde Buz Denizi ve güneyde Himalayalar ile sınırlanan bölgeyi *Heartland* (Mihver Alan-Kalpgah-Pivot Area) olarak gören Mackinder, sonrasında belirlemiş olduğu sınırları genişleterek Avrupa

[287]Nicholas J. Spykman, *The Geography of the Peace*, Harcourt and Brace, New York 1942, s. 43.
[288]Halford J. Mackinder, "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal,* Vol. 23, No. 4, 1904, s. 412-437.
[289]Charles Clover, "Dreams of the Eurasian Heartland", *Foreign Affairs,* Vol.78, Mart-Nisan 1999, s. 4.

Rusya'sının tamamını merkez bölgesi dahilinde düşünmüştür.[290] Merkez bölgesi tanımını yapan Mackinder, dünyanın geri kalan bölümünü de sahip oldukları özellikler uyarınca jeopolitik bölgelere ayırmıştır. Buna göre merkez bölgesini kontrolü altında tutan iki mühim kuşak vardır ki bu iki kuşakta oluşturulacak güç merkezleri, merkez bölgeye hakim olabilecek gücün yayılmasına engel olabilecektir. Merkez bölgesine hakim olan kuşaklar şunlardır:

1. İç Kenar Kuşak[291]: Merkez bölgesinin çevresinde, Almanya, Avusturya, Balkanlar, Türkiye, İran, Pakistan ve Hindistan'ı kapsayan kuşaktır.

2. Dış Kenar Kuşak[292]: İngiltere, Kuzeybatı Afrika, Avustralya, ABD ve Kanada'dan meydana gelen kuşaktır.[293]

Mackinder, teorisini zaman içerisinde geliştirerek merkez bölgesini Batı'ya kaydırmış ve çok ünlü olan tezini şöyle sonuçlandırmıştır:

"Doğu Avrupa'ya hakim olan, Merkez Bölgesini kontrol eder; Merkez Bölgesine hakim olan, Dünya Adası'nı kontrol eder; Dünya Adası'na hakim olan, Dünya'yı kontrol eder."

Mackinder, konuyla alakalı olarak ortaya koyduğu teoriyi birkaç defa değiştirmiş, son olarak 1943'te yayınladığı *"The Round World and Winning of the Peace"* başlıklı makalesiyle *Heartland*'in doğusunda bulunan Doğu Sibirya ve Sovyet Doğu bölgelerini *Heartland*'dan çıkarmış, bu bölge için yeni bir *"Lenaland"* (Lena Nehri'nden alan isimle) kavramını geliştirmiştir.[294] 2. Dünya Savaşı boyunca ve sonrasında Mackinder'in jeopolitik yaklaşımı ve teorileri Amerika kaynaklı jeopolitik görüşlerin ortaya atılmasında önemli ölçüde etkili olmuş ve birçok Amerikan jeopolitikçisi (Nicholas Spykman, Robert Strausz, Hupe Derwent

[290]Alfred Vagts, "Geography in War and Geopolitics", *Military Affairs,* Vol. 7, s. 30-33.
[291]Inner or Marginal Crescent
[292]Outer or Insular Crescent
[293]Halford J. Mackinder, "The Round World and the Winning of the Peace", *Foreign Affairs*, July 1943, s. 16, *http://www.foreignaffairs.com/articles/70271/sir-halford-j-mackinder/the-round-world-and-the-winning-of-the-peace (10.5.2014).*
[294]Tuathail, *a.g.e.*, s. 28.

Whittlesey, Andrew Gyorgy) bu hususta çeşitli yorumlar ve kitaplar yazmışlardır.[295] Bunlar arasında en önemli olanı Nicholas Spykman'dır.

Spykman, jeopolitiği pratik amaçlar için ve özellikle de ABD'nin güvenliğinin sağlanmasına yönelik ele almış ve onu dış politikada stratejik çıkarlar açısından ülkenin göz önüne alabileceği en etkili analitik araç olarak kullanmıştır. Spykman, Mackinder'in teorisine karşılık Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisi'ni ortaya atmıştır. Spykman, dünyayı Mackinder gibi hemen hemen aynı levhalara ayırmakla beraber dünya kontrolü için anahtar bölge olarak Heartland yerine Rimland'in jeopolitik önemine vurgu yapmıştır. Ona göre merkez bölgeyi çevreleyen kuşağa hakim olan Dünya Adası'na ve sonrasında dünyaya hakim olabilir. Başka bir ifadeyle: *"Kim Rimland'i kontrol ederse Avrasya'yı kontrol eder ve kim Avrasya'ya hükmederse Dünya'ya hükmeder."*[296]

Pratikte Spykman, ABD'nin dünya okyanuslarındaki üstünlüğünün yanı sıra Avrasya'ya hakim olabilmesi için de *Rimland* ülkelerinin ABD kontrolüne geçmesine yönelik vurgu yapmıştır. Bu çerçevede Spykman'ın jeopolitik görüşleri, 2. Dünya Savaşı sonrası süreçte NATO'nun kurulmasına ve genişleme sürecine önemli ölçüde etki etmiştir.[297]

Spykman'a göre Rimland, Heartland'den daha önemlidir, çünkü bu teoriye göre Heartland'a ulaşamayan bir gücün dünyaya hakim olma şansı azalabilir. Böylelikle ABD eskiden SSCB'nin ve günümüzde Rusya'nın güç iddialarını Heartland'de olmasına karşın kısıtlayabilirdi. Esasında Amerika'nın *"Policy of Containment"* tezi bu mantığın neticesinde ortaya çıkan bir gerçektir. Bu çerçevede Amerika'nın askeri çabalarına Kore ve Vietnam'daki varlığını ve ekonomik alandaki çabalarına ise Marshall Planı örnek olarak gösterilebilir . Fakat bu noktada sorulması gereken esas soru şudur: Ukrayna konusunu bu çerçevede nasıl değerlendirebiliriz?

---

[295]Geoffrey Parker, *Western Geopolitical Thought in the Twentieth Century*, St. Martin's Press, New York 1985, s. 159-161.
[296]Nicholas J. Spykman, *a.g.e.*, s. 43.
[297]Saul B. Cohen, *Geography and Politics in a World Divided*, Oxford University Press, New York 2001, s. 102.

Bir ülkenin bölgesel durumu onun güvenlik araçlarını etkiler. Bir devletin kara ve denizlerle irtibatı arasındaki fark, ülkenin karakterine, ekonomik ve siyasi çıkarlarına yön verir. Ülkeyi tehdit eden tehlikeler, coğrafi konumu içerisinde ortaya çıkar. Etkili karşı tedbirler ise coğrafi koşullara göre alınmalıdır. Her ülkenin coğrafyasında tehdidin kendisine yöneleceği yaklaşma istikametleri bulunmaktadır. Dış politika bu istikametleri örtmeyi kendisine hedef edinmelidir. Çağımızda tehlikeler yalnızca yüzeyden değil, her istikamete açık havadan ya da coğrafi engellere bağlı olmayan sosyolojik ve psikolojik etkenlerden de kaynaklanabilmektedir. İletişim araçlarının yaygınlaşması bu etkileri dış dünyaya kolaylıkla ulaştırabilmektedir.[298]

Bu teorilerin yanı sıra üzerinde durulması gereken başka bir konu yapısal ve sistemik etkenlerdir. Burada ABD ve Rusya'nın rekabet ve güç sistemleri söz konusudur. Her iki devletin yayılmacı ve agresif eylemleri mevcuttur. Rusya, eski gücünü tekrar kazanmak istemektedir. Halbuki Amerika, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle elde ettiği konumunu muhafaza etmek istemekte ve bu konumunu dünyaya ve Rusya'ya karşı korumak niyetindedir. Aslında Ukrayna'nın önemi Amerika için de buradan kaynaklanmaktadır. Rusya, Ukrayna kozuyla 23 senelik bir oyun düzenini bozmak istemektedir ve bu olasılık gerçekten çok uzak olsa dahi Amerika için hoş sonuçlar yaratmayacaktır.

Dışarıdan bakıldığı zaman Kırım'ın Rusya'ya ilhakı, beklenmedik bir olaydı ancak Moskova bu konu için önceden hazırlıklıydı. Yıllardır kültürel ve stratejik çabalarını devam ettiriyor ve gayri resmi şekilde bu konudaki çalışmalarına hız veriyordu. Putin, her fırsatta dünyanın Rusya'ya hak ettiği değeri vermediğini ifade edip bu durumdan yakınırken Rusya'nın coğrafya ve siyasetinin önemine vurgu yapıyordu. Bu çerçevede Putin, 27 Şubat 2012'de şu konulara dikkat çekiyordu:

"Rusya'nın bağımsız dış siyaseti var ve bu konuda kimsenin kontrolünde değil. Bence küresel güvenlik sadece Rusya'nın işbirliğiyle gerçekleşebilir ve

[298]Yılmaz Tezkan, "Jeopolitik Sihirli Bir Formül (mü?)", *Türkiye ve Dünyada Yarın Dergisi*, 2002, s. 13.

Rusya'yı bu çabadan uzak tutmak ile gerçekleşemez. Rusya'nın jeopolitik önemini zayıflatmak bir işe yaramayacaktır… Biz yeni bir dünya düzeni yaratmak için gayret edeceğiz. Bu yolda da hem jeopolitik gerçekleri göz önünde bulunduracağız ve hem de tedricen yola çıkacağız… ."[299]

4.1.1.2. Vaka Çalışması

19. ve 20. yüzyılda yoğun olarak telaffuz edilen jeopolitik kavramı, Rusya tarafından özellikle Soğuk Savaş'tan sonra tekrar yoğun bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden süreç, Avrasya adı verilen coğrafyanın Dünya tarafından fark edilmesini sağlayınca "jeopolitik" kavramı Rus ve Amerikan karar vericilerinin dış politikadaki davranışlarına yön vermeye ve tekrar 19. yüzyıldaki çekiciliğine kavuşmaya başlamıştır.[300] Rusya, SSCB'nin çöküşünden bu yana dış politikasını coğrafya temelli üç farklı kategoride sınıflandırmıştır: Yakın Çevre (SSCB'nin çöküşünden sonra bağımsızlıklarını elde eden ülkeler), Uzak Çevre (diğer ülkeler), En Yakın Çevre (Ukrayna ve Belarus). Bu konuyu dikkate almak önemlidir. Çünkü 21. yüzyılda coğrafyanın ve jeopolitiğin siyaset ve güç alanında olan önemini vurgulayan örneklerden birisidir. Burada coğrafya temelinde dış politik stratejiler belirlenmektedir. Amaç, SSCB'nin dağılmasının ardından kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'ye katılan ülkeleri, eski düzey ve şekilde mümkün olmasa da sıkı bağlarla yeniden Moskova'ya bağlamaktır. Rusya, bunun için BDT içinde Ekonomik Birlik, Gümrük Birliği, Ortaklık Güvenlik Antlaşması gibi bazı düzenlemelere gitmiştir. Moskova bu yola başvururken bölge ülkeleriyle ortak ekonomik çıkarlarını, anılan ülkelerde mevcut ve sayıları 25 milyona ulaşan Rus azınlıkların yarattığı problemleri ve sınırlarındaki güvenlik konularını (uyuşturucu kaçakçılığı, kökten dincilik vs.) gerekçe olarak öne sürmüştür. Fakat kullandığı metotlar, öne sürülen gerekçelerin haklı gösterebileceği

[299]Vladimir Putin, "Russia and The Changing World", 27.2.2012, *http://valdaiclub.com/politics/39300.html (8.5.2014).*
[300]Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği,* IV. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2006, s. 214.

ölçülerin çok ötesine geçmiş ve Moskova'nın farklı amaçlarının olduğunu göstermiştir.[301]

Günümüzde yeryüzündeki karasal alanın sekizde birini kaplayan, on bir zaman dilimi içeren ve sayısız etnik topluluğu bünyesinde barındıran bu devlet, bugüne dek coğrafya, ideoloji ve strateji arasında bağ kurmaya çalışan her araştırmacı için büyük öneme sahip olmuştur. Bu istisnai coğrafi özellikler, aynı zamanda Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası dünya düzenindeki rolünü tanımlamak için kullandığı en dikkat çekici araçlardan birisini haline gelmiştir. Sovyet hükümetinin çökmesi, orta sınıfın ondan sırt çevirdiği esnada meydana gelmiştir. Gorbaçov, Sovyet toplumunu ve ülkenin ekonomisini değiştirmek için çabalamış, Brejnev zamanından kalan durağanlığı halka geniş haklar vererek hareketlendirmeye çalışmıştır. Gorbaçov'un Açıklık/Glasnost ve Yeniden Yapılanma/Perestroyka politikası, toplumundan uzak olan "Rus Yönetici Sınıfı"nın kendine gelmesini amaçlamıştır. Yöneticiler, seçimlere ve pazar rekabeti sınavına tabi tutulmuştur. Ancak toplum, Gorbaçov reformlarını sonuçlandıramadan kontrolden çıkmıştır. Bunu Gorbaçov'un kendisi dahi tahmin edememiştir. Merkezi yönetimin dağılması, hükümetin çökmesinde önemli rol oynamıştır. Batı'nın ekonomik açıdan gelişmesini gören toplum, aydın sınıf ve hatta Sovyetler Birliği yöneticileri bile Sovyet rejiminin organlarına güvensizlik duymaya başlamıştır. 1989'da Moskova, imparatorluğun dış uzantılarındaki hakimiyetinden vazgeçerek başta Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri olmak üzere eski komünist devletlerle bağlantısını koparmıştır. 1991'e gelindiğinde, Rusya Federasyonu (RF) Cumhurbaşkanı Boris Yeltsin, eski Sovyet cumhuriyetlerinin, Rusya'nın kontrolünden çıktığını kabul etmek durumunda kalmıştır. SSCB'nin çöküşü kesinlik kazandıktan sonra bağımsızlığını ilan eden ilk devletlerden biri olan RF, yeni siyasi arenada farklı bir dış politika arayışı içerisine girmiştir. Eski süper gücün mirasçısı olan RF ve hükümeti, geçici dönemin getirdiği zorluklarla beraber iç ve dış politikada yeni yöntemler uygulamaya başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle sona eren Soğuk Savaş sonrası süreçte, dünyamızda

[301]Elnur Hasan Mikail, *Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası,* Kültür Sanat Yayıncılığı, İstanbul 2007, s. 210.

modern devlet yapılarındaki dış politika kararlarının alınma süreci artık demokratik kurumlar ve kurallar çerçevesinde gelişmektedir.

1990'lardaki Rus dış politika söylemleri, 1991 yılından günümüze dek Rusya'nın komünizm sonrası dönemde geçirdiği o karmaşık kimliksel arayışların yansımalarını içermektedir. Bu çerçevede Rus devletindeki yeniden yapılanma süreciyle paralel olarak dış politika kararları üzerinde etkili olan yapıların ve söylemlerin Vladimir Putin'in iktidara gelişiyle beraber farklı bir tanım çerçevesi içine girdiği söylenebilir. Putin'le beraber her alanda toparlanma sürecine giren RF, dış politikada aktif roller üstlenmeye başlamıştır. Üçüncü dünya devletlerine yönelik uyguladığı dış politikalarla ABD'nin karşısında farklı duruşlar sergilemektedir. Putin dönemi dış politikasının temel parametreleri, RF'nin büyük bir dünya gücü olduğu düşüncelerine dayanmaktadır.

"Güçlü ekonomi, güçlü ordu ve güçlü devlet" söylemleriyle iktidara gelen Putin, RF'nin yeniden eski gücünü kazanması gerektiği düşüncesini taşımaktadır. Putin, Ocak 2000'de Ulusal Güvenlik Doktrini'ni, Nisan 2000'de Askeri Doktrin'i ve Temmuz 2000'de Yeni Dış Politika Doktrini'ni onaylayarak yeni yönetimin takip edeceği temel politika esaslarını ortaya koymuştur. Sonrasında girişilen federal reformlarla birlikte merkezi devletin son dönemlerde yitirdiği gücü yeniden kazanması sağlanmıştır.[302]

Rusya, Putin'le deyim yerindeyse yeniden doğuş sürecine girmiştir. Ancak Putin'e bu yolu açan kişinin Başkan Yeltsin olduğu gerçeği de unutulmamalıdır.[303] Putin'in gerçekleştirmek istediği reformlar için istikrarlı bir dış politika ortamına ve Batı'nın desteğine ihtiyacı vardır. Putin, Yeltsin döneminde yitirilen prestij ve saygınlığı tekrar kazanmak ve RF'yi yeniden bir büyük güç olarak uluslararası sistemde saygı gören bir aktör konumuna getirmek için aktif bir dış politika takip etmektedir. Putin Rusya'sının temel dış politikası "çok kutuplu dünya" tezine

[302]Zafer Akbaş, "Küresel Ekonomik Krizlerin Önemini Artırdığı Enerji Kaynakları Üzerinden Yaşanan Rekabetin Uluslararası İlişkilere Etkisi", s. 25, *http://web.inonu.edu.tr/ozal.congress/pdf/2.pdf (10.7.2014).*
[303]Asem N. Hekimoğlu, *Rusya'nın Dış Politikası 1,* Vadi Yayınları, Ankara 2007, s. 59-60.

dayanmaktadır.[304] Bu çerçevede Putin'in 10 Şubat 2007'de gerçekleşen Münih Güvenlik Konferansı'nda *"Tek kutuplu dünya kabul edilemez ve imkansız"* çıkışı hatırlatılabilir.[305] 2000-2001 yıllarında Batı'yla ilişkilerde AB'ye ağırlık verilmesine rağmen 11 Eylül 2001'in ardından RF'nin en yakın müttefiki ABD olmuştur. Bush'un küresel terörle savaş politikasını destekleyen Putin, ABD'nin Orta Asya'ya askeri olarak yerleşmesini görmezden gelmiştir. Putin, bunun karşılığında uluslararası sistemde terörle mücadele biçiminde ortaya çıkan konjonktürden Çeçenlerle ve Kuzey Kafkasya'daki ayrılıkçı terörle mücadele etmek için yararlanmıştır. Fakat RF, siyasi ve ekonomik çıkarlarıyla örtüşmediğini gerekçe göstererek 2003'te ABD'nin Irak'ı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı olmaksızın ve uluslararası hukuka aykırı şekilde işgal etmesine, Fransa ve Almanya'nın yanında yer alarak karşı çıkmıştır. Bu süreçte NATO'nun doğu yönlü genişlemesi, BDT coğrafyasında peş peşe meydana gelen renkli devrimler ve RF tarafından İran'ın nükleer çalışmalarına verilen destek, ABD ve RF arasındaki ilişkilerin giderek gerginleşmesine sebebiyet vermiştir. ABD'nin Irak'ı işgali ve İran ve Suriye'ye yönelik olası müdahalesinin sebep olduğu yüksek petrol fiyatları ise RF'nin ekonomik gelişimine yardımcı olmaktadır.[306]

Medvedev tarafından onaylanan ve Rusya Devlet Başkanlığı'nın resmi sitesi tarafından açıklanan dış politika konseptinde, BDT'nin Rusya için çok önemli olduğu, Birleşmiş Milletler'in 21. yüzyıl dünya politikasında merkezi rol oynaması gerektiği ve Rusya'nın Gürcistan ve Ukrayna'nın NATO üyeliğine karşı olduğu vurgulanmıştı. Bunun yanı sıra Rusya'nın NATO ile ilişkilerinin derinleşmemesi, NATO'ya karşı tutumunu daha da sertleştiren Putin'in Ukrayna ziyareti esnasında yaptığı; *"Madem ki NATO bizi istemiyor, biz de NATO'nun sınırlarımıza yaklaşmasını istemiyoruz."* açıklaması ve NATO'nun doğu yönlü genişlemesine karşı Nisan ayında Beyaz Rusya'yla 300.000 kişilik bir ortak NATO karşıtı askeri güç

---

[304]Mikail, *a.g.e.*, s. 88.
[305]Faruk Akkan, "Rusya, Ukrayna'da Çatışmalara Neden Müdahil?", 1 Eylül 2014, *http://haberrus.com/politics/201409/01/Rusya-ukraynada-catismalara-neden-müdahil-analiz.html (5.9.2014).*
[306]Nejat Çoğal, "Çok Kutuplu Dünya Projesi: Şangay Ekonomik İşbirliği Örgütü", *http://www.nejatcogalcom/index.php?option=view&id=49&Itemid=25 (10.7.2014).*

oluşturma yönünde bir anlaşma imzalaması, meselenin daha da şiddetleneceğine işaret etmekteydi.[307]

Rusya, 2000'li yılların başından itibaren enerji ve enerji politikaları sayesinde yeniden büyük bir güç olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Putin'in Rusya Devlet Başkanı olmasıyla birlikte canlanan Rus ekonomisi, bu özelliğini enerji boyutunda iyice geliştirerek "Büyük Güçler" sahnesinde yerini almış bulunmaktadır. Rus enerji politikasının mihenk taşı olarak da Gazprom görülmektedir. Gazprom, petrol alanında ve özellikle de doğal gaz alanında günümüzde tekel konumunu devam ettirmektedir. Rusya, doğal gaz alanındaki "rezerv-üretim-ihracat" faaliyetleri bakımından kendi bölgesinde çok büyük bir güç durumundadır. Bu gücün kendisine verdiği güvenle de Polonya, Beyaz Rusya ve Ukrayna üzerinde söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Bu durum da Rusya'nın bu devletlerle enerji krizleri yaşamasına sebep olmaktadır.[308]

Rusya-Ukrayna ilişkilerini incelerken bu ilişkilerin görünmeyen arka planında kalan bölümlerinin üzerinde durmakta yarar vardır. İki ülke arasındaki ilişkilerde jeopolitik unsurlar, Rusya'nın bu jeopolitik unsurlara teorik bazda eklediği Avrasyacılık fikri ve iki ülke arasındaki kimlik sorunsalı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından itibaren iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli argümanlardır. Rusya-Ukrayna ilişkilerinin temellerinde bulunan jeopolitik teori, uluslararası ilişkiler literatüründe önemli bir yere sahiptir.[309]

Bu Yeni Avrasyacılık politikasında özellikle Rusya'nın yüzyıllardır hedefi olan sıcak denizlere inme konusu ve bölgesel düzeydeki katı bir merkezcilik anlayışı, Rusya-Ukrayna ilişkilerinin arka planında yer alan önemli anekdotlardır. Rusya'nın bölgesel düzeydeki merkezcilik anlayışı, Soğuk Savaş'ın ardından Rusya'nın bir dönüşümü manasına gelmekteydi. RF dış politikasındaki dönüşümün en çarpıcı

---

[307]Mikail, *a.g.e.*, s. 113.
[308]Steven Woehrel, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", *CRS*, Report for Congress, s. 32-57, *http:www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf (20.5.2009).*
[309]Muhammed Karadağ, "Rus Emperyalizmi İçin Yeni Bir İdeolojik: Neo-Avrasyacılık", *http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=336:rus-emperyalizmi-cinyenibirdeoloji-neo-avrasyacilik&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136 (20.5.2009).*

göstergelerinden biri, takip ettiği *"Yakın Çevre"* politikası oldu. *"RF'nin Monroe Doktrini"* şeklinde adlandırılan bu politika, eski SSCB topraklarının RF'nin ekonomi ve güvenlik açılarından yaşamsal çıkarı olduğunu öne sürerek buralardaki gelişmeleri denetlemeyi öngörüyordu.[310] Rusya'nın yakın çevre olarak ifade edilen ve RF dışında kalan eski Sovyet topraklarına (Baltık ülkeleri, Ukrayna, Orta Asya ve Kafkasya) yönelik politikası üç temel sebebe dayanmaktaydı. Birincisi, kendisini bir Avrasya gücü olarak gören Rusya'nın bu bölgelerdeki jeopolitik ve stratejik çıkarları; ikincisi, BDT çerçevesinde sürdürülen ekonomik çıkarları ve bu ülkelerle karşılıklı ekonomik bağımlılık ilişkileri ve sonuncusu, etnik çıkarlar olup Rusya dışında toplam 25 milyon dolayında Rus kökenli insanın bulunmasıydı.[311]

Özellikle Ukrayna'nın AB ve NATO üyelik perspektifleri Rusya'nın planlarını büyük ölçüde bozmaktadır. Çünkü Ukrayna'nın NATO'ya dahil olması durumunda ABD, Rusya'nın yanına kadar girecek ve Rusya'nın o bölgede ilerlemesini ve bölgesel merkezcilik düşüncesini bozacaktır. Bunun yanı sıra Ukrayna'da 2004 seçimlerinde Yuşçenko'nun devlet başkanı olması ve yönünü AB ve Batı olarak belirlemesi de Rusya'nın Ukrayna'yı hala kendi "Küçük Kardeş"i olarak görmesi ve ona bu tarzda davranması da Rusya'nın Ukrayna için "Bizim Ukrayna" düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Ukrayna'nın, bu düşünce tarzının aksi yönünde politikalar takip etmesi de Rusya'yı kızdırmaktadır. Bununla birlikte Rusya'nın Batı'ya açılacağı ve bundan sonra da sıcak denizlere Ukrayna üzerinden ineceği öngörüsünden yola çıkılırsa Rusya'nın Ukrayna'ya olan bakış açısı daha net biçimde görülebilir. Rusya açısından eğer Ukrayna penceresi kapanırsa Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası da ağır bir yara alacaktır. Bu da Rusya'nın önüne büyük bir set konulması manasına gelmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın Ukrayna'da bulunması, tamamen onun ihtiyaçları ve ulusal çıkarları yolunda emperyalist bir davranıştır.[312]

---

[310]Eren Tellal, "Rusya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2: 1980-2001*. ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 542.
[311]Arı, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya,* 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s. 323-324.
[312]O. Akgönenç, "Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Hedefleri", *Avrasya Dosyası*, Cilt 11, Sayı 41, 2004, s. 54-61.

Rusya-Ukrayna arasındaki Avrasyacılık-Batıcılık paradoksunda Ukrayna, Rusya'nın bölgede hegemon güç olmasını ister istemez kabul ederken, bu hegemon güce Sovyetler zamanındaki gibi boyun eğmek ve Rusya'nın istediği gibi "Küçük Kardeş" durumuna yeniden düşmek istememektedir. Rus jeopolitik doktrini uyarınca; Ukrayna, Batı'nın değil, Rusya'nın etki alanına dahildir. Aslına bakılırsa ekonomik ve stratejik anlamda Ukrayna gerçekten de Rusya için çok önemlidir. Zbigniew Brzezinski, Ukrayna'nın Rusya için önemini şöyle vurgulamıştır:

"*Ukraynasız bir Rusya bölgede ancak ve ancak sıradan bir Asya ülkesi kadar etkin olabilir. Fakat eğer Rusya, 52 milyonluk nüfusuyla Ukrayna'yı yeniden kontrolü altına alabilirse işte o zaman bu ülkenin sahip olduğu zengin yer altı kaynaklarından yararlanabilir, Karadeniz'e çıkış yolu elde ederek hem Avrupa'da hem de Asya'da etkin bir konuma ulaşabilir.*"

Brzezinski'ye göre: "*Avrasya Satranç Tahtasında Rusya'nın demokratik dönüşümüne yardımcı olacak jeopolitik mihver"* şeklinde tanımladığı Ukrayna'nın uluslararası tercihleri, Avrasya kıtasının stratejik geleceğini belirleyecek boyuttadır.[313] Ukrayna'nın uluslararası konumu için Avrupa Birliği ve ABD de tıpkı Rusya gibi uğraş vermektedir. Fakat Ukrayna, AB ve ABD'ye kıyasla, Rusya için çok daha önemlidir. Çünkü Ukrayna, Rusya'nın yüzyıllardır en büyük hedefi olan sıcak denizlere inme politikasının önündeki büyük demir kapıdır. Bu demir kapının anahtarını AB ya da ABD'ye kaptırmak ise Rusya açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Ukrayna'nın Rusya açısından önemli olduğunu gösteren başka bir etmen ise aralarındaki etnik bağdır. Rusya'da "Ukrayna'sız bir Rusya düşünülemez" sloganı ve "Ukrayna'sız Rusya'nın eli kolu olmayan bir Rusya" olacağı argümanı bu ülkenin Rusya açısından önemini kanıtlar niteliktedir. Bunu yanı sıra Rusya ekonomik anlamda Ukrayna'yı kendisine özellikle enerji alanında bağımlı bir hale getirerek bunu siyasi bir araç olarak Ukrayna'ya karşı kullanmaktadır. Rusya-Ukrayna

[313]Sinan Oğan, "Ukrayna'da Turuncu Devrim", *Turuncu Devrimler Soros'un Yeni Düzeni: İkinci El Demokrasi ve Neo-con'lar*, ed. Sinan Oğan, Bir Harf Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 231.

ilişkilerinde Rusya'nın Ukrayna ile bu kadar ilgilenmesindeki başka bir sebep ise Ukrayna'da yaşayan Rus nüfusudur.[314]

Ukrayna devletinin resmi dilinin konusu dahi iki ülke arasındaki tansiyonu bir anda yükseltebilmektedir. Ukrayna'da son yıllarda ortaya çıkan milliyetçi akımlar ve devletin resmi dilinin Ukraynaca olmasına teşvik edilmesi Rusya-Ukrayna ilişkilerinde ilgi çeken bir başka anekdottur. Ukrayna'nın bağımsızlığını kazanmasının ardından Devlet Başkanı Leonid Kuçma başlangıçta tamamen Avrasyacı görüşler çerçevesinde Rusya'ya yanaşacağı izlenimi vermemiştir. Tamamen Avrasyacı bir hegemonya Kuçma için de hoşgörüyle karşılanacak bir durum değildi. Rusya-Ukrayna ilişkileri açısından Ukrayna'nın bölgeler arası mücadelesi de ilgi çeken bir konudur. Don Havzası olarak da adlandırılan Doğu illeri tamamen RF ekonomisinin yapısına bağımlı olarak yaşarken, Kırım'daki ekonomik çark da tamamen Rusların elinde bulunmaktadır. Bu saptamalara ek olarak, Ukrayna'nın en önemli liman kenti konumundaki Odesa'da Rus nüfusun ağırlıkta olduğu da dikkate alınırsa, Rus faktörünün ulusal ekonomi yapılarından tamamen dışlanmasının mümkün olmadığı anlaşılacaktır. Ukrayna'da yerleşik olan Rusların Rusya'yla organik bağları devam etmektedir. Bunun ötesinde dilsel altyapı anlamında bakılırsa, Çarlık Rusya'sı ile SSCB yönetimlerinde Rusçanın tek dil olarak eğitim, kültür ve bilim alanlarında evrenselleştirilmesi Rusçayı anadili olarak benimsemiş kitlelerin oluşmasına neden olmuştur ve söz konusu süreçte Sovyet sonrası kimlik sorgulamalarında etnik kimlik yerine dilsel aidiyet tanımlamalarının ön plana çıkması çok sık rastlanılan bir vaka olmuştur. Bu perspektiften bakıldığında, ana dilini Rusça olarak kabul eden kitlelerin oranı Ukrayna'da (etnik Rusları da dahil edersek) %50'leri aşmaktadır. Bu rakamlar Ukrayna'nın Rusya açısından siyasal önemini anlamamızı kolaylaştırmaktadır.[315]

---

[314]Zeynep Dağı, "Rusya'nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye", *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim,* 1998, s. 143-156.

[315]Erhan Büyükakıncı, "Renkli Devrimler ve Sovyet Sonrası Coğrafya: Ukrayna'da İktidar Değişikliği ve Batı Faktörü", *Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak Gerçekler Yanılgılar ve Beklentiler*, ed. Yonca Özer, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006, s. 56-57.

Ukrayna-Rusya ilişkileri özellikle Turuncu Devrim ve Yuşçenko'nun devlet başkanı olmasıyla çok fazla gerilemiştir. Burada Yuşçenko iktidarı için söylenmesi gereken ise; Kuçma dönemindeki "Batı mı, Rusya mı?" sorusu daha net bir cevaba dönüşmüş ve Ukrayna'nın stratejik hedefinin Avrupa olduğu belirtilmiştir. Bu da Rusya-Ukrayna ilişkilerini daha kuşkulu ve belirsiz bir döneme sürüklemiştir.

Rusya-Ukrayna ilişkilerindeki en önemli koz ekonomik faktörlerdir. Özellikle ciddi bir Batı yardımı almadığı takdirde (örneğin Ukrayna'ya AB perspektifi sunulması ya da ekonomik yardımlar) ekonomik anlamda Rusya'ya birçok açıdan bağımlı olan bu ülkenin Rusya'dan kopması beklenmemektedir.[316] Meksikalılar güçlü komşuları ABD hakkında sıklıkla "Amerika Birleşik Devletleri'ne yakın, Tanrı'ya o kadar uzak" derler. Güçlü komşuları Rusya ile coğrafi ve kültürel yakınlığın sürekli sorunlar çıkardığı Ukraynalılar da kendi cephelerinden, "Rusya'ya ne kadar yakın cehenneme o kadar yakın" diyebilirler. Topraklarında önemli bir Rusça konuşan azınlık bulunması, sanayi alanında Rusya'ya bağımlılığı ve Rusya'nın komşusunu etki alanı dahilinde tutma konusundaki kararlılığı, Ocak 2006'daki gaz krizi, Kiev'in gelgeç isteklerinin ne kadar gemlenebileceğini göstermiştir. Almanya ile Baltık'tan geçecek yeni bir gaz boru hattı projesini ortaya atan Moskova, Ukrayna'ya verdiği gazın fiyatına zam yaptı ve Ukrayna da boyun eğmekten başka bir şey yapamamıştır.[317] Anlaşılacağı gibi Rusya'nın Ukrayna'ya karşı kullandığı en büyük koz ekonomik faktör kökenlidir ve Ukraynalıların niçin Rusya'ya olan yakınlığı cehenneme benzettiğinin önemli bir göstergesi durumundadır.

Batı, Ukrayna'yı 2000'li yılların başlarında ve devam eden süreçte Rusya'ya kaptırmak istememektedir. Hatta Ukrayna'nın AB üyeliği konusunda dahi "*AB'ye Türkiye yerine Ukrayna girsin"* eğiliminin bile göz ardı edilemeyecek bir biçimde arttığı görülmektedir. Batı için bu kadar önemli olan Ukrayna, stratejik açıdan Rusya için Batı'dan daha önemli bir konumdadır. Nitekim 1991'de elde ettiği bağımsızlığından bu yana kimlik arayışında olan Ukrayna, dış politikasını

[316]Büyükakıncı, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, ed. Erhan Büyükakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s. 402.
[317]Mesut Hakkı Caşın, *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, I. Basım, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2006, s. 582.

oluştururken bir taraftan Batı'yla iyi ilişkiler geliştirmeye çalışmış, diğer taraftan da "Büyük Kardeş" olarak nitelendirilen Rusya'yı kızdırmamaya çaba göstererek Doğu ile ilişkilerini bozmama gayreti içinde olmuştur.[318] Fakat söz konusu durum Rusya'yı memnun etmemiş ve Rusya kendi mutluluğunu Ukrayna'da aramaya ve bu ülkeye sahip olmaya karar vermiştir.

Rusya ve Ukrayna arasında 5 ana doğal gaz hattı bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Ukrayna'da sona ermekte, diğer üçü de Avrupa ülkelerine Rus doğal gazını taşımaktadır. Ukrayna içinde toplam 4.000 kilometre doğal gaz boru hattı bulunmaktadır. Bu boru hattı, Sovyetler zamanından kalmıştır, eski ve problemli hatlardır. Fakat Rusya, bu önemli doğal gaz hatlarının mülkiyetini yitirmiştir ve bu hatların mülkiyeti Ukrayna'ya kalmıştır. Rusya ile Ukrayna arasında Avrupa'ya giden boru hatları ile ilgili olarak *"Boru Hattı Ev Sahibi Ülke"* anlaşması bulunmaktadır.[319] Bu anlaşmaya karşın iki ülke arasında enerjinin transit geçişiyle alakalı problemler yaşanmaktadır.

Ukrayna'da hükümet ile muhalefet arasında Kasım 2013'ten bu yana devam eden siyasi çatışma pek çok aşamadan geçmiştir. Ülkedeki siyasi istikrarsızlık ve iç savaş, 22 Kasım 2013'te hükümetin AB Ortaklık Anlaşması'nı imzalamayı reddetmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Çıkan iç savaşta Eylül 2014'e dek 2.500 kişi hayatını kaybederken Ukrayna ekonomisi %19 küçülmüş ve yüz binlerce insan evini terk etmek zorunda kalmıştır.[320]

Bu olumsuz gelişmeler üzerine Amerikan Savunma Bakanlığı, Rusya ile tüm askeri ilişkileri dondurduğunu bildirmiş ve Moskova ile ticaret ve yatırım görüşmeleri dondurulmuştur.[321] Amerika, bu yaptırımlar etkisiz kalınca devreye Avrupa Birliği'ni sokmuştur. NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rasmussen, 4-5

[318]İlyas Kamalov, "Ukrayna Çevresinde Binyıl", 17 Mayıs 2010, s. 2. *http://www.tasam.org/documents/48_55ilyaskamalov.pdf (20.8.2014).*
[319]"Rusya-Ukrayna Enerji Krizi: Stratejik Bir Değerlendirme", Ocak 2005, s. 2, *http://turk-sae.com/sql_file/290.pdf (20.8.2014).*
[320]Faruk Akkan, *a.g.m.*, 1 Eylül 2014. *http://haber-rus. com/politics/2014/09/01/Rusya-ukraynada-catismalara-neden-müdahil-analiz.html (1.9.2014).*
[321]"ABD'den Rusya'ya Yaptırım", 4 Mart 2014, *http://www.ntvsnbc.com/id/25502372/ (15.8.2014).*

Eylül'de Galler'de düzenlenecek NATO Zirvesi öncesi önemli açıklamalarda bulunmuştur. Rasmussen, *"Rusya, NATO'yu hasım olarak görüyor."* demiş ve NATO'nun bu duruma uygun bir pozisyon alacağını ilan etmiştir. Galler'deki zirvede, NATO'nun yeni bir eylem planı hazırlayacağı ve Doğu Avrupa'ya hareket kabiliyeti yüksek, vuruş gücü etkili "öncü birlikler" yerleştirilmesi de gündeme gelmiştir.

Obama yönetimi, Ukrayna'daki çatışmaları gerekçe göstererek Rusya'ya uyguladığı yaptırımların kapsamını genişletmiştir. Rusya Devlet Başkanı Putin'in işbirliği sinyallerinin bir yere götürmediği kanaatine varan Obama yönetimi, yeniden restleşme politikasına geri dönmüştür. ABD, yaptırımlarını Rus devletinin kontrolündeki petrol devi OAO Rosneft'i kapsayacak biçimde genişletirken Rusya'nın zor durumdaki ekonomisi ve finansal sistemini daha da köşeye sıkıştırmak için diğer büyük şirketleri de hedef almıştır. Yeni yaptırımlar, ABD'nin Rusya'ya haftalar boyunca yaptığı tehditlerin sonrasında gelmiştir. ABD, Rusya'yı, Rusya yanlısı ayrılıkçıların aylar boyunca Ukrayna ordusuna karşı savaştığı Ukrayna'nın doğusundaki tansiyonun düşürülmesine yardımcı olmaması durumunda sonuçlarına katlanmakla tehdit etmiştir. Malezya Hava Yolları'nın 17 sefer sayılı uçağının Ukrayna üzerinde düşürülmesinin ardından Amerika, Rusya'ya yeni yaptırımlar uygulanması için kolları sıvamıştır. Rusya'nın Ukrayna topraklarına ateş açtığının görülmesi ve Moskova'nın sınıra ağır silah yığınağı yapması da konuya aciliyet kazandırmıştır. Amerikalı yetkililer, Rusya Cumhurbaşkanı Putin'in Ukrayna konusunda taktik değiştirmek ve çatışmalara diplomatik bir çözüm aramak için hala zamanı olduğunu söylemektedir.[322]

Fakat Rusya, Amerika'nın hamlelerine bölgesel ittifaklarla cevap vermiştir. Rusya, bir taraftan Batı ile enerji konusundaki kozlarını elinde bulundururken diğer taraftan BRICS ülkeleri ve özellikle Çin ile ekonomi, enerji ve askeri alanda ortaklıklar yapmıştır. İkili ticaretten doları çıkartma kararı alan Rusya ve Çin, dev bir projeyi de hayata geçirmiştir. Rusya'dan Çin'e uzanacak Sibirya'nın Gücü adlı doğal

[322]Luis Ramirez, "Blinken: "Rusya'ya Yaptırımlar Etkili"", *Amerika'nın Sesi,* 1.8.2014, *http://www.amerikaninsesi.com/content/blinken-rusyaya-yaptirimlar-etkili/1969667.html (4.8.2014).*

gaz boru hattının inşaatına Yakutistan'da başlanmıştır.[323] 2018'den itibaren Rusya, her yıl Çin'e 38 milyar metreküp gaz gönderecektir. Yeni boru hattıyla Rusya, Avrupa Birliği'nin Rus gazından vazgeçmesi halinde gaz satışını garantilemiş olacaktır.[324]

ABD ve Avrupa, Ukrayna'daki bölücülerin Rusya tarafından desteklendiğini söylemekte, Moskova bu suçlamaları reddetmektedir. Rusya, kendisine karşı uygulanan yaptırımlara karşılık olarak AB'ye karşı yaptırımlar uygulamaktadır. Putin, uygulanan yaptırımları eleştirirken şunları ifade etmiştir: *"Bumerang etkisi yaratmaya çalışıyorlar ve hiç şüphesiz, bu şekilde Rusya-Amerika ilişkilerini çıkmaz sokağa sürerek ciddi zarar veriyorlar. Bu hamlelerin, uzun vadede Amerikan hükümeti ve insanlarının ulusal çıkarlarına zarar vereceğini düşünüyorum."*[325]

Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Danışman Yardımcısı Tony Blinken'a göre, Amerika'nın şimdiye dek uyguladığı yaptırımlar, Rus ekonomisine ciddi zarar vermiş; sermaye kaçışına, yabancı yatırımların azalmasına ve büyüme tahminlerinin sıfıra düşmesine sebep olmuştur.[326] Mihail Gorbaçov, 1991 yılında Soğuk Savaş'ın bittiğini şu ifadelerle ilan etmiştir: *"Artık Soğuk Savaş tehdidi bir daha dönmemek üzere ortadan kalkmıştır."* Fakat Ukrayna kriziyle beraber yaşanan gelişmeler, Gorbaçov'un bu öngörüsünü haksız çıkarmaya başlamıştır. Obama'nın her fırsatta ABD'nin önüne engeller çıkaran Rusya'ya 2013 Ağustos ayı başında yaptığı uyarıda bu olasılığı hatırlatan cinstendir: *"Soğuk Savaş düşüncesine, Soğuk Savaş mantığına geri kaydıkları zamanlar oluyor. Ruslara hatırlatıyorum; bu artık geçmişte kaldı."*[327] Rusların ise iki güç arasındaki gerginliği yükselten "Snowden Olayı" esnasında

---

[323]"Amerika ve Rusya'dan Karşılıklı Hamleler", 2 Eylül 2014, *http://www.ulusalkanal.com.tr/dunya/Amerika-ve-rusyadan-karsilikli-hamleler-h35960.html (4.9.2014).*

[324]"Rusya-Çin Doğalgaz Boru Hattı İnşası Başlıyor", 2 Eylül 2014, *http://eurovizyon.co.uk/ekonomi/Rusya-cin-doğalgaz-boru-hatti-insasi-basliyor-h30418.html (4.9.2014).*

[325]Dominique Faget, "ABD, Rusya'ya Uyguladığı Yaptırımları Artırıyor", *Agence France-Press,* 17 Temmuz 2014, *http://www.wsj.com.tr/article/SB10001424052702303907904580034741884988932.html (17.7.2014).*

[326]Luis Ramirez, *a.g.m., http://www.amerikaninsesi.com/content/blinken-rusyaya-yaptirimlar-etkili/1969667.html, (4.8.2014).*

[327]Birol Biçer, "Soğuk Savaşın 13 Alameti", *http://www.aktuel.com.tr/dergi/2013/09/26/yeni-soguk-savasin-13-alameti (4.9.2014).*

ABD'ye verdikleri cevap, Soğuk Savaş'ın yeniden hortlayabileceği olasılığını akıllara getirmektedir: *"Washington'da oturanlar, Rusya'nın artık siyasi sömürgeleri olmadığını anlamalı. Rusya, artık Yeltsin Rusya'sı değil."* Her ne kadar bir zamanlar dünyayı iki kutba ayıran Soğuk Savaş devrinin iki baş aktörü Rusya ve ABD arasında en son gerginlik konusu olan Suriye konusunda belli bir uzlaşmaya varılmış gibi görünse de uluslararası çevrelerde Soğuk Savaş'ın yeniden başladığına yönelik tartışmalar tazeliğini korumaktadır. İki tarafın diplomatik sözcüleri, ortada bir Soğuk Savaş'ın olmadığını; en azından henüz bu noktaya varılmadığını söylemektedir. Fakat son olarak özellikle Suriye meselesinde yaşanan gelişmeler ve gövde gösterisi, yeni bir Soğuk Savaş durumuna geçildiği görüşünün sıkça gündeme gelmesine yol açmaktadır.

Devlet Başkanı Putin, Nisan ayında güneydoğu Ukrayna için uzun zamandır kullanılmayan bir terim kullanmıştır: NovoRossiya, yani "Yeni Rusya". Güneydoğu'da çatışmaların devam ettiği yaklaşık 5 aydır Rus yanlısı ayrılıkçılara destek veren Putin'in, artık bunu net bir biçimde ifade ettiğine dikkat çekilmektedir. NovoRossiya, kısmen özerk fakat Moskova'yla bağlarını koparmayan bir birim şeklinde hayal edilmektedir. Rus yanlısı ayrılıkçıların, Doğu Ukrayna'da panzerlerle ilerlediği ve Nowoswitliwka köyünde neredeyse tüm evleri yerle bir ettiği bilinmektedir.[328] Putin, yeni dış politikasını yeni bir Rusya için tasarlamıştır, fakat bu yeni Rusya, yalnızca Rusya'yla ilgili bir konu olmamış belki hem bölgesel hem de uluslararası küresel sonuçlar meydana getirmiştir. Bu durum her ne kadar günümüzde resmi olarak mümkün gibi gözükmese de *de facto* bir biçimde Rusya tarafından gerçekleştirilmesi söz konusudur.

Son olarak şunu ifade etmekte fayda vardır ki; uluslararası arenada olaylar her zaman öngörülemez ve ani değildirler. Fakat bu konulara birçok araştırma kurumu ve araştırmacı, meselelerinin çokluğundan dolayı bunların bir kısmını gözden kaçırabilmektedir. Bu çerçevede 2009 yılında, *The Council on Foreign Relations* (CFR) tarafından yapılan bir araştırmada; Rusya-Ukrayna ilişkilerinin geleceği farklı

[328]"Putin Ukrayna'yı Bölmek İstiyor", 2.9.2014, *http://www.ilketv.net.tr/putin-ukrayna-yi-bolmek-istiyor/5460/ (5.9.2014).*

senaryolar dahilinde ele alınmıştır. Bu araştırmaya göre; Viktor Yuşçenko ve onun başbakanlarının başarısızlığı, Ukrayna siyasetinin önemli özelliklerinden biridir. Bu nedenle Ukrayna'da 2004 yılından sonra birçok iç mesele yaşanmıştır. Bu süreçte Ukrayna-Rusya ilişkileri doğal gaz, NATO, Rus Karadeniz Filosu vs. gibi konulardan dolayı gergindir. Kremlin, Ukrayna'yı eleştirmiş; AB ülkeleri de Ukrayna'yı kabul etmek için gönülsüz olmuşlardır. Bu durumu dikkate alarak CFR, aşağıdaki senaryoları Rusya-Ukrayna ilişkileri konusunda öngörmüştür:

-Rusya-Ukrayna çatışması Kırım üzerinde,

-Rusya-Ukrayna çatışması doğal gaz konusunda,

-İç siyasi ve ekonomik krizler Ukrayna çapında siyasi ve sosyal gerginliğe neden olacaktır.

Bu araştırmada, ilk senaryo uyarınca; Rusya ve Ukrayna, Kırım üzerinde anlaşmazlığa düşecek ve en kötü olasılıkla Kırım, Rusya'ya ilhak olacaktır. Bu durumda ABD'nin seçenekleri şöyle sıralanabilir:

-Ukrayna, Budapeşte Antlaşması uyarınca Amerika'dan yardım talebinde bulunacaktır.

-Bazı NATO üyeleri, Ukrayna'yı savunmak isteyecektir.

-Amerika, bazı NATO üyeleri tarafından güvence altına alınmak için baskı altında olacaktır.

-Ukrayna; AB ve NATO, Amerika politikalarını Rusya aleyhine belirleyecektir.

-Bazı NATO üyeleri, Rusya ile kriz yaşayan bir Ukrayna'yla yakın ilişkilerini sorgulayacak ve böylelikle NATO'nun bölünme olasılığı baş gösterecektir.

-Bu durumda, Rusya-ABD ilişkilerinde büyük çaplı krizler meydana gelebilecektir.[329]

Bu ve buna benzer senaryolar, Ukrayna krizinden önce Rusya-Ukrayna ilişkilerindeki mevcut gerilimi açıklamaktadır. Fakat Ukrayna'daki aktörler, kendi politikalarının sonuçlarını dikkate almayarak yalnızca kendilerini düşünmüşlerdir. Dolayısıyla meydana gelen kriz yalnızca Ukrayna'nın iç meselelerinden dolayı değil

[329]Steven Pifer, "Crisis Between Ukraine and Russia", *Council on Foreign Relations*, July 2009, s. 32-94.

aynı zamanda küresel aktörlerin çıkarlarının çatışmasının bir sonucu olarak da ortaya çıkmıştır.

Kuramsal çerçeve kapsamında söz konusu durum şöyle özetlenebilir: Soğuk Savaş'ın sonuçlarından memnun kalmayan Rusya, SSCB'nin çöküşünü büyük bir jeopolitik facia olarak görmüş ve Ukrayna'yı en yakın çevresi şeklinde tanımlayıp ve zaman içerisinde kendisine ait bir etki alanı oluşturmak istemiştir. Fakat Ukrayna'nın jeopolitik önemini gayet iyi bilen ABD de bu önemli jeopolitik kozunu Rusya'ya vermek istememiştir. Bu sebeple ABD, Ukrayna'nın NATO ve AB'ye dahil olmasını istemiştir. Fakat Ukrayna'yı Kremlin gözlüğüyle değerlendirememiş ve sonuç olarak günümüzdeki kriz patlak vermiştir.

Rusya, ne olursa olsun Ukrayna'dan vazgeçmek istememektedir. Çünkü Kiev'i kaybetmek, ABD-Rusya çatışmalarını Rusya kapısına dayandırmak demektir ve bu durum Kremlin tarafından kabul edilemez bir senaryodur. Bunun yanı sıra Rusya, Washington'un Ukrayna'ya sahip çıkma niyetini tıpkı Soğuk Savaş zamanındaki çevreleme politikası ekseninde değerlendirmekte ve bundan dolayı ABD'ye bu fırsatı vermek istememektedir. Dolayısıyla günümüzde patlak veren kriz, ani bir olay sonucunda değil; belki uzun vadeli hesaplamaların başarısız olmasından dolayı ortaya çıkmıştır denilebilir.[330]

4.2. Rusya-ABD Arasındaki Stratejik Dengenin Yeniden Kurulmasında Ukrayna Krizinin Rolü

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Sovyetler Birliği dağılmış ve bu durum neticesinde ABD artık dünyadaki tek süper güç olarak ekonomik, politik ve askeri gücünü dünyada cereyan eden gelişmelere yönlendirmiştir. Dünyanın tek süper gücü olan ABD, söz konusu tartışmasız üstünlüğünü, diğer deyişle küresel

[330]Zhaleh Abdi, *a.g.m.*, s. 22.

hegemonyasını, başlarda *Yeni Dünya Düzeni*, sonrasında ise *Tek Kutuplu Sistem* şeklinde adlandırmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD ve Batılı diğer büyük devletler, özellikle eski Sovyetler Birliği etki alanlarında meydana gelen güç boşluğunu doldurmuş, bağımsızlığını elde eden diğer deyişle Rusya'nın etki alanından büyük ölçüde çıkan devletleri Batı'nın güvenlik (NATO), siyasi (AB) ve ekonomik (Uluslararası Para Fonu-IMF, Dünya Ticaret Örgütü-WTO, Dünya Bankası-WB) kuruluşlarına dahil etmiştir. Görüldüğü gibi AB ve ABD; 1990 sonrası süreçte, eski Doğu Bloğu şeklinde adlandırılan coğrafyayı tekrar biçimlendirmede ciddi bir problem yaşamamıştır.

Dolayısıyla bu hamleleriyle yetinmeyip daha da ileri giden ABD, Eski Doğu Bloğu coğrafyasında güvenlik politikası çerçevesinde çoğu zaman NATO'yu kullanma yoluna gitmiş, bu stratejisiyle söz konusu coğrafyada askeri üs bulundurma hakkına sahip olmuştur. Ancak ABD'nin söz konusu söylem ve eylemleri, Rusya'nın oldukça zayıf olduğu dönemde gerçekleşmiştir. Tekrar güçlenen Rusya, 2008'de meydana gelen Gürcistan krizinde gösterdiği şiddetli tepkiyle birlikte kendi deyişiyle yakın çevresindeki gelişmelere daha fazla ilgisiz kalamayacağını açıkça göstermiştir. Ayrıca söz konusu tepki, ABD önderliğindeki tek kutuplu sistemin artık bittiği yönünde birtakım algılara yol açmıştır. Anlaşılacağı üzere toparlanma dönemini oldukça başarılı bir şekilde tamamlayan Rusya, çok kutuplu düzenin bir savunucusu olarak uluslararası arenaya yeniden çok güçlü bir aktör olarak geri dönmüştür.

Ukrayna'da patlak veren krizin gidişatı ve sonuçları dikkate alındığında Rusya ile ABD arasındaki stratejik dengenin bir değişim içerisine girdiği bariz biçimde görülmektedir. Söz konusu siyasi krizin Rusya, ABD ve AB politikaları açısından analizinin yapılması, uluslararası sistemdeki mevcut dengelerin gidişatını anlamak adına büyük önem taşımaktadır.

4.2.1. ABD Politikalarının Analizi

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD, dünyanın tek süper gücü olmuş; askeri, politik ve ekonomik gücünü dünyada meydana gelen gelişmelere yöneltmiştir. Söz konusu ekonomik ve siyasi üstünlük; başka deyişle küresel hakimiyet, önceleri *Yeni Dünya Düzeni*, sonrasında *Tek Kutuplu Sistem* olarak adlandırılmıştır.

Soğuk Savaş'ın ardından ABD'nin ve Batılı diğer büyük güçlerin bilhassa eski Sovyetler Birliği hegemonya sahalarında meydana gelen güç boşluğunu doldurması, bağımsızlığını elde eden ya da Rusya'nın etki alanından büyük ölçüde çıkan ülkeleri Batı'nın güvenlik (NATO), siyasi (AB) ve ekonomik (Uluslararası Para Fonu-IMF, Dünya Ticaret Örgütü-WTO, Dünya Bankası-WB) kuruluşlarına dahil etmeleri, Rusya'nın zayıf olduğu süreçte gerçekleşmiştir. Böylelikle AB ve ABD; 1990 sonrası süreçte, eski Doğu Bloğu şeklinde adlandırılan coğrafyayı tekrar biçimlendirmede ciddi bir problem yaşamamıştır. Ancak, tekrar güçlenen Rusya, 2008'de meydana gelen Gürcistan krizinde gösterdiği şiddetli tepkiyle birlikte kendi deyişiyle yakın çevresindeki gelişmelere daha fazla ilgisiz kalamayacağını açıkça göstermiştir. Ayrıca söz konusu tepki, ABD önderliğindeki tek kutuplu sistemin artık bittiği yönünde birtakım algılara yol açmıştır.

ABD, Eski Doğu Bloğu coğrafyasında güvenlik politikası çerçevesinde çoğunlukla NATO'yu kullanma yoluna gitmiş , bu stratejisiyle kimi ülkelerde askeri üs bulundurma hakkına sahip olmuştur. NATO Anlaşması'nın 5. maddesi dahilinde eski Doğu Bloğu devletlerine sağlanmış olan güvenlik şemsiyesi, Batılı güçlerin ve ABD'nin bu devletlere ciddi anlamda etki etmesinin temel aracı olmuştur. Bu anlamda NATO, söz konusu coğrafyaya dönük 1999, 2004 ve 2009 yıllarında, üç dalga şeklinde genişleme siyaseti izlemiştir.[331] NATO'nun 2009'daki genişleme sürecine Gürcistan ve Ukrayna dahilken; Fransa ve Almanya, enerji konusunda Rusya'ya bağımlı olmalarından dolayı bu genişlemeye muhalefet etmiş ve sonuç

[331] *http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm (4.10.2014).*

olarak Gürcistan ve Ukrayna, NATO'ya üye olmamıştır.[332] Bu gelişmede, Rusya'nın gösterebileceği tepkinin şiddetinden çekinilmesi kısmen rol oynamıştır. Nitekim Rusya, NATO'nun doğu yönlü genişlemesini kendi güvenliği adına en ciddi tehditlerden biri şeklinde algılamaktadır.

Bu çerçevede, ABD'nin Ukrayna'yı NATO'ya dahil etme gayreti, 2008'den bu yana çözümsüz olarak kalmıştır. Söz konusu durumun oluşmasında, 2008 yılında gerçekleştirilen ABD Başkanlık seçimlerinden çıkan sonucun da ciddi etkisi söz konusudur. Çünkü yeni Devlet Başkanı Obama, önceliği Doğu Avrupa'dan Ortadoğu, Uzak Asya, Pasifikler ve ülke içi ekonomik problemlere vermiş; bu çerçevede, Rusya'yla daha ılımlı bir dış politika takip etmeye başlamıştır.

Fakat, Rusya'nın yakın çevre politikasıyla eski Sovyet coğrafyasını etki sahası olarak ilan ederek reel politikaya geri dönüş stratejisini takip etmesi, söz konusu coğrafyada gizli politikalar gütmesi, bu ülkelerde iç kaoslar çıkarması, bu bölgedeki istikrarsızlığın temel nedeni olarak görülmektedir. Bu çerçevede Rusya, kendisini destekleyen bir lider veya partinin yönetime gelmesini sağlamış, doğal gaz kozunu kullanarak Ukrayna'daki iç politikaya yön vermiştir. Böylelikle Batı ve ABD karşıtı olan grupların mevcut iktidar gücünü muhafaza etmelerine ciddi manada yardımcı olmuştur.

Öte yandan, AB, bünyesinde yer almayan komşu devletlerle olan işbirliğini ilerletmek, onların siyasi ve ekonomik politikalarını kendi politikalarıyla uyumlu hale getirmek için bu ülkelerle ortaklık anlaşmaları imzalamaktadır. İmzalanması hedeflenen anlaşmaların bir amacı da Ukrayna'nın tamamıyla Rusya'nın kontrolü altına girmesini engellemektir. Ancak Ukrayna liderinin Ortaklık Anlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesiyle patlak veren kriz, ciddi bir problem yaratmış ve söz konusu ülke içi kriz, sonrasında bir uluslararası krize dönüşmüştür.

---

[332]Paul Gallis, "The NATO Summit at Bucharest, 2008", *CRS Report for Congress*, 5 May 2008, *http://fas.org/sgp/crs/row/RS22847.pdf (4.10.2014), s. 6-7.*

ABD'nin Ukrayna hususunda Rusya'ya uygulayabileceği stratejiler, ABD hükümetine yakın bulunan Brookings Enstitüsü tarafından[333], NATO ve ABD'nin topyekün olarak Ukrayna'ya müdahale etmesi; ABD ya da NATO'nun hiçbir sorumluluk almayarak Rusya ve Ukrayna'yı baş başa bırakması ve küresel ekonomik dengeler dikkate alınarak Rusya'nın yalnızlaştırılarak Ukrayna'ya kısıtlı destek verilmesi olarak sıralanmıştır. Birinci seçenek, ABD'nin Soğuk Savaş sürecinde izlediği politikayı anımsatacağı ve ABD'nin Batı Almanya ve Kore sorumluluklarında olduğu gibi bir ekonomik yükümlülük taşımasının mümkün olmayacağından dolayı göz ardı edilmiştir. İkinci seçenek, ABD'nin küresel vizyonuyla bağdaşmayacağı için göz ardı edilirken, üçüncü seçenek olan kısmi angaje olma, en doğru strateji olarak görülmüştür. Halihazırda uygulanmakta olan bu stratejide; gitgide arttırılan tedbirlerle Rusya'nın yalnızlaştırılması, Ukrayna üzerinde kurduğu baskının azaltılması, ancak Ukrayna'ya NATO'ya Üyelik Eylem Planı verilmeyerek, Rusya'nın NATO'nun doğu yönlü genişlemesi hususunda taşıdığı kaygıların göz önünde bulundurulması ön plana çıkarılmıştır. Anlaşılacağı gibi ABD, Kırım'ın yeniden Ukrayna'ya bağlanması konusundaki ümidini kaybetmiş ve bundan sonra NATO'nun doğu yönlü genişleme sürecinin bittiğini fark etmiştir. Dolayısıyla artık Ukrayna'nın elinde kalan topraklarının bütünlüğünün sağlanması, AB ve NATO üyeliği verilmeden Batı'yla ilişkilerinin güçlenmesi ve Rusya'nın, Batı karşıtı yeni bir oluşumun önderi olmasını önlemek için ekonomik ve siyasi yaptırımlar aracılığıyla yalnızlaştırılması hedeflenmiştir.

AB ve ABD'nin, Rusya'nın Kırım'ı kendisine bağlamasına cevap olarak şimdiye dek vermiş olduğu tepki, çok yumuşak ve geleneksel stilde olmuştur. Söz konusu tepkiler; sözlü teminatlar, Doğu Avrupa küçük ölçekli birlik rotasyonları ve küçük ölçekli tatbikatlar şeklinde olmuştur.[334] Bunların yanı sıra Putin'e yakınlığıyla bilinen nüfuzlu kişilerin ABD'deki mal varlıklarının dondurulması ve ABD'ye

[333]Clifford G. Gaddy, W. Ickes Barry, "Ukraine, NATO Enlargement and the Geithner Doctrine", 10 June 2014. *http://www.brookings.edu/research/articles/2014/06/10-ukraine-nato-geithner-doctrine-gaddy-ickes (25.7.2014).*

[334]Michael E. Brown, "NATO's Biggest Mistake The Alliance Drifted From Its Core Mission And the World Is Paying the Price", May 8, 2014, *http://www.foreignaffairs.com/articles/141404/Michael-e-brown/natos-biggest-mistake?sp_mid=45828761&sp_rid=c2VydGlm-ZGVtaXJAZ21haWwuY29tS0ö, paragraf 21 (25.7.2014).*

girişlerinin yasaklanması gibi önemsiz denebilecek önlemler almışlardır. Batılı güçlerin, Putin'in sık sık dile getirdiği, Kırım'ın aslında Rusya'ya ait olduğu ve bu bölgenin Kruşçev tarafından Ukrayna'ya hediye edildiği şeklindeki demece çok da itiraz etmedikleri söylenebilir. Üstelik Avrupa'nın, Rus doğal gazına ortalama olarak %34 (bazı üyelerin %100)[335] oranında bağımlı oluşu; ABD ve AB'nin, Rusya'ya karşı katı önlem almasına engel olmuştur.

AB ve ABD'nin Rusya'ya uyguladığı başlıca yaptırım, Uluslararası Tahkim Mahkemesi'nin 28 Temmuz 2014 tarihinde almış olduğu karar uyarınca; Putin yönetiminin, Rus Lukos Enerji Şirketini illegal şekilde zarar ettirip kaptırmasını dayanak göstererek 50 milyar dolar tutarında bir cezaya çarptırmasıdır.[336] Bu durum, Rusya üzerinde ciddi bir ekonomik baskı oluşturacak bir gelişmedir. Alınan söz konusu kararla Rusya ekonomik yönden cezalandırılmıştır. Batı; askeri önlemlerden çok siyasi, ekonomik ve hukuki enstrümanlarla Rusya'yı uluslararası arenada yalnız bırakmayı hedeflemektedir.

Görüldüğü gibi ABD, Ukrayna'yı Batı Almanya ya da Güney Kore gibi bütün milli güvenlik merkezinin bir odağı olarak görmemekte; Rusya'nın kontrolü altında olmayan, aksine Batı yanlısı bir Ukrayna yaratmak için yoğun çaba harcamaktadır. Bu çerçevede, Rusya'yı çok sayıda ekonomik ve siyasi yaptırımla uluslararası sistemde yalnız bırakma politikası öne çıkmaktadır. ABD ve NATO, Rusya'nın artık eski zayıf Rusya olmadığını idrak etmiştir. ABD, NATO'nun doğu yönlü genişlemesinin Rusya için ciddi bir tehdit meydana getirdiği algısının gerçekliğini artık anlamış görünmektedir.

ABD açısından NATO'nun üstlendiği rol, bu manada çok önemli olmaktadır. Galler'de toplanan 2014 NATO Zirvesi'nde; Rusya'nın Ukrayna için oluşturduğu tehdit, karşılığını bulmuştur. Zirvede, Rusya'nın Kırım'ı kendisine bağlamasının ve Ukrayna için oluşturduğu tehditin kabul edilemeyeceği beyan edilmiştir.[337]

---

[335]Emin Amrullayev, "Energy Security in the European Union; the Impact of Gas As a Dominant Source of Energy", *Capstone Project*, Spring 2012, *https://sipa.columbia.edu/sites/default/files/FOR%20PUBLICATION_CNA.pdf , (25.7.2014)*, s. 9.
[336]*http://www.radikal.com.tr/ekonomi/rusyaya_50milyar_dolarlik_ceza-1204331 (16.10.2014).*
[337]*https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/351406/Wales_Summit_Declaration.pdf (4.10.2014).*

4.2.2. Rusya Politikalarının Analizi

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, SSCB'nin mirasçısı konumundaki Rusya, kendisini tekrardan tanımlama dönemine girmiştir. Bu tanımlama, dağılan Sovyetler Birliği'nin askeri, ideolojik, ekonomik ve sosyal güç yaklaşım ve bakış açılarının dönüştürülmesiyle yapılmaya çalışılmıştır. Söz konusu tekrardan tanımlama süreci, evrelerini tamamladıktan sonra Putin'in 1. Başkanlık döneminde belirgin hale gelmiştir.[338]

Rusya ile Batı arasında başlarda uyumlu giden ilişkiler, sonrasında farklılaşmaya başlamıştır. Bu farklılaşmada bazı etkenler rol oynamıştır. ABD'nin tek süper güç olarak ortaya çıkması ve askeri, politik ve ekonomik hegemonyasını yeni dünya düzeni şeklinde dile getirmesi ve bunu hayata geçirmesi, söz konusu etkenlerden biri olarak gösterilebilir. Bu yeni politik sistemde Rusya, eşit bir güç unsuru olarak görülmemiştir. Buna karşılık olarak Rusya, kendisinin Batı'nın eşit ve ortak üyesi şeklinde görülmesini istemiştir. Fakat çok zayıflayan ekonomisi, iç siyasi problemleri ve zayıflamış olan askeri gücü nedeniyle Batı, başlarda Rusya'yı eşit güç olarak görmemiş, almış olduğu kararlarda Rusya'nın menfaatlerini göz önünde bulundurmamıştır.[339]

Eski Sovyet coğrafyasında egemenliğini devam ettirmek için Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nden ayrılan ülkeler içinde var olan etnik meselelerden faydalanarak bu ülkelere askeri güç unsurlarını yerleştirmesi, etnik çatışmaları tahrik etmesi ve gerekli gördüğü zaman olaylara müdahale etmesini Batı güçleri başlarda görmezden gelmiştir. Çünkü AB ve NATO, eski Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı coğrafyasında genişleyerek egemenlik kurarken, Rusya'nın arka bahçesinde meydana gelen gelişmelere fazla bir tepki göstermemiştir. Nitekim Putin'in Çeçen isyanında orantısız güç ve şiddet uygulamasını Batılı güçlerin görmezden gelmesi, başka biçimde açıklanamaz. Dolayısıyla bu noktada, iki taraf arasında yazılı olmayan bir

[338]Sertif Demir, M. S. Erol, "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Politikaları", *Rusya'nın Doğu Politikası*, Editör: Sezgin Kaya, Bursa, Ekim 2013, s. 311.
[339]Ella Akerman, "September 11: Implication for Russia's Central Asian Policy and Strategic Realignment", *The Review of International Affairs*, Vol. 1, No. 3, 2002, Demir; Erol, *a.g.m.*, s. 315.

uzlaşmadan bahsedilebilir. Fakat NATO'nun doğu yönlü genişleyerek Rusya'nın batı ve güney sınırlarına ulaşmasının ve bilhassa Balkanlar'da Rusya'yı dışlayan bir siyaset izlemesinin Rusya'nın daha sert ve Batı'yla rekabet edici politikalar takip etmeye başlamasına neden olduğu ifade edilebilir. Soğuk Savaş sonrasındaki zayıf döneminde Batı'nın zorlamaları karşısında güvenlik hususunda çok taviz verdiği şeklinde Ruslarda oluşan algının da Rusya'yı Batı'yla çatışmacı politikalara yönlendirdiğini söylemek mümkündür.

SSCB'nin 1991 yılında dağılmasını takip eden ilk yıllarda Rusya'da, yönetimde ağırlığı bulunan ve Batı yanlısı politikaların devam ettirilmesini savunan Atlantikçilerin yerine Rus milliyetçiliğini ve Avrasyacılığı ön plana çıkaran kesim, yönetimde etkisini arttırmıştır.[340] Bu kesimin artan etkisiyle birlikte 1993'te, eski Sovyet coğrafyasını kendi etki alanı olarak belirleyen Yakın Çevre Politikası ilan edilmiş ve böylelikle Batı yanlısı politikalardan ayrışmanın işaretleri verilmiştir. Fakat bu dönemde Rusya'nın nispeten zayıf olması, Batı'nın bilhassa Balkanlar, Merkezi ve Doğu Avrupa'da tek taraflı olarak almış olduğu siyasi kararlara direnç gösterme ve karşı politikalar oluşturabilme kabiliyetini azaltmıştır. Rusya'nın söz konusu süreç içerisinde yaptığı en büyük stratejik hamle, yakın çevre politikasını deklare etmesi olmuştur. 2008'de Medvedev[341], bu tanımın daha ilerisine gitmiş ve Rusya'nın Avrasya coğrafyasında ayrıcalıklı çıkarlara sahip olduğunu beyan etmiştir. Bu beyan, Rusya'nın söz konusu coğrafyaya yönelik yeni emperyalist hedefleri şeklinde değerlendirilebilir.

Batı ile Rusya arasında var olan en büyük problem, NATO'nun doğu yönlü genişlemesidir. 1990'lı yıllarda Batı, güvenlik mekanizmasını tekrardan yapılandırmış, NATO'nun dönüşümünü gerçekleştirmiş ve eski Varşova Paktı ülkelerinin NATO'ya üyelik yolunu açmıştır. Öte yandan, AB; hem ekonomik, hem siyasi, hem de askeri bir örgüt olma yolunda ciddi hamleler yapmaya başlamıştır. Rusya, atılan bu adımların Avrupa'yı tekrardan böldüğünü ve tekrar yapılandırılan

[340]Bu konuda ayrıntılı analiz için bkz. Ömer Göksel İşyar, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.
[341]Dimitri Trenin, "Russia's Spheres of Interest, not Influence", *The Washington Quarterly, Center for Strategic and International Studies*, Vol. 32, No. 4, 2009, s. 3.

güvenlik mekanizmasında kendisinin dışlandığını düşünmüştür.[342] Ruslar, bilhassa NATO'nun genişleme sürecini kendilerine yönelik büyük bir tehdit olarak görmüş ve bu hususta Batı'ya önemli mesajlar göndermiştir. 2000'de iktidara gelen Putin, önceliğini iç güvenliğe vermiş ve Batı'nın görmezden gelmesi neticesinde Çeçenistan'da patlak veren isyanı aşırı şiddete başvurarak bastırmıştır. Putin, 2007'ye dek Batı'yla uzlaşmacı bir politika yürütmeye çalışmış; bu dönemde, ülke içinde kendisine rakip olabilecek ekonomik ve siyasi güç unsurlarını devre dışı bırakmış ve tek lider yönetimindeki otoriter bir rejimin temellerini atmıştır.

Putin, 2007'de gerçekleştirilen Münih Güvenlik Konferansı'nda yaptığı konuşmada[343], Batı'nın kontrolünde olan küresel güvenlik mekanizmasından hoşnutsuzluklarını dile getirmiştir. 2007'nin Haziran ayında, 1990'dan sonra yeniden şekillenen küresel güvenlik sisteminin temelini oluşturan Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (AKKA)'nın kısıtlamalarının kaldırılmasını talep etmiş ve bu talebinin hayata geçirilmemesi halinde, 150 gün sonra söz konusu anlaşmanın kısıtlamalarına uymayacağını beyan etmiştir. Dediğini gerçekleştiren Putin, AKKA'yı fiili olarak işlevsiz hale getirmiştir. Böylelikle Putin, konvansiyonel silah sınırlamalarına bağlı olma sorumluluğundan kaçınmıştır.

Öte yandan, 1999'da İstanbul'da toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Zirvesi'nde, Rusya'nın Avrupa güvenliğine ilişkin yasal olarak bağlayıcı bir şart onaylanmamasına rağmen kanat bölgelerinde tavan kısıtlamalarını Rusya'nın lehine genişleten Uyarlanmış Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması (Uyarlanmış AKKA) onaylanmıştır. Uyarlanmış AKKA uyarınca; Rusya, 2001 yılına dek Gürcistan'ın Vaziani ve Gudauta-Abhazya bölgeleri ve Moldova'nın Transdinyester bölgesinde bulunan askeri kuvvetlerini çekeceğini kabul etmesine karşın, 2008 yılına dek söz konusu kuvvetlerini bu bölgelerden çekmediği gibi Ağustos 2008'de Gürcistan'da meydana gelen çatışmaların ardından iki ayrılıkçı

[342]Akerman, *a.g.m.*, Demir; Erol, *a.g.m.*, s. 315.
[343]*http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml (4.10.2014).*

cumhuriyete destek vererek bağımsızlıklarını ilan ettirmiş; böylelikle Uyarlanmış AKKA'yı fiili olarak işlevsiz kılmıştır.[344]

Rusya, eski Sovyet coğrafyasında Stalin zamanında bilinçli olarak yaratılmış olan sınır meselelerinden faydalanmak suretiyle söz konusu coğrafyada etkisini devam ettirmektedir. Moskova, bu bölgelerde var olan etnik meseleleri kızıştırmakta ve ardından da ortaya çıkan siyasi belirsizlik ve kaos süreçlerinde güç kullanmak suretiyle problemli bölgelerde hakimiyetini sağlamlaştırmaktadır. Kremlin, bu nedenle söz konusu problemleri örtülü biçimde desteklemekte ve etnik çatışmaların engellenemeyecek duruma gelmesinin ardından yerel merkezi yönetimleri, Rusya'nın güç kullanmasına daha olumlu yaklaşmak zorunda bırakmaktadır.[345] Bu çerçevede, Rusya nın gerçekleştirdiği en ciddi hamle, Ağustos 2008'de Gürcistan'a karşı silahlı kuvvet kullanması ve sonrasında Güney Osetya ve Abhazya'ya bağımsızlık ilan ettirip bu iki cumhuriyeti tanıması olmuştur.

Böylelikle Moskova, öncesinde barış gücü adı altında, Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya arasındaki problemli bölgelerde konuşlandırdığı güçleri kullanmak suretiyle Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü ortadan kaldırmıştır. Bunun bir benzeri, daha önce Azerbaycan toprağı olan Dağlık Karabağ bölgesinde meydana gelmiştir. Rusya, bölgede kriz çıkartarak bu toprakların Ermenistan'a katılmasına destek vermiştir. Fakat uluslararası baskıların artması neticesinde Yukarı Karabağ'da bağımsızlık ilan ettirerek meselenin kalıcı olmasında büyük pay sahibi olmuştur. Kremlin, aynı taktiği Moldova'da, Ukrayna ile Dinyester Nehri arasında bulunan Transinistria bölgesinin bağımsızlığını ilan etmesinde uygulamıştır. Böylelikle Soğuk Savaş'ın ardından Rusya; kendi etki alanının dışında bulunan topraklarda dört farklı bağımsız devletin oluşmasında büyük rol oynamıştır. Ortaya çıkan söz konusu bağımsız devletler, daha önce de belirtildiği üzere; Güney Osetya, Abhazya, Yukarı Karabağ ve Transinistria'dır.[346]

---

[344]Sertif Demir, "RF'nin Avrupa Güvenliğine Yönelik Yeni Önerilerinin AGİT ve AKKA Kapsamında Değerlendirilmesi", *Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, Mayıs 2010, s. 57.
[345]Mankoff, a.g.m., *http://www.foreignaffairs.com/articles/141210/jeffrey-man-koff/russias-latest-land-grabö, paragraf 1, 4 (25.7.2014).*
[346]Mankoff, *a.g.m.*, paragraf 1.

Malezya uçağının düşürülmesinin ardından, Batı ve bilhassa ABD'nin Rusya'ya karşı daha sert ekonomik yaptırım uygulaması, en çok da Rus silah ve enerji şirketlerinin Batı'dan yüksek teknolojik ürün ithalatına ciddi sınırlamalar getirmiştir. Söz konusu yaptırımlar, Rus ekonomisi ve savunma sanayisi üzerinde önemli baskılar yaratacaktır. Buna karşılık olarak Rusya, Batı'dan bazı tarım ürünlerinin ithalatını yasaklamıştır.[347] Böylelikle, Rusya ve Batı arasında Soğuk Savaş sürecini andıran bir karşılıklı gerilim dönemine girildiği görülmektedir. Son dönemde Rusya'nın, Ukrayna'ya söz konusu devletten onay almadan büyük araçlarla yardım gönderme teşebbüsü, BM ve Batılı devletlerin sert eleştirisiyle karşılaşmıştır. Bu araçların içinde bulunan yardım pakedinin ne olduğunu dünya kamuoyu da görmemiştir.

Özetle; Kırım üzerindeki tarihi haklar, Rusya'nın oluşturmayı planladığı yeni askeri, siyasi ve ekonomik sistemde Ukrayna için belirlenen rol, Karadeniz'de bulunan Rus donanmasının açık denizlere serbest geçiş teminatı, enerji güvenliği, Batı'yla yakınlaşan eski Sovyet ülkelerine gözdağı, Soğuk Savaş'ın ardından Batı tarafından dikte edilen dünya askeri, siyasi ve ekonomik sistemin değiştirilmesi gibi nedenler yüzünden Rusya, Ukrayna'ya çok sert bir tepki göstermiştir. Böylelikle yaklaşık olarak 25 yıl sonra Moskova, jeopolitik hedefleri de içeren reel politiğe açık biçimde bir geri dönüş gerçekleştirmiştir. Rusya, 1990 sonrası ilk kez toprak kazanma yoluyla genişleme siyaseti izlemiştir. Dolayısıyla artık, 1990 sonrası oluşan küresel siyasi ve askeri ortam yeniden şekillenecek gibi görünmektedir.[348]

4.2.3. AB Politikalarının Analizi

Daha önce de belirtildiği üzere; Ukrayna'da meydana gelen krizin nedeni, Rus yanlısı Ukrayna lideri Yanukoviç'in AB ile Doğu Ortaklığı Anlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesidir. Ukrayna'nın söz konusu anlaşmayı imzalaması

[347]*http://www.amerikaninsesi.com/content/rusya-nin-ithalat-boykotu-kimi-etkiler/2414623.html (5.8.2014).*
[348]Demir, *a.g.m.*, s. 15.

halinde, kendisinin kurmuş olduğu Gümrük Birliği ve Avrasya Birliği oluşumlarına dahil olamayacağı kaygısı, Rusya'nın, Ukrayna'nın iç meselelerine müdahil olmasına sebep olmuştur.

AB, Ukrayna'yı kendi kontrolüne almayı amaçlamakta ve bu çerçevede Ukrayna' nın siyasi ve ekonomik kurumlarının ve demokratik normlarının AB standartları seviyesine ulaştırılması için yardım etmeyi planlamaktadır. Bu yüzden AB, Kasım 2013'te ülkede patlak veren olaylara destek vermiş ve gösteri eylemlerini, mevcut hükümetin değişmesi adına bir vasıta şeklinde görmüştür. Bu doğrultuda AB sözcüleri ve büyük devletleri, sözlü uyarılar yoluyla eylemcilere karşı sert müdahaleden kaçınılmasını ve taleplerinin yerine getirilmesini gündeme getirmişlerdir. Buna ek olarak, Yanukoviç ile muhalif partiler arasında 21 Şubat 2014 tarihinde sağlanan uzlaşmaya AB ve büyük devlet temsilcileri, arabulucu rolü üstlenmiş; ciddi bir inisiyatif almıştır.

Daha öncesinde geçici hükümetle 21 Mart 2013 tarihinde imzalanmış olan Ortaklık Anlaşması, 27 Haziran 2014 tarihinde yeni devlet başkanıyla AB arasında Ortaklık Anlaşması adı altında bir kez daha imzalanmıştır. İmzalanan söz konusu anlaşma, AB'nin Ukrayna nın daha sağlam ekonomik ve demokratik kurumlara sahip olmasına yardımcı olmasını öngörmektedir. Bu yardımın karşılığında, Ukrayna'nın da AB ile derin ve kapsamlı bir ticaret anlaşması yapması şart kılınmıştır.[349] Bu anlaşmada, Ukrayna'ya demokrasisini ve kurumlarını AB standartlarıyla uyumlu olacak biçimde yenilemesi dikte edilmiştir. Anlaşma, ABD ve AB'nin Ukrayna'ya çok yoğun bir baskı uygulamadan ekonomik destek vermesini mümkün kılmaktadır. Özünde, Anlaşma; AB'nin ekonomik destekleri aracılığıyla Ukrayna ekonomisini güçlü ve istikrarlı hale getirmeyi öngörse de, birkaç maddesi Ukrayna'yı ekonomik yönden AB'ye bağımlı duruma getirebilecek özelliktedir.

[349]Steven Pifer, "Poroshenko Signs EU-Ukraine Association Agreement", 27 June 2014, *http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2014/06/27-poroshenko-signs-eu-ukraine-association-agreement-pifer (25.7.2014).*

AB'nin hala küresel ekonomik krizin tesirinde olması, birliğin kendi içindeki federalizm tartışmaları, Almanya'nın gitgide gücünü arttırarak AB içinde tek karar verici aktör haline dönüşmesi, İngiltere'nin daha bağımsız ve ABD ile beraber siyaset takip etme isteği gibi sebeplerden dolayı, AB'nin uluslararası krizlerdeki etkisi nispeten düşük seviyede olmaktadır. Fakat Ukrayna' da patlak veren kriz, tamamen AB'nin Ukrayna'yla kurmak istediği yakın ilişkiden kaynaklanmıştır. Dahası Rusya' nın Kırım'ı kendisine bağlaması ve Ukrayna'nın Donetz bölgesinde yaşayan etnik Rusları kışkırtması, Rusya ile AB arasında Ukrayna krizini bir üst boyuta taşımıştır. Fakat genel itibariyle AB'nin %30 oranında Rus enerjisine bağımlı olması ve Rusya' nın AB'nin büyük devletlerinin önemli bir ticaret ortağı olması nedeniyle Rusya'ya karşı daha sert yaptırımlar uygulanmasına engel olmaktadır. Hatta yolcularının çoğunluğu Hollandalı olan Malezya Havayolları uçağının düşürülmesine AB'nin tepkisiz kalması, bu sebebe bağlanabilir. Öte yandan Putin'in kriz dolayısıyla Merkel ile sık sık görüşmesinin, Almanya'nın AB içinde sert politikalar takip etmesini önlediği söylenebilir.

Özetle; AB, ABD ile beraber, Rusya üzerinde baskı oluşturabilecek etkili yaptırımlardan çok kişilere yönelik ve ciddi boyutta filtrelenmiş yaptırımlarla Rusya üzerinde etkili olmayı planlamaktadır. AB; enerjisini daha ziyade Ukrayna'nın siyasi ve ekonomik yapısını sağlamlaştıracak hamlelere yönlendirmektedir. AB'nin bu noktadaki hedefi, Ukrayna'nın Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığını azaltmak suretiyle bu ülkenin Batı'nın kontrolünde olmasını ve ilerleyen süreçte muhtemel AB adaylığı yolunda hazırlık yapmasını sağlamaktır.

AB'nin, Rus enerjisine ciddi derecede bağımlı oluşu, Rusya'nın saldırgan ve cüretkar politikalarına karşı aşırı sert tedbirler almasını önlemektedir. AB'nin almış olduğu mevcut tedbirler, genel itibariyle; çoğunlukla Rus bürokrat ve işadamlarının mal varlıklarının dondurulması, seyahat yasakları, AB şirketlerinin Rus bankalarına finansal hizmet desteğinin yasaklanması vb. şeklindedir.[350]

[350] *http://europeansanctions.com/eu-sanctions-in-force/russia/ (4.10.2014).*

ABD gibi AB de; Rusya'nın Soğuk Savaş'ın ardından yeniden şekillendirilmiş olan uluslararası politik sistemi değiştirmesini istememektedir. Bu çerçevede; AB, ABD ile beraber küresel politik, ekonomik, askeri ve hukuki düzeni esas itibariyle değiştirmeden Rusya'yı yalnızlaştırmaya çalışmaktadır. Söz konusu dinamiklerin kendine has kısıtlamaları da AB'nin bu tarz bir yaklaşım sergilemesini zorunlu kılmaktadır.[351]

4.3. Ukrayna Krizinin Rusya, AB ve ABD Açısından Kısa Vadeli Sonuçları

Ülke içi kriz şeklinde başlayıp sonrasında uluslararası bir krize dönüşen Ukrayna krizinin Rusya, AB ve ABD açısından farklı sonuçları olmuştur.

Rusya, 1989-2009 arasındaki ilk yirmi yıllık toparlanma dönemini çok başarılı biçimde geride bırakmıştır. Ukrayna krizinin Rusya açısından kısa vadede sonuçları şöyle sıralanabilir:

-Rusya, Avrupa'da Ukrayna ve Beyaz Rusya, Karadeniz, Kafkasya ile Kazakistan güzergahını yaşam sahası olarak tanımladığını sert ve net bir şekilde bir kez daha göstermiştir.

-Rusya'nın hayat sahası olarak gördüğü bölgelerde gösterdiği tepkinin yüzyıllardır değişmediği gerçeği bir kez daha doğrulanmıştır.

-Rusya, sokaklarda yitirdiği kontrolü sokaklarda geri kazanıp tekrar yitirmesi, uzun vadede benzer tepkiler verdiği ve vereceği manasına gelmektedir.

-Ukrayna krizinde askeri gücünü ve doğal gaz kozunu kullandığı görülmüştür.

-Ruslar, Sovyetler Birliği zamanında dönüşüm yaşarken bıraktığı ülkelere yeniden yönelmiştir. Gorbaçov liderliğinde gerçekleşen bu dönüşüm evresinde ülke, bir balon gibi düşünülürse; ağır gelen taşlar atılmıştır. Ancak atılan bu taşlara ipler bağlanmıştır. Rusya, taşlara bağlamış olduğu iplerin meyvesini Ukrayna krizinde

[351]Demir, *a.g.m.*, s. 17.

almıştır. Söz konusu ipler; bürokratlar, Rus oligarkları ve Rus elitleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

-Rus elitlerin halen eski Sovyet coğrafyasında düşük seviyede de olsa etkileri devam etmektedir. Rus bürokratların etkisi ise hala eksiksiz biçimde sürmektedir.

-Eski Sovyet coğrafyasında yapılan yolsuzlukların ürünü olan Oligarklar, Moskova'da yok edilirken; Ukrayna vb. ülkelerde Rusya tarafından desteklenmektedir. Nitekim Yanukoviç de bir oligarktır.

-Rusya, tek kutuplu ABD dış politikasına karşılık olarak çok kutuplu dünya düzenini savunmakta ve bu doğrultuda ciddi ve somut adımlar atmaktadır. 21. yüzyıl dünya siyasetinde büyük söz sahibi olacağı öngörülen Avrasya Birliği[352], bu anlamda çok önemli bir projedir. Dolayısıyla ilerleyen yıllarda esas itibariyle Rusya-Batı mücadelesinin bir sonucu olan Ukrayna siyasi krizinin değişik versiyonlarının Rusya'nın yaşam alanı olarak nitelendirdiği diğer ülkelerde meydana gelmesi güçlü bir ihtimaldir. Rusya, bu projenin gerçekleşmesine engel olacak her türlü gelişmeye karşı çok hassastır. Nitekim 2008 yılında Gürcistan'ın Rusya'nın askeri müdahalesi sonucunda ödediği ağır bedel ortadadır.

-Rusya'nın yaşam alanı olan Ukrayna'ya karşı sert bir politika takip etmesi, ulusal çıkarları açısından doğru bir hamledir.

-Ayrıca Rusya'nın Baltık Denizi'nde, Meksika Körfezi'nde, Kuzey Kutbu'nda, Avustralya sahillerinde ve hava sahalarında gemi ve uçak gezdirme kararı alması da kendisine alan açma hamleleri şeklinde değerlendirilmelidir .

Ukrayna krizinin AB açısından kısa vadeli sonuçları ise şu şekildedir:

-AB içerisinde yeni bir baskın güç ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu güçlü aktör, Almanya'dır. Almanya liderliğindeki AB'nin, sahip olduğu ekonomik gücü askeri ve siyasi değişime yansıtmakta başarılı olamadığı gözlenmiştir. Dolayısıyla gelecekte AB'nin askeri kanadının oluşturulması tartışmalarının hız kazanacağı; bu doğrultuda AB'nin kendi bünyesinde veya Almanya'nın bizzat kendisinin bir ordu kurma yoluna gideceği öngörülmektedir.

-Polonya, dikkatleri üzerine toplayan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Ukrayna sürecinde AB, Almanya ve Polonya dışişleri bakanlarının üstlenmiş

[352]Bekir Günay, "Revisiting Eurasianism Partnership or Domination", *İstanbul Üniversitesi Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, II / I, 2013, s. 5.

oldukları roller son derece önemlidir. Polonya'nın 2004'te AB'ye dahil edilmesinden sonra bu ülkeye eski Varşova Paktı ülkelerini AB'ye entegre etme vazifesi verilmiştir.

-AB üyesi Polonya'nın gelecekte daha güçlü bir ülke olacağı; uzun vadeli düşünüldüğünde ise AB'nin olası parçalanma sürecinde ülkenin yeni sisteme uyum sağlamış, güçlü bir devlet olarak uluslararası platformda yerini alacağı gerçeği ortadadır.

-AB, Ukrayna'da Timoşenko yönetiminde uyguladığı yanlış politikaları halen sürdürmektedir. Ukrayna'yı Rusya'ya kaptırmamak için bu ülkeye kredi desteğini devam ettirmektedir. Fakat, Rusya'nın enerji kozu karşısında AB'nin ekonomik hamleleri başarısız olmaktadır. Ayrıca AB'nin uluslararası düzeyde bir kamuoyu baskısı oluşturması, Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımları gündeme getirmesi ve Almanya'nın enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığı, Ukrayna krizinde görünmeyen güç mücadelesini su yüzüne çıkarmıştır. Almanya eksenli AB'nin enerji hususunda Rusya'ya olan bağımlılığı, Ukrayna krizindeki en büyük zaafiyeti olarak görülmektedir.[353]

Ukrayna krizinin ABD açısından kısa vadeli sonuçlarına bakıldığında; durumun Ukrayna ile AB arasındaki durumdan daha problemli olduğu görülmektedir. Söz konusu problemli sonuçlar şöyle sıralanabilir:

-Obama'nın dış politikada hayata geçirdiği risksiz ve sağlamcı uygulamalar, Ukrayna krizindeki ABD politikasını bir kez daha gözler önüne sermiştir.

-Bunun yanı sıra Obama'nın ABD dış politikasını Pasifik Okyanusu ve Güneydoğu Asya'ya yönlendirmesi, Avrupa ve Ortadoğu'da güç boşluğunun meydana gelmesine neden olmuş; Rusya da bu fırsatı değerlendirerek bu boşluğu doldurmaya başlamıştır. 2009'da yaşanan Suriye krizi bu çerçevede değerlendirilebilir. Suriye'de yaşanan kriz esnasında Obama'nın *kırmızı çizgim* dediği kimyasal silahlar konusunda, Rusya dışişleri bakanı Lavrov, Esad'ı bu silahların imha edilmesi için ikna etmeyi başarmış; böylece hem ABD'nin olası Suriye müdahalesi önlenmiş hem de üstünlük Rusya'ya geçmiştir.

[353]Günay, *a.g.m.*, s. 8, Ülger, *a.g.e.*, s. 384.

-Timoşenko yönetimindeki Ukrayna'yı NATO'ya dahil etme girişimlerindeki başarısızlığının yanı sıra ABD'nin Karadeniz'e girememiş olması, daima bir zaafiyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

-Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin sergilediği tavırlar ile Montrö Boğazlar Sözleşmesi statüsü, ABD'nin söz konusu jeopolitik havzadaki etkisini aşağı seviyelere çekmiştir. Montrö Antlaşması uyarınca; Rusya ve Türkiye'nin uzlaşmasıyla birlikte, Karadeniz'e kıyısı bulunmayan üçüncü bir güç unsurunun söz konusu bölgeye girişine müsaade edilmemesine karar verilmiştir. Uzlaşmayla alınan bu karar, savaş zamanlarında dahi uygulanmaya devam etmiştir. Bu sebeple ABD, Karadeniz'de savaş gemisi bulunduramamaktadır. Ayrıca bu bölgede ABD üssü bulunmamaktadır. Karadeniz Havzası'nda ABD etkisinin giderek azaldığı gerçeği, Ukrayna krizinde bir kez daha açığa çıkmıştır.

-ABD'nin ortaya atmış olduğu tek kutuplu dünya düzeni fikri, 1989 sonrasında olduğu gibi 11 Eylül sonrası süreçte de başarılı olamamıştır. Ciddi anlamda toparlanan Rusya, uluslararası arenaya çok güçlü bir aktör olarak geri dönmüştür.

-Ukrayna krizinin gidişatıyla birlikte ABD'nin uluslararası imajı, ciddi biçimde zedelenmiştir.

-ABD'nin, Rusya'yı ambargo uygulamakla tehdit etmesine cevap olarak Putin'in *karşılıklı etkileşim* tehdidinde bulunmasından sonra yıllardır İran'a uygulanan ambargonun Rusya'ya karşı uygulanamayacağı anlaşılmıştır.

-2008 yılında Gürcistan'da olduğu gibi Batı'nın vermiş olduğu zayıf tepki, Kırım' ın Rusya'ya bağlanma sürecinde bir kez daha yinelenmiştir. Rusya'nın Soğuk Savaş dönemindeki tavrının değiştiği yanılgısı da başka bir sonuçtur.

-Ukrayna krizinde sergilediği tavır nedeniyle kendisine uygulanan ambargo, Rusya'yı yeni hamleler yapmaya itmiştir. Bu doğrultuda; Rusya-Çin yakınlaşması, enerji ve ipek-demir yolu projeleriyle birlikte kalıcı hale gelmiştir.[354]

[354]Günay, *a.g.m.*, s. 8-9, Ülger, *a.g.e.*, s. 384-385.

4.4. Kırım'ın Rusya'ya İlhakının Uluslararası Hukuk Açısından Etkileri

Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasının uluslararası hukuk yönünden de kısa ve uzun vadeli etkilerinin olması, kaçınılmaz bir olgudur. Bölgenin Rusya'ya dahil olmasının ardından gerek Rusya, gerekse Ukrayna ve Batı, uluslararası hukuku kendi ulusal çıkarlarını destekleyecek biçimde yorumlamışlardır. Rusya, Ukrayna'da meydana gelen krizi ve Yanukoviç hükümetinin düşürülmesini bir istikrarsızlık ve kaos şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca söz konusu hukuksuzluk ve kaos ortamının, bilhassa da Kırım ve Doğu Ukrayna'da yoğun olarak yaşayan Ruslara yönelik çok büyük bir tehdit yaratabileceği de Rusya'nın savunduğu hususlardandır. Putin, koşullar gerektirdiği takdirde bu bölgelerde bulunan Rusların can ve mal güvenliğini sağlamak için gerçekleştirilecek her türlü insani müdahalenin meşru olduğunu dile getirmiştir.[355]

Rusya, Kırım'ın kendisine bağlanması ile neticelenen referandumun uluslararası hukuka uygun oluşunun dayanağı olaraksa BM Anlaşması, 1. Bölüm/Madde 1'de bulunan *"Uluslar arasında halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler kurmak ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak"* ifadesini esas almaktadır.[356] Rusya' nın bakış açısına göre; Kırım halkı, Ukrayna'dan ayrılarak Rusya'ya bağlanma kararını referandum aracılığıyla alırken, yalnızca kendi geleceğine karar verme hakkını kullanmıştır. Bununla birlikte Rusya'nın söz konusu görüşünü sağlamlaştırmak için sürekli olarak Kosova örneğine vurgu yaptığı görülmektedir. Bilindiği gibi Kosova, 2008'de tek taraflı biçimde bağımsızlığını ilan etmiştir. 2010'da Uluslararası Adalet Mahkemesi, tek taraflı olarak gerçekleştirilen bağımsızlık ilanlarının uluslararası hukuka aykırı olmadığını, bu nedenle de

[355]Chrisella Herzog, "Political Legitimacy and International Law in Crimea: Pushing the U. S. and Russia Apart" *http://www.diplomaticourier.com/news/topics/politics/2187-political-legitimacy-and-international-law-in-crimea-pushing-the-u-s-and-russia-apart (10.8.2014)*; "Address by the President of Russia", *http://eng.kremlin.ru/news/6889 (15.7.2014).*

[356]"Birleşmiş Milletler Anlaşması", *http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf (10.8.2014).*

Kosova'nın bağımsızlık ilanının meşru olduğunu beyan etmiştir.[357] 18 Mart 2014'te yaptığı Parlamento konuşmasında Putin, Batı'nın uyguladığı çifte standardı vurgulayarak, Kosova'nın bağımsızlığını alkışlayanların bugün benzer bir durum olan Kırım'ın kendi geleceğine karar verme yolunda atmış olduğu adımları tanımadıklarını dile getirmiştir.[358]

Öte yandan Ukrayna ve Batı, BM Anlaşması'nın başka bir maddesini esas alarak kendi çıkarlarını savunmaktadır. Anlaşmanın 2. Maddesi uyarınca; *"Tüm üyeler başka bir devlete tehdit oluşturmaktan ya da başka bir devlete karşı güç kullanmaktan kaçınmalıdır."*[359] Bu madde kapsamında, Rusya'nın Ukrayna'ya karşı izlediği politikalar kabul edilemez niteliktedir. Rusya, bariz biçimde Ukrayna'nın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü tehdit etmektedir. Toprak bütünlüğü ilkesi, kendi geleceğine karar verme ilkesinden önce gelmektedir. Ukrayna ve Batı'nın düşüncesine göre; Rusya, agresif bir politika izleyerek Kırım'ı kendisine bağlamıştır. Bununla beraber Kırım'da yapılan referandum, halkın gerçek kararını yansıtmamaktadır. Çünkü bu referandum, askeri güçlerin gölgesinde yapılmış ve burada uluslararası gözlemciler bulunmamıştır. Son olarak da Kırım ve Kosova arasında benzerlik kurmak hatalı bir yaklaşımdır. Çünkü Kosova'nın bağımsızlığı, istisnai bir durumdur. Buradaki NATO müdahalesi, *yasal değil ancak meşru* olarak tanımlanmalıdır.[360]

4.5. Doğu Ukrayna'nın Rusya'ya Dahil Olma İsteği

Kırım, kuşkusuz Ukrayna için hayati önemde bir meseledir. Fakat şu an için bu bölgenin Ukrayna'dan Rusya'ya geçtiği realitesini meselenin iki tarafı da

---

[357]"Crimea Joins Russia: What International Law Suggests", *http://www.internationalpolicydigest.org/2014/03/20/crimea-joins-russia-international-law-suggest/ (10.8.2014).*

[358]"Address by the President of Russia", *http://eng.kremlin.ru/news/6889 (15.7.2014).*

[359]"Birleşmiş Milletler Anlaşması", *http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf (10.8.2014).*

[360]Herzog, a.g.e., *http://www.diplomaticourier.com/news/topics/politics/2187-political-legitimacy-and-international-law-in-crimea-pushing-the-u-s-and-russia-apart (10.8.2014).*

kabullenmelidir. Deyim yerindeyse Batı'ya güvenerek Rusya'ya kafa tutan Ukrayna, bu davranışının bedelini toprak bütünlüğünü kaybederek ağır şekilde ödemiştir. Diğer yandan, ayrılıkçı hareketlerin halen devam ettiği Donbass bölgesi, Ukrayna'da Rus azınlığın ve Rusça konuşan Ukraynalıların yoğun olarak bulunduğu, ülkenin ekonomisi kötüye gittikçe de problemleri artan bir bölge olarak varlığını sürdürmektedir.

Günümüz Ukrayna'sında hala on bölgede en az %20 oranında Rus nüfus bulunmaktadır. Doğu Ukrayna'da bir Rus çoğunluğu bulunsa da Rus nüfusun üçte biri Orta Ukrayna'da bulunmakta ve kendileri için haklar ve istisnalar talep etmektedirler. Donbass bölgesindeyse 4.5 milyon seçmenin 3.6 milyonluk kesimi eğitimde, bilimde, iş yerinde ve muhasebe kayıtlarında Ukraynaca yerine Rusçanın kullanılmasını talep etmişlerdir. Yine söz konusu bölgedeki seçmenlerin %80 oranındaki ezici çoğunluğu, Rusçanın Ukrayna'da ikinci resmi dil olmasını istemişlerdir.[361]

Doğu Ukrayna'da yaşayan Rus azınlık, tarihi anlamda Rus Çarlığı ve daha sonrasında Rusya'da iktidarı ele geçiren Bolşevik güçleriyle iş birliği içinde tasvir edilmiş; Ukraynalı ve Batılı kaynaklarda bu biçimde gösterilmiştir. Fakat bu tarzda bir düşünce, sağlıklı ve gerçekçi değildir. Çünkü Ukrayna'nın SSCB'ye dahil olma sürecinde Bolşeviklerin bu ülkeden aldığı destek , çoğunlukla Ukrayna'daki yerleşik Rus nüfustan değil Ukrayna nüfusunun tüm etnik gruplarına dağılacak biçimde en yoksul işçi ve çiftçilerden gelmiştir.[362] Anlaşılacağı üzere, Ukrayna'nın Sovyetler Birliği bünyesine dahil olmasında ülkedeki Rus azınlık, ciddi bir rol oynamamıştır. Sovyet Ukrayna zamanında Ukraynalı-Rus ayrımı belirgin biçimde açığa çıkamamışsa da yine de Tatarların Kırım'dan sürülmesi ve aşamalı olarak Rusların Kırım bölgesine ve Ukrayna'nın diğer bölgelerine yerleştirilmesi, bir gerilim ve rekabet ortamı oluşturmuştur.

---

[361]Tamara J. Resler, "Dilemmas of Democratisation: Safeguarding Minorities in Russia, Ukraine and Lithuania", *Europe-Asia Studies*, Vol. 49, No. 1, 1997, s. 100.

[362]Jan Germen Janmaat, "The Ethnic 'Other' in Ukrainian History Textbooks: the Case of Russia and the Russian's", *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, Vol. 37, No. 3., 2007, s. 314.

Bu çerçevede 1991 yılında ilan edilen bağımsızlık sürecine bakıldığında Ukrayna'da var olan üç temel problemin ülkedeki Rus nüfusla doğrudan bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu temel problemleri sıralamak gerekirse; birinci olarak, bazı Rus politikacılar, kendi ülkelerindeki popülaritelerini yükseltmek için Ukrayna'daki Rus azınlığıyla ilişkilerini ilerletmek suretiyle Ukrayna Rusları arasında ayrılıkçılık duygularının kabarması için faaliyet göstermişlerdir. İkinci temel problem, Ukrayna'daki ulusalcı kesimin Ukrayna Ruslarının Ukrayna Devleti'ne olan bağlılıklarını sorgulamaları olmuştur ki bu davranışta Ukrayna'da yaşayan Rus azınlığın %54'lük kesiminin ana dil olarak Rusçayı benimsemesi ciddi bir faktördür. Fakat bu noktada Ukrayna'daki Rus azınlığın çok büyük bir kesiminin Ukrayna'nın bağımsızlığı yönünde oy kullandığını unutmamak gerekir. Üçüncü olarak ise Batı Ukrayna'daki tarihi ve kültürel farklılıklar nedeniyle baş gösteren Ukrayna kültür ve dilini esas sahiplenenin kendileri olduğu düşüncesi, problem oluşturmaktadır. Sonuç olarak Batı Ukrayna, Doğu Ukrayna'ya nazaran çok daha uzun bir müddet Rus hakimiyeti ve etkisinden uzak yaşamıştır. Bununla birlikte dini inanç konusunda ülkenin doğusu ve batısı arasında önemli bir anlayış farkı söz konusudur.[363]

Bağımsızlığın ardından 1991-2014 yılları arasında seçimle göreve gelen dört farklı yönetimin tümünün ulus yaratma, azınlıklara sergilenen tavır, resmi dil, Rusya'yla sürdürülen ilişkiler hususunda izlemiş olduğu farklı siyasetler, söz konusu problemlerin yirmi üç sene çoğalarak devam etmesine neden olmuştur. 2013 Kasım-2014 Şubat ayları arasında gerçekleşen Maidan Direnişi neticesinde Yanukoviç ülkeyi terk edince kurulan yeni hükümette, gerek geçici başkan Turçinov gerekse de yeni Cumhurbaşkanı Poroşenko iktidarlarında aşırı sağ ya da aşırı sağ ile bağlantılı partiler görev yapmıştır ve bunlar bilhassa milli güvenlik ve kolluk güçlerinin yönetiminde görev almışlardır. Yetkililer, Ukrayna milliyetçi milis kuvvetlerinin İçişleri Bakanlığı'na bağlı kuvvetlerle beraber devriye gezmesine imkan sağlarken Rusça konuşanlara 2012 yılında verilen haklar geri alınmıştır. Ancak Rusya'nın Doğu Ukrayna'da askeri harekata başlamasının ardından hükümet geri adım atarak alınan bu kararı veto etmiştir. Yine bu süreçte Rus azınlığa yönelik doğrudan bir

[363]Resler, *a.g.e.*, s. 100.

girişim olmamıştır. Harkiv, Donetsk ve Kırım'da veya Rusça konuşanların çoğunlukta olduğu diğer bölgelerde Ruslara yönelik herhangi bir güç kullanımı söz konusu olmamıştır.

Tüm bu gelişmeler sırasında, Donetsk Kent Konseyi , Donbass bölgesinde Rusya'ya dahil olma hususunda bir referandum yapılması için oylama gerçekleştirmiştir. Rusya Duması'nın da Ukrayna topraklarında Rus kuvvetlerinin kullanılmasını onaylamasının ardından Doğu Ukrayna'da Rus azınlığın durumu daha çetrefilli bir hale gelmiştir.[364]

Kırım'ın Rusya'ya dahil olmasından yirmi gün sonra, 7 Nisan 2014 tarihinde, Doğu Ukrayna'da Harkiv, Donetsk ve Luhansk şehirlerinde Rusya'ya katılma taraftarı olan eylemciler, bağımsızlık referandumu talebiyle hükümet binalarını işgal etmiştir. Harkiv kentindeki hükümet binalarının kontrolü bir gün sonra Ukrayna kuvvetleri tarafından sağlanmış olsa da Donetsk ve Luhansk kentlerindeki problemler artarak sürmüştür. Bu yaşananların on gün sonrasında İsviçre'nin Cenevre şehrinde bir araya gelen Rusya, Ukrayna ve AB temsilcileri, krizin daha da tırmanmadan sona erdirilmesi için uzlaştıklarını beyan ettiyseler de geçici başkan Turniçov, 1 Mayıs günü ülkede seferberlik ilan etmek zorunda kalmıştır. 11 Mayıs 2014 tarihinde Luhansk ve Donetsk kentlerinde gerçekleştirilen, Batılı ülkeler ve Ukrayna hükümeti tarafından meşru olarak kabul edilmeyen referandumların sonucunda bu iki kent bağımsızlığını ilan etmiştir.

Doğu Ukrayna'daki savaş durumu, Poroşenko'nun 25 Mayıs'ta yapılan başkanlık seçimini kazanmasından bu yana azalıp artan bir seyir izlemektedir. 2014 Haziran'ının sonlarında AB ile Ukrayna'nın ekonomik ve siyasi ortaklık antlaşması imzalaması ve AB'nin Doğu Ukrayna'daki problemin sona ermesi için Rusya'ya yaptırımlar uygulaması, söz konusu krizi durdurmada başarılı olamamıştır. Eylül

[364]Samuel Charap; Keith Darden, "Russia and Ukraine", *Survival: Global Politics and Strategy*, Vol. 56, No. 2, 2014, s. 11-12.

2014'te bir ateşkes uygulamaya koyulurken[365], bu ateşkesin de temel siyasi problemler aşılmadığı sürece pek bir etkisinin olmayacağı artık ortaya çıkmıştır.

Doğu Ukrayna'da yaşanan kriz, Ukrayna'daki Rus azınlığın Rusya'ya dahil olma talebinin yanı sıra esasında çok daha köklü sosyo-ekonomik meseleleri de su yüzüne çıkarmıştır. Burada meydana gelen ve Yugoslavya iç savaşından bu yana Avrupa'nın tanık olduğu en şiddetli çatışma ortamını oluşturan kriz, Kırım bölgesinden çok daha başka bir realitenin varlığına işaret etmektedir. Kırım'da ciddi oranda bir Rus çoğunluğu ve yapılan referandumda Rusya'ya dahil olmayı talep eden çok yüksek oranda seçmen olmasına rağmen Doğu Ukrayna'da durum farklıdır. Burada Rusça konuşan Ukraynalılar ve Ruslar çoğunluğu oluştursa da öncelikle Rusça konuşan Ukraynalıların Rusya'ya dahil olma konusundaki görüşü Kırım halkından farklıdır. Bu görüş farkının oluşmasında, Ukraynaca konuşan Ukraynalılar ile Ukrayna'daki etnik azınlık gruplarının çoğunluğu oluşturduğu yerleşim yerlerinin bu bölgeye yayılmış olmasının da büyük etkisi söz konusudur. Doğu Ukrayna'da nüfusun %66'sını Ukraynalılar oluşturmakta; 2001 verilerine göre Rus nüfus, %30 civarında seyretmektedir. 1989 yılında yapılan son SSCB nüfus sayımıyla karşılaştırıldığında; ortaya çıkan rakamlar, bölgedeki Rus varlığı ciddi oranda azalırken Ukraynalı nüfusun ciddi boyutta arttığına işaret etmektedir. SSCB zamanında nüfusun üçte birinden fazlasını meydana getiren ve önemli görevlerin neredeyse tümünü üstlenen Rusların bulunduğu bu coğrafyada, bağımsızlığın ardından farklı bir yöne doğru eksen kayması olmuştur.[366]

Kırım'da olduğu gibi kesin bir tercih olmaması, bölge halkının Rusya'yla Ukrayna'dan birini seçmek durumunda kalması; Doğu Ukrayna meselesinin hakikaten aşılması oldukça güç ve çok zaman gerektiren bir problem olma özelliğini de beraberinde getirmektedir. Bölgede, Etnik Ukrayna Milliyetçiliği ile Doğu Slav Milliyetçiliği arasındaki mücadelenin yanı sıra Ukrayna yönetiminden rahatsızlık

[365]"Ukraine Crisis: Timeline", *BBC News Europe*, 9 Eylül 2014, *www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275 (20.9.2014).*
[366]Ralph C. Clem, "Why Eastern Ukraine Is an Integral Part of Ukraine", *The Washington Post*, 7 Mart 2014, *http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/03/07/why-eastern-ukraine-is-an-integral-part-of-ukraine/ (10.9.2014).*

duyan Rus kökenli veya Rus yanlısı Ukraynalı kesim ile Ukrayna hükümetini destekleyen kesim arasında bir mücadele söz konusudur. Bu durum da Ukrayna Devleti'nin toprak bütünlüğüne, dolayısıyla da sahip olduğu jeopolitik konuma yönelik ciddi tehditlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.[367]

[367]Cem Karadeli, "Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar", Çomak; Sancaktar; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 134.

SONUÇ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sovyetler Birliği'nin dağılması, yirminci yüzyılın en önemli siyasi gelişmelerinden biri olarak tarihteki yerini almıştır. Doğu Bloğu'nun çökmesiyle beraber iki kutuplu dünya düzeni sona ermiş ve ABD, yeryüzündeki tek süper güç haline gelmiştir. Dünyanın rakipsiz baskın gücü olarak ABD, önceleri "Yeni Dünya Düzeni", sonrasında ise "Tek Kutuplu Sistem" söylemlerini kullanmak suretiyle ekonomik, askeri ve siyasi gücünü dünyada meydana gelen gelişmelere yönlendirmiştir.

Eski SSCB etki alanlarında ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurmakta fazla zaman kaybetmek istemeyen ABD ve Batılı diğer büyük devletler, hızlı bir biçimde, bağımsızlığını yeni elde eden veya Rusya'nın etki alanından büyük ölçüde çıkan devletleri Batı'nın güvenlik (NATO), siyasi (AB) ve ekonomik (Uluslararası Para Fonu-IMF, Dünya Ticaret Örgütü-WTO, Dünya Bankası-WB) kuruluşlarına dahil etmişlerdir. Anlaşılacağı üzere ABD ve AB, 1990 sonrası süreçte, eski Doğu Bloğu olarak adlandırılan söz konusu coğrafyayı, kendi deyimiyle yeni dünya düzenine uyum sağlayabilmesi ve böylelikle de bölgenin tam manasıyla kontrol altına alınabilmesi için şekillendirilmesi hususunda ciddi bir sorunla karşılaşmamıştır.

Ancak ciddi anlamda tekrar güçlenen Rusya, 2008 yılında patlak veren Gürcistan krizinde vermiş olduğu şiddetli tepkiyle beraber kendisinin deyimiyle "kırmızı çizgiler"i olan yakın çevresinde yaşanan gelişmelere daha fazla kayıtsız kalamayacağını net biçimde göstermiştir. Bunun yanı sıra Rusya'nın göstermiş olduğu şiddetli tepki, ABD liderliğindeki tek kutuplu sistemin artık sona erdiği yönünde algıların oluşmasına sebep olmuştur.

Eski Sovyet etki alanında mutlak kontrol sahibi olmayı hedefleyen ABD, bu hedef doğrultusunda eski Doğu Bloğu coğrafyasında güvenlik politikası çerçevesinde çoğu zaman NATO'yu kullanma yoluna gitmiş, bu stratejisiyle eski Doğu Bloğu ülkelerinde askeri üs bulundurma hakkını elde etmiştir. NATO Anlaşması'nın 5.

maddesi kapsamında eski Doğu Bloğu devletlerine sağlanmış olan güvenlik şemsiyesi, ABD ve Batılı diğer güçlü aktörlerin söz konusu devletlere ciddi derecede etki etmesinin temel enstrümanı olmuştur.

Bu bağlamda NATO, söz konusu coğrafyaya yönelik 1999, 2004 ve 2009 yıllarında, üç dalga şeklinde genişleme politikası takip etmiştir. NATO'nun 2009'daki genişleme sürecine Gürcistan ve Ukrayna dahilken; Fransa ve Almanya, enerji konusunda Rusya'ya bağımlı olmaları sebebiyle bu genişlemeye muhalefet etmiş ve bunun neticesinde Ukrayna ve Gürcistan, NATO'ya üye olmamıştır. Bu gelişmede, Rusya'nın gösterebileceği tepkinin şiddetinden çekinilmesi kısmen rol oynamıştır. Nitekim Rusya, NATO'nun doğu yönlü genişlemesini kendi güvenliği açısından en ciddi tehditlerden biri olarak algılamaktadır.

Söz konusu doğu yönlü genişleme siyaseti doğrultusunda, ABD'nin Ukrayna'yı NATO'ya dahil etme çabası, 2008 yılından beri çözümsüz olarak kalmıştır. Bu durumun meydana gelmesinde, 2008'de yapılan ABD Başkanlık seçimlerinden çıkan neticenin de ciddi etkisi bulunmaktadır. Çünkü yeni Devlet Başkanı Obama, önceliği Doğu Avrupa'dan Ortadoğu, Uzak Asya, Pasifikler ve ülke içi ekonomik problemlere vermiş; bu kapsamda, Rusya'yla daha ılımlı bir dış politika izlemeye başlamıştır.

Ancak, Rusya'nın yakın çevre politikasıyla eski Sovyet coğrafyasını etki alanı olarak ilan ederek reel politikaya geri dönüş stratejisini izlemesi, bu coğrafyada gizli politikalar gütmesi, bu ülkelerde iç kaoslar yaratması, bu bölgedeki istikrarsızlığın temel sebebi olarak görülmektedir. Bu bağlamda Rusya, kendisini destekleyen bir lider ya da partinin yönetime gelmesini sağlamış, doğal gaz kozunu kullanmak suretiyle Ukrayna'daki iç politikaya yön vermiştir. Böylece ABD ve Batı karşıtı olan grupların mevcut iktidar gücünü koruyup devam ettirmelerine ciddi derecede yardım etmiştir.

Diğer yandan, AB, bünyesinde bulunmayan komşu ülklerle olan işbirliğini geliştirmek, onların siyasi ve ekonomik politikalarını kendi politikalarıyla uyumlu

hale getirmek amacıyla bu ülkelerle ortaklık anlaşmaları imzalamaktadır. İmzalanması hedeflenen anlaşmaların bir amacı da Ukrayna'nın tamamıyla Rusya'nın kontrolü altına girmesine mani olmaktadır. Fakat, Ukrayna liderinin Ortaklık Anlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesiyle patlak veren kriz, ciddi bir problem yaratmış ve söz konusu ülke içi kriz, sonrasında bir uluslararası kriz halini almıştır.

SSCB'nin doğal mirasçısı olan Rusya'ya bakıldığında, ülkenin kendisini yeniden tanımlama sürecine girdiği görülmektedir. Bu tanımlama, yıkılan Sovyetler Birliği'nin askeri, ideolojik, ekonomik ve sosyal güç yaklaşım ve bakış açılarının dönüştürülmesi yoluyla yapılmaya çalışılmıştır. Söz konusu yeniden tanımlama süreci, evrelerini tamamladıktan sonra Putin'in 1. Başkanlık döneminde belirgin hale gelmiştir.

Rusya ile Batı arasında önceleri uyumlu biçimde seyreden ilişkiler, sonrasında farklılaşmaya başlamıştır. Bu farklılaşmada birtakım faktörler rol oynamıştır. ABD'nin tek süper güç olarak ortaya çıkması ve askeri, politik ve ekonomik hegemonyasını yeni dünya düzeni şeklinde ifade etmesi ve bunu hayata geçirmesi, söz konusu etkenlerden biri olarak gösterilebilir. Bu yeni politik sistemde Rusya, eşit bir güç unsuru olarak görülmemiştir. Buna karşılık olarak Rusya, kendisinin Batı'nın eşit ve ortak üyesi olarak görülmesini istemiştir. Ancak çok zayıflayan ekonomisi, iç siyasi sorunları ve zayıflamış olan askeri gücünden dolayı Batı, önceleri Rusya'yı eşit güç olarak görmemiş, bu bağlamda almış olduğu askeri, siyasi ve ekonomik kararlarda Rusya'nın çıkarlarını dikkate almamıştır.

Batı ile Rusya arasındaki en ciddi sorun, NATO'nun doğu yönlü genişlemesidir. 1990'lı yıllarda Batı, güvenlik mekanizmasını yeniden yapılandırmış, NATO'nun dönüşümünü gerçekleştirmiş ve eski Varşova Paktı ülkelerinin NATO'ya üyelik yolunu açmıştır. Diğer yandan, AB; hem ekonomik, hem siyasi, hem de askeri bir örgüt olma yolunda ciddi adımlar atmaya başlamıştır. Rusya, atılan bu adımların Avrupa'yı yeniden böldüğünü ve yeniden yapılandırılan güvenlik mekanizmasında kendisinin dışlandığını düşünmüştür.

Ruslar, özellikle NATO'nun genişleme sürecini kendilerine yönelik büyük bir tehdit olarak algılamış ve bu konuda Batı'ya önemli mesajlar göndermiştir. 2000'de iktidara gelen Putin, önceliğini iç güvenliğe vermiş ve Batı'nın görmezden gelmesi sonucunda Çeçenistan'da patlak veren isyanı aşırı şiddet kullanarak bastırmıştır. Putin, 2007 yılına kadar Batı'yla uzlaşmacı bir politika sürdürmeye çalışmış; bu süreçte, ülke içinde kendisine rakip olabilecek ekonomik ve siyasi güç unsurlarını devre dışı bırakmış ve tek lider yönetimindeki otoriter bir rejimin temellerini atmıştır.

Ukrayna'da patlak veren krizin sebebine bakılacak olursa, temel nedenin Rus yanlısı Ukrayna lideri Yanukoviç'in AB ile Doğu Ortaklığı Anlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesi olduğu görülmektedir. Ukrayna'nın söz konusu anlaşmayı imzaladığı takdirde, kendisinin kurmuş olduğu Gümrük Birliği ve Avrasya Birliği oluşumlarına dahil olamayacağı endişesi, Rusya'nın, Ukrayna'nın iç işlerine müdahale etmesine neden olmuştur.

1993 yılının başlarında dünya kamuoyuna deklare etmiş olduğu Yakın Çevre Doktrini uyarınca Rusya, kırmızı çizgileri olarak nitelendirdiği yakın çevresinde üçüncü bir aktörü istememektedir. NATO'nun doğu yönlü genişlemesininden rahatsız olan ve bunu kendisi için büyük bir tehdit olarak gören Rusya, Batı'nın söz konusu genişleme politikasını tam manada kendisinin çevrelenmesi amacıyla atılan adımlar olarak algılamaktadır ki böyle düşünmesinde de haklı gerekçelerinin olduğu görülmektedir. Nispeten zayıf olduğu dönemde Rusya, eski Sovyet etki alanında meydana gelen güç boşluğunun ABD ve Batılı devletler tarafından NATO ve AB aracılığıyla doldurulmasına herhangi bir cevap verememiş, karşı bir atakta bulunamamıştır. Ancak toparlanma sürecini başarıyla geride bırakan Rusya, özellikle 2008 Gürcistan krizinde göstermiş olduğu tepkiyle Batı'ya güçlü bir mesaj göndermiştir. Dolayısıyla Rusya, artık eski zayıf Rusya değildir ve bu gerçeği tüm dünyaya göstermiştir.

Ukrayna'da meydana gelen siyasi krize bakıldığında da Rusya'nın Ukrayna'ya ve dolaylı olarak da Batı'ya çok sert bir tepkide bulunduğu görülmektedir. Daha önce

değinildiği gibi Rusya, yaşamsal çıkar alanı olarak ilan ettiği Avrasya coğrafyasında üçüncü bir aktörü istememekte ve bunu kendi varlığı adına büyük bir tehdit olarak görmektedir. Söz konusu duruma Karadeniz ve Ukrayna özelinde bakıldığında da Rusya'nın tavrının aynı olduğu görülmektedir.

Ukrayna, sahip olduğu jeopolitik konumundan dolayı Rusya için vazgeçilmez bir ülkedir. SSCB döneminde bu ülkeye yapılan enerji ve sanayi yatırımları, özellikle de Rus doğal gaz boru hatlarının önemli bölümünün Ukrayna topraklarından geçmesi ve Rusya'nın Kırım'ın Sivastopol kentinde bir askeri deniz üssü ve Karadeniz filosunun bulunması, ayrıca Rusya'nın hayata geçirmeyi planladığı Avrasya Birliği projesinde kilit bir öneme sahip olması, bu ülkeyi Rusya için vazgeçilmez kılan temel faktörlerdir.

Dolayısıyla Rusya, bu ülkeyi Batı'ya kaptırmak istememektedir. NATO, doğu yönlü genişleme politikası doğrultusunda halihazırda Bulgaristan ve Romanya'yı kendi bünyesine dahil etmiştir. Bununla birlikte Karadeniz'in güney kısmının tamamına hakim olan Türkiye, zaten NATO üyesi bir ülkedir. Bununla yetinmeyen NATO, Ukrayna ve Gürcistan'ı da kendi bünyesine almak istemektedir ve bu istek Rusya açısından bardağı taşıran son damla olmuştur. Çünkü SSCB zamanında Karadeniz'in kuzeyini tamamen kontrolü altında tutan Rusya, şimdi ise bu coğrafyada beş NATO ülkesi ile karşı karşıya kalma tehlikesini yaşamaktadır. Dolayısıyla Rusya, Ukrayna ve Gürcistan NATO'ya dahil olursa Karadeniz'de yalnız kalacaktır.

Nitekim Rusya, artık sabrının tükendiğini ilk olarak Gürcistan krizinde bu ülke üzerine uyguladığı orantısız güçle Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü ortadan kaldırarak; ikinci olarak da Ukrayna siyasi krizinde bu ülkeye de çok şiddetli bir tepkide bulunarak göstermiştir. Özellikle AB'nin Ukrayna ile ileri derecede yakınlaşması ve bu doğrultuda iki taraf arasında Ortaklık Antlaşması'nın imzalanma sürecine girilmesi, Rusya'nın artık bu noktada duruma müdahale etmesini zorunlu kılmıştır.

Rus yanlısı olan Ukrayna lideri Yanukoviç'in AB ile imzalanması planlanan Ortaklık Antlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesi, ülke içinde yoğun protestolara neden olmuştur. 21 Kasım 2013 tarihinde Maidan Bağımsızlık Meydanı'nda başlayan protesto gösterileri kısa süre içinde geniş kitlelere yayılmıştır. Başlangıçta ülke içi bir kriz iken sonrasında hızlı bir şekilde uluslararası bir kriz halini alan Ukrayna siyasi krizi; Rusya, ABD ve AB'nin de devreye girmesiyle daha karmaşık bir hal almıştır.

Rusya ilk etapta, Ukrayna'da kendisinin destek verdiği Yanukoviç hükümetinin devrilip, devrik liderin 21 Şubat 2014 tarihinde ülkeyi terk etmek zorunda kalmasına, düzenlediği Soçi Kış Olimpiyatları'nın sona ermesini bekleyerek ciddi bir tepkide bulunmamıştır. Ancak Rusya, Olimpiyatlar'ın bitmesinin ardından derhal Ukrayna'ya geri dönüşü olmayacak bir tepki göstermiştir. Bu doğrultuda Kırım'ı kısa sürede ele geçiren Rusya, önce Kırım'ı Ukrayna'dan koparmış; sonrasında da referandumla birlikte yarımadayı kendi topraklarına dahil etmiştir.

Rusya lideri Putin, 16 Mart 2014 tarihinde gerçekleştirilen referandum sonrası 18 Mart 2014 tarihinde yapmış olduğu konuşmada Kırım'ın aslında Rus toprağı olduğunu, 1954 yılında yarımadanın dönemin SSCB lideri Kruşçev tarafından Ukrayna'ya hediye edildiğini ifade etmiştir. Rusya'nın Ukrayna üzerinde tarihi, ekonomik ve siyasi çıkarları olduğunun altını çizen Putin, 2008 yılında referandum sonucu tek taraflı bağımsızlık ilan eden Kosova konusunda dikkat çekici açıklamalarda bulunmuştur. Batı'nın çifte standart uyguladığını dile getiren Putin, Kosova'nın bağımsızlığını ayakta alkışlayan Batılı devletlerin, aynı durum Kırım için söz konusu olduğunda yapılan referandumun meşru olmadığını ve referandumdan çıkan kararı tanımadıklarını beyan ettiklerini dile getirmiştir.

Genel itibariyle bir oldu bittiye getirilen Kırım'ın Rusya'ya bağlanması, uluslararası düzeyde çok yankı uyandırmış ve Batı'nın oldukça sert eleştirilerine maruz kalmıştır. Bu doğrultuda ABD ve Batılı devletler, Rusya'ya çok sayıda ekonomik ve siyasi yaptırım uygulamıştır. Ancak söz konusu yaptırımlar, pek kaydadeğer nitelikte olmamıştır. Bunun temel sebebi ise AB'nin Rus enerjisine

bağımlı olmasıdır. Rusya'nın elinde bulundurduğu enerji kozu, söz konusu yaptırım sürecinde Batı'nın elini oldukça zayıflatan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Almanya önderliğindeki AB, Rusya'ya olan enerji bağımlılığı nedeniyle Rusya'ya çok şiddetli bir tepkide bulunamamıştır.

Sonuç olarak Kırım üzerindeki tarihi haklar, Rusya'nın yaratmayı hedeflediği yeni askeri, siyasi ve ekonomik sistemde Ukrayna'ya biçilen rol, Karadeniz'de yer alan Rus donanmasının açık denizlere serbest geçiş güvencesi, enerji güvenliği, Batı'yla yakınlaşan eski Sovyet ülkelerine gözdağı, Soğuk Savaş sonrasında Batı tarafından dikte edilen dünya askeri, siyasi ve ekonomik sistemin değiştirilmesi gibi sebepler yüzünden Rusya, Ukrayna'ya çok sert bir tepkide bulunmuştur. Nitekim Gürcistan örneğinde yaşandığı gibi Batı'ya güvenerek Rusya'ya açık bir şekilde kafa tutan Ukrayna, bunun bedelini toprak bütünlüğünün ortadan kalkmasıyla ağır biçimde ödemiştir ve Doğu Ukrayna'da yaşanan ayrılıkçı hareketlerin hala sona ermediği göz önüne alınırsa bu ülkenin gelecekte de ağır bedeller ödeyeceği yönünde ciddi öngörüler bulunmaktadır.

Yaklaşık 25 yıl aradan sonra Moskova, jeopolitik hedeflerini de içeren reel politiğe geri dönüş yapmıştır. Rusya, 1990 sonrası ilk defa toprak kazanma yoluyla genişleme politikası uygulamıştır. Dolayısıyla artık, 1990 sonrası oluşan küresel siyasi ve askeri ortam yeniden şekillenecek gibi görünmektedir.

Son olarak ABD-Rusya ilişkileri ne kadar gergin olursa olsun, bu gerilmenin yeni bir Soğuk Savaş yaratacak boyutta olmadığını vurgulamakta fayda vardır. Çünkü Rusya, ABD'yle eşit güç ve potansiyele sahip değildir. Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi'ne üye olması ya da nükleer silahlara sahip olması ona karşı uygulanan yaptırımların hızını azaltsa dahi bu ülkeye "counter-hegemon (karşı hegemon)" özelliğini vermemektedir. Bu yüzden "Yeni Soğuk Savaş" kavramı ancak ABD-Rusya ilişkilerinde mevcut gerginlikler bağlamında kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

Abdi, Zhaleh, "Ukrayna Krizine Jeopolitik Kuramlar Çerçevesinde Bakış", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Hasret Çomak; Caner Sancaktar; Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

"ABD'den Rusya'ya Yaptırım", 4 Mart 2014, http://www.ntvsnbc.com/id/25502372/ (15.8.2014).

Acar, Aykut, "Jeopolitiğin Kavram ve Tanımı", *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 1994.

Address by the President of Russia, http://eng.kremlin.ru/news/6889 (15.7.2014).

Akbaş, Zafer, *"Küresel Ekonomik Krizlerin Önemini Artırdığı Enerji Kaynakları Üzerinden Yaşanan Rekabetin Uluslararası İlişkilere Etkisi"*, s. 25, http://web.inonu.edu.tr/ozal.cong-ress/pdf/2.pdf (10.7.2014).

Akdemir, E., "Avrupa Birliği'nin Ukrayna Politikası: Eski Komşu Mu? Yeni Aday Mı?", *Karadeniz Araştırmaları*, Bahar, Sayı 41, 2014.

Akerman, Ella, "September 11: Implication for Russia's Central Asian Policy and Strategic Realignment", *The Review of International Affairs*, Vol. 1, No. 3, 2002, Sertif Demir; M. S. Erol, "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Politikaları", *Rusya'nın Doğu Politikası*, Editör**:** Sezgin Kaya, Bursa, Ekim 2013.

Akgönenç, O., "Rusya Federasyonu'nun Dış Politika Hedefleri", *Avrasya Dosyası,* Cilt 11, Sayı 41, 2004.

Akkan, Faruk, *"Rusya, Ukrayna'da Çatışmalara Neden Müdahil?"*, 1 Eylül 2014, http://haberrus.com/politics/2014/09/01/Rusya-ukraynada-catismalara-neden-müdahil-analiz.html (5.9.2014).

Aksoy, Metin, "Kriz Bağlamında Avrupa Birliği ve Ukrayna İlişkileri", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Editörler: Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

Alexeev, M., "The Unintended Consequences of Anti-federalist Centralization in Russia", *CSIS-PONARS Russia and Eurasia Program Papers* , Nisan 2000.

Allen, William Edward David, "Ukraine", *Cambridge University Press*, Londra 1940.

"Amerika ve Rusya'dan Karşılıklı Hamleler", 2 Eylül 2014, http://www.ulusalkanal.com.tr/dunya/Amerika-ve-rusyadan-karsilikli-hamleler-h35960.html (4.9.2014).

Amrullayev, Emin, "Energy Security in the European Union; the Impact of Gas As a Dominant Source of Energy", *Capstone Project*, Spring 2012, https://sipa.columbia.edu/sites/default/files/FOR%20PUBLICATION_CNA.pdf, (25.7.2014).

Arı, Tayyar, *Irak, İran ve ABD: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya,* 1. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği,* IV. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul 2006.

Bassin, Mark, "Russia Between Europe and Asia: The Ideological Construction of Geographical Space", *Slavic Review*, Cilt 50, sayı 1, İlkbahar 1991.

Bateson, Ian, "Russia's Ukrainian minority under pressure", 25 Nisan 2014,http://www.aljazeera.com/indepth/features/2014/04/russia-ukraine-crisis-minority-under-pressure-2014423104-132154242.html (5.5.2014).

Bayat, Mert, *Milli Güç ve Devlet*, Belge Yayınları, İstanbul 1986.

Biçer, Birol, *"Soğuk Savaşın 13 Alameti"*, http://www.aktuel.com.tr/dergi/2013/09/26/yeni-soguk-savasin-13-alameti (4.9.2014).

"Birleşmiş Milletler Anlaşması", http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf (10.8.2014).

Blouet, Brian W., *Geopolitics and Globalization in the Twentieth Century*, Reaction Books, London 2001.

Bremmer, Ian; Richter, Anthony, "The Perils of 'Sustainable Empire'", *Transition*, 15 Mart 1995.

Brown, Archie, "The Gorbachev Factor", *Oxford University Press*, New York 1996.

Brown, Michael E., "NATO's Biggest Mistake The Alliance Drifted From Its Core Mission And the World Is Paying the Price", 8 Mayıs 2014,http://www.foreignaffairs.com/articles/141404/Michael-e-brown/natos-biggest-mistake?sp_mid=45828761&sp_rid=c2VydGlm-ZGVtaXJAZ21haWwuY29tS0ö, (25.7.2014).

Brzezinski, Zbigniew, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, Basic Books, New York 1997.

Brzezinski, Zbigniew, *Büyük Satranç Tahtası: Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gerekleri*, Sabah Kitapları, İstanbul 1998.

Brzezinski, Zbigniew, *The Choice: Global Dominition or Global Leadership*, Basic Books, New York 2004.

Brzezinski, Zbigniew, *Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower*, Basic Books, New York 2007.

Brzezinski, Zbigniew, *America and the World: Conversations on the Future of American Foreign Policy*, Basic Books, New York 2008.

Büyükakıncı, Erhan, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, Phoenix Yayınevi, Ankara, Eylül 2004.

Büyükakıncı, Erhan, "Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna-Rusya İlişkileri", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, ed. Erhan Büyükakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

Büyükakıncı, Erhan, "Renkli Devrimler ve Sovyet Sonrası Coğrafya: Ukrayna'da İktidar Değişikliği ve Batı Faktörü", *Tek Kutuplu Dünyada Yaşamak Gerçekler Yanılgılar ve Beklentiler*, ed. Yonca Özer, Agora Kitaplığı, İstanbul 2006.

Cafersoy, Nazim, "Azerbaycan'da Bağımsızlığın Diğer Adı: Ebülfez Elçibey", *Stratejik Analiz*, Cilt 1, Sayı 5, Eylül 2000.

Carter, Stephen K., "Russian Nationalism and Russian Politics in the 1990s.", *Ethnicity and Nationalism in Russia, the CIS, and the Baltic States*, ed. Christopher Williams ve Thanasis D. Sfikas, Aldershot: Ashgate, Publishing Ltd., 1999.

Caşın, Mesut Hakkı, *Novgorod Knezliği'nden XXI. Yüzyıla Rus İmparatorluk Stratejisi*, I. Basım, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul 2006.

Charap, Samuel; Darden Keith, "Russia and Ukraine", *Survival: Global Politics and Strategy*, Vol. 56, No. 2, 2014.

Clem, Ralph C., "Why Eastern Ukraine Is an Integral Part of Ukraine", *The Washington Post*, 7 Mart 2014, http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/03/07/why-eastern-ukraine-is-an-integral-part-of-ukraine/ (10.9.2014).

Clover, Charles, "Dreams of the Eurasian Heartland", *Foreign Affairs*, Vol.78, Mart-Nisan 1999.

Coppieters, Bruno, "Conclusions: The Caucasus as a Security Complex", *Contested Borders in the Caucasus*, ed. Bruno Coppieters, VUB University Press, Brüksel 1996.

Cohen, Ariel, "The 'New Great Game': Pipeline Politics in Eurasia", *Caspian Crossroads Magazine*. Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa 2013.

Cohen, Saul B., "Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an Old Discipline", der. George J. Demko ve William B. Wood, *Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the 21st Century*, Westview, New York 1994.

Cohen, Saul B., *Geography and Politics in a World Divided*, Oxford University Press, New York 2001.

Cömert, Servet, *Jeopolitik ve Türkiye'nin Yer Aldığı Yeni Jeopolitik Ortam*, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 2001.

Crimea Joins Russia: What International Law Suggests, http://www.internationalpolicydigest.org/2014/03/20/crimea-joins-russia-international-law-suggest/ (10.8.2014).

Crozier, Brian, "The Rise and Fall of The Soviet Empire", *An Imprint of Prima Publishing, National Review*, California 2000.

Çalış, Şaban; Özlük, Erdem, "Jeo-Politik: Mekanın Siyasallaştırılması ve Suistimali", *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus-Devlet'ten Küreselleşmeye*, der. Zeynep Dağı, Alfa Yayınları, İstanbul 2007.

Çoğal, Nejat, *"Çok Kutuplu Dünya Projesi: Şangay Ekonomik İşbirliği Örgütü"*, http://www.nejatcogalcom/index.php?option=view&id=49&Itemid=25 (10.7.2014).

Çomak, Hasret; Sancaktar, Caner; Yıldırım, Zafer, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

Çomak, İhsan, *Rusya Çalışmaları Stratejik Araştırmalar-2*, TASAM Yayınları, İstanbul 2009.

Dağı, Zeynep, "Rusya'nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye", *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, 1998.

Danilov, Dmitri, "Russia's Search for an International Mandate in Transcaucasia", *Contested Borders in the Caucasus*, ed. Bruno Coppieters, VUB University Press, Brüksel 1996.

Defay, Aleksandre, *Jeopolitik*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yayınları, Kültür Kitaplığı Serisi: 27, Ankara 2005.

Demir, Sertif, "RF'nin Avrupa Güvenliğine Yönelik Yeni Önerilerinin AGİT ve AKKA Kapsamında Değerlendirilmesi", *Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 1, Mayıs 2010.

Demir, Sertif; Erol, M. S., "Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Politikaları", *Rusya'nın Doğu Politikası*, Editör: Sezgin Kaya, Bursa, Ekim 2013.

Demir, Sertif, "Ukrayna Krizi: Yeni Küresel Politik Düzenin Başlangıcı", Hasret Çomak; Caner Sancaktar; Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

Derman, Giray Saynur, "Hanlık Döneminde Kırım", *Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım*, Derleyen: Oktay Aslanapa, 2003.

Derman, Giray Saynur; Ongarova, Yerkinay, "Ukrayna'da Siyasi Kriz", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 42, 2014.

Devlin, Judith, *Slavophiles and Commissars "Enemies of Democracy in Modern Russia"*, Macmillan Press Ltd., Houndsmills 1999.

Dodds, Klaus; Atkinson, David, *Geopolitical Traditions: A Century of Geopolitical Thought*, Routledge, London 2000.

Dolman, Evert Carl, *Astropolitik: Classical Geopolitics in the Space Age*, Frank Cass, Portland 2002.

Dugin, Aleksandr, "Avrasyacı Çağrı ve Türkiye'nin Jeopolitiği", *Türk Dirlik Dergisi*, 17.1.2003. http://www.turkdirlik.com, 7 Temmuz 2009.

Dugin, Aleksandr Gelyeviç, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul 2003.

Dugin, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım*, İstanbul 2010.

Dugin, Aleksandr, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul 2016.

Durdular, Ercan, *A Case Study: Nagorno Karabakh Dispute, 1988-1994,* Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Ocak 1995.

Ermağan, İsmail, "Rusya-Avrupa Birliği İlişkilerinde Ukrayna Çıkmazı", *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, Editör: İrfan Kaya Ülger, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015.

Faget, Dominique, "ABD, Rusya'ya Uyguladığı Yaptırımları Artırıyor", *Agence France-Press*,17 Temmuz 2014, http://www.wsj.com.tr/article/SB10001424052702303907904580034741884988932.html (17.7.2014).

Farinelli, Franco, "Friedrich Ratzel and the Nature of (Political) Geograpy", *Political Geography*, Vol. 19, No. 8, 2000.

Farmer, Kenneth C., *Ukrainian Nationalism in the Post-Stalin Era*, Martinus Nijhoff, Lahey 1980.

Figes, Orlando, *Revolutionary Russia 1891-1991*, Penguin, Londra 2014.

Freedman, Robert O., "Russian Foreign Policy in the Middle East: The Kozyrev Legacy", *Caspian Crossroads Magazine*, Cilt 1, Sayı 4. Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa 2013.

Gaddis, John Lewis, *Strategies of the Containment*, Oxford Universty Press, Oxford 1982.

Gaddy, Clifford G.; Barry, W. Ickes, *Ukraine, NATO Enlargement and the Geithner Doctrine*, 10 Haziran 2014. http://www.brookings.edu/research/articles/2014/06/10-ukraine-nato-geithner-doctrine-gaddy-ickes (25.7.2014).

Gallis, Paul, "The NATO Summit at Bucharest, 2008", *CRS Report for Congress*, 5 Mayıs 2008. http://fas.org/sgp/crs/row/RS22847.pdf (4.10.2014).

Global Security, *Ukraine's Special Weapons*,http://www.globalsecurity.org/wmd/world/ukraine/index.html (15.4.2014).

Goble, Paul, *Russia: Analysis From Washington-Federalism and its Discontent*. Erhan Büyükakıncı, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, Phoenix Yayınları, Ankara, Eylül 2004.

Goble, Paul, "Caucasus-When Moscow Looks Beyond the CIS", *RFE/RL*, 3 Kasım 1998.

Gottlnan, Jean, "The Background of Geopolitics", *Military Affairs*, 1942.

Günay, Bekir, "Revisiting Eurasianism Partnership or Domination", *İstanbul Üniversitesi Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, II/I, 2013.

Günay, Bekir, "Ukrayna'nın Geleceği ve Kırım'ın Durumu", *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, Editör: İrfan Kaya Ülger, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015.

Hasanov, Ali, *Jeopolitik: Teorileri, Metodolojisi, Aktörleri, Tarihi, Karakteristiği, Kavramları*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2012.

Hayit, Baymirza, *Ruslara Karşı Basmacılar Hareketi, Türkistan Türklüğünün Milli Mücadelesi*, İstanbul 2006.

Hekimoğlu, Asem N., *Rusya'nın Dış Politikası 1,* Vadi Yayınları, Ankara 2007.

Hekimoğlu, Asem Nauşabay, *Rusya'nın Dış Politikası: ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya*, 2007.

Herzog, Chrisella, *Political Legitimacy and International Law in Crimea: Pushing the U.S. and Russia Apart*, http://www.diplomaticourier.com/news/topics/politics/2187-political-legitimacy-and-international-law-in-crimea-pushing-the-u-s-and-russia-apart (10.8.2014).

Hill, Alexander, "Voroshilov's 'Lightning War'-The Soviet Invasion of Poland, September 1939", *Journal of Slavic Military Studies*, No. 27, 2014.

Hiç, Mükerrem, *Büyüme ve Gelişme Ekonomisi*, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul 1994.

Hosking, Geoffrey, *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, İstanbul 2011.

Hüseynov, Fuad, "SSCB Dağıldıktan Sonra Halefiyet Sorunları", *Avrasya Etüdleri*, Sayı 25, Sonbahar-Kış 2003.

ICG, No. 231, 14 Mayıs 2014.

İlhan, Suat, *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.

İlhan, Suat, *Dünya Yeniden Kuruluyor: Jeopolitik ve Jeokültür Tartışmaları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

İmanbeyli, V., *Ülke İçi Krizden Uluslararası Soruna Ukrayna-Kırım Meselesi*, SETA Perspektif Yayınları, Sayı 36, Mart 2014.

İmanov, Vugar, *Avrasyacılık, Rusya'nın Kimlik Arayışı*, İstanbul 2008.

İrge, Nadire Filiz, *Sovyetler'den Rusya Federasyonu'na (Balkanlar-Orta Asya-Kafkaslar) Kapitalist Kuşatma*, IQ Yayıncılık, İstanbul 2006.

İrge, Nadire Filiz, "Karadeniz Havzası Jeopolitiğinde Güç Mücadelesinin Arka Planı ve Bölgesel Güvenliğin Uluslararası Önemi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Özel Sayı, İstanbul, Nisan 2017.

İşyar, Ömer Göksel, *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet-Rus Dış Politikaları*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.

İşyar, Ömer Göksel, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa 2013.

Jacobsen, Hans-Adolf, *Karl Haushofer-Leben und Werk*, Boppard: Harald Boldt, cilt 1, 1979.

Janmaat, Jan Germen, "The Ethnic 'Other' in Ukrainian History Textbooks: the Case of Russia and the Russian's", *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, Vol. 37, No. 3, 2007.

Jelavich, B., *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, 2. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul 2009.

Jr Nye, J. S., "Soft Power: The Means to Success in World Politics", *Public Affairs*, New York 2008, s. 32'den aktaran Lada L. Roslycky, "Russia's Smart Power in Crimea: Sowing the Seeds of Trust Southeast", *European and Black Sea Studies*, Vol. 11, No. 3, September 2011.

Kahn, J., "What is the New Russian Federalism?", der. Archie Brown, *Contemporary Russian Politics*, Oxford University Press, Oxford 2001.

Kalkavan, Feryal, "Rusya Federasyonu'nda Federalizm ve Ünitarizm Tartışmaları", *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, der. Erhan Büyükakıncı, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004.

Kamalov, İlyas, "Karadeniz Bölgesindeki Bazı Güncel Sorunlar", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt 6, Sayı 21, Bahar 2009.

Kamalov, İlyas, *"Ukrayna Çevresinde Binyıl"*, 17 Mayıs 2010, s. 2. http://www.tasam.org/documets/48_55ilyaskamalov.pdf (20.8.2014).

Kamel, Ayhan, *2. Dünya Savaşının Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri*. Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa 2013.

Kandemir, Eyyub, *Uluslararası Sistemin Yeni Düzen Arayışında Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği*, 2008.

Karabulut, Bilal, *Strateji-Jeostrateji-Jeopolitik*, Platin Yayınları, Ankara 2005.

Karadağ, Muhammed, *"Rus Emperyalizmi İçin Yeni Bir İdeolojji: Neo-Avrasyacılık"*,http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=336:rus-emperyalizmicinyenibirdeolojineoavrasyacilik&catid=104:analizler-rusya&Itemid=136 (20.5.2009).

Karadeli, Cem, "Ortaçağ'dan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Editörler: Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

Karadeli, Cem, "Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar", Hasret Çomak; Caner Sancaktar; Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

Kjellen, Rudolf, *Der Staat als Lebensform*, Leipzig 1917.

Knight, Amy, "The Enduring Legacy of the KGB in Russian Politics", *Problems of Post-Communism*, 47:4, Temmuz/Ağustos 1999.

Kohn, Hans, *Panislavizm ve Rus Milliyetçiliği*, çev. Agah Oktay Güner, Kervan Yayınları, İstanbul 1983.

Kolossov, Vladimir; Turovsky, Rostislav, "Russian Geopolitics at the Fin -de-Siecle", *Geopolitics*, Cilt 6, Sayı 1, Yaz 2001.

Kubicek, Paul, *The History of Ukraine*, Westport, Conn., Greenwood Press, 2008.

Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987.

Kuzio, Taras, "Neither East nor West: Ukraine's Security Policy", *Problems of Post-Communism*, Vol. 52, No. 5, Eylül-Ekim 2005.

Kuzio, Taras, "Is Ukraine Part of Europe's Future?", *The Washington Quarterly*, Vol. 3, No. 29, 2006.

Kuzio, Taras, "Ukraine: Coming to Terms with the Soviet Legacy", *Communist Studies and Transition Politics*, Vol. 14, No. 4, 2007.

Kuzmic, Peter, "Ukraine 'Crucified' Between the East and West", *Occasional Papers on Religion in Easter Europe*, Vol. 34, No. 3, Nisan 2014.

Lacoste, Yves, *Büyük Oyunu Anlamak: Jeopolitik. Bugünün Uzun Tarihi,* çev. İsmet Akça, NTV Yayınları, İstanbul 2008.

Legvold, Robert, "Russia's Unformed Foreign Policy", *Foreign Affairs*, Eylül- Ekim 2001.

Loughlin, John O', Geopolitical Fantasies, National Strategies and Ordinary Russians in the Post-Communist Era", *Geopolitics*, Cilt 6, Sayı 3, Kış 2001.

Lynch, Dov, *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS: The Cases of Moldova, Georgia and Tajikistan*, Macmillan Press Ltd., Londra 2000.

Macfarlane, Neil, "Realism and Russian Strategy After the Collapse of the USSR", *Unipolar Politics: Realism and State Strategies After the Cold War*, ed. Ethan B. Kapstein ve Michael Mastanduno. Ömer Göksel İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa 2013.

Mackinder, Halford J., *The Scope and Methods of Geography Proceedings of Royal Geographical Society,*1887.

Mackinder, Halford J., "The Geographical Pivot of History", *The Geographical Journal*, Vol. 23, No. 4, 1904.

Mackinder, Halford J., "The Round World and the Winning of the Peace", *Foreign Affairs*, July 1943, s. 16, http://www.foreignaffairs.com/articles/70271/sir-halford-j-mackinder/the-round-world-and-the-winning-of-the-peace (10.5.2014).

Mackinder, Halford John, *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction (1919)*, W. W. Norton, New York 1962.

Mahan, Alfred Thayer, *The Influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, Little-Brown, Boston 1890.

Mahan, Alfred Thayer, *Influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire, 1793-1812*, Little Brown, Boston 1892.

Malek, Marting, "The Western Vector of the Foreign and Security Policy of Ukraine", *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol. 22, No. 4, 2009.

Mankoff, Jeffrey, "Russia's Latest Land Grab How Putin Won Crimea and Lost Ukraine", *Foreign Affairs*, Mayıs-Haziran 2014, http://www.foreignaffairs.com/articles/141210/jeffrey-man-koff/russias-latest-land-grabö, (16.7.2014).

Martin, Jeff, *The Strategic Importance of The Black Sea*,http://www.whatswrongwiththeworld.net/2008/08/the_strategic_importance_of_th.html (06.10.2014).

Mikail, Elnur Hasan, *Yeni Çarlar ve Rus Dış Politikası,* Kültür Sanat Yayıncılığı, İstanbul 2007.

Mindreau, Manuel, "U.S. Foreign Policy Toward the Conflict Between Armenia and Azerbaijan", INS 635, *U.S. Foreign Policy Analysis*, Dr. Alexander Mclntire, 7 Aralık 1994.

Muhayev, R.T., *Jeopolitik*, Moskova 2007.

Nuriyev, Elkhan, "The Post-Soviet Caucasus Within New Geopolitical Framework: Towards Conflict or Peace?", *Arbeitsstelle Friedensforschung, AFB- Texte*, Sayı 3/2000, Bonn, Kasım 2000.

Oğan, Sinan, "Ukrayna'da Turuncu Devrim", *Turuncu Devrimler Soros'un Yeni Düzeni: İkinci El Demokrasi ve Neo-con'lar,* ed. Sinan Oğan, Bir Harf Yayıncılık, İstanbul 2004.

Onay, Yaşar, *Rusya ve Değişim*, Nobel Yayınları, Ankara 2002.

Onay, Yaşar, *Rus Stratejisinin Mimarları*, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

Oudenaren, John van, *Sources of Conflict in Europe and the Former Soviet Union*, bkz. İşyar, *Avrasya ve Avrasyacılık*, Dora Yayınları, Bursa 2013.

Özdağ, Muzaffer, *Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği Üzerine*, Asam Yayınları, Ankara 2001.

Özdal, Habibe, "AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler", *USAK* , 2013;http://www.usak.org.tr/images_upload/files/analiz26son.pdf (17.4.2014).

Özdal, Habibe, *Rusya, Ukrayna ve NATO*, http://www.usak.org.tr/print.php?id=539&z=6 (17.5.2014).

Özey, Ramazan, "Türk Dünyasının Jeopolitik Önemi ve Başlıca Problemleri", *Avrasya Etüdleri*, No 20: Özel Sayı, Yaz-2001.

Özey, Ramazan, *Jeopolitik: Tanımlar, Teoriler ve Değişimler*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara 2017.

Özkan, Emre, "Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Baltık Ülkelerindeki Rus Azınlıklar", *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 2006, Cilt 2, Sayı 6.

Parker, Geoffrey, *Western Geopolitical Thought in the Twentieth Century*, St. Martin's Press, New York 1985.

Pawliczko, Anne Lencyk, *Ukraine and Ukrainians Throughout the World: A Demographic and Sociological Guide to the Homelandandits Diaspora*, 1994.

Peterson, L., "Başkan Putin ve İcraatlar: Rusya'da Eskiye Dönüş", *Avrasya Dosyası-Rusya Özel Sayısı*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi(ASAM), Ankara, Kış 2001.

Piehl, Ernst, "Die Ukraine". In: Ernst Piehl; Peter W. Schulze; Heinz Timmermann, (Hrsg.): *Die-offene Flanke der Europaischen Union. Russische Föderation*, Belarus, Ukraine und Moldau, Berlin 2005.

Pifer, Steven, "Crisis Between Ukraine and Russia", *Council on Foreign Relations*, July 2009.

Pifer, Steven, *Poroshenko Signs EU-Ukraine Association Agreement*, 27 June 2014,http://www.brookings.edu/blogs/up-front/posts/2014/06/27-poroshenko-signs-eu-ukraine-association-agreement-pifer (25.7.2014).

Putin, Vladimir, *"Russia and The Changing World"*, 27.2.2012, http://valdaiclub.com/politics/39300.html (8.5.2014).

"Putin Ukrayna'yı Bölmek İstiyor", 2.9.2014, http://www.ilketv.net.tr/putin-ukrayna-yi-bolmek-istiyor/5460/ (5.9.2014).

Ramirez, Luis, "Blinken: "Rusya'ya Yaptırımlar Etkili", *Amerika'nın Sesi,* 1.8.2014, http://www.amerikaninsesi.com/content/blinken-rusyaya-yaptirimlar-etkili/1969667.html (4.8.2014).

Razumkow Centre, *National Security and Defence, EU-Ukraine-Russia Relations: Problems and Prospects*, No. 4-5, 2012.

Resler, Tamara J., "Dilemmas of Democratisation: Safeguarding Minorities in Russia, Ukraine and Lithuania", *Europe-Asia Studies*, Vol. 49, No. 1, 1997.

Rose, Richard; Munro, Neil, "Elections without Order: Russia's Challenge to Vladimir Putin", *Cambridge University Press*, http://www.cambridge.org, Cambridge, UK, 2002.

Roy, Meena Singh, "Russia and Central Asia: Problems and Prospects" , *Strategic Analysis: A Monthly Journal of the IDSA*, Cilt 25, Sayı 3, Haziran 2001.

"Rusya-Ukrayna Enerji Krizi: Stratejik Bir Değerlendirme", Ocak 2005, s. 2, http://turk-sae.com/sql_file/290.pdf (20.8.2014).

"Rusya-Çin Doğalgaz Boru Hattı İnşası Başlıyor", 2 Eylül 2014, http://eurovizyon.co.uk/ekonomi/Rusya-cin-doğalgaz-boru-hatti-insasi-basliyor-h30418.html (4.9.2014).

Sandıklı, Atilla; İsmayilov, Elnur; Kaya, Erdem, "Karadeniz'deki Gelişmeler ve Türkiye", *Bilge Adamlar Kurulu Raporu*, BİLGESAM Yayınları, İstanbul 2014.

Sasse, Gwendolyn, "Conflict Prevention in a Transition State: The Crimean Issue in Post-Soviet Ukraine", *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol. 8, No. 2, 2002.

Sempa, Francis P., "Spykman's World", *Commentary and Analysis*, April 3, 2006, http://www.unc.edu/depts, 29 Nisan 2009.

Service, Robert, *A History of Modern Russia from Nicholas II to Putin*, Penguin, Londra 2003.

Shlapentoloh, Dmitry, "The End of The Russian İdea", *Studies in Soviet Thought*, Vol. 43, No. 3, Mayıs 1992.

Shulman, Stephen, "The Cultural Foundations of Ukrainian National Identity", *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 22, No. 6, 1999. Cem Karadeli, "Ortaçağ'dan Günümüze Ukrayna'nın Kısa Tarihi", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Editörler: Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

Sloan, Geoffrey, "Sir Halford J. Mackinder: Geçmişten Günümüze Kalpgah Kuramı", *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya.*

Sloan, Geoffrey; Gray, Colin S., "Neden Jeopolitik", *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya*.

Sokolsky, Richard; Charlick-Paley, Tanya, *NATO and Caspian Security: A Mission Too Far?*, RAND, MR1074-AF, Santa Monica, California 1999.

Spykman, Nicholas J., "Geography and Foreign Policy 1", *The American Political Science Review*, cilt 32, sayı 1, Şubat 1938.

Spykman Nicholas J., "Geography and Foreign Policy 2", *The American Political Science Review*, cilt 32, sayı 2, Nisan 1938.

Spykman, Nicholas J.; Rollins, Abbie A., "Geographic Objectives in Foreign Policy 1", *The American Political Science Review*, cilt 33, sayı 3, Haziran 1939.

Spykman, Nicholas J., *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Harcourt Brace and Company, New York 1942.

Spykman, Nicholas J., *The Geography of the Peace*, Harcourt and Brace, New York 1942.

Spykman, Nicholas J.; Nicholl, Helen R., *The Geopraphy of the Peace*, Harcourt Brace and Company, New York 1944.

Stockholm International Peace Research Institute, *International arms transfers*,http://www.sipri.org/yearbook/2013/05 (6.6.2014).

Sumida, Jon, "Alfred Thayer Mahan, Jeopolitisyen", *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya*, der. Colin S. Gray, Geoffrey Sloan, çev. Tuğrul Karabacak, Asam Yayınları, Ankara 2003.

Swietochowski, Tadeusz, "Azerbaijan: Perspectives from the Crossroads", *Central Asian Survey*, Cilt 18, Sayı 4, 1999.

Szporluk, Roman, "Ukrainian Nationality Problems Under Gorbachev", *Soviet Jewish Affairs*, Vol. 21, No. 1, 1991.

Şeker, Burak Şakir, "Ukrayna Krizinde Tarihsel Doku: Türk Hakimiyeti-Rus Yayılmacılığı", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, Editörler: Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

Tellal, Eren, "Rusya'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 2: 1980-2001*. ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

"Territories of Republic of Crimea and Sevastopol set in borders on day of joining Russia", *Tass Russian News Agency*, 18 Mart 2014.

Tezkan, Yılmaz, "Jeopolitik Sihirli Bir Formül (mü?)", *Türkiye ve Dünyada Yarın Dergisi*, 2002.

Tezkan, Yılmaz; Taşar, M. Murat, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, Ülke Yayınları, İstanbul 2002.

Theisen, Soren, "Mountaineers, Racketeers and the Ideals of Modernity: Statebuilding and Elite-Competition in Caucasia", *Contrasts and Solutions in the Caucasus*, ed. Ole Hojris ve Sefa Martin Yürükel, Aarhus University Press, Aarhus 1999.

Torbakov, İ., "Rusya'dan Ayrı ya da Rusya'nın Bir Parçası: Ukrayna-Rusya İlişkilerinin Kederli Bir Destanı", *Avrasya Dosyası*, Rusya Özel, Kış, Cilt 6, Sayı 4, 2001.

Toumanoff, Cyril, "Moscow the Third Rome; Genesis and Significance of a Politico-Religious İdea", *The Catholic Historical Review*, Vol. 40, No. 4, Jan 1955.

Treisman, D., "Russia Renewed?", *Foreign Policy*, Kasım-Aralık 2002.

Trenin, Dimitri, "Russia's Spheres of Interest, not Influence", *The Washington Quarterly, Center for Strategic and International Studies*, Vol. 32, No. 4, 2009.

Tuathail, Gearoid O, "Eleştirel Jeopolitiği Anlamak: Jeopolitik ve Risk Toplumu", *Jeopolitik, Strateji ve Coğrafya.*

Tuathail, Gearoid O, "Problematizing Geopolitics: Survey, Statesmanship and Strategy", *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 19, 1994.

Tüysüzoğlu, G., "Ukrayna'da Turuncu Devrim'in Sonu", *Gümüşhane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 3, Gümüşhane, Ocak 2011.

Tüysüzoğlu, G., "Çok Kutupluluk Tartışmaları ve Karadeniz Havzası'nın Bölgesel Görünümü (Debates on Multipolarity and the Regional Outlook of the Blacksea Basin)", der. A. Yalçınkaya ve Ş. Yazgan, *Siyaset; Ekonomi ve Toplum Üzerine 4. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi; Çatışma Çözümü, İşbirliği ve Demokratikleşme İçin Yerel ve Uluslararası Perspektifler*, 25-26 Kasım 2013, Marmara Üniversitesi, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2013.

Ukraine: Running out of Time, International Crisis Group Europe Report No.231, 14 Mayıs 2014.

"Ukraine Crisis: Timeline", *BBC News Europe*, 9 Eylül 2014, www.bbc.com/news/world-middle-east-26248275 (20.9.2014).

Ulaş, Bülent, *Jeopolitik: Türkiye'nin Milli Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2011.

UNIAN: *Nearly 3.5 million Ukrainianswork in Russia*, http://www.unian.info/world/194446-nearly-3.5-million-ukrainians-work-in-russia. html (10.2.2014).

Ülger, İrfan Kaya, "Çağdaş Rusya'nın Enstantane Portresi", *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, Editör: İrfan Kaya Ülger, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2015.

Ülian, Snat, "Jeopolitik ve Tarihle İlişkileri", *Belleten Dergisi,* Cilt XLIX, Sayı 195, Aralık 1985, 1986.

Vagts, Alfred, "Geography in War and Geopolitics", *Military Affairs,* Vol. 7.

Williams, Brian G., "A Community Reimagined- the Role of Homeland in the Forging of National Identity, the Case of the Crimean Tatars", *Journal of Muslim Minority Affairs,* Vol. 17, No. 2, 1997.

Woehrel, Steven, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", *CRS,* Report for Congress, s. 32-57, http:www.fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf (20.5.2009).

Wojnowski, Zbigniew, "An Unlikely Bulwark of Sovietness: Cross-Border Travel and Soviet Patriotism in Western Ukraine, 1956-1985", *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity,* 2014.

Yakovlev-Golan, Helena, *Siblings Affairs: Russia's Foreign Policy toward Belarus and Ukraine,* http://councilforeuropeanstudies.org/critcom/siblings-affairs-russias-foreign-policy-toward-belarus-and-ukraine/ (17.8.2014).

Yasmann, Victor, "The Rise of The Eurasians", *The Eurasian Politician,* No 4, Ağustos 2001.

Yeltsin, Boris, *Gece Yarısı Günlükleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.

Yıldırım, Yusuf, *Rus Dış Politikasında Ukrayna Faktörü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Isparta 2010.

Zon, Hans von, "Ethnic Conflict and Conflict Resolution in Ukraine", *Perspectives on European Politics and Society,* Vol. 2, No. 2, 2001.

İnternet Adresleri

http://www.fsb.gov.ru (22.1.2003).

http://www.mid.ru (26.2.2003).

http://www.evrensel.net (26.2.2003).

http://www.easternpartnership.org/content/eastern-partnership-glance (21.7.2014).

http://turkish.ruvr.ru/news/2014_03_07/ab-zirvesi-ukraynaya-11-milyar-avroluk-yardim-onerisini-destekledi/ (25.7.2014).

http://www.avrupa.info.tr/tr/bilgi-kaynaklari/haber-arsivi/news-singleview/article/ab-ukraynaya-yonelik-makro-finansal-yardim-amaciyla-500-milyon-euroluk-birkaynak-olusturdu.html (25.7.2014).

http://www.hurriyet.com.tr/ajanda/26023362.asp (25.7.2014).

http://www.milliyet.com.tr/kirimresmenrusyayabaglandi/dunya/detay/1855095/default.htm (25.7.2014).

http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26054693.aspi (25.7.2014).

http://www.foreignaffairs.com/articles/141210/jeffrey-man-koff/russias-latest-land-grabö (25.7.2014).

http://www.amerikaninsesi.com/content/rusya-nin-ithalat-boykotu-kimi-etkiler/2414623.html (5.8.2014).

http://www.diplomaticourier.com/news/topics/politics/2187-political-legitimacy-and-international-law-in-crimea-pushing-the-u-s-and-russia-apart (10.8.2014).

http://mfa.gov.ua/en/pres-center/comments (1.10.2014).

http://www.ntvmsnbc.com/id/25501526/ (4.10.2014).

http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/02/140220_ukrayna_ateskes.shtml?print=1 (4.10.2014).

http://www.sabah.com.tr/Dünya/2014/02/27/ukrayna-yeni-basbakanini-secti (4.10.2014).

http://www.zaman.com.tr/newsDetail_openPrintPage.action?newsId=2211364 (4.10.2014).

http://europeansanctions.com/eu-sanctions-in-force/russia/ (4.10.2014).

http://time.com/3391306/ukraine-kiev-rebels-amnesty-autonomy-russia/ (4.10.2014).

http://www.aa.com.tr/tr/dunya/390093--ukrayna-ab-ile-ortaklik-anlasmasini-onayladi (4.10.2014).

http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49212.htm (4.10.2014).

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/351406/Wales_Summit_Declaration.pdf (4.10.2014).

http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2007/02/10/0138_type82912type82914type82917type84779_118123.shtml (4.10.2014).

http://www.radikal.com.tr/ekonomi/rusyaya_50milyar_dolarlik_ceza-1204331 (16.10.2014).

http://www.ntvmsnbc.com/id/25486574/ (16.10.2014).

http://www.bilgiustam.com/cernobil-faciasi-ve-geride-biraktiklari/. (26.4.2018).

https://www.turkcebilgi.com/akka. (20.10.2008).

http://www.turkdirlik.com (15.6.2018).

https://www.turkcebilgi.com/büyük_oyun (21.6.2018).

amp.reddit.com (15.6.2018).

invex.news.com (15.6.2018).

stateofthenation2012.com (15.6.2018).